ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU

ISSN 0041-4255

BELLETEN

Cilt : I Sa. 1

II. Kânun 1937

Türk Tarih Kurumu

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1995

BELLETEN

Türk Tarih Kurumu

Türk Tarih Kurumu

ISSN 0041-4255

Birinci Baskı : 1937
İkinci Baskı : 1995

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLETEN

Cilt: 1 Sayı: 1

1 İkincikânun 1937

ÖN SÖZ

Türk Tarih Kurumu çalışmağa başladığı ilk günlerden itibaren Kurum namına bir mecmua çıkarmağı ve bu mecmuada tarihe, Türk Tarihine ait hakikatleri ortaya koymağı, bu alanda yapılan çalışmaların sonuçlarını ilim ve tarih severlerin tetkik ve tenkit gözlerine arzetmeği düşünmüştür. Esasen Kurum nizamnamesinin bir maddesi neşriyat işini mühim bir vazife olarak tasrih etmektedir. Kurum namına bir mecmua çıkarmak için birçok defalar üyelerimiz tarafından teklifler yapıldı. Riyaset divanımızın ve umumî heyetimizin birçok toplantılarında bu iş görüşüldü. Ancak çalışma programımıza dahil bulunan mevzular ehemmiyetlerine göre tasnif edilirken mekteplerimizde tarih tedrisatına ilmî hakikatlere uygun yeni bir istikamet vermek ve bu maksatla orta mektepler için bir tarih serisi hazırlamak işine ön safta bir yer verildiğinden ilk araştırmalar bu kitapları hazırlamağa tahsis olundu.

Mekteplerde okutulan tarih kitaplarında Türk tarih tezini, tarihî hakikatleri bütün membalar, belgeler gösterilmek suretile teşrih etmek pedagoji bakımından uygun görülmediği için Kurumumuz Türk tarih tezinin istinat eylediği ilmî belgeleri «Türk tarihinin ana hatları» adlı bir eserde toplayıp neşretmeği faydalı buldu ve Birinci Kurultaydanberi devam eden çalışmalarda en mühim yer bu işe ayrıldı. Bu araştırmalar oldukça ilerlemiş olmakla beraber henüz bitmiş değildir. Ancak Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin tamamen hazırlanması için yapılan araştırmalar bir müddet daha devam edeceğinden Kurum, tarihle uğraşanları haberdar etmek ve faydalandırmak maksadile neşriyat işine 1935-36 yılı çalışma programında esaslı bir yer ayırmağı muvafık gördü ve böylece mecmua işini ta-

En yeni Fransız diksiyonerlerinden olan "Larousse du XX ème siècle„ de, yukarda sayılan manalar gösterildikten ve kelimenin İtalyanca "bulletino„ dan, onun da "bulle„ den geldiği zikredildikten başka, şu mana da ilâve edilmektedir:

"6 — İlmî cemiyetlerin çalışmalarının hulâsası olarak neşredilen "ilmî, edebî, siyasî ... v. s. mecmua ve gazetelere verilen isim.„

"Oscar Bloch„ ve "W. Von Wartburg„ un eserleri olan "Dictionnaire étymologique de la langue française„ de "Bulletin„ kelimesinin fransızcaya 1539 senesinde girdiği gösterildikten sonra, kelimenin etimolojisi hakkında şu malûmat verilmektedir:

"Eski Fransızca "Bullete„ kelimesinden müştaktır; bu kelime de 16 ıncı asırda kullanılan "Bulle„ kelimesinden çıkmıştır. Kelimenin "sertifika„ anlamı İtalyanca "Bullettino„ dan alınmış olması muhtemeldir.„

Görülüyor ki bütün bu kaynaklarda "Bulletin„ kelimesi İtalyanca "Bulletino„ kelimesine, o da "Bulla„ ve "Bulle„ sözlerine götürülmektedir.

"Bulle„ kelimesi, "Dictionnaire étymologique de la langue française„ de şöyle izah edilmektedir:

"Mühür ve bir mühürle tahtim edilmiş vesika anlamınadır. 12 inci asırda lisana girmiştir. Orta çağ Lâtincesindeki "bulla„ kelimesindendir. Klâsik anlamı için "boule„ kelimesine bakınız.„

"Boule„ kelimesinin izahını da ayni eserde şöyle buluyoruz:

" ("Bulle„ kelimesinin esası olan lâtince "bulla„ dan) eski Provansal dilinde "bola„; İtalyancada "bolla„.„

Fransız kaynaklarının verdiği lâtince "bulla„ kelimesi hakkında da "A. Meillet„ ve "A. Ernoud„ nun eseri olan "Dictionnaire étymologique de la langue latine„ e başvuralım; bu eserin 116 ıncı sahifesinde kelimenin ilk manası "Su sathı üzerinde teşekkül eden hava kabarcıkları„ diye gösterildikten sonra "yuvarlak şekilde olan her şey„ manasına da geldiği, ilk kaynağı meçhul olup Etrüsk aslından gelmiş olması muhtemel bulunduğu ve "kaynak, gürültü, seda„ anlamlarile de ilgisi bulunduğu yazılıdır.

Görülüyor ki Avrupa dil kaynakları bize kelimenin bütün manalarını vermekle beraber bu mananın ilk çıktığı ilkel mefhumu ve kelimenin ilk şeklini göstermekten âciz kalmaktadır.

"Bulletin„ ve "Belleten„ kelimelerinin etimolojik analizleri:

Kelimenin, Türk dil varlıkları içindeki yerini araştırmazdan önce, "Bulletin„ kelimesinin fonetik ve semantik bakımlarından

kıymetini meydana koymak üzere "Güneş - Dil„ metodile analizini yapalım.

Fakat bu analizde kelimeyi yalnız bırakmamak için, bunun altına türkçe hepimizin bildiğimiz "Belleten„ kelimesini de koyarak, fonetik ve semantik elemanlarını karşılaştıralım:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Bulletin :	üğ	+ üb	+ üğ	+ ül	+ et	+ iğ
Belleten:	eğ	+ eb	+ eğ	+ el	+ et	+ eğ

(1) Üğ, eğ: Ana köktür. Burada anlamı, "Güneş„ in vasıflarından "parlaklık, aydınlık, ışık„ ve bunların abstre manaya naklile "zekâ, ilim„ dir.

(2) Üb, eb: Prensipal köktür. Ana kök anlamını kendinde tecelli ve tecessüm ettirir. Onunla kaynaşarak ana kök yerine geçer.

(3) Üğ, eğ: Bu unsurlar kelimenin bugünkü fonetik ve morfolojik şekillerinde "ül„ ve "el„ olarak görünmektedir. Fakat bu "l„ konsonları orijinde bir "ğ„ dir; kendilerinden sonra gelen "V. + L„ ile kaynaşarak sonradan fonetik bir değişme ile "L„ olmuşlardır. Nitekim fransızça "Bulletin„ yazısı, "Bülleten„ diye değil, "büğltenğ„ diye okunmaktadır. Yukarda ikinci olarak gösterilen "üb, eb„ prensipal köklerinde tecelli ve tecessüm etmiş olan ana kök anlamını tamamlıyan ve isimlendiren elemandır.

Bu üç unsurun ana kök ve prensipal kökün vokali düşerek aldıkları morfolojik ve fonetik şekli, "büğ, beğ„ dir ki "büyümek, meydana çıkmak, tebarüz etmek, şulelenmek„ manalarına gelir.

(4) Ül, el: "büğ, beğ„ sözünün ifade ettiği manayı şamil ve umumî kılan, genişleten elemandır.

(5) Et: (V. + t - d) elemanı, dinamik bir fail anlatır. Buradaki rolü gayet geniş ve umumî olan ana kök anlamının bir süje veya obje üzerinde olmuş olduğunun ifadesidir.

(6) İğ, eğ: Kelimelerde "in, en„ şeklinde görünen bu son unsurlardaki "n„ konsonları da orijinde birer "ğ„ dir. Nitekim fransızça kelimenin söylenişinde de sondaki "n„ genizden okunur. Ana kök anlamının en geniş ve umumî mahiyetile üzerinde olmuş olduğu süje veya objeyi gösterir.

Bu son unsura "süje„ dersek, "bulletin„ ve daha doğrusu "belleten„ sözü muallim, öğretici, öğretmen demek olur; bu unsura "obje„ dersek ayni vazifeyi yapan kitap veya broşür gibi bir şey anlaşılır.

Bel:

Şimdi, Türk Dili lûgatlerinde ve kaynaklarında "Bel, bil, bul, bül„ silâplarile kurulmuş kelimeleri araştıralım:

"Kamusu Türkî„ nin 300 üncü sahifesinin ikinci sütunu başında türkçe "Bel„ kelimesi hakkında Şemsettin Sami şunları yazıyor:

"BEL.(Türkii kadim) zâhirlik, âşikârlık, bedahet. (Bugün bizde metrûk ise de "belli, belirmek, bellemek, belletmek„ gibi müştakları müstamel bir kelimei esasiyedir.„

Merhum Şemsettin Sami'nin esaslı bir Türk kelimesi olarak gösterdiği bu "bel„ sözile bundan çıkan kelimeleri de muhtelif Türk lûgatlerinden alarak gözönüne koyalım:

Bel : Âşikâr, ayan (Büyük Türk Lûgatı "Osmanlı Lehçesi„);

Bel : İşaret, nişan (Derleme fişleri: Avanos "Kırşehir„);

Bel : Zâhir (Büyük Türk Lûgati "Osmanlı Lehçesi„; Lehçei Osmanî);

Beldek : Emare (Radlof, cilt: 4 "Teleut ve Koman lehçeleri„);

Belet : Delil (Derleme fişleri: Erzurum, Van, Sıvas, Ahlat);

Belet : Rehber (Radlof, cilt: 4 "Türkmen lehçesi„; Derleme fişleri: Erzurum, Ahlat, Van, Sinop);

Belge, Belgi, Belgü : Alâmet, bürhan, delil, emare, farika, hüccet, ıspat, karine, marka, nişan, senet, vesika (Radlof, cilt: 4 Kırgız, Karayim, Çagatay, Kazan lehçeleri„; Divanı Lûgat-it-Türk; uygurca Kur'an tercümesi; Kısası Rabguzî; Uygur Endeksi);

Belgülü : Müşahede olunabilen (Uygur Endeksi);

Belgülük : Bedihî, malûm (Kutadku-Bilik; Radlof, cilt: 4 Uygur lehçesi„; uygurca Kur'an tercümesi);

Belgürmek : Nümayan olmak, zuhur etmek (Uygur Endeksi);

Belgürtmek : İzhar etmek, teşhir etmek (Uygur Metinleri; Mukaddemetüledep);

Belgülüğ : Âşikâr (Kutadku-Bilik; Radlof, cilt: 4 "Uygur lehçesi„);

Belik : İşaret (Derleme Fişleri: Tekirdağ);

Bellek : Hafıza (Türk Dili Lûgati; müteferrik Taramalar; Derleme fişleri: Kayseri, Amasya);

Belli, Bellik, Bellü, Belllüğ, Bellük : Âşikâr, bariz, bedihî, beyan, beyyine, malûm, muayyen, vazıh, vuzuhlu, zahir (Kamusu Türkî; Kamus Tercümesi; Türk Dili Lûgati; Kutadku-Bilik; Radlof, cilt: 4 "Uygur lehçesi„; Tefsiri Surei Mülk; uygurca Kur'an tercümesi; Uygur Metinleri; Karayim Metinleri; müteferrik Tarama fişleri; Derleme fişleri: Kayseri, Amasya Denizli, Isparta:)

Belüren : Mütecelli (Müteferrik Tarama Fişleri).

Belleten:

"Bel„ kelimesile ondan çıkan kelimelerin şu yukarda sayılan manaları, "üzerine rey yazılan pusla, bir şeyin mahiyetini bildiren kısa yazı, askerî bir hareketi anlatan rapor, talebe cüzdanı, kanunlar dergisi, mühür, mühürlü vesika, ilmî mecmua ve gazete..„ gibi manaların hangi ilk anlamlardan doğmuş olduğunu belli etmeğe kâfidir.

Şimdi, yeniden, - hepimizin bildiğimiz - "belletmek„ sözü üzerinde duralım:

"Kamusu Türkî'nin 302 nci sahifesinde bu kelimenin manaları şöyle izah edilmektedir.

"BELLETMEK: Bildirmek, öğretmek, zihnine koymak, âşikâr ve "belli etmek, meydana çıkarmak„.

Bu Türk kelimesinden müştak olan "BELLETEN„ kelimesini de hepimiz biliriz; bunun da manası: "bildiren, öğreten, zihine koyan, aşikâr ve belli eden, meydana çıkaran„ demektir.

Sadece bu izah, "Bulletin„e verilen bütün mahaları ihtiva etmiyor mu?

Bununla beraber, bir de Türk dilinin en eski şekillerini bulduğumuz Yakut, Çuvaş, Altay - Aladağ lehçelerine de başvuralım:

Yakut Lehçesinden:

Pekarski'nin "Yakut Dili Lûgati„ ismindeki çok değerli eserinden şu üç kelimeyi ve izahlarını alıyoruz:

I — "Belieten: kaydedilmek, nişanlanmak, damgalanmak; mühürlenmek; tarassut edilmek, görülmek; belirmek, işaret edilmek; hatırlanmak: "Bu tıallan ot - mas muçuktata sebirdehtere belietene barar„, yani bu rüzgâr yapraklar ve dikenli yapraklar üzerinde izini belirtmektedir„. [1]

[1] Pekarski; Yakut Dili Lûgati, sahife: 430

II — "Bil - tanımak, bilmek, haber almak, derketmek, tefrik etmek, öteden beriden anlamak, birisinden sorup anlamak, takip etmek, birisini tanımak, tanış olmak, tanışmak, birisine yahut bir şeye alışmak, ünsiyet peyda etmek, birisini veya bir şeyi bilmek, anlamak, idrak etmek, halletmek, görmek, sezmek..v. s.„ [1].

III — Bu değerli Türk Lehçesi Lûgatinin içinde, kelimenin Lâtin orijininde görülen "su sathı üzerindeki hava kabarcığı„ manasını da ışıklandıracak bir kelime buluyoruz: Bültey.

Yakut lehçesinde bu kelimenin bir manası da: "şişmek, üfürük gibi şişirilmiş olmak, kabartılmak, kabarmak„tır [2].

Görülüyor ki lâtince denilen "Bulla„ sözünün bu manası da Türk Dilinin geniş, dünya dillerinin bütün kültür varlıklarını içine alacak kadar geniş olan sahasından dışarda kalamamaktadır.

Bununla beraber, hemen söylemeliyiz ki, kelimenin bu manasının - meşgul olduğumuz - "Bulletin„ kelimesile bir ilişiği yoktur. "Bulletin„ sözü, doğrudan doğruya türkçe "Bel - Bül - Belge - Bilgi - Bülgü - Belleten - Billeten - Bülleten - Belletmek„ kelimelerinden başka bir şey değildir.

Çuvaş Lehçesinden:

Zolotnitski'nin "Çuvaş Söz Kökleri Lûgati„nden de şu kelimeyi görelim:

"Pallâ: Nişan, alâmet, damga (pülgü)„ [3].

Altay - Aladağ Lehçesinden:

Verbitski'nin "Altay - Aladağ Türk Lehçeler Lûgati„nde de şu kelime vardır.

"Peldek: Alâmet, işaret, belge„ [4].

Türk Lehçeleri Lûgatlerinde bu kelimelerin müştakları olarak görülen daha pek çok kelimeler vardır. Fakat bütün bunları birer birer yazmağa lüzum görmüyoruz. Çünkü yukarıya alınan şahitler, Avrupa dilciliğinin menşeini bir türlü ifade ve izah edemediği kelimelerin Türk Dili kaynaklarile nasıl açılıp aydınlandığını göstermeğe kâfidir.

Netice:

"Bulletin„ sözünün Fransız dilindeki bütün manaları, genel olarak "bir şeyi belleten, belli eden, bildiren, ortaya çıkaran„

[1] Pekarski, Yakut Dili Lûgati, sahife: 461
[2] „ „ „ „ „ : 585.
[3] Zolotnitski, Çuvaş Söz Kökleri Lûgati, sahife: 46
[4] Verbitski, Altay - Aladağ Türk Lehçeler Lûgati, sahife: 250

anlamlarında toplanmaktadır, türkçe "Belleten„ sözünün manası da bundan ibarettir.

İki şekilde görünen bu iki kelimenin kuruluşları da, manaları da bir olduğunu gördükten sonra, artık "Bulletin" sözünün kaynağını türkçeden başka bir dilde ve "Belleten„ den başka bir sözde aramak, elbette doğru olamaz.

Son söz:

"Güneş - Dil„ Teorisinin aydınlatıcı ışığı altında ortaya çıkan bu hakikatleri gördükten sonra, bütün ilmî ve tarihî mes'uliyetini kabul ederek dilcilik dünyasına açıkça şunu söyliyebiliriz:

"Dilinizi öğrenmek için dilinizin anasını öğrenmek mecburiyetindeyiz. O da ölmemiş ve ölmiyecek olan ana Türk Dilidir.„

Türk Tarih Kurumu

ATATÜRK'ün Harp Akademisinden mezun olduğu zamana ait bir hatıra

GERİLLA HAKKINDA İKİ HATIRA

Afet
Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı

I

II nci Abdülhamit devri.. İstanbulda, Harp Akademisinde bir zabit.. Henüz yirmi yaşında...

Onun hususiyetlerinden biri: O, kendisinde birtakım mana ve mahiyetini henüz anlıyamadığı duyguların çarpıştığını hissediyor, fakat bunlara ne müspet ve ne menfi bir türlü mana veremiyor.

O, küskündür. O, kederlidir. O, ruhundan gelen anlaşılmaz bir mana ile asidir. Fakat kime karşı? Ve ne için? Bunu, o da bilmez.

Birgün ona, yakın arkadaşlarından biri:

— Sen, diyor, kalkborusunda bir türlü uyanamıyorsun. dahiliye zabiti karyolanı sarsmadıkça kalkamıyorsun.

O, cevap veriyor:

— Hakkın var..

— Anlıyamadım; ben sana bu anlaşılmaz hayatının sebebini soruyorum, sen bana: Hakkın var, diyorsun. Ben sana karşı haklı olup olmadığım yolunda bir iddiaya girişmedim ki... sendeki derin uykunun sebebi nedir, bunu söyler misin?

Genç zabite böyle hitap ve iğtap eden yalnız bu arkadaşı değildi; onun bu hali gitgide birçok arkadaşlarının da dikkatini celbetmiş, bütün arkadaşları ondan bunu sormuşlardı. Bu hücum o dereceyi bulmuştu ki artık o, bunlara cevap vermek, bu müttefikin ordusunu teskin etmek mecburiyetinde kalmıştı. Cevap şu idi:

— Arkadaşlar, yatağa girdikten sora ben sizler gibi sakin uyuyamıyorum; sabahlara kadar gözüm açıktır; nihayet tam dalacağım zaman: "kalk„ borusu çalınıyor, onu da bittabi işidemiyorum, sağ elinde bir sopa tutan bir adamın karyolamı sarsmasile uyanır gibi oluyorum, uyandırılıyorum. O zaman keyfim yerinde değildir, kafam ve vücudüm yorgundur. Dersbanede buluştuğu-

muz arkadaşlar benden daha çok zinde, benden daha çok şendirler.

§ Asker üniformalı bir hoca dershaneye giriyor, ders başlıyor, bu hoca şöyle diyor:

— Efendiler, harp, muharebe, artık bunlar sizce malûm şeylerdir. Fakat Gerilla nedir biliyor musunuz? İşte en müşkili budur. Gerilla kolay bir askerî hareket değildir. Gerillayı bastırmak ta, onu yapmak kadar güç bir harekettir.

Bu hoca, tağbiye muallimi Trabzonlu Bay Nuri. Türk Ordusuna erkânıharp yetiştiren Akademide senelerdenberi hocalık eden bu Bay Nuri centilmen, cesur bir taktisiyen, bir stratej olarak tanınmıştı. Herkes gibi, o genç zabit te, bu hocaya hürmette kusur etmiyordu. Tağbiye hocasının Gerilla hakkındaki sözleri, onun kafasında yerleşmişti: Bunu öğrenmek istiyordu. Bir gün hocasından rica ediyor: Bu verdiğiniz dersi Türkiyenin muayyen bir noktasında olmuş gibi izah eder ve bu dediğiniz tedbirlerin orada nasıl tatbik olunacağını lütfen anlatır mısınız?

Bu rica o kadar nezaketle, ve hocanın tabiatine o kadar uygun bir hassasiyetle yapılmıştı ki Bay Nuri, ertesi derste sınıfa gelince, elli küsur talebeden mürekkep olan mevcuda şu meseleyi veriyor:

— Efendiler, Osmanlı İmparatorluğunun devlet merkezi İstanbuldur. Hükûmet İstanbuldadır. Meçhul sebeplerden dolayı Boğaziçinin Şark sahilinden İzmit ve onun şimalinde Karadenize çekilen takribî bir hat dahilinde bulunan mıntıkadaki Türkler, Payitahta isyan etmişler ve Gerilla'ya başlamışlardır.

1 — Bu küçük mıntıka halkı bu isyanı niçin yapabilir, nasıl yapabilir, nasıl idame edebilir? 2 — Osmanlı İmparatorluğu Devleti, bütün hükûmeti ve ordusu ile bu isyanı nasıl bastırabilir? Vazife: 1 ve 2 numaralarda gösterilen vaziyetin halli.

Hocanın yüzü gülüyordu; çünkü talebesine ekstra bir taktik meselesi vermişti. Halbuki bütün talebenin yüzü çatıktı; bu çetin ve nazik vazifeyi nasıl halledeceklerini düşünüyorlardı.

Onların içinde yalnız bir kişi, sabahları kalk borusu ile bir türlü uyanamıyan zabit, işte o, aradığına kavuşmuş bir âşık gibi, çok memnun görünüyordu; çünkü o zaten kendisinin tahriki üzerine tağbiye hocası tarafından ortaya atılan meseleyi halletmek için uğraşmış bulunuyordu.

Hoca gittikten sora sınıfta bir münakaşa başlıyor: Sanki buna ne lüzum vardı? Durup dururken bu işi niçin kurcalamıştı? Bu sitemler hep o genç zabite karşı yapılıyordu...

II

Bu tarihten on yedi yıl sora, 1919 Mayısının 14 üncü günü akşamı, İstanbulda Vahideddin'in Sadrazamı Damat Ferid'in Nişantaşındaki konağında, bir akşam yemeği. Buraya iki kişi davetlidir: Bunlardan biri, Mustafa Kemaldir. Ondan dinliyoruz:

Muayyen saatte Sadrazamın yanında bulunuyordum. Benden başka henüz kimse yoktu. Birkaç cümlelik bir konuşmadan sora, uzunca bir sükût başladı. Bu sırada, ben, Vahideddin'in Sadrazamını tetkik ediyordum. Bir aralık saatine baktı:

— Acaba nerede kaldı? Dedi.

— Birine mi intizar buyuruluyor, dedim.

— Evet, Cevat Paşa Hazretleri geleceklerdi...

İkinci davetli de bu idi. Yine sükût başlıyor. Birkaç dakika sonra Cevat Paşa geliyor. Sadrazam, iki davetlisi ile birlikte yemek salonuna geçiyor...

Sofrada bu üç kişinin üçü de önlerine bakıyorlar. Acaba ne düşünüyorlardı? Yeni tarihin inkişaf ettirdiği hakikatlere göre, Sadrazam Damat Ferit Paşa, dünyayı, Türkiyeyi, Türk Milletini asla tanımamış... Fakat efendisi Sultan tarafından, yüksek Türk camiasını idare için kendisine verilen vazifenin ağırlığı altında, duygusuz. İşidilen ses, yalnız çatallar ve bıçaklar değiştikçe, hizmet edenlerin beceriksizliği yüzünden hâsıl olan gürültü... yemek bitiyor...

Ortasında genişçe bir masa bulunan dar bir odaya geçiyorlar Henüz ayakta dururken, Sadrazam diyor:

— Bir harita getirtsek te, Müfettiş Paşa onun üzerinde bana izahat verse.... masanın üstüne bir harita açılıyor. Anlaşılıyor ki Sadrazam, haritayı daha evvel hazırlatmış. Kiepert'in atlası; içinden Anadolu paftası bulunuyor. Damat Feritle Mustafa Kemal haritanın başında karşı karşıya, Cevat Paşa da Mustafa Kemalin yanında!...

Mustafa Kemal, Damat Feride soruyor:

— Ne noktai nazardan izahat talep ediliyor?

— Meselâ, diyor, Samsun havalisinde ne yapacaksınız?

Samsun havalisinde yapılması istenen iş, o havali Türklerinin başladığı Gerilla'yı bastırmaktı.

Mustafa Kemal anlatıyor: Bu sorguya doğru cevap vermek benim için güçtü, bunu iğtirat ederim. Fakat hiç tereddüt etmeden şu kelimeler ağzımdan döküldü:

— Efendim, dedim, İngiliz raporlarında, meselenin biraz mübalâğa olunduğuna hükmediyorum. Fakat ne de olsa, yerinde yapılacak tetkiklerden sora, icap eden en iyi tedbirler bulunabilir. Merak buyurmayınız.

Bu sözlerden sora, Mustafa Kemal, Cevat Paşanın gözlerine bakıyor. Ayni zamanda Sadrazam da, gözlerini Generale çevirmiş bulunuyor. Ona:

— Ne dersiniz? Diyor.

Cevat Paşa, çok tabiî bir tavır ve lisanla:

— Öyledir efendim, diyor. Böyle işler mahallinde hallolunur. Şimdiden kat'î ne söylenebilir?

Hiç memnuniyet göstermiyen Sadrazamın kafasında daha büyük bir endişeyi halletmek suali, sanki ifade olunabilmek için şekil arıyordu. Birden, oldukça heyecanlı bir seda ile, soruyor:

— Pek âlâ, siz bana harita üzerinde kumandanızın şamil olduğu mıntakayı gösterir misiniz?

Mustafa Kemal, Sadrazamın vesveseye düştüğü noktayı derhal keşfetmişti. Cevap veriyor.

— Efendim, henüz ben de pek iyi bilmiyorum. Belki takriben... (Kiepert haritası üzerine elini koyarak) ihtimal şu kadar bir parça...

Diyerek bazı vilâyetleri eliyle tahdit ediyor. Bu defa, daha manalı bir tarzda, Cevat Paşaya bakıyor. O da, Sadrazamın vehmini anlatmıştı. Mustafa Kemal, elini haritadan kaldırırken Cevat Paşa ilâve ediyor:

— Efendim, mıntıkanın ehemmiyeti yoktur. Paşa, bittabi o mıntakadaki kuvvete kumanda edecektir. Zaten nerede kuvvet kaldı ki....

Cevat Paşa, cümlesini tamamlarken vaziyetin hiç te ehemmiyeti hâiz olmadığını iyma etmek ister bir tavırla, haritanın bulunduğu masadan uzaklaşır gibi oluyor. Mustafa Kemal, içinden Cavat Paşaya teşekkür ediyor. Generalin bu sözleri, Sadrazamı tatmin etmiş görünüyordu. Her biri, birer koltuğa çekiliyor.

Sadrazam, Mustafa Kemale soruyor:

— Ne vakit hareket edeceksiniz?

— Ne vakit emir buyurulursa... Ben harekete hazırım.

— Zatı Şahaneyi ziyaret ettiniz mi?

— Hayır irade buyrulmadı.

— İrade buyruldu. Ben tebliğ ediyorum. Yarın kendilerini ziyaret ediniz.

Ayrılmak zamanı geliyor, orada bir adamı bırakarak sokağa çıkan iki davetli, Mustafa Kemal ve Cevat, kol kola yürüyorlar, gecenin karanlıkları içinde... Nişantaşı caddesinin piyade kaldırımı üzerinden Teşvikiyeye doğru sıkı adımlarla ilerliyen bu iki arkadaştan biri ötekine, pek samimî bir lisanla soruyor:

— Bir şey mi yapacaksın Kemal?

— Evet Paşam, bir şey yapacağım....

— Allah muvaffak etsin!

— Mutlak muvaffak olacağız!..

Türk Tarih Kurumu

En écoutant ATATÜRK :

DEUX SOUVENIRS SUR LA GUÉRILLA

Afet
Vice Presidente de la Société d'Histoire Turque

I

Sous le règne d'Abdülhamid II... A l'Académie de guerre d'Istanbul un jeune officier de vingt ans à peine...

Une de ses particularités est celle-ci: il voit bouillonner en lui certains sentiments dont il n'a pas deviné le sens ni la nature, il n'est pas encore en mesure de leur attribuer une signification quelconque, qu'elle soit positive ou négative.

Il est désabusé. Il est triste. Il est en révolte, mû pas une impulsion incompréhensible de son âme. Révolte, mais contre qui? Pourquoi? Il l'ignore lui-même.

Un de ses camarades les plus intimes lui fait un jour cette remarque:

— Tu n'arrives pas à te réveiller à la sonnerie du matin. Il faut toujours que l'officier de service vienne secouer ton lit pour que tu te lèves.

— Tu as raison.

— Je ne comprends pas. Je te demande pourquoi tu mènes cette existence incompréhensible, et tu me dis: «Tu as raison». Je n'ai pas besoin de savoir si j'ai raison ou tort. Je voudrais que tu m'expliques pourquoi tu n'arrives jamais à te réveiller.

Ce camarade n'était pas le seul, parmi les amis du jeune officier, qui lui adressât cette question où perçait le blâme. L'état de celui-ci avait en effet attiré peu à jeu l'attention de ses autres condisciples, qui l'avaient questionneé, si bien que le jeune officier, devant ces questions pressantes, se crut obligé de s'expliquer, de calmer cette véritable armée d'alliés. Voici ce qu'il répondàit:

— Camarades, quand je me mets au lit, je n'arrive pas à m'endormir comme vous. Je veille jusqu'à l'aube. C'est au moment où je m'assoupis qu'on sonne la diane. Et, bien entendu, je ne suis pas réveillé par la sonnerie. C'est un homme qui tient un bâton à la main qui secoue mon lit et me tire de ma torpeur. Alors, je me

sens peu dispos; j'ai le corps et l'esprit las. Les camarades que je rejoins à la salle d'études sont plus allègres que moi, plus joyeux.

Un professeur en uniforme militaire entre dans la salle d'études. Le cours commence, et il dit:

— Messieurs, vous savez tous désormais ce que c'est que la guerre, ce que c'est qu'une bataille. Mais savez-vous ce qu'est la guerilla? Elle est, celle-là, la plus ardue: La guérilla est une manœuvre militaire pleine de difficultés. Et il est tout aussi difficile d'en venir à bout.

Ce maître, c'est Bay Nuri de Trabzon, professeur de tactique militaire. Ce Bay Nuri, qui enseignait depuis des années à l'Académie, où se recrutaient les officiers d'état-major de l'armée turque, était connu comme un gentleman en même temps que comme un tacticien, un stratège audacieux. Le jeune officier le respectait comme tout le monde. Les paroles du professeur de tactique sur la guérilla l'avaient impressionné. Il était résolu à apprendre l'art de la guérilla. Il pria donc un jour son maître d'exposer sa leçon comme si une campagne de guérillas se développait dans une région déterminée de la Turquie, et de dire comment les mesures prévues en paveille occurence devraient être appliquées à cette campagne hypothétique.

Cette prière avait été faite avec tant de courtoisie, elle répondait si parfaitement à la nature du maître que Bay Nuri, au cours suivant, soumit à la classe, qui comptait plus de cinquante élèves, le problème suivant:

«Istanbul est la capitale de l'Empire ottoman. Le gouvernement siège en cette ville. Pour une raison où une autre, les Turcs qui se trouvent dans l'intérieur d'un tracé allant approximativement du littoral oriental du Bosphore à İzmit et de là à la Mer Noire au nord se sont révoltés contre la capitale et ont entrepris la guérilla. I — Pourquoi la population de cette région réduite peut-elle se révolter, comment peut-elle conduire la révolte et la prolonger? II — Comment le gouvernement et l'armée de l'Empire ottoman peuvent-ils réprimer cette révolte? Répondre aux questions posées aux paragraphes I et II.»

Le maître se réjouissait d'avoir donné à ses élèves un devoir peu commun, un problème inusité de tactique à résoudre. Mais les élèves, en retour, paraissaient préoccupés: ils se demandaient comment ils pourraient se tirer d'affaire dans un cas aussi ardu, aussi délicat. Un seul parmi eux - précisément ce jeune officier que la sonnerie du matin ne parvenait pas à réveiller - était joyeux comme un

amoureux qui rejoint l'objet de son amour: Car ile se trouvait avoir travaillé à résoudre le problème que le professeur de tactique, à son instigation, avait soumis à sa classe.

Le maître parti, une discussion s'élève parmi les jeunes gens. Qu'avait-on besoin de cela? Pourquoi avait-il soulevé sans raison pareille question? Tels étaient les reproches qu'on adressait au jeune officier.

II

Dix-sept ans plus tard, le 14 mai 1919 au soir, à un dîner à l'hotel que Damad Ferid, grand vézir de Vahideddin, habitait à Nişantaş, İstanbul. Deux personnes sont invitées à ce dîner, dont l'une est Mustafa Kemal. Il nous apprend ce qui suit:

A l'heure convenue, je me trouvais chez le grand vézir. J'étais seul avec lui. Après l'échange de quelques phrases survint un assez long silence, pendant lequel j'examinai le grand vézir de Vahideddin. A un moment donné, il consulta sa montre, et dit:

— Où reste-t-il?

— Vous attendez quelqu'un ? «demandai-je.

— Oui, j'attends Son Excellence Cevat Pacha.

C'était donc lui le deuxième invité. Nous retombâmes dans le silence. Quelques minutes plus tard arrivait Cevat Pacha. Et le grand vézir passait avec ses deux invités dans la salle à manger.

A table, les trois personnages regardent devant eux. A quoi pensaient-ils? D'après toutes les vérités que l'histoire nouvelle venait de mettre au grand jour, Damad Ferid Pacha ne connaissait ni le monde, ni la Turquie, ni la nation turque. Mais il est complètement insensible sous le lourd fardeau de la tâche que son maître le Sultan lui a confié de gouverner la haute communauté turque. Les seuls sons qu'on entende, c'est le bruit que produit la maladresse des serviteurs en enlevant et remplaçant fourchettes et couteaux... Le dîner tire à sa fin...

Puis, on passe dans une pièce étroite au milieu de laquelle se trouve une table de dimension assez considérable. Nous ne nous sommes pas assis que le grand vézir propose:

— Si nous faisions venir une carte afin que le Général Inspecteur nous donne des explications...

Et l'on étale une carte sur la table. On devine aisément que cette carte était tenue prête pas le grand vézir. C'est l'atlas de Kie-

pert, qui contient la carte d'Asie-Mineure. Damad Ferid et Mustafa Kemal sont placés l'un en facede l'autre, tandis que Cevat Pacha se met à coté de Mustafa Kemal, qui demande à Damad Ferid:

— A quel point de vue demandes-vous ces explications?

— Par exemple, dit-il, que ferez-vouz dans la région de Samsun?

Ce qu'on voulait qu'on fît dans la région de Samsun, c'était de réprimer la guérilla que les Turcs de là-bas venaient de commencer.

«Il était pour moi, je l'avoue, raconte Mustafa Kemal, fort malaisé de répondre exactement à cette question. Mais je prononçai sans hésitation ces paroles:

— Je juge que l'affaire a été un peu exagérée dans les rapports britanniques. Mais, quoi qu'il en soit, on peut déterminer les meilleures mesures à prendre après avoir étudié la situation sur place. Vous pouvez être tranquille.

Ayant parlé de la sorte, Mustafa Kemal fixe son regard sur Cevat Pacha, sur lequel le grand vézir a aussi arrêté le sien.

— Qu'en dites-vous? demande-t-il.

Cevat Pacha répond d'un air fort naturel:

— Il est de fait que des questions de cette sorte doivent être réglées sur place. On ne peut rien dire de précis dès maintenant.

Le grand vézir, qui ne paraissait pas satisfait du tout, semblait s'efforcer de formuler une préoccupation plus grave encore. Brusquement, il demande d'une voix plutot émue:

— Très bien. Pouvez-vous me montrer sur la carte la région sur laquelle s'exerceront vos attribution?

Mustafa Kemal avait aussitot deviné la question qui tourmentait le grand vézir. Il répliqua:

— Je ne la sais au juste moi-même. Peut-être, approximativement..» et il posa la main sur la carte de Kiepert «...sur cette région-ci...» Ce disant, il indiquait du doigt quelques provinces tout en regardant, d'un air cette fois plus significatif, Cevat Pacha. Celui-ci avait compris de son côté ce qui préoccupait le grand vézir. Il ajouta, tandis que Mustafa Kemal retirait sa main de dessus la carte:

— La région n'a pas d'importance. Le général commandera naturellement aux forces qui s'y trouvent. D'ailleurs, il ne reste plus grand chose nulle part, en fait de forces...

Tout en achevant ces mots, Cevat Pacha feignait de s'éloigner de la table, comme pour souligner que la question n'avait aucune importance. Mustafa Kemal rendait grâces, à part soi, à Cevat Pacha

de ce geste. Les paroles du général paraissaient avoir satisfait le grand vézir. Les trois personnages s'installaient chacun dans un fauteuil.

— Quand partez-vous? demande le grand vézir à Mustafa Kemal.

— Quand vous le jugerez bon. Je suis prêt à partir.

— Vous êtes-vous rendu chez Sa Majesté?

— Non, je n'en ai pas reçu l'ordre.

— L'ordre a été donné. Je vous le communique. Allez voir demain Sa Majesté.

L'heure est venne de se séparer. Les deux invités, Mustafa Kemal et Cevat, une fois dans la rue après avoir quitté l'homme, marchent bras-dessus bras-dessous dans la nuit. De ces deux camarades qui, sur le trottoir de la rue de Nişantaş, avancent à pas rapides vers Teşvikiye, l'un demande à l'autre du ton le plus amical:

— Comptes-tu entreprendre quelque chose, Kemal?

— Oui, général, je compte entreprendre quelque chose.

— Dieu t'assiste et te permette de réussir!

— Nous réussirons à tout prix!

Türk Tarih Kurumu

TARİHE GEÇMİYEN BİR KAHRAMANLIK VE BÜYÜKLÜK MENKIBESİ

Celâl Arat
Yozgat Saylavı

Türklüğün ve Türkün varlığını, namusunu ve istikbalini mondiyal harbin kan, ateş ve ihtiras kasırgalarından kurtaran Büyük Şefimiz, Ulu Önderimiz ve ebediyyen payidar olacağı mukadder bulunan Büyük Türk Milletinin Büyük Evlâdı Dâhi Liderimiz Atatürkün huzurlarında bulunmakla mübahi olduğum bir gün; kahramanlar yatağı olan Gelibolu Yarımadası muharebelerinde fırkasının (Mürettep 19 uncu fırka) bir tabur kumandanı bulunan bana «menkıbemi yazmak» emrini verdiler.

Hiçbir medih ve mubalâğa hislerine kapılmaksızın bu dakikanın hayatımın en mesut anlarından birisi olduğunu itiraf edebilirim. Zira hakikatte Büyük Şefin menakıbinden bir zerre olan benim menkıbem büyük kumandanın, tarihçilerin meçhulü olan bazı büyük meziyetlerini gösterecek ve emrine verildiğimiz ilk günlerden ve ta uzaklardan itibaren hissetmeğe ve sonra da yakından gözlerimizle görmeğe başladığımız o büyüklüğü gücümün yettiği, dilimin döndüğü derecede anlatmakla çoktanberi ifasına bir fırsat bulamamış olduğum çok hazlı bir vazifeyi yapmış olacağım:

Mondiyal harbe girişimizin akabinde mensup bulunduğum 6 ıncı fırka Gelibolu Yarımadasındaki kahramanlarımızın arkasını kesmek emelile Saros Körfezine çıkarılacak düşmanı karşılamak için bu körfeze gönderilmişti. Burada bulunduğumuz müddet zarfında hepimiz cenupta çarpışan yiğit kardeşlerimizin çetin savaşına biran evvel yardım edebilmek arzusunun verdiği heyecanla şiddetle müteheyyiç bulunmakta idik. Buradaki vazifemizin de çok mühim olduğunu ve düşman buraya da çıktığı takdirde cenup savaşını biraz olsun hafifletebileceğimizi takdir etmekle beraber düşmanın buralara çıkmak niyetinde olmadığını ve bütün şiddetini cenuptaki muhtelif cephelere tevcih etmekte bulunduğunu gördükçe bir gün değil, bir dakika evvel cenuba ve bilhassa daha o

tarihte ismi bizlere kadar gelmeğe başlamış bulunan cenubun en kahraman kumandanı Miralay Mustafa Kemal Beyin yanına koşmak ateşile yanıyorduk. Nihayet beklediğimiz ve istediğimiz hiç olmazsa fırkamızın bir alayı için oldu: 6 ıncı Fırkanın Onsekizinci Alayı bu fırkadan alınarak Mürettep Ondokuzuncu Fırka, yani ilk gayemizi teşkil eden kahraman kumandanın fırkasına verildi. Daha bu emri telâkki ettiğimiz gün zafer iman ve itimadı kalplerimize o kadar hâkim olmağa başlamış idi ki, yürüyüşe geçtiğimiz dakikadan itibaren ergeç düşmanın denize dökületeceğini şimdiden görür gibi oluyorduk. Cenuptaki yiğit kardeşlerimize sokuldukça ve bilhassa geçtiğimiz yollarda isminden ve hayalinden gıda aldığımız Büyük Kemalin, Türk Milletinin en karanlık günlerinde sinesinde doğmağa başlamış olan Büyük Evlâdının ismile anılan "Kemal geçidi„, "Kemal sırtı„, "Kemal yeri„ gibi isimlere rasladıkça, heyecanımız yakacak ve yıkacak korkunç bir kin ve intikam ateşi halini alıyordu. Fırka mıntakasına girdikten sonra şimdiye kadar hayalinden ve isminden heyecan duyduğumuz büyük Kumandanın beşuş, fakat ne istediğini, ne beklediğini anlatan azimkâr çehresile karşılaştığımız zaman sanki heyecanımızla bütün düşman âlemini bir hamlede boğacağımıza iman edecek derecede benliğimizde müthiş ve yenilmez bir artma hissediyorduk.

Ben burada o kahramanın o gün emrinde bulunan 19 ıncı fırka ile bilâhare onun emrine geçmek taliine mazhar bulunan diğer fırka, kolordu ve orduların ne yararlıklar gösterdiğini ve bütün dünyaca malûm bulunan büyük hakikatleri tekrar edecek değilim. Benim burada yazmak istediğim şey: O büyük tarihin büyük çerçevesi içerisinde kalan ve onun bir zerresini teşkil eden, fakat bizler için mezara kadar kalplerimizde yanacak bir meşale gibi ebedî ve kıymettar olan, büyük kumandanımız için belki küçük, fakat bizim için çok büyük bulunan bir menkıbedir:

Mutat siper muharebelerile geçen günler, haftalar ve aylardan sonra nihayet 1915 senesinin $\frac{16}{17}$ Haziran gecesi taburumla düşmana taarruz emrini almıştım. Bana hayatının en mesut günü hangisidir? Diye sorarlarsa, belki daha ziyade bugünü söyliyeceğim. Çünkü harimimize saldırmış olan düşmanla nihayet göğüs göğüse çarpışabileceğimiz, intikam keskinliğile parlıyan süngülerimizi göğüslerine saplıyabileceğimiz saatler işte artık gelmişti. Sevincimden heycanıma adeta hâkim olamıyor ve bir saniye evvel düşman üzerine atılmak istiyordum. Emir geceyarısı verilmişti. Vazifemiz on adım ilerimizde bulunan birinci düşman siperlerini

ve yine ayni mesafelerle bunun arkasında bulunan siperleri almaktı. Taarruza alayımızın birinci taburundan yüzbaşı Rıfat Bey kumandasında bulunan bir bölükle takviye edilen taburum memur edilmişti.

Bulunduğumuz siperlerin ismi tarihe de geçmiş olan Arıburnunda meşhur «Mehmet Çavuş» siperleri; yerimizin ismi yüksek sırtta «Cesaret Tepesi»; sağ cenahımız bir yar, sol cenahımız "Korku Deresi,, ve taarruz edeceğimiz düşman mevzilerinin bulunduğu tepe de "Hain Tepesi,, idi.

Düşman kendi siperlerini bizim tarafımızdan zabtedildiği takdirde yandan çok şiddetli tüfek, makineli tüfek ve top ateşine alabilecek şekilde tertip etmişti. Taarruz emri verildiği zaman taburumun iki bölüğü ateş hattında, iki bölüğü ihtiyatta idi.

Beni takviyeye memur edilen bölük te esasen sol cenahımda ateş hattında idi. Taarruz emrini alıp sevinçle okuduktan sonra taburumun ateş hattında münasip bir mahalle gittim. Beş bölük kumandanını da buraya çağırdım. Kendilerini bu mazhariyetimizden dolayı evvelâ tebrik ettim. Ve esasen daima ayarlı bulunan saatlerimizi tekrar kontrol ettikten sonra her bölüğün taaruzdaki vazifesini anlattım ve tekrar ettirdim. Şuracıkta kırk sekiz saatten ziyade değiştirilemiyerek cephede kalmış olan, kahraman bir zabitimin, şehit birinci mülâzım Talât Beyin de menkıbesini zikretmekten kendimi alamam:

Birinci mülâzım Talat Beye kendisini bazı zaruretler neticesinde değiştiremediğimden dolayı hatırını almak üzere bazı cemilekâr sözler söylediğim zaman bana çok ciddî ve hürmetkâr bir lisanla vermiş olduğu şu cevap hâlâ kulaklarımda çınlamaktadır: " Kumandanım, beni bugün için yetiştiren büyük milletime olan borcumu ve başımızda bulunan büyük kumandanımıza (kastedilen fırka kumandanımız Mustafa Kemal Beydi) karşı olan vazifemi ancak hayatımla ödersem müsterih olacağım. Hayatta esasen bir hemşiremden başka kimsem yoktur. Bunu da büyük milletime, büyük kumandanıma emanet ederim.

Bölük kumandanlarıma verdiğim emir mucibince taarruz tamamen sessiz ve baskın şeklinde yapılacak, Allah Allah nidaları bile söylenmiyecek ve taburumun bu taarruzuna ilk işaret te muayyen anda düşmanın tepesinde patlıyacak bombalar olacaktı.

Emir aldıktan on beş dakika sonra taarruzumuz başlamış ve biraz sonra da biz düşmanın birinci, ikinci ve üçüncü siperlerine girmiştik.

Aylardanberi bugünü beklemiş olan taburum aslanlar gibi saldırmıştı. Burada bütün kahramanlar meyanında yine bölük kumandanım birinci mülâzım Talat Beyi yadetmeden geçemiyeceğim. Bu aslan yavrusu aslan zabitim tabancasındaki bütün kurşunlarını ve üstündeki bombalarını kullandıktan sonra kırbacile de bilâperva düşmana saldırmış ve nihayet emeline nail olmuş, rahmetlerin en şereflisine kavuşmuştu. Esasen bütün taburum taarruzunu sanki hazarda bir gece taarruzu talimi yapıyormuş gibi hiç korkusuz ve pervasız yapmıştı.

Çünkü bütün tabur ölmemeği değil, ölmeği tabiî görüyor ve hayatını değil, yalnız büyük kumandanın emrini harfiyyen ifa etmeği ve düşmanı neye mal olursa olsun mutlaka tepelemeği düşünüyordu. Nihayet acı hakikati anlıyan ve cepheden bize bir şey yapamıyacağını da gören düşman evvelden hazırladığı müthiş yan ateşi tertibatını bütün dehşet ve şiddetile aleyhimize kullanmağa başladı.

Elimizde bulunan düşman siperleri düşmanın karadan ve denizden tevcih ettiği projektörlerle gündüz gibi aydınlanmış ve yine karadan ve denizden üzerimize çevrilen her nevi ateşlerle bir cehenneme dönmüştü. Bütün şiddetile şafağa kadar devam eden bu ateş, hiçbir tehdit ve ateşten yılmadan elindeki düşman siperlerini terketmiyen tam mevcutlu taburumu tamamen eritmişti; kahraman taburum elindeki düşman siperleri üzerinde kahramaca canvermeği tercih etmişti. Şafakla beraber esasen daima kahramanlarının yanından ayrılmıyan büyük kumandanı yanımda görünce taburumun kâmilen erimiş olduğunu unutmuş ve âdeta yalnız basıma da mevkiimi muhafaza edebileceğimi zannedecek derecede o güneşten, o iman ve kuvvet kaynağından taze iman ve kuvvet almıştım. Emsalsiz dehası ve ihatasile her şeyi herkesten daha iyi gören, kavrıyan ve anlıyan büyük kumandanım vaziyeti içinde bulunan benden daha iyi anlamış olmasına rağmen bana şu suali sormuştu:

— Celal! taburun nerede?
— Kumandanım işte düşman siperleri üzerinde yatıyor.
— Ziruh mu, bîruh mu?
— Gördüğünüz gibi kumandanım.

Büyük kumandana daha fazla söz söylemek hadnaşinaslıktan başka bir şey olmazdı. Vaziyeti derhal ihata eden Büyük Kemal bana derhal şu emri verdi:

"Üçüncü taburu da senin emrine verdim. Vaziyetini muhafaza et!„ Büyük Kumandanımızın her emrini olduğu gibi bu emrini de harfiyyen icra ettik ve düşmana mevzilerimizden bir karış yer vermedik; yer vermedik değil, düşmanın siperlerinden bir adım atmasına hattâ kafasını çıkarmasına da meydan vermedik. Büyük Kumandanımız bana yukardaki suali tevcih ettiği yer de şehitlerimizin cesetlerile dolu idi. İşte ancak onun, o Büyük Kumandanımızın şahsında görülen bu ve nihayetsiz diğer kahramanlıklar hepimizin kana kana içtiği bir cür'et ve şecaat kaynağı idi. Büyük Kumandan hiç kimsenin kafasını çıkaramadığı siperlerde bir neferinin sırtına çıkar ve bilâperva düşman mevzilerini tetkik ederdi. Bu Büyük insan gerideki kumanda mevkilerinden ziyade ilerdeki kahramanlarının yanında vakit geçirirdi ve cephedeki tehlike ne kadar ziyade ise, o da o nisbette fazla kahramanlarının yanlarında ve etrafında görünür ve etrafa bir güneş şuaı gibi, cür'et, şecaat ve kahramanlık enerjileri serperdi. Daima o Büyük Kumandanın şahsına in'itaf eden bu gibi menkıbeler nihayetsizdir.

Ben Büyük Kumandanımın ne talili bir zabiti imişim ki, onun yalnız Çanakkaleyi değil, bütün Milleti ve Vatanı da kurtardığını ve yine onun elile aslanlar yatağı ve en çetin yurt hisarı olan Çanakkalenin "gayriaskerilik„ bağlarından da kurtarıldığını gördüm. Daima iyi neticelere, mutlaka vatan ve milletin hayrına matuf olan onun emirlerini ifa uğrunda ölen arkadaşlarım da hiç şüphesiz talili idiler. Fakat heyhat! Onlar uğrunda can verdikleri Büyük Kumandanlarının ve vatanlarının bu mazhariyetlerini benim gibi göremediler.

Çanakkale demek Mustafa Kemal demektir. Gönül çok ister ki: Yalnız Çanakkaleyi değil, düşmanların çok feci kast ve emellerine maruz kalan bütün Türk Vatanını ve Türk Milletini kurtaran ve yalnız kurtarmakla da kalmayıp onu en iyi bir istikbale doğru bütün hızile ilerleten Büyük Şefimizin, tarihte eşi bulunmıyan Büyük Dâhi Atatürkümüzün muazzam diğer bir heykeli de Nevyork limanının ağzındaki "Hürriyet Abidesi„ gibi yüce Türk Millet ve Vatanının kapısı demek olan Çanakkale Boğazına gireceklere karşı Gelibolu Yarımadasının en ileri ve göze görünür bir tepesine, bir zamanlar düşman top, makineli tüfek ve tüfeklerinin bize ateş saçtığı tepelerden birisi üzerine dikilsin. Türklüğün kurtuluş ve hürriyet abidesi demek olan bu abide de Amerikalılarınki gibi

Çanakkale Boğazına sokulurken gece ve gündüz ta uzaklardan görünsün.

***

Belleten:

Tabur kumandanının menkıbesine esas tuttuğu taarruzun stratejik değerini aydınlatmağı vazife sayarız: Bu taburun yüksek kahramanlığı ile yapılan vazife cenupta Seddülbahir cephesinde yapılmakta olan düşman taarruzunu sağ cenahımızdan sert bir darbe ile önliyerek düşmanın sade dikkatini değil, ayni zamanda bir kısım kuvvetini de şimale çekmek amacını güdüyordu. Tabur o günkü kumandanının yazdığı gibi, aldığı emri şimşek gibi yaptı ve Büyük Kumandanın maksadı temin olundu.

Türk Tarih Kurumu

ALP KELİMESİ VE ALPİN IRKIN YURDU

Prof. H. Reşit Tankut

Türk Tarih tezinin açtığı âlemsarar geniş ufuk, Türk Dil Tezinin âlemsararlığını hazırladı. Eğer Türk Dil Bilgisi nurunu prehistoryaya kadar vardırabiliyorsa bu, Türk Tarih İlminin insan menşeini fethetmesiyle kabil oldu.

Buna karşı; Türk Dil Tezinin teksif ettiği büyük ışık, tarih ilmine karanlık kalmış uzak ve derin köşeleri aydınlatmağa başladı. Eğer Türk Tarih ilmi ilk insanı tanımağa muvaffak olabiliyorsa bu; Türk Dil Ilminin kelime fosillerini konuşturabilmesindendir. Çünkü Türk Jenisinin şaşmaz eseri, Güneş Dil Teorisi, ilk insanın ilk ses parçasını ve ilk manalı sözünü bulup meydana çıkarmıştır.

Ruh ve fikir parçası olan kelime, çıktığı gövdenin manevî halinden birer zerre taşır ve yaptığı strüktürde sahiplerinin fizik evsafı hiçbir değişime uğramadan yaşar. Söz öyle bir aynadır ki onun içinde onu söyliyenin heyetini görürüz. Onun içindir ki dil ve tarih ilimleri tıpkı söz ile insan gibi iki ayrı ayrı varlık oldukları halde daima bir çalışır ve daima beraber yaşarlar. Her ikisinin yardımcı şubeleri de bu el birliğine tâbidirler. Böyle olduğu içindir ki anthropos ile ilgili ilimlerin topuna birden Anthropologie diyorlar.

Türk Tarih ve Türk Dil ilimleri; bu iki ve ikiz kardeş böylece Türk antropolojisini yapmak yoluna girmiş bulunuyor. Esasen ilmimizin de yapıcısı olan büyük kurtarıcı Atatürk'ün Türk ferdile ilgili her hale ayni derecede dikkat ve kıymet vermesi bu geniş manada anthropologie'nin sembolik bir ifadesi değil midir?

Bu ilmî imtizacın manası şudur:

Tarih meselâ bir Alpin ırktan ve onun hayatından bahseder.

Anthropologie'nin (Somatologie) şubesi; bunların fizik evsafını tesbit eder.

Coğrafya yaşadıkları yerleri hudutlandırır.

Arkeologie yarattıkları kültürü bulup çıkarır.

Dil ilmine gelince o bütün bunların doğruyu söylemesini temin eder.

Şimdi, bu Alp kelimesinin bize neler söyliyebileceğini lengüistik bakımdan tetkik edelim :

Kelime bir fosildir. Bugünkü dillerde yaşıyan onun ancak akisleri ve izleridir. Avrupanın göbeğinde toplu olarak ve başka yerlerinde serpinti halinde yaşıyan bu izlerin önce bir tablosunu yapacak ve türkçedeki eşlerile karşılaştıracağım. Sonra gerisin geri prehistoryaya doğru çevirip orada onu rekonstitüe edeceğim.

***

Dağ anlamına Alp:

Alba (kelt) Alp Masifinin adıdır. Holder. Altkeltischer Sprachschatz

Alp (b) (gal) dağ, yüksek.

Albaium (gal) dağ kümesi, Adadağ.

Alfes (Ligür) dağ demektir. Fakat Herodot'a göre Alpis bir nehir adıdır dağ adı olarak onu ilk defa Polybios kullandı.
Strumfels. Ortsnamen s. 6

Albici = (kelt) Dağ adamı. Holder Altkeltischer Sprachschatz

Elba = Eski zamanlarda Atalya yanı parlak ve granit kütlelerile örtülmüş demir dağ demektir. Strumfels Ortsnamen s. 6

Yüksek yaylâ ve mer'a olarak Alp (b)

Alpe = (Cermanik) orta yüksek almancada albe yüksek dağlarda mer'a. Servius bu kelimenin keltçe olduğunu söyler. Bunlar her halde bir sıra Kelt, İtalyan Ligür alpion'u. Ve orta İrlandanın albu' su ki Britanya demektir. Sonra lâtince alba, albium *görünüşe göre galiba Hint-Cermen dilinin malı olmamak gerektir.* Kluge. Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache

Alfe = (orta yüksek almanca) da alba mer'a (yaylâda), ayni mana bugün dahi İsviçre ve mücavir yüksek yerlerde alm, alp olaraka muhafaza edilmektedir. Lâtince alfes, (eski yüksek almancada alfi, alfundur) alfen;

keltçe olmak gerektir. Galce alp, irlandaca ailp: Yüksek dağ manasına gelir. Ne olursa olsun yüksek dağlarda mer'a göstermek için kullanılır. Kluge. Etymologisches Wörterbuch.

Cesaret ve kahramanlık anlamına alp

Albion = (grekçe) kahraman ve ejderha Neptün'ün Herkül tarafından öldürülmüş cesur oğluna Albion adı veriyorlardı (ikinci kurultay zabıtları)

Elf = Bu kelimeyi Spenser; (Faerie Queene) adlı eserinde kahraman manasında kullanmıştır. Webster's. New. Int. Dic.

Beyaz ve ışık manasına alp

Eski İtalik = alfes; beyaz
Lat. = albus; „
Umbur = alfu „
Sabel = alpus „ (bu «p» etrüskün tesiri iledir?)
Peliğ = alfis; „ (has isim)
Osk = alfaternum; beyaz (has isim)

Lâtincede alpes (alp dağlarının adıdır.) Etrüskler vasıtasiyle Kelt'lerden gelmiş olmak gerektir. Birçok eskiler bunun [1] altı montes yani yüksek dağlar diye izah ederler (Frederic, Muller Azn. Altitalisches Wörterbuch s. 17, 18)

Hindu Cermen kökü $\sqrt{olb}$ —, albh; (beyaz olmak, parlak) demektir.
alba; (ligur) = beyaz şehir
albento)
albanto) = parlak beyaz

albion = beyaz memleket, beyaz toprak (Britanyanın adıdır. Deniz sahilindeki tebeşir kayalarındandır).

Albisin = beyaz şehir (sahilde ligür şehri). Holder Alt Keltischer Sprachschatz.
Klugede ayni kelimelerle beraber şunları da verir:

Eski yüksek Almancada albıs, elbiz Anglosakson ielfetu		beyaz
Eski Nordca elpter Cermence albit	olpt	

[1] Altı montes ile bizim altay dağları ne kadar bir dir? H. R. T.

Almanca (lehçe) alben = kireçli kum
İsveççe alf = kireçli kum
Eski kilise Slavcasında lebed
Ana Slavcada olbed } Kuğu kuşu

Beyaz maden anlamına alp:

Albhos
Alophos = (Grekçe) kalay
Alvas = (Lât.) kalay
Alvvis = (Eski Prusya) kurşun
} beyaz maden Kluge. "Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache

Beyaz balık anlamına alp:

elft = (n, dl, alt.)
albel = Orta yüksek Almanca
albe = (u h d)
alf, albe = (nd)
} beyaz balık Kluge. "Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache

Kluge'nin tereddüt ettiği şu isimlerde de beyazlık ve yükseklik vardır:

Lâfince; alfes; cermence; alpeis, italyan, ligur ve kelt dillerinde (yer adı olarak) alba, albium. beyazlık ve yükseklik mefhumlarından hangisini ihtiva ediyorlar. Pokorni'ye göre lofhos indu cermence değildir. Kluge. "Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache.

Strumfels'de şu yer adlarını kayt ve izah eder.

Elbrus = Kadimlerin strobylos'ı tatarca yalduzdağ (yaldızdağ).
Albus = (Farsça) ışıdayan dağ. Bu isim bu dağın karla örtülü tepelerini ifade etmiştir. Aynı lisanı menşe Kafkas Elbburz'nı da çıkarmıştır.
Elba = Eski devirlerde (athalia) parlak granit kütleleriyle kuşanmış demir dağdır.

Beyaz su anlamına alp:

Elbe = Romalılarda albis, albios, albıs, alba, Çek dilinde; *laba* ya dönmüştü. Gitmek, akmak (nehir için) manasına gelen alp aslındandır. Aynen İsveç dilinde nehire işaret eden elf gibi Lahn üzerindeki alb ile Almanyada Kara Ormandaki alb İsviçredeki albula, Rayn memleketindeki alf ve Yunanistandaki alfeions

da bu kelimeye bağlıdır.
Strumfels. Ortsnamen s. 6

Hayal ve peri anlamına alp:

Alp = (Orta yüksek Almanca) (cemi Alpen) in de asıl anlamı; beyaz ve buharî bir hayalettir. Kluge. "Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache.

Elf = Esatirî bir mahluk ve alelumum cin ve peri demektir. Teuton'ların etimolojisinde Elf'ler alıcı güzelliğe sahip narin, zarif kızlardır. Bu kızlar dağlarda ve ıssız yerlerde bulunur. Ve vakitlerini şarkı söyliyerek, dans etmekle geçirirler. Bazan insanlara karşı yardımcıdırlar, bazan yaramazlık ve fenalık ederler. Gecelerin ve zulmetlerin elf'leri ile gündüzlerin ve aydınlıkların elf'leri ayrı ayrıdır. Spenser bu kelimeyi Fairy Queen (peri kıraliçe) adlı eserinde kahraman manasında da kullanmıştır.
Webster's New International Dictionary C. 1. S. 770.

Kadın ve erkek adı olarak alp:

Alb - isia = (Kelt) kadın adı.
Aleba = (Kelt) kadın adı. (karşılaştır *Alef*), (bir Kornvol kıralının adıdır) İrlandaca alaib, Pikt (1) cesi *Atep*..
Albana = (Kelt) kadın adı.
Albanus = (Kelt) erkek adı (kahraman manasına)
Alb = (Kelt) kadın adı

Cin, fena ruh anlamına Alp:

Elf = Anglosakson aelf, Ilf, indocermencenin alp'ıne ilgilidir. Cermen dilinde kâbus manasınadır. Irland (ada) lehçesinde alfr İskandinav dillerinde ise Elf tir. Sanskritçe Ebhu dur ve *mahir, san'atkâr anlamlarınadır.* Webster's New International Dictionary. c. 1. s. 770.

Şüpheli olmakla beraber Kluge'de aşağıdaki kelimerlerde alp'ın aynı manalarını bulur:

Alfer (Eski nord.)
Aclf (anglos.)
Elf (İngiliz.)
Alf (Orta Aş. al.)
} Kâbus, gulyabani, fena ruh, Cin.

Kâbus anlamına Alp:

Alp = Bu kelime çeşitli lehçelerde alp, alf, alb olarak kullanılır. Cadı, çocukların kâğıttan yapılmış ejderi ve ateş alevinin görünüşü demektir. Bu manalar korku ile bulaşık ruhanî ve şerir ruh anlamlarıyle ötedenberi ilgilidir. Kâbus manasına bir de alpdrücken kelimesi vardir.. Kluge..

Alp = (Eski yüksek Almanca alp (b)) gulyabani, cadı peri hayalet ve kâbus demektir. Kelimeye mitolojideki elfen menşe olarak gösterilir. Anglo - Sakson'cası aelf eski Norveççesi alfr dir. İskandinavlar bunu ışık ve karanlık elfenleri (perileri) olarak ikiye ayırırlar. Kluge.

Şimdiye kadar geçen kelimelerin müşterek manalarını sıralıyalım: 1 — Dağ kümesi, ada, dağ, (dağ adamı, parlak ve granit kitleleriyle örtülmüş demir dağ). 2 — Yüksek dağlarda mer'a, (yüksek yerlerde mer'a). 3 — Cesaret, kahramanlık, yiğitleri vasfeden isim. 4 — Beyaz, ışık, parlak (tebeşir dağı, beyaz memleket, beyaz toprak, beyaz kum, kuğu kuşu, yalnız dağ, bayaz su). 5 — Hayal, peri (güzel kızlarda ve kahraman erkeklere mahsus isimler). 6 — Cin, fena ruh, kâbus (mahir, sanatkâr, cadı, hortlak, ateş alevinin görünüşü, gulyabani, şeriri ruh, albastı). Bu manaların hepsinde bir bolluk, çokluk, keskinlik ve ekstremite gösteren bir şiddet vardır.

Bu alp kelimesinin bugün dahi Avrupa dillerinde yaşamakta olan izlerinin hulâsa ile topladığımız 6 anlamı bize polisemi kaynağı veriyor. Ve görülüyor ki alp bütün bu manaları veren bir kelimedir. Nasıl olur da bir kelime bu kadar mana verebilir? Ve bütün bu manaları veren eleman alp kelimesinin hangi kısmını teşkil ediyor? Bu unsur Güneş - Dil Teorisinin bulduğu ilk manalı kelime ve lisanın biricik ana kökü olan (V. + ğ) den başkası değildir. (ğ) güneştir ve onun otuz polisemiye kaynak olan otuz vasfını havidir.

(ğ) yi bu kudreti ile en vazıh şekilde gösterebilen alp kelimesini Güneş - Dil Teorisine göre tetkik edelim. Kelimenin etimolojik analizi şudur:

$$\text{Alp } (b\ v\ f\ m) = \underset{(1)}{ağ} + \underset{(2)}{al} + \underset{(3)}{ap}$$

(1) Ağ : Ana köktür. Güneşi ve onun bütün vasıflarını ifade eder.

(2) Al : Hudutsuz bir genişlik ve sonsuz bir mesafe bildirir, manayı müphem ve gayri şahsî hale getirir.

Şu halde (ağ) yükseklik olduğuna göre ağ + al = (al) alabildiğine yükseklik demektir. Genişlik olduğuna göre alabildiğine genişlik, parlaklık olduğuna göre alabildiğine ışık, parlaklık, açıklık ve beyazlık demektir. Figüre manada son derecede güzellik, zekâ ve kuvvet, kudret demek olduğuna göre hudutsuz cesaret, kahramanlık demek olur. Sıcak ve yakıcılık manasına geldiğine göre son derecede ıstırap verici, rahatsız edici hal ifade eder.

(3) Ap : Bu geniş manayı üzerine alan, temsil eden süje veya obje olur. Her üçü bir arada bu mubalağalı manaları ifade eden madde veya şahıstır.

Ancak (p) unsuru labiyal olduğu için özünde bir (ğ) saklar. Kelimenin dördüncü unsuru olan bu (V. + ğ) mananın tamamlanması ve isimlenmesi işini yapar. Şu halde (ağ + al + ap + eğ) ve son morfolojik şekli ile alpe, alp, alf, alm, alfe, elfe yukarda okuduğumuz manaları hepsini verebilen insan, madde veya mücerret fikir demek olur. Bu kelimelerin hepsini âlimler Kelt ve Etrüsk aslına çevirirler. Bunların Şarktan ve Anadoludan geçtikleri sabit olduğu için bugünkü Türk lehçelerimizde de bulunmaları tabiîdir.

***

Türk lehçelerinde dağ anlamına alp (b)

Alp — (Uygur) yüksek.
Elpe — (Garp) Zirve (Cenubî Anadolu Derlemesi)
Elbe — (Bak: Elbeh, ağına, ağıra'nın zıddı. Yakut Lehçesi) artmak, çoğalmak Pekarski.
Almıs — (Teleüt) Altaylarda yaşadığı rivayet edilen tüylü, kıllı insanlar (dağ adamı.) Radlof. s. 439.

Cesur ve kahraman anlamına alp (b)

Alp — (Uygur, Çağatay ve Garp) cengâver, cesur, kahraman, muharip. [Divan; Pavet de Courteille; Radlof; B. T. L.].
Alıp — Dev, bahadır, kuvvetli, yiğit (Altay - Aladağ Lûgati) Verbitskiy.
Alıp — (Yakut) efsanevî bir kahraman. [Pekarski].

Beyaz ve ışık anlamına alp.

Tam alp (b) şeklinde beyaz ve ışık ile alâkalı manaları şu kelimeler muhafaza etmektedir.

albutu — (Çağatay) tac, ziynet. Radlof; B. T. L.; Pavet de Courtelle.
albeni — (Dergi, İstanbul) cazibe, sempati.
ilem — (Kazan) hüsün Radlof. c. I.
alım — cazibe K. T.
alav — (Çağatay) şule B. T. L.; K. T.

Bu kelimenin türkçede tipik şekli Yalap yani Berk (Dergi. Sinop)tur. Berkin beyaz renkte bir nur olduğunu biliyoruz. Yalap kelimesinde ana kökü düşmemiş fakat fonetik bakımdan (V. + y) ye doğru ilerlemiş olarak buluyoruz. Her ikisinin etimolojik analizini yaparsak bu farkı derhal görürüz.

Alp = ağ + al + ap
Yalap = ay + al + ap

beyazlıkla, nurla, ışıkla ilgili olan şu kelimeler de o cümledendir.

Yalav — (Çağatay) alem. Radlof. c. III.
Yalvaç — (») Nebi, Peygamber. Radlof. c.III.

Bunların Garp Türkçesindeki alev kelimesile bağlı oldukları meydandadır. Alev ile alp arasında da hiç bir fark yoktur. Zira

(1) (2) (3)
alp = ağ + al + ap
alev = ağ + al + av

dır. Kelimelerin dördüncü unsuru olan ap ile av yer değiştirebilen aynı kategoridendirler. Türkçede lapa ve lapak kelimeleri de beyazlık ifade eder. Lapak lapak kar yağıyor dediğimiz zaman beyazlığı çok mütebariz bir kar kesafetini kastetmiş oluruz. Onların da analizi şu neticeyi verir:

(1) (2) (3)
lapa = ağ + al + ap + ağ
lapak = ağ + al + ap + ak

Bu kelimelerle de ana kökün beyazlık ve ışık ifade etmesi tabiidir.

Yalabuk — Dırahşan, lâtif, lem'adar (Dede Korkut ve Garp lehçeleri.)
Yalabımak — İltima etmek, lemean etmek, şa'şaalanmak (Bab.).

Hayal ve peri anlamına alp (b)

Elip — [Yakut. Kar. alip] Elip Handgay = yiğit dev, orman ruhlarından birinin adı. Pekarski s. 278

Alıp — [Yakut] sanat perilerinin olan orman ruhlarının Bayanay'ların adı.

Dlbes — (Sagay, Şor, Kazan) birdenbire, ansızın Radlof. s. 813.

Elbilü — (Telingut) ilâç ve Şaman hakkında. Tesir edici Radlof. s. 813

Elbeste— (Uranhay) su perisi
Albista— (») mecnun olmak, tecennün etmek.
Albara— (Uranhay) hile yap, korkut.

} Katanof. Uranhay dili üzerinde tetkik tecrübesi.

Kadın ve erkek adı olarak alp (b)

Elife — Elif — (Anadolu) kadın ismi.

Bu isim daha ziyade dağlık arazide yaşayanlanlar arasında bulunur. Hakikî ve bütün şartlarını toplamış bir alp memleketi olan Albistanda kadınların üçte ikisi Elif adlıdır. Elif adı medrese tahsilinin yarattığı psiko - sosyolojiye göre bir zaman Arap alfabesinin ilk harfi diye telâkki edilirdi. Garp âlimleri onun öküz başından mülhem olduğunu iddia ederler. Hakikatte Arap ve Grek alfabelerinin her ikisi de bu elif ile sıkı sıkıya bağlıdır. Fakat onun örgüsünü yapan anlamlar ışıktır, beyazlıktır. Kudret ve kuvvettir. İyilik ve güzellik yapmak ve onu himaye etmektir. Mezopotamya ve Sumer Türkleri bu vasıftaki mabudu bir öküz başı ile sembolize etmek istediler. Elif adının Güneş - Dil metodu ile analizini yapmak bizi tenvir edebilir,

	(1)	(2)	(3)	(4)
elife — elif	: eğ	+ el	+ ef	+ iğ

(1) Eğ: Ana kök olarak bize ışık, ziya, zekâ anlamı verir.
(2) el : Çok geniş ve çok bol bir saha ve varlık ifade eder.
(3) lf : Bu geniş ve hudutsuz anlamı temsil eden süje veya objedir.
(4) eğ : Manayı tamamlandırır ve isimlendirir

Şu halde (Egelifeğ) ve bir morfolojik şekli ile Elif çok geniş bir ışığın, kuvvet ve kudretin bir nurun tam manasile sahibi olan bir süjenin adı olur. Arapça elif ile grekçe elif ile grekçe alfada ayni kelimeleridir.

(1) (2) (3) (4)
elif [arapça] : eğ + el + if + eğ
alfa [grekçe] : ağ + al + af + ağ

Anasırın ayni kıymette olduğu bariz bir şekilde görülür. Şu halde elif kelimesini veya adını tarih hududu içinde hattâ proto historyada değil daha çok uzaklarda ilk medenî âlem olan Türk alpinlerinin dünyasında aramak zaruridir.

Alban — Oğuz Hanın babası Karahan zamanında yaşamış bir yiğittir. (Besim Atalay - Türk büyükleri veya Türk adları)

Alıp hara buhatır — (Yakut) Efsanevî bir bahadır adı Pekarski. S. 88

Alabir — (Yakut) Demonik bir kadın şamanın adı. Pekarski. S. 63

Alaparus— (Eski Kalde) bir hükümdar adı. Hommel. S. 419 ve nihayet Selçuk ve Osmanlı tarihinde birçok alplı isimler.

Cin, fena ruh, kâbus anlamına alp

Alp — (Yakut) aldatma, hile, yalancılık. Pekarski. S. 88

Almıs — (Teleut, Yukarı Kondi) habis ruhlardan birinin adı. Verbitskiy Altay - Aladağ Lûgati. S. 17

Alba — (Teleüt) icbar etmek; zorlamak.

Almıs — (Teleut) kötü kuvvetlerin reisi Erliğ'in maiyetindeki habis ruhlardan biri. Rad. S. 439

Almin — (Teleut) orman ruhu, habis ruh, maymun.

İlbir — (Teleut) sihir. Rad. C. I.

Kâbus anlamına alp (b)

Albastı — 1. (Kırgız, Kazan, Koman, Kırım, Garp) geceleri kırlarda insanların önüne çıkan ve ateş (alev) şeklinde görünen hayalet
2. (Kazan) ev perisi, habis ruh, kâbus
3. (Kırgız, Kırım, Garp) lohusalara doğum ıstırabı veren şerir ruh. Rodlof. S. 434

Albastı — (Çağatay ve Şarkî Türkistan) ummacı, korkunç peri.

***

Garp dillerinde yaşıyan alp izlerile Türk lehçelerinde yaşıyan ların yukarıda çizilen iki tablosu karşılaştırıldığı takdirde kelime-

lerin ve manalarının biribirinden farklı olmadığı görülür. *Bu kelimelerin ve onlardan müştak sayısız sözlerin bulunduğu yerlerde insanların fizik evsafı "tesallüpler ve kaynaşmalar müstesna" mutlaka alpin vasıflarını olmak gerektir.*

*
* *

Şimdi bir de kültürel bir alpin âlemi tasvirine çalışalım:

Alpin ırkta yurt yüce yer olduğu için şuuru ilk meşgul eden yenilmez kudret yani Allah dağ ile alâkalı olmak tabiî idi. Onun içindir ki Anadolu alpinleri baş Tanrılarını, Tanrıların anası Ku-baba'yı heybette düşünmüşlerdir. Tahtını merkezî Anadoluda kurmuş olan Ku-baba bir alp (dağ) gibi heybetli bir alp (kahraman) kadar kuvvetli, yapıcı, bir fırtına dehşetile korkunç, bir kar yığını kadar beyaz, sakin ve saf, bir güneş ışığı gibi yaratan, yaşatan ve okşayandır. Etrüskler Avrupa alplerine akıp yerleştikleri zaman bu Ulu Tanrıyı beraber götürdüler. Onun oradaki adı Kubeladır [1]. (Grekler Cybele şeklinde yazarlar) Kubela'nın, Kubaba'dan başka olmadığı malûm olmakla beraber hakikati daha çok aydınlatmak için bir de etimolojik analizlerini yapalım.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kubaba :	uğ	+ uk	+ ub	+ ağ	+ ağ
Kubele :	uğ	+ uk	+ eb	+ el	+ ağ

Her iki kelimenin unsurları arasında farklı olan yalnız dördüncüdür. Kubaba'nın dördüncü unsuru (ayni cinsten iki konson yan yana gelemiyeceği için) bir (ğ) olarak kabul edilir. Böyle olunca kelimenin ilk morfolojik şekli Kubalâğa olmak zarurîdir. Bu şekilde (ğ) mananın üzerinde vukua geldiği süje veya objeyi tayin ettiği halde Etrüsklerin Avrupa alplerinde yaşadığı şekilde dördüncü unsur uçsuz, bucaksız bir çokluk ve bolluk ifade eden (.+l) dir. (.+l) ayni zamanda şahsî ve muayyen olmıyan müphem bir varlık ta ifade ettiği için Kubelâ ile umumî bir kuvvet kudret, yükseklik, parlaklık ve yaradıcılık ifade etmek istenilmiş olur.

Gök, ufuk ve güneş ile ilgili olan Tanrı kelimesile Cermanik dillerde gök gürültüsü ve yıldırım ifade eden donner Roman dillerde tehlike manasına gelen Danger yine bu alpin, hayatın yarattığı manalardan birini verir. Başlangıçta her üçü de (dingir)

[1] İstanbulda Alman Arkeoloji Enstitüsü Direktörü Prof. Schede geçen sene Gazi Terbiye Enstitüsünde Kubela üzerine mühim bir konferans vermişti. İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Direktörü Bossert'in Santas und Ku-papa adlı kıymetli eserinde de mühim malûmat verir.

tingir idi ve ayni manayı veriyordu. Garp etimoloğlarının müşterek kabul ettikleri bu kelimelerin Güneş-Dil metodile yaptığım analizleri hiçbir şüpheye yer bırakmadan bizi aydınlatabilir.

Dingir : iğ + id + in + iğ + ir
Donner : iğ + id + on + eğ + er
Danger : iğ + id + an + eğ + er

elemanlar arasında mana fonksiyonunu sarsan hiçbir fark olmadığı meydandadır. Hepsinde de ana kökün manası güneştir. Bazan yıldırım ve bazan da tehlike anlamı vermesi Psiko-Sosyolojinin tahavvülüne bağlı bir mesele olmakla beraber her manasında da gök ve güneş ilk ve esaslı bir kaynaktır. Bu alpin ırk soğukların şiddeti ve güneşin ilhamı ile ateşi de ilk defa keşfeden ırktır. Onlar güneşten sonra ve yerde güneşin mümessili olarak taptıkları ateşe ut adını vermişlerdi. Türkçe (ot, öt ve ut) un Hint-Avrupa rökonstitüe şekli ât ateş demektir. Avesta'cası atarş, farsçası adar, lâtincesi aterdir. Walde-Pokorny c. I. s. 42. Alpın kavimlerin ağzında yaşamış olan bu ut kelimesi ateşin bu kavim tarafından keşfedildiğini gösterir yine ut kelimesi 1927 de Pekin civarında bulunan en eski brakisefal kafanın (Sinanthropus Pekinensis) yanı başında ateş emarelerini de teyit edebilen bir vesikadır.

Ateşten sonra madeni işlettiler. Eski Keltler ve İrlandalılar kaba madene Mwyn (muyun) diyorlardı. Walde Pokorny. c. II. s. 222. Yakutlar möngün diyorlar. Pekarskiye göre bunun türkçesi möngün, Buryatçası möngün, Moğolcası menggun dur. Gümüş ve akça manasına gelir. Pekarski S. 160. Bakırla mangır'ın türkçede ifade ettiği manalar malûmdur. Bunların hepsini Güneş-Dil metoduna göre çözer ve altalta getirirsek neticeyi daha etraflıca elde etmiş oluruz.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Mûyun :	uğ	um	+ uğ	+ uy	+ un
Möngun:	uğ	+ um	+ un	+ ug	+ un
Mangır :	ag	+ am	+ an	+ ıg	+ ır
Bakır :	ag	+ ab	+ ak	+ ak	+ ır

Kelime unsurlarının arasında tabii olan alternanslardan başka hiçbir fark göremiyoruz. Çeşitli maden isimleri göstermeleri kelimenin ıtlak ile maden ifade etmesindendir. Sumer devrinde dahi para olarak kullanılan maden parçalarına min diyorlardı.

İkinci bir maden adı da erz'dir. Anglo-Saksonla bunu arut eski İrlandalılar Ortuk, Eski Nordikler Öre, Lâtinler aerce şeklinde kullanılır.

Bugünkü türkçede Ergene = maden (Pav. de Cor.; Der. Bolu) dur.

erçim — (Yakut) büyük mukavemet sık olmak, gerginlik. Pekarski. S. 305.

erçii — (Yakut) kuvvet vermek, mukavemet, gerginlik. Pekarski. S. 305.

erçimek — (Kazan) tasfiye etmek. Rad. C. 1.

Bu kelimelerdeki ana kısım Erg ve Erç tir. Farsların kalay madenine verdiği Erziz kelimesinin de bu cümleden olduğuna şüphe etmemelidir. Hepsinin ayni elemanlardan terekküp ettiğini ilk bakışta farkedebiliriz. Şu yerlerin adları; ihtiva ettikleri büyük maden ocaklarından mülhemdir. Ergene, Ergani, Erzincan, Fergana, Furgan.

Furgan Himalaya dağlarının eski Keltçe adıdır. Bugünkü adı maden dağları manasına gelmek üzere Almanca Erzgebirge dir.

Strumfels, bu Erzgebirge'yi şöyle tarif eder:

[Maden ocaklarının zenginlikleri ona bu ismi vermiştir. Ortsnamen s. 48]. Hakikî bir alpin memleketi olan bu Bohemya dağları madenleri dolayısile erz adını alırsa hakikî alpin memleketi ve zengin maden mıntakası olan Erzincanın adını başka yerde aramak beyhude emek olmaz mı?

İnsan zekâsının toprak koynundan ilk çıkardığı arpa mahsulü de brakisefal alpinlerin keşfidir. Çünkü en titiz garp etimoloğları olan Walde Pokorny bile Hint-Cermen dillerindeki arpaları Türkçe arpa ile hısım çıkarırlar. Walde-Pokorny. Vergleichendes Wörterbuch der İndogermanischen Sprachen.

***

Güneş, gök ve dağ ile ezelî ve ebedî ışığı, hayatı, kudret ve kuvveti, uçsuz bucaksızlığı, yüksekliği öğrenmiş ve öğretmiş olan alpinler bu bilgileri ile Kozmogoniyi temsil eden bir Kübaba teogoniyi ifade eden bir Tanrı yarattılar. Bunlardan kaynıyan kültür bugünkü dinlerin samiminde yaşamaktadır. Hristiyanizmin, kucağında çocuk taşıyan Meryem anası yaratıcı tabiatı temsil eden Kubaba'da başka bir şey değildir. Onlar; medeniyetin esaslı amilleri olan ateş, maden ve ziraati de keşfettiler. Böylece alpin medeniyet dünya medeniyetinin anası olmuş bulunuyordu. *Eğer dünya*

dillerinde yüksek ilme ve felsefeye müteallik türkçe kelimeler bulabiliyorsak bunun sebebi işte budur. Mevzuum müsait olsaydı bunlardan bir çoğunu tetkik sahasına atardım.

***

Alpin ırkta fonetik hususiyet:

Dağlarda ve yaylâlarda yaşıyan brakisefal alpinlerin fonetiğindeki hususiyet te onların coğrafyasını çizmek hususunda yardımcıdır. Alpin fonetiği bilhassa vokallerde açıktır, uzundur kısa ve keskin değildir. Bu tonalite dağların ve yuvarlak kafaların yaptığı fiziyolojik küşayişten ileri geliyor. Konsonların bir çoğu guttural dir.

Meselâ: Beyaz manasına gelen ak kelimesi ah ve ağ olduğu gibi (aa) da olur. *Yükseklere çıktıkça konson gırtlağa doğru alçalır ve nihayet alplarda (ğ) halini alır. Güneş - Dil Teorisinin keşfettiği ilk manalı kelime alpinlerin ağzında hâlâ yaşamaktadır. Bu suretle ilk insanların alpinler olduğu neticesine varmış oluruz.*

Alpin Türk (ağsahal) dediği zaman ovalının ak sakalını ifade etmek istemiştir. Yine yok kelimesinin alpin gırtlaktan yoh, yoğ çıkması gibi.

Bu alpin fonetiği bilhassa Avrupa alplerinde daha bariz bir şekilde duyulabilir. Oralarda üç büyük dil konuşulur. Almanca, slavca, italyanca. Bu üç dil fonetik ve ton bakımından biribirine tamamile zıt ve aykırı olduğu halde o dilleri anlamıyanlar için asla farkları yoktur. Çünkü almanca, slavca ve italyanca sonradan müstevi olduğu Alplerin eski dillerini ortadan kaldırdı fakat kendileri onların fonetiğine uydu. Onun içindir ki ovalı, Alman, Slav ve İtalyanlar bunların alpinleri biribirini kolayca anlıyamazlar. Bu hususiyet bütün alpin diller için aynidir.

Türkler arasında da Şarkî Anadolu halkı ile yörükleri ve Balkan Türklerini (vokal ve konson) ayni fonetik sahibi buluruz.

Bu suretle alpin ırkların coğrafyasını çizmek için Lengüistik bakımdan oldukça mühim neyrengi noktaları tespit etmiş bulunuruz. Şimdi de Anadoluda bir Alpin istasiyon arıyalım.

Anadolu Alpinlerin bir istasiyonu:

Kembriç Üniversitesi profesörlerinden A. C. Haddon der ki:

Asyanın Garp yaylâları; başka brâkisefal bir ırkın vasıflandığı yer idi. Bu ırkın kısa ve uzun boylulari vardır. Fakat asla mongoloit değildirler. Bu Alpin ırk Hindigûhtan Britanyaya kadar

yayılmıştır. Bunların yer yer ovalara da indikleri oldu. Fakat asıl heyette daima dağlı bir ulus olarak kaldılar. [The Wandering of peoples s. 17] A. C. Haddon'nun haritasında alpin ırk Hindigûş ve İran yaylâsı üzerinden Anadoluya girmiş ve Van gölünden boğazlara kadar Anadoluyu boylu boyuna doldurduktan sonra Balkanlara ve oradan da Avrupa merkezine doğru yayılmıştır. Anadoluda Alpistan (Elbistan kazası) bu akın yolunun, alpinlerin vasıfları bakımından en zengin bir durağıdır. Çünkü orada uzun ve kısa boylu ve asla Mongoloit olmıyan dağlı bir halk yaşar. Yukarıda yaptığımız tablodaki manaların hepsini o çok eski Alpin yurdunda hâlâ prehistoryadaki canlılığile yaşar buluruz :

Yerin adı Alp ilidir. Üç bin metreden yukarı dağları Gal dilindeki Alp ve Albium gibi dağ kümesi ve adadadırlar. Onlardan Berit dağı Keltçe, Elba gibi demir zerreleri ışıldıyan parlak granitlerle örtülüdür. Hepsi de Cermanik, Ligur, Kelt dillerindeki dağlar gibi yüksek yaylâları taşırlar. Beyazlık bu yurtta asıl olan renktir. Dağ başlarındaki ezelî karlardan başka Mika kristallerile parıl parıl parlıyan yamaçlar tamamile bir Albion gösterir. Norhak dahı fosforik parlaklığı ile bir Elbrus'tur.

Beyaz ve berrak suları Elba gibi beyaz dağların dibinden ve beyaz kumlu kaynaklardan fışkırır. Beyaz ve parlak kayaların koynundaki sihirli göllerde eski kilise Slavcasının Lebed dediği beyaz Kuğu kuşları yüzerler.

Albistan dağları ve ovaları hep orta yüksek Almancanın Alp ile ifade ettiği beyaz ve buharî hayaletlerle doludur. Onların güzelliğini ve cazibelerini Pikt ve Kelt dili gibi Albistan lehçesi de elif kelimesile ifade eder.

Bunlar tıpkı Teuton mitolojisinde olduğu gibi Albistan ovasında da bazen muziplik ve şirretlik te yaparlar. Büyük kaya pınarının gür suyu da sarp kayaları da beyaz ve ışıklıdır. Kış ve güz geceleri Şart dağının eteklerini takip ederek gelen tek atlılardan bazıları kayaların üzerinde terkilerine küçük fakat beyaz bir mahlûkun sıçradığını hissederler, bu hayal gittikçe büyüyerek beyaz örtülü bir kadın halini alır. Zemheri gecelerinde evlerin damları nı zemherî karısı dolaşır. Aklara bürünmüş olan bu kadın yalnız geceleyin uykusuzların kapılarını çalarak onları aldatmağa çalışır.

Buna karşı insanlar zekâlarını kullanarak onu aldatırlar ve netice olarak albastı hikâyeleri ve hâdiseleri meydan alır. Albistanda hattâ bir al(p) ocağı bile vardır.

***

Alp kelimesinin rekonstitüsyon'u Alpin ırkın dehasından doğmuş olan bu anac kelimenin ürettiği sözleri garp uleması ayrı ayrı etimolojiye tabi tutarlar. Fakat yukarıdanberi gördüğümüz iştirak bu yolun doğru olmadığını gösterir. Hakikatta bu sözler alb aslına ve o da (ğ)ye bağlanır. (ğ) bir (V. + l) alınca güneşin bütün vasıflarını ve onlar dolaysile doğan anlamları bol, geniş, çok, müteaddit bir kıymete erdirirler. Bu kıymet bu şekilde yayılınca müphem ve gayri muayyen bir hal de alır (V.+ğ)+(V.+l) güneş, güneşin nuru, rengi, büyüklüğü, yüksekliği, kuvvet ve kudreti ile alâkalı bir çokluk, büyüklük, bolluk ifade edince onun bir maddî veya şahsî hâle gelebilmesi için süje veya obje ifade eden bir elemana ihtiyaç vardır. O elemanları Güneş - Dil Teorisi:

y, g, k, h
b, p, m, v, f

olarak tespit etmiştir. Bunun içindir ki bu yazıda gördüğümüz anlamları ifade eden kelimelerdeki al muhakkak bunlardan birini almış bulunuyor.

Alap, alaf, alıp, alm, alb, alav'da gördüğümüz gibi kelimenin muayyen ve tamam olması için de dördüncü elemana ihtiyaç vardır. Onu da alfe, elpe, elbe şekillerinde esasen mevcut görüyoruz.

Böylece alp - bir polisemi kaynağı olarak - bize büyük bir ırkın müştereken kullandığı sayısız kelimeler alpin ırkın coğrafyasını çizmek için birer neyrengi noktası teşkil eylemektedir.

Türk Tarih Kurumu

ORTA VE YENİ KURUNDA ORTAASYA VE HİNDİSTAN TÜRKLERİNDE KADINLARIN MEVKİİ

Hikmet Bayur
T. T. K. Üyesi, Manisa Saylavı

Osmanlı İmparatorluğunda birçok kadının siyasal rol oynadığı görülürse de bunlar daima perde arkasında ve koca ve oğulları üzerindeki nüfuzlarını kullanarak ve onları alet ederek oynanmış rollerdir.

Ortaasya ve Hindistan Türkleri arasında ise doğrudan doğruya siyasal ve askerî rol oynıyan yani devleti idare ve askere kumanda eden kadınlara tesadüf olunur. Bundan başka ora Türk Kadınları arasında erkek sporlarına girişen kadınlar da çoktur, bunların bazılarından bahsedeceğiz.

Müslüman devrindeki Hindistan Türkleri mevzuubahs olunca şu cihetleri daima hatırda tutmalıdır ki 1605 de ölen Ekber Gurkana kadar (Baburun doğrudan doğruya ve Büyük Timurun 7nci göbekten torunudur) Hint tahtına çıkan hemen bütün Türk hükümdarlar ya Türkistan ve şimdiki Afganistan ve İranda doğmuş Türklerden idiler veyahut babaları oralarda doğmuştu. Büyük memur ve kumandanların vaziyeti de öyledir; yaşayış tarzlarında ve elbiselerinde Türk âdetlerini aynen muhafaza etmekte idiler.

O devirlerden kalma minyatürlerde ezcümle Patna Kütüphanesinde mahfuz «Tarihî Hanedanı Timuriye» adli eserde bulunanlarında, kadınların, hiç olmazsa saray ve zengin kadınlarının evde hotoz veya külâh ve dışarda alın üzerindeki saçların bir parçası açıkta kalmak üzere bir başörtü giydikleri görünmektedir. Bunlar dışarıya şimdi bazı senelerde moda olduğu veçhile son derece dar entarilerile çıkmaktadırlar.

Baburun kızı ve Hümayunun kızkardeşi olan Gülbedenin Hümayunname adlı eserinde Hümayun tarafından verilen bazı ziyafetlere ait izahattan öyle anlaşılmaktadır ki ziyafette erkek ve kadınlar beraber bulunmakta ve eylenmektedirler. Keza ayni

esere göre kadınlar arasında sporlar ve bunların en gücü olan Çukana (polo) meraklı kadınlar çoktur.

***

Bu umumî malûmattan sonra bazı meşhur kadınlardan bahsedelim.

Sultan Razıye. — Bu gibi kadınların en eski ve meşhuru 1236 da ölmüş olan Dehli Sultanı İletmişin kızı Raziyedir. İletmiş ölümünden dört sene evvel kızını veliaht yapmıştır. Bu zat Hindistanın aşağı yukarı yarısına hâkim bulunuyordu; devlet ricali hükümdarlığa elverişli büyük yaşta oğulları varken niçin kızını veliaht yaptığını sormuş ve bunu muvafık görmediklerini kendisine söylemişlerdi. İletmiş cevaben «Oğullarım hep gençlik eğlencelerine dalmışlardır, onların hiçbiri devlet işlerini görecek kabiliyette değildir ve hükûmet işlerile meşgul olmazlar, ben öldükten sonra görülecektir ki, oğullarımdan hiçbiri kızım kadar veliahtlığa lâyık değildir.» [1]

İletmişin beyleri buna inanmamış olacaklar ki o, ölünce tahta oğlu Firuzu çıkarmışlardır; fakat bu gencin iktidarsızlığı ve anası Şah Türkmenin zulüm ve entrikaları yüzünden ortalık karma karışık olmuş ve valiler isyan etmiştir. Oğlunun tahtını sağlamlaştırmak için Şah Türkmenin üvey kızı Raziyeyi öldürteceği şayiası çıkınca Dehli Türkleri ayaklanıp Raziyeyi Sultan ilân etmişlerdir. O kargaşalık esnasında onun üvey kardeşi Firuz öldürülmüştür.

Raziye Sultan olunca az zaman içinde asayişi iade etmiş mahir siyasasile valiler ittifakını bozup babasının imparatorluğuna hâkim olmuştur. Erkek elbisesi ile ve tabiî baş ve yüzü açık olarak dolaşırdı; bu hareketinin fena telâkki edildiğine dair emare yoktur.

Raziyenin saltanatı ancak üç buçuk sene sürebilmiştir. Sebebi kendi ihtiyatsızlığıdır.

Yakut isminde bir Habeşi o zaman mühim bir makam addedilen Ahir Beyligine tayin etmiştir. o devirde Hindistana hâkim olan Türkler arasında Türklük taassubu çok büyüktü, bu taassup o kadar ileri gidiyordu ki ekseriyeti Ceyhunun garbinde bulunan Türkmenlerle ekseriyeti ayni nehrin cenubunda bulunan Kalaçlar için dahi bazı farklar gözetilirdi. Meselâ 1290 da Dehli tahtına çıkan Kalaç Türklerinden Tülek oğlu Celâlettinin saltanatını bir çok beyler uzun zaman tanımamışlardır. Bu gibi düşüncelerin

[1] Tabakatı Nasirî.

hâkim olduğu bir muhit tabiî bir Habeşin Ahir Beyi oluşunu çekemezdi ve çekmedi. O devrin vak'anüvisi olan Gvalyor kadısı Cürcanlı Seraceddin oğlu Osman sadece Habeş Yakutun Sultanın teveccühünü kazandığını yazıyorsa da 16 ıncı asırda yani iki asır kadar sonra yazılmış olan Tabakatı Ekberide ikisi arasında fazla bir teklifsizliği ima eden cümleler vardır.

Bu son cihetin aslı olmasa dahi Raziyenin bir Habeşi Ahir Beyi yapması siyaseten de anlaşılabilir; zira o devirde Hindistandaki Türk beyleri son derece mütesanit olup bu sayede hükümdara varıncıya kadar her şeye tahakküm etmekte idiler, Raziye öldükten sonra bunların en ileri gelenleri «Kırklar» adile bir komite teşkil edecek ve içlerinden en nüfuzlusu olan Balaban Uluğ Han Padişah oluncıya kadar yani 26 sene hakikî nufuzü ellerinde bulunduracaklardır. Raziyenin bir Habeşi sarayının mühim bir makamına getirmesi beyler arasındaki tesanüdü kırarak kendi nüfuzunu kuvvetlendirmek ve onlarla mücadele için bir silâh elde etmek istemesinden ileri gelebilir ve bu tayin bir başlangıç olabilir. Yani Raziyenin, şahsî tahakkümünü kurmak ve sağlamlaştırmak için, çok kere Türkten gayrisine dayanmağa heves eden Osmanlı Padişahlarınınkine benzer bir siyasa tutmak istemiş olması mümkündür, Belki bu gayeyi sezdiklerinden belki de genç ve bekâr Padişahın bir Habeşle; teklifsizliğini çekemediklerinden Türk Beyleri ayaklandılar. Lahor valisi Ayazoğlu İzzettin Tabarhind valisi Altuniye ve bizzat Raziyenin Emiri Hacipi yani baş mabeyincisi olan Aytekinin beraberinde hemen bütün Beyler isyan ederler. Habeş Yakut öldürülür ve esir edilen Raziye Altuniyeye teslim edilir, yerinede başka bir kardeşi Behram Padişah ilân olunur (1240). Fakat Altuniye esiri Raziye ile evlenir ve ikisi birden tekrar saltanat davasına kalkışırlar. Karakuş gibi zamanın en kudretli emirlerinden bazıları kendilerine taraftar olurlarsa da yenilirler ve kaçarken Hindular tarafından öldürülürler.

Zekâ ve cesaretile meşhur olan Raziye bu suretle pek genç yaşında belki fazla kurnazlığından ve belki de ihtiyatsızlık ve zâfından hem tahtını hem canını vermiştir.

***

Gülü - Bihişt.— 14 üncü asrın başlarında Alâettin Kalaç Hint Padişahı iken Malva'da bulunan Jalor Racası (yani Hindu hükûmdarı) Kamer Deo bizzat Alâettinle bir meydan muharebesinde boy

ölçmeğe hazır olduğunu ilân etmişti. Dünyanın en büyük Fatihleri arasında bulunan ve 500,000 atlı asker besliyen Alâattin bunu dünyaca Racaya karşı saray kadınlarından Gülü - Bihiştin fiilen kumanda ettiği bir kıt'ayi gönderir. O kadar övünen Raca yenilir ve teslim olacak raddeye gelirse de Gülü - Bihişt o sıralarda hastalanıp ölür, yerine geçen oğlu Şahın anasının kabiliyetini haiz olmadığından bir muharebe kaybeder ve bozgunda ölür. Nihayet Alâattin yeni kuvvetler başında Kemalettin Kurt adında başka bir kumandan gönderir, Jalor alınır ve raca idam edilir.

⁂

15 inci asrın sonunda ve 16 ıncı asrın başlarında yaşamış olan Babürün anneannesi Isen Devlet Begum ve annesi Kutluk Nigâr Begum müstakilen devlet ve ordu idare etmiş olmamakla beraber bilhassa Babürün küçüklüğünde veyahut onun hazır olmadığı vakitlerde beyler meclisinde ve umumî idare işlerinde doğru ve isabetli rey sahibi olduklarını ve icabında idarî ve siyasal mes'uliyetler alabileceklerini göstermişlerdir. Babürün ablası Han Zade Begum de, bilhassa onun ölümünden sonra, yeğenleri için çok kere hürmetle dinlenilen bir müşavir ve akıl hocası olmuştur.

Babürün kızı ve Humayunun kardeşi Gül - Beden gayet anlayışlı ciddî ve samimî bir muharrirdir; az ilerde bugün mevcut tek nüshası farsça olan Humayunname adlı eserinden bazı parçalar alacağız.

Hurrem Begum — Buna mizaci dolayısile olacak, Haram Begum da derler; Kocası Süleyman Mirza Timur soyundan olup Humayunun büyük amcasının torunudur. Bu itibarla Humayunname de Hurreme Türkçe «gelin» denilmektedir. Süleyman Mirza Badahşanda (Pamirin Garbı) Kalei Zafere hâkimdir, fakat asıl idare ve kumanda fiilen karısının elindedir.

O devirde Babürün iki büyük oğlu Humayun ve Kâmıran şiddetli bir taht kavgasına tutuşmuşlardı; 1550 de kardeşi tarafından bir baskına uğradıktan sonra pek kötü bir vaziyete düşen Humayun, Hurrem Beguma başvurur. Gülbeden Humayunnamede vak'ayı şöyle anlatmıştır. (S : 91)

«Hazreti Padişah Hurrem Begüme haber gönderdi, geline söyleyin ki bana mümkün olduğu kadar çabuk Badahşan Ordusunu hazırlayıp göndersin. Begum pek az bir zaman içinde bir kaç bin kişiyi at, silâh ve levazımile birlikte hazırladı, herşeylerine kendisi himmet ve nezaret etti; onlarla beraber ta geçide kadar

geldi, oradan askerleri yolladı ve kendisi geri döndü, bu asker geldi ve Hazreti Padişaha mülhak oldu. Çarıkıran veya Karabağda Mirza Kâmıranla savaş oldu, Hazretin (Hümayun) askeri galip geldi ... »

Hurremin bu gibi faziletleri dolayısile aile içinde itibarı büyüktü; bu vak'alardan az evvel Kâmıranın onu kendi tarafına çekerek kuvvetinden istifade etmek için tatbika kalkışmış olduğu çareyi Gülbeden şöyle anlatır. (S.89)

«Mirza Kâmıran Gülâpta iken Turhan Beyge adlı fesatçı bir kadın ona yol göstererek der ki: «Hurrem Begüma aşk gösteriniz, bu maslahata muvaffak olur. Bu kısa akıllının sözüne uyan Mirza Kâmıran Bige Ağa (kadındır) vasıtasile Hurrem Begüma bir mektup ve bir rupaki (sırmalı işlemeli tül) gönderir, bu kadın mektup ve rupakiyi Hurrem Begümün önüne koyar ve Mirza Kâmıranın hürmet ve büyük iştiyakını anlatır. Hurrem Begüm der ki: «Şimdilik bu mektup ve rupakiyi alınız ve Mirzalar (Kocası Süleyman ve oğlu İbrahim) dışardan gelince getiriniz. Bige ağa ağlamağa ve sızlamağa ve yalvarmağa başlar, ve der ki: - Mirza Kâmıran bunları size gönderdi, uzun zaman var ki, size âşıktır, ve siz ona karşı mürüvvetsizlik gösteriyorsunuz.- Hurrem Begüm, galeyan ve şiddet içinde derhal Mirza Süleyman ve Mirza İbrahimi çağırtıp onlara der ki: "Mirza Kâmıran sizleri namert mi biliyor ki, bana böyle bir mektup gönderiyor? Ben bu tarzda yazılar almağa lâyik mıydım? Mirza Kâmıran sizlerin ağabeyiniz gibidir ve ben onun gelini yerindeyim. Benim tarafımdan ona bu yolda mektup gönderin. Bu kadını (Biğe Ağayı) yakalayın ve parça parça edin, ta ki, diğerlerine ibret olsun ve hiç kimse başkasının ehil ve ayaline kötü ve fasit hayal gözü atmasın. O (Kâmıran) kadın ve adam oğlu olduğu halde böyle lâyik olmıyan şeyler yapana ve benden ve oğlumdan korkmıyana ne yapılması münasiptir.„

Filhakika meyaneci kadın öldürülüyor ve Kâmıran da o derece ürker ki, devriş olmağa kalkışır. Hükümdar olan kardeşile sonsuz muharebeler yapan Kâmıranın bu halinden şuna da hükmolunabilir ki, o devirde iffete ve aile namusuna siyasal sadakatten fazla ehemmiyet verilmektedir.

AHAMAN AİLESİNİN MİLLİYETİ

Prof. Y. Ziya ÖZER

Dünyada hemen ilk defa cihangirane bir saltanat kuran İran Hükümdarı Kuraş[1] Sumer-Akat-Elam kitabeleri okunmazdan evvelki klâsik malûmata göre İranın Pers (Fars) kabilesinden zuhûr ettiği zannedilir, hattâ Herodotun bu hususta ortaya attığı bir lejand klâsik tarih kitaplarına aynen geçirilirdi.

Bu lejanda göre, göya Met Kıralı Astiyağ rüyasında kızı Mandan'dan zuhûr eden bir selin Asyayı baştan başa kapladığını görmüş ve kâhinlere tabir ettirdiği bu rüyadan endişeye kapılarak o zaman için pek şerefli bir kabile olmıyan ve binaenaleyh bir saltanat iddiasına kalkışması muhtemel bulunmıyan Fars kabilesinden Kambis ile evlendirmiştir. Kadıncağızın doğurma zamanı yaklaştığı bir sırada tekrar rüyasında Mandan'ın karnında yetişen bir bağ kütüğünün dalları kendi devletini ve bütün Asyayı istilâ ettiğini görmesi üzerine, kadını Hemedana getirmiş ve orada doğan çocuğu öldürmek üzere veziri Harpağa tevdi etmiştir. Vezir bizzat çocuğu öldürmekten çekinmiş, bu işi Astiyağın hayvanlarının çobanı olan Mihridad'a gördürmük istemiştir. Çoban da çocuğu dağın en tehlikeli noktasına bırakmak niyetile kulübesine götürmüştür.

Tam o sırada ölü bir çocuk doğurmuş olan çobanın karısı bu çocuk yerine ölü doğan çocuğu dağa bırakmasını ve getirdiği çocuğu evlât edinmelerini istemiş ve kocasını ikna ederek onun yerine ölü çocuğu dağa bıraktırmıştır. Çocuk sekiz on yaşına geldiği sırada çobanın bulunduğu dağa yaylâya çıkan Med ricalinin çocukları ile oynarken arkadaşları üzerinde hakimiyet ve faikıyetini göstermiş ve kendisini onların üzerine hükümdar intihap ettirmiştir, hattâ oyun esnasında emrine itaat etmiyen bir vezirin çocuğunu hükümdar sıfatı ile tedip eylemiştir. Vezirin şikâyeti üzerine cereyanı hali anlıyan Astiyağ telâşa düşerek Harpağı nezdine çağırmış ve öldürmek için kendisine tevdi ettiği çocuğu ne yaptığını sorarak o zamandanberi ıstırabı vicdan içinde bulundu-

[1] Yunani şekli Kyros. Şehnamenin buna verdiği isim Keyhusrevdir ki uydurma bir isimden başka bir şey değildir.

ğunu ilâve etmiştir. Vezir de hükümdarın nedameti vicdanına inanarak çocuğu öldürmeğe kıyamadığını ve bu vazifeyi çobana tevdi eylediğini söylemesi üzerine Astiyağ pek çok memnuniyet göstermiş ve iş çobandan tahkik edilerek çocuğun hakikaten Mandan'ın çocuğu olduğu anlaşılmasile çocuk derhal saraya alınmış ve onunla oynamak ve arkadaşlık etmek üzere oğlunu da saraya göndermesini vezire tenbih etmiştir. Ertesi gün veziri ziyafete çağıran Astiyağ adamcağızın oğlunun kızartılmış başını kendisine sunduktan sonra, baki uzuvlarını da bir sepet içinde kendisine vermiştir. Vezir bu facıaya hiç ses çıkarmamış ve intikam ateşini yüreğinde saklamıştır.

Astiyağ eski rüyalarla yeni vak'ayı izah için kâhinleri davet eder. Kâhinler çocuk bir kerre hükümdar intihap olunduktan sonra artık rüyanın hükmü yerine gelmiş ve korkulacak bir şey kalmamış olduğunu söylerler, bunun üzerine Astiyağ çocuğu anasının ve babasının nezdine gönderir, orada seneler geçer ve çocuk yiğitlik çağına vâsıl olunca Vezir Harpağ ona bir mektup göndererek Astiyağın zulmünden herkesin bizar olduğunu ve kıyam ederse Metler kendisine halâskâr nazarile bakacaklarını ve muvaffakıyeti için de bizzat çalışacağını bildirir. Kuraş Astiyağ'a karşı isyan eder ve Astiyağ bu isyanı bastırmak için gönderdiği askerî kuvvetin kumandasını Harpağ'a verir. İki ordu karşılaşınca Harpağ'ın ordusu harp etmeksizin Kuraş tarafına geçer, böylece Kuraş kolayca Hemedanı zapt ve Met saltanatını istilâ ederek Astiyağ'ı demire vurur ve bundan sonra malûm olan fütuhat başlar.

Pek maruf olan bu masalın son asırda tarihî kıymeti tamamen sarsılmıştır. Çünkü bir taraftan İran sarayında yaşamış olan Ktesias böyle bir vak'adan asla bahsetmez [1], diğer taraftan Kuraş'ın fars kabilesile doğrudan bir münasebeti olmadığı ve kendisinin bilâkis Ansan Kıralı olduğu tahakkuk etmiştir. Acaba Astiyağ kızı Mandan'ı Kuraş'ın babası Kambis'e tezviç etmiş mi idi? Burası da şüphelidir. Muhakkak olan bir nokta varsa, Astiyağ'ın saltanatını devirdikten sonra Kuraş Astiyağ'ın kızı ile evlenmiş olmasıdır. Acaba bu masalda Astiyağ'ın torunu olması hikâyesi damadı olmasından mı galattır? Yoksa teyzesile mi evlenmiştir? Burası da malûm değildir.

Kuraş kendisinin mensup olduğu kavmi zikretmek isterken

[1] Ktesias Artaxerksin sarayında tababet eden Yunanlı bir hekimdir. İran hazinei evrakından topladığı ve hariçten elde ettiği malûmat üzerine bir İran tarihi yazmıştır.

Ansan kavminin kıralı olduğunu söyler, o halde Ahamanlar tarihinde iki büyük ve mühim nokta meçhul kalmaktadır. Kuraş'ın kıral olduğu bu Ansan kavmi nerede idi ve ne olmuştur? Sonra Kuraş'ın halefleri kendilerini Fars kıralı diye göstermelerine nazaran kıraliyet nasıl olup ta Ansan kavminden Fars kavmine geçmiştir?

***

Kitabelerde Ansan (yahut Anzan) bazan bir şehir gibi görülür, fakat umumiyetle bir memleketi, bir kıt'ayı daha doğrusu bir kıt'atın ahalisi olan kavmi ifade etmektedir. Şu halde Ansanların oturduğu yer neresi idi? Bu öyle meçhul bir noktadır ki, muhtelif âlimler tarafından muhtelif şekilde izah edilmiştir. Ezcümle Winkler bunu Met kıt'asının arkasında bir yer olmak üzere göstermek ister. Fakat bu tarzı izah kabule şayan görülmedi. Yensen Şattılarap munsaplarında Tilmon cıvarında bir mahal olduğunu söylerse de tarihî realiteye uygun olmaktan uzaktır.

Çok eski kitabelerde Ansan ismine tesadüf olunmamaktadır; fakat milâttan evvel on ikinci asırdaki Elam kıralları Sus kitabelerinde kendilerini Ansan - Sus kıralı diye zikrederler.

Ezcümle Elam kırallarından Şutruk Nahunte-nin kitabelerinde (Ben Şutruk Nahunte; Halluduş'un oğlu; Şuşinak'ın senyörü Ansan-Şuşinak'ın büyük kıralı) diye kendisini prezante etmektedir) [1].

Bu kıraldan kalma birkaç kitabede başlangıç hemen tamamile böyledir. Kezalik bunun oğlu ve halefi olan Kuturnahuntenin kitabelerinde (Ben Kuturnahunte; Şutruknahuntenin oğlu, Ansan - Şuşinak'ın büyük kıralı)[2] diye bahsetmektedir.

Yine Elam kırallarından Şilhak dahi (Ben Şuşinak kıralı Şilhak Şutruknahuntenin oğlu Ansan - Şuşinak'ın büyük kıralı) [3] diye kendini göstermektedir.

Susa gelince bu şehir ilk defa Urumuş kitabelerinde (Su-Si-im) şeklinde görülür, sonra Godea kitabelerinde mabedin inşaatından bahsederken (Elamlar elamdan, Suslular susdan geldiler) diyor. Şu halde Elamlar ve Suslular ayrı ayrı kavim oldukları görünür. Fakat Şutruknahunte ve halefleri zamanında Sus şehri Ansan kırallığının merkezi olarak gösterilmiştir.

[1] Weissbach Anzaniche inschriften, s. 133 "u Şutruk Nahunte şak Halludus an - in Şuşinak gik sunkik Anzan- Şuşinak„.

[2] Ayni eser 143

[3] Ayni eser 146

Sumer - Akat kırallığı zamanında Sus pateşisi Ansandan ayrıdır, demek ki Ansan Susdan ayrılmıştır [1].

Bu devreden sonra Ansan ismi kaybolur, fakat Kuruş ile beraber tekrar tarih sahasına çıkar.

Şu halde Ansan neresi idi? Tabiri aharla Ansan kavmi nerede oturuyordu? Muhakkak olan bir şey varsa, Ansanların işgal ettiği arazi Sus şehrine pek te uzak olmayan bir sahayı arazi olmasıdır. Buna nazaran Elam kıt'asının arkasına düşen kıt'a yani Sus ile Hemedan arasındaki dağlık arazi olmak lâzımgelir. İran payıtahtı Persepolise nakledilmezden evvel yani Kuraşın ve oğlu Kambizin zamanlarında Ansan kırallığının Payıtahtı Sus şehri idi. Hattâ aşağıda zikredeceğimiz Gomata aleyhine suikast tertibatı yapan Dara ve arkadaşları Herodotun şehadetine göre payıtaht olan Sus şehrinde toplanmışlardı.

Gariptir ki Elam kıta'sile arkadaki dağlık saha tarihin muhtelif devirlerinde muhtelif isim almışlardır. Arkayik devirlerde yalnız Elam namını taşırken bir aralık Elam ve Sus patesileri ayrılmıştır, daha sonra Ansan - Sus kırallığı namını almıştır. Metlerin şevketli devrinde Met kırallığının nüfuzu altına girmiş görünür, ve Ahamanlar saltanatının orta devrinde ise iranlılar bu kıta'yı Uvaza (Uğuz) namile yadederler. Bu devrin Herodot ve Eşil gibi Yunan müverrihlerince de Kisioi namı kullanılır ki bugün Huzistan (Guz) namını taşımaktadır.

Demek oluyor ki muhtelif kabilelerin sahai işgali olan bu kıt'a bu kavimlerden her birinin zaman zaman tefevvukuna ve komşu milletler nezdindeki şöhretlerine ve marufiyetlerine göre muhtelif isimler taşımıştır, hattâ Babillilerin Elam tesmiye ettikleri kavim kendilerine Hatamti diyorlardı. Hatamti Elamlardan başka bir kavim mi idi? Yoksa bu tabir konfedere manasında mı kullanılıyordu? Burası da malûm değildir. Şimdi orada ne Elamlardan ne Hatamtilerden, ne Suşinaklardan, hattâ ne Ansanlardan bir nişane kalmamıştır. Sus harabeleri en kadim bir medeniyet asarının mezarı olmakta berdevamdır. Bütün bu yerler bugün Huzların memleketidir ve bu kavimler birbirine temessül ederek Huz namı altında birleşmişlerdir.

***

[1] Edvar Meier - Histoir de l'Antiquité c. 2, s. 114.

Babil kıralı Nabunaid'in vakayinameleri denilen kitabelerde Ansan kıralı Kuraş Astiyağ'ın bir vasalı yani Met imparatorluğuna tâbi bır kıral olarak zikredilmektedir. Bu kitabelere göre milâttan evvel 559 tarihinde Ansan tahtına oturan Kuraş metbuğu olan Medya impartorluğuna karşı isyan eder ve Astiyağ'ı mağlûp ederek payitahtı olan Hemedan'ı işgal eyler. Bundan sonraki Nabunaid kitabelerinde ezcümle milâttan evvel 549 tarihinde Kuraş yine Ansan kıralı olarak görülüyor, fakat bundan üç sene sonra yani milâttan evvel 546 tarihinde Pers kıralı unvanı da zikredilir. Bu unvan nasıl değişti, bu tebeddüldeki amil ne idi? Malûm değildir. Belki de muslihane bir itilâf ile Pers kavmi de Ansan kıralının hükümranlığını kabul etmiş ve Kuraş bu unvanı da almıştır. Şu kadar ki bundan sekiz sene sonra yani milâttan evvel 538 tarihinde Babile dahil olan Kuraş Babilde bir tuğla silindir üzerinde Babil dili ile yazdırdığı büyük kitabesinde büyük bir vuzuh ve sarahatle kendisinin Ansan kıralı olduğunu ilân eder. Hükümran olduğu kıt'aları saymağa başlarken (Ben Kuraş Ansan Kıralı) diye başlar. Bu kitabenin ortalarında da (Ben Kuraş bütün ülkelerin büyük kıralı) diye başlıyarak kendisinin Ansan kıt'asının büyük kıralı Kambisin oğlu ve yine Ansan kıt'asının büyük kıralı Kuraşın torunu ve yine Ansan kıt'asının büyük kıralı Teyispenin küçük torunu olduğunu söyler [1]. Demek ki Kuraş cedlerindenberi Ansan kıralıdır ve Ansan tacı ona ecdadından mevrus olan bir taçtır, orada Pers'lerden asla bahis yoktur.

***

Persler ilk defa tarih sahasında Asur kırallarından Salamansar zamanında görülür. Milâttan evvel 867 tarihlerindedir ki bu kıralın kitabelerinde Parsua namile Parslardan bahsedilmektedir. Sonra üç asır kadar tarihte ismi kaybolur ve Dara ile beraber tekrar meydana çıkar.

Anzan kıralı Kuraşın oğlu ve halefi olan Kambis babasının fütuhat plânlarını takip ederek Mısırı istilâ ettikten ve Nube çöllerine doğru delice birtakım seferlerle ordusunun en dinç kuvvetlerini söndürüp bitirdikten sonra Susa avdet etmeğe başlamış ve daha Suriyede iken İranda bir darbei hükûmet vaki olduğunu haber almıştı. Bu kıral Mısır seferi esnasında kendisinin hükûmet merkezinden uzak bulunmasından istifade ederek kardeşi Smer-

[1] Weissbach: — Die keilin schriften über Ahameniden s. 3

dis'in bir darbei hümûmet yapması endişesile onu gizlice öldürtmüştü. Kendisinin hususî umuruna nezaret için bırakdığı belki de naibi hükûmet sıfatile sarayını tevdi ettiği Gomata isminde bir Maj Kambis'in Mısırda ordusunu beyhude yere israf edip tüketttiğini anlıyarak fırsatı yakalamış ve kendisini Smerdis diye meydana atarak hükûmeti ele almış idi. Suriyenin şimdiki Hama kasabasında bunu haber alan Kambis elindeki bitgin ve yıpranmış ordunun taç ve tahtını istirdada kâfi olamıyacağını görmekten hâsıl olan ümitsizlikle olacaktır ki hayatına hitam vermiş idi. Bunun üzerine Anzan kırallığı yedi ay kadar sahta Smerdis denilen Gomata'nın idaresi altında kaldı. Günün birinde Histaspenin oğlu Dara buna isyan etti ve Gomata'yı öldürerek hükûmeti zaptetti.

Burada Herodot'la Dara'nın kendi ifadesi arasında bazı farklar vardır. Herodot Gomata'nın sahte Smerdis olduğunu anlıyan altı İran beyinin Gomata'yı öldürmek üzere ittifak ederek Pers valisi Histaspenin oğlu Dara dahi son günü ayni maksatla Persyadan Susa gelip bu ittifaka dahil olduğunu ve kolaycacık Sus sarayına girerek Gomata'yı öldürdüklerini ve bundan sonra bu beyler arasında İrana verilecek hükûmet şekli müzakere edildiğini ve monarşiye karar verildikten sonra hükümdar intihabında ittifak edilemediğinden sabahleyin güneş doğarken herbiri bir ata binerek şehrin kapısına gelip bunlardan hangisinin atı daha evvel kişnerse onun hükümdar addedileceği kararlaştığını ve ilk defa Dara'nın atı kişnediğinden hükümdar olduğunu uzun uzadıya hikâye eder. Halbuki Dara Bisütun kitabelerinde (İnsanlar arasında ne bir Fars, ne bir Met, ne de başka bir kimse saltanatı Gomata'nın elinden alamazdı. Smerdis'i eskiden tanıyan kimselerden pek çoklarını kendisinin Smerdis olmadığını ifşa etmesinler diye öldürmüştü, o vakit Ahuramezda benim zahirim oldu. Ahuramezdanın yardımı sayesinde pek az arkadaşla Gomata'yı ve başlıca adamlarını öldürdüm. Met kıt'asında Nize cıvarında Sikhıyuvatis kalesinde öldürdüm, ve saltanatı elinden aldım) [1] der. Burada Gomata'nın elinden saltanatı almak için ne İran beylerile vaki olan gizli ittifaktan ne de Gomata'yı öldürdükten sonra hükûmet şekli hakkında cereyan eden müzakerattan ve nihayet bu meşhur at kişnemesi hikâyesinden asla bahsetmez. Diğer taraftan Herodot bütün bu vakayiin Sus sarayın da cereyan ettiğini söylerken Dara'nın kitabeleri sahneyi Met kıt'asında Sikhıyuvatis kalesine nakleder.

[1] 1 nci sultan 12 bend

Maahaza şu iki metnin hikâye tarzından kat'i olarak istidlâl olunabilecek hakikat şudur ki; Kambisin vefatını müteakıp Gomata namında bir Maj Kuraşın saltanatını gasbetmiş ve Anzanların eskiden tâbi olduğu Metlere istinat ederek Sikhıyuvatis kalesine çekilmiştir. Saltanata yabancı bir şahsın iktidarı hükûmeti ele almasını çekemiyen ve belki de bu vaziyetten cesaret alarak istifade etmek istiyen bazı Pers prensleri Pers valisi Hystaspenin oğlu Dara'nın riyaseti altında bir ittifak yaparak Susta toplanmışlar ve ihtimalki hile ile kaleye girerek Gomata'yı öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Dara suikast arkadaşlarını bir suretle bertaraf ederek veya onlara kudret ve nüfuzu ile tefevvuk eyliyerek Kuraşın tahtına kendisi oturmuştur.

Bisütun kitabelerinde Dara bu saltanatın kendi hanedanına ait olduğunu iddia ederek der ki: (Gomata'nın Kambis'den zaptettiği kıraliyet eski zamanlardan beri bizim neslimizindi. Gomata sonradan bu kıraliyeti ve Persi ve Meti Kambisten gasbetti, istediği gibi hareket etti ve saltanatı zaptetti) [1]. Kitabenin diğer bir noktasında: (Bizim neslimizden zaptedilen kıraliyeti geri aldım ve herşeyi evvelce olduğu gibi yerli yerine koydum) [2] der.

Saltanat sureti meşruada kendi hanedanına ait olmak için Dara'nın neslen Kuraşa ittisal etmesi lâzım gelirdi. Bunu da izah için der ki: (Babam Hystaspe idi, onun babası Arsame ve Arsame'nin babası Ariaramne ve Ariaramne'nin babası Teispe ve Teispe'nin babası Ahamen idi. [3] Bundan dolayı bize Ahamanlar denilir, eski zamanlardan beri biz şanlıyız ve eski zamanlardan beri neslimiz kıraldı. Eskiden sekiz kıral hükûmranlık etti dokuzuncu olarak ben hükümranım, iki defada kıral idik). Şu ifadelerle Dara Kuraşın büyük babası Teispe ile ailesini birleştirir ve bu vasıta ile Ahamana ittisal eder. Ariaramne ile Kuraşı kardeş yapar. Demek oluyor ki Dara Kuraşın amcasının torununun oğludur. Tabiri aharla Dara'nın babası Hystaspe Kuraşın amcasının torunudur.

Dara'nın kendisinden evvel iki defada sekiz kıraldan bahsetmesi Met Kıralı Phraortèsin Anzanları itaat altına almazdan evvel Ahamanlardan altı kişinin Anzan kırallığı tahtını işgal etmiş olduğuna imadır.

Fakat Dara hakikaten Ahamanlar sülâlesine mensup mu idi? Kuraşa ittisali göstermek için yazılan şecere kat'i bir vüsuku

[1] 1 nci s. 11 nci b.
[2] » 13 »
[3] » 2 »

haiz midir? Bunda şüphe götürür bazı noktalar vardır. Eğer saltanat meşru bir şekilde Ahaman ailesinde kalmak lâzım gelipte Dara dahi Ahamanlara mensup idise herhalde bu saltanat Dara'ya değil onun babası olan Hystaspe ait olmak lâzım gelirdi. Çünkü Dara saltanatı zaptettiği vakit babası henüz sağ idi, ve Persiya valisi idi. Dara'nın saltanatı zamanında da birçok kumandanlıklarda bulunmuş ve mühim muharebeler yapmış bir adamdı. Nasıl olupta babası heniiz sağ iken saltanat Dara'ya intikal etti? Diğer taraftan saltanatın istinat noktası olan Kuraş kendisini ve ecdadını Anzan kıralı diye gösterirken Ahamanlardan olduğunu iddia eden Dara nasıl olupta ne Anzan kavminden ne de Anzan kırallığından asla bahsetmiyerek sadece kendini Pers kıralı yadeder?

Diğer taraftan Kambis Mısıra sefer ettiği zaman bir darbei hükûmete meydan vermemek için kardeşini idam etmiş olduğu halde, amcazadesini nasıl Pers valiliği gibi kudretli bir makamda bırakmış veya onu böyle bir darbei hükûmete cür'et edecek vaziyette saymamışsa, nasıl olupta sarayın ve hükûmetin idaresini amcazadesine tevdi etmiyerek Gomata gibi yabancı bir adama tevdi eylemiştir?

Hele Gomata'nın hükûmeti zaptettiğini haber alan Kambis Persler gibi on mühim kabileden mürekkep bir kavme mensup ve bu kabileler üzerinde amcazadesi vali olmak gibi mühim bir kudret vasıtasına malik iken saltanatını istirdattan yeise düşmesine ve bu yüzden intihar etmesine ne sebep vardı?

Ahamanlara mensup olmak suretile Dara Kambis'in meşru varisi olsaydı darbei hükûmeti yapan Pers kabilesi reisleri arasında şekli hükûmete ve hele kendilerinden hangisinin hükümdar olacağına dair cidal ve münakaşaya mahal tasavvur olunabilir miydi?

Kaldı ki Dara kitabelerinin her bendinde Ahuramazdadan ve onun kendisi hakkındaki lûtfü kereminden ve Ahuramazdanın lûtfü sayesinde kıral oluşundan ve zaferlerinden bahseder dururken Kuraşın kitabelerinde Ahuramazdadan asla bahis olunmaması bu iki hanedanın ayrı kavmiyete mensup oldukları zannını uyandıracak mahiyette değil midir?

⁂

Kadim bir devrin karanlıkları içinde kalan ve tamamile vuzuhtan ari bulunan vakayi ve hâdisat üzerine kat'î hüküm vermek kabil olmamakla beraber bu mülâhazat üzerine insana öyle

geliyor ki Daranın Kuraş'la ailece bir münasebeti olmasa gerektir. Kardeşini katledip Mısır seferi yapan Kambis'in divanece hareketleri ordusunu mahvedince ilk defa Metler Kuraş'tan evvelki hükûmetlerini istirdada teşebbüs etmişler ve bir Metli olduğu görünen Gomata vasıtasile eski hükûmetlerini ve Ahamanlar saltanatını ele geçirmişlerdir. Böyle bir vaziyetten her kudret sahibinin istifadeye kalkışması tabiîdir. Bundan dolayı bu buhrandan istifade etmek istiyen bir takım Pers kabilesi reisleri de Pers valisi olan Hystaspın oğlu Dara ile birlikte ve onun idaresi altında kıyam etmişler ve Sikhıyuvatis kalesine ansızın ve beklenmiyen bir zamanda hücum ederek Gomatayı öldürüp hükûmeti zaptetmişlerdir. Dara böylece cür'et ve cesaretinin mükâfatı olarak iktidarı hükûmeti ele almıştır.

Nitekim Dara'nın meşru surette hükümdarlığı saltanatının başlangıcında hiçbir taraftan tanınmamış ve her tarafta eski meşru hükümdar sülâlesine mensup olduklarını iddia eden bir takım saltanat davacıları yer yer kıyam ve isyan etmişlerdir. Medyada, Elamda, Babilde ve sair birçok yerlerde kıyamlar ve isyanlar vuku bulmuştur.

Her hükûmet gasıbının kendi saltanatına bir meşruiyet rengi vermeğe ve o vasıta ile manevi bir nüfuz temin etmeğe çalışması gibi Dara da saltanatının meşruiyetini ispat etmek için ailesinin Kuraşa ve binaenaleyh Ahamanlara mensup olduğunu göstermek istemiş zannolunabilir. Bu hal çağatay hanedanının hükûmetine nihayet veren aksak Timurun Asya saltanatına istihkakını ispat için kendi ecdadını Cengizin ecdadına ittisal ettirmeğe çalışmasının ayni gibi görünür.

KARAMANOĞULLARI DEVRİ VESİKALARINDAN İBRAHİM BEYİN KARAMAN İMARETİ VAKFİYESİ

İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu

Balıkesir Sayiavı

XIV ve XV inci asırlarda Anadolu'da hükûmet süren küçük beyliklere ait vesikalar henüz pek noksandır. Bu beyliklere dair elde edilecek en küçük ve ehemmiyetsiz sayılan malûmat bile bu asırları aydınlatmağa yarayacağından bu gibilerin dahi ihmal edilmiyerek neşri icap eder.

Belleten'in bu nüshasında, Karamanoğlu İbrahim Beye ait olup biribirine bağlı ve ayni vakfa ait, ikisi mufassal, diğleri küçük altı vakfiye neşrediyoruz [1] Bu vakfiyelerden ikisi (835 H. - 1432 M.) ve diğerleri sıra ile (843 - 1440) (849 - 1446) (870 - 1465) (851 - 1447) tarihlidirler ve hepsi de bir tomar içinde biribirine merbuttur.

Bu, imaret vakfiyelerini havi tomar, Topkapı Sarayı Kütüpanesi evrak kısmında 5318 numarada kayıtlı olup uzunluğu on

[1] Evkaf Müdürlüğü kuyudu kadime dairesindeki vakfiye suretleri arasında Karaman Oğullarından (Halil bin Mahmut) Beye ait (745 H - 1344 M) (760 H - 1359 M) (776 H - 1374 M) tarihleriyle üç ve İbrahim Beyin babası Mahmet Beye ait (810 H. - 1407 M.) ve (824 H. - 1421 M.) tarihlerile iki vakfiye sureti olup İbrahim Bey adına ise (848 Zilhicce - 1445 M.) tarihli bir vakfiye vardır (Anadolu Defteri 1212 - 1255 başlar kayıtlı defterler).

Kurumumuzun ikinci reislerinden Bay Halil Ethem Eldem üstadımız İbrahim Beyin (859 H. - 1455 M.) tarihli bir vakfiyesi daha olduğunu söylemişlerdir. (Tarih Encümeni Mecmuası. sene; 3, s. 831). İbrahim Beyin bunlardan başka (827 H.) ve (852) tarihli iki adet Taşgun Baba vakfiyesile (848 H. - 1445 M.) tarihli Konya'da Şerafüttin Camii ve (856 H. - 1452 M.) tarihli Aksaray kasabasında Yahya bin Zeyn vakfiyeleri vardır. Bu son dört vakfiyeye ait malûmatı vaki ricam üzerine Konya Müzesi Müdürü Bay Yusuf göndermişlerdir. Kendilerine teşekkür ederim. Bay Yusuf Konya vilâyeti İslâmi eserlerine dair mühim bir kitap hazırlamaktadır ki bu eser o havali tarihini daha ziyade aydınlatacaktır.

yedi metre, ve eni ise 35½, santimetredir. Vakfiye arapça olup bez üzerine yazılmıştır. Vakfiyede İbrahim Bey ile oğullarından İshak Bey ve şimdiye kadar ismi bilinmiyen Mehmet Beylerin ayrı ayrı ve Pir Ahmet Beyle kardeşi Kasım Beyin müşterek tuğraları görülür ki bunların vakfiye metni kadar ehemmiyetleri vardır ve tarihen çok kıymetlidirler. Vakfiyenin bir kıymeti de İbrahim Beyin kendi huzurunda yazılan asıl vakfiye olmasıdır. Vakfiye yazıları on beşinci asır ortalarında Karaman memleketlerindeki yazı nümunelerinden biridir.

Karaman memleketlerinin Osmanlılar tarafından işgalini müteakıp imaret vakfiyesi tamamen muteber tutulmuş olup vakfiyenin baş tarafının sağ kenarında meşhur Müftü İbni Kemal Ahmet Şemsettin [vefatı 1533] ile Müftü Sadullah Sadi Efendilerin [vefatı 1539] kendi el yazılarile tasdikleri vardır. Vakfiye 340 satırdır.

Vakfiye sahibi İbrahim Bey, vakfiyesinin kenarına (Bana nisbet edilen bu vakfiye sahihdir) demiş ve altına da (İbrahim bin Mehmet bin Karaman) ibareli tuğrasını çektirmiştir. Bundan sonra vakfiyenin kenarında (Mehmed bin İbrahim bin Mehmed bin Karaman) ve anı müteakıp (İshak bin İbrahim bin Mehmed bin Karaman) ve daha sonra sola doğru (Pir Ahmet Kasım ibney بنی Karaman) tuğraları görülür. İbrahim Beyin Mehmet isminde bir oğlunun ve hükûmetine dair şimdiye kadar hiçbir vesikada bir kayda tesadüf edilmemiştir. Pir Ahmet ile kardeşi Kasım'ın müşterek hükûmetleri ise malûmdur.

Vakfiye, on beşinci asırda Türklerin içtimaî müesseselere verdikleri ehemmiyeti göstermesi itibarile tetkik ve mütaleaya değer bir vesikadır. Vakfiye münderecatından anlaşılacağı üzere vakıf sahibi, bir imaret için zamanına göre yapılması lâzımgelen bütün ihtiyaçları düşünmüş ve vakfiyesine koymuştur. Bundan başka İbrahim Bey bir zaman sonra vakfettiği şeylerin, vakıf ihtiyacatına tamamen kâfi gelmediğini görerek zaman zaman ilâvelerle vakfını genişletmiştir.

İmaret diye maruf olan bu hayır ve ilim müessesi eski ismi Lârende olan [1] Konyanın Karaman kasabasındadır. Bu İmaret

[1] Toros dağı eteğinde bulunan Lârendenin eski ismi (Talaranza) olup Lârende andan bozmadır. Lârende, bir aralık Karaman oğullarının merkezi oldu ğundan ehemmiyet kazanmıştır. Bu Beylik devrine ait orada hayli bina vardır. En eskilerinden birisi Emir Musa Medresesidir.

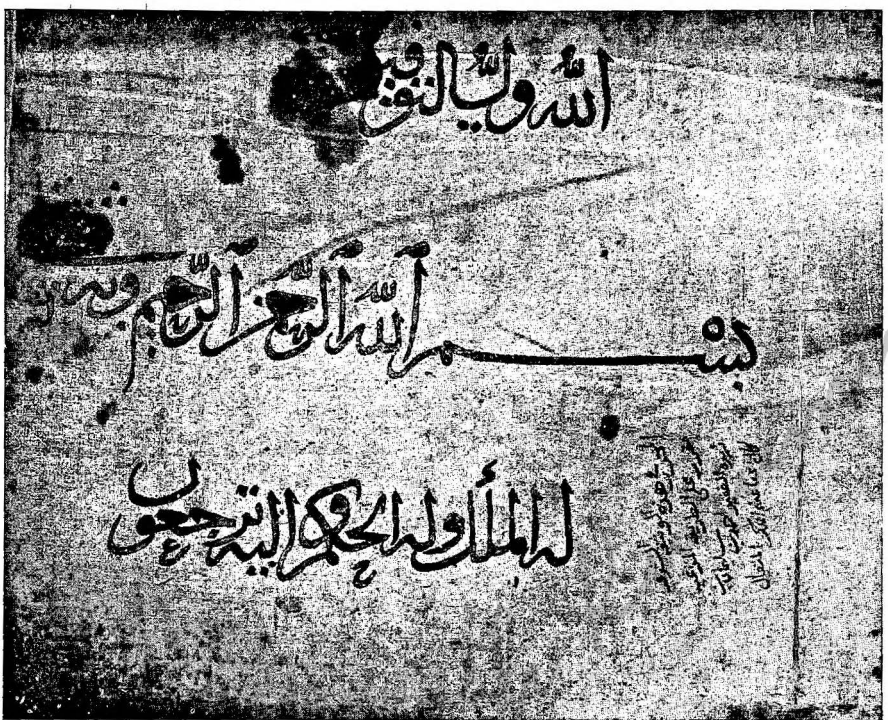
(mesçit, medrese, matbah, Dârı Kurra = دار قرا) Medresesi Türk mimarisinin en nefis eserlerindendir. Kubbesi ve tâkı kâmilen kesme taştan yapılmıştır. Fevkanî bir dairesi de vardır. Bu müessese Karaman kasabasının kenarında inşa edilmiştir [1]. Şimdi harap olan bu binanın çiniden yapılmış olan pek kıymetli bir mihrabiyle ağaçtan oyma pencere kanatları İstanbul müzesinde mahfuz olup fotoğrafileri eserin sonuna ilâve edilmiştir.

***

Yazısı girift olan bu vakfiyeyi istinsah ettirmek için Muallim Kilisli Bay Rifat'ı Topkapı Sarayı Kütüpanesine kadar götürdüm ise de yazının girift ve tahrir tarzının muğlak olmasından ve uzun zaman uğraşılacağından ve daha birtakım külfetlerden bahs ile itiraz etmişti. Değerli arkadaşımız Topkapı Sarayı Müze ve Kütüpanesi Müdürü Bay Tahsin vasıtasiyle vakfiyenin fotoğrafını aldırarak, Umumî Kütüpane Müdürü Fazıl üstadımız Bay İsmail Saibe getirdim. Bu yüksek Türk âlimi bir hafta zarfında bu muğlak metni okudu ve bütün müşkülleri halletti; kıymetli üstada candan teşekkürler ederim.

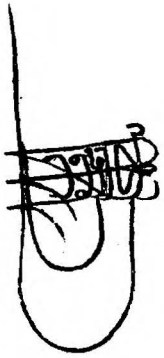
[1] (Asarı Atikai Milliyemiz nasıl mahvoluyor), Bay Halil Etemin makalesi. Şehbal Mecmuası, Sene 1327, sayı 36. İmaretin şehir kenarında ve kasabanın şarkında olduğu vakfiyede de yazılıdır.

Vakfiyenin arabca metni

Tirth Kurnaz

لما اقتضت حكمته البالغة بسبق العلم خلق بني آدم منهم من الفرقة والطاعة ومنهم من الفرقة والمعصية

فاطعهم لمواقف الدرجات وخذرهم لمواقع الهلكات والانفاس معدودة والاجال محدودة

تعلمه عمر رخي على طول أمله فما اخلق المطيع بقدم على استعداد المعاد واذا راحلة السفر الجاد

وطلع الله الاعذار فابلغ الانذار وارسل الخلائق فانزل الكتب وارسل الرسل وسهل السبيل

وسوى الشرائع والاحكام وفرض الطاعات والحلال والحرام فمن دين العدل المستقيم على المنهج القويم

وبتطلب المآل في مرتع السعادة والنعيم فراحة الشاكرين والظهر الشاكرين

الاجل الاسنى ذو الجد الاثير والملك الاسنى الخلو الرضي والرأي الوضي والعز الاسنى

بدار سلامه ملجأ الطائر الزائر وكاشف كرب السلاطين المتسنمين الأكارم وحامي حمى

ماحي ملوك العباد ومنسخ اخلاق الاضداد والانداد قاصم الالوية الكفرة الملحدين

فيها كلام الرحمن العلم سبحانه الأكرم الأجل العفو الأكمل الرحيم الرؤوف الودود ومواضع فضله الأجل وسبقه على الطعام

طعام الوليمة الدائمة الأبهة الجليلة طعامنا ذلك في تناول الطعمة الحمد لله الحمد لله الحمد لله ما كان العمان محاطة

الهيا يلة واطرافها ولها تسعة حدود ولها الأربعة وبها أكنافها حدها الأول ملك المقتدي المهدي

والثاني الهمة الكبرى والثالث رشوان الثقة وقرانا ووقف مسوق الى خانقاه خير خانون والرابع الملك الأمير مصطفى

أرجيد العلائي وما وقف مسوق الى المرحوم المغفور جلال الدين المستوفي رحمه الله وجمعهما بنعوذ ديوان

وله الأمر نظام ما وفي الجانب الشرقي منها واحد وعشرون قوالب البناء المرصوص على الأسلوب الحسن

له الخصوص وفقه الله بعلمه الله خير له وأنشد ثلاث القبول من أعماله حسنة ما لا أدري ما له

حلال الطيب في الشرع وحلال طولها للصرف وفيه حسابها سهم الأصل الفرع وانه منفرد في

منها الى خرصه وهذا النصف ومنه فيها تسعة أسهم وعشرة أجزاء من سبعة وأربعين جزءا من أصل عشرين

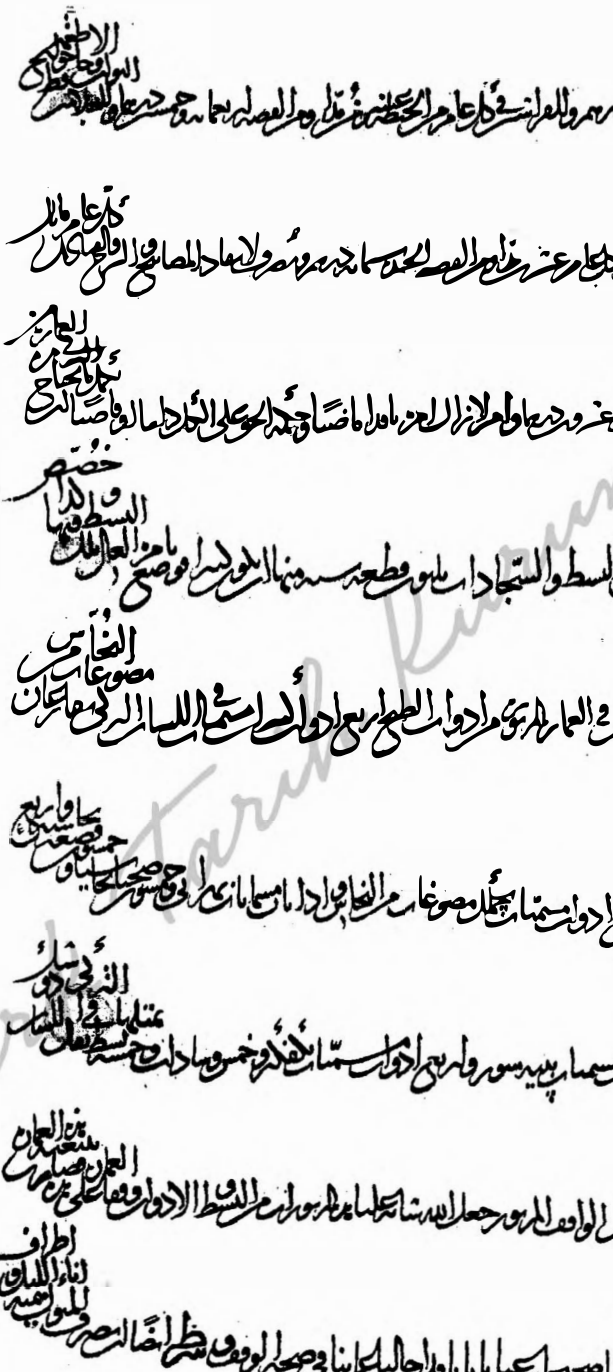
كلو ومنها الى نخوم قرية بدكلدان ومنها الى نخوم قرية وسوم منها الى نخوم قرية سماوه منها الى الطريق
جرطنا ومنها الى نخوم قرية نواحوف ومنها الى نخوم قرية عرفسلجي ومنها الى نخوم قرية حصار الى نخوم قرية
امرأوى ووقف الواقف المذكور جميع المزرعة المذكورة الى السلطنة السنية السلطانية الاحمدية جميع الاراضي المذكورة
بما تشتمل عليه بجميع حدودها وحقوقها ومرافقها ورسومها الى كل ملك او كدخدا عجم عليها الى احد ما
ترعا مسفلا على صحة الامر المجتمد ومنها حصل النصف التابع للمزرعة المذكورة بجميع ما لها من الحقوق
المنسلة على الموصل المسمى وراكلسه مزرعة دادمي واولاده قلاي ومحمد ذو الحقوق المذكورة
بنخوم قرية السرو ومنها الى الجسر ومنه الى نخوم قرية النرمو ومنها الى نخوم قرية بغموز ومنها الى نخوم قرية
قرجلار ومنها الى مزرعة سنوآخر ووقف الواقف المذكور تقبل الله منه حسناته المذكورة الواقع
حدودها وحقوقها ومرافقها وكل حق لها داخل فيها او خارج عليها وهو صحيح شرعا ما دام

وقف الواقف المذكور
حدودها الملك المرقوم وقف العمارة المرقومة الرابع المرقوم وقفاً مؤبداً
على الأئمة
على ما عينه حدوده وحصوره وشرط حوداخله وخارج عنه وفاسر شرطه مصفا

ومنها قرية معروفة بورانا وسالور كائنة بصحراء مسماة وبها محدود بحصور قرية بجلس بحصور وافشان
ومنها
وبحصور قرية ملكة وبحصور قرية مسجد لوسالور وفيها على ما حصل حدودها وحصورها
كل حق لها داخل
او خارج عنها وفاصحت شرطها على صحته ومنها قرية بالغدة مرقومة بكشمر
وبقانوجه اوز
محدود بالمطلس
وبابروف بحصور مشترك بينه وبين كل ثاو ومنها قرية عمر انا المحدود ببيل كارنان
بلى وبحاجه باغ
وبابروف ومنها جميع ابنيه بكل المحدود بالمطلق الذي لك بكشمر البلدة المرقومة
وبامه فايل
على الأئمة
وقف الواقف المذكور جميع القرى الملك المرقوم بجميع الحدود والحصور عليها وفاسر شرطه مصفا

الرال ملبلة البراءة والرغائب والقدر زاد على الامام والمؤذن في المفسر الحفاظ على المدرس
معطى كل بعد القراءة مثل الصلوات في تلك الليالي فلو ماحي صوره الى القرية عليه السلام والسعاوى
اطعمه الله تعالى من حلاوى الجنة والانخطر سال سرا لا ملأ ولا سال الرصول الذي خاير الحسن اطمع
اسلوطيف ظائف بلا والقراءة مدخل فيه اضاصا الخطمه والاذار خمسة مام الحلوى وعاب
اللالي وفي ليلة العيد ويدخل فيه اضاصا العقراء والمساكين المسلمين وسط اضاصا
وطلة الرسي عبارة عن التولي على اسراف الرعايا الاوقاف وسنة اذا مام جميع
سهو الغرض زاد الربع على الناظر عليه الاحظ افي احمار اذا على مرتع اصدوه
وطلة في شعار الوظيفة على العفاف ولا زيد المتولي المنصف بالعدل الاوصاف وعقد عرة

السعدي

كان سلطانا سعيدا قديرا وزيرا جليلا الاثر اوامره نافذة في اماراته وافاضاته عليه رحمة

ملاعنه واوامره اوسعها اوهبها كان سامي كان يسعى في ابطال الوقف او

في بعض شروطه شروط سديدة حسنة وشروط رشيدة والحاصل انه

لعنة الله والملائكة والناس اجمعين

الملك الجبار الملك القهار المسمى بالانتقام وعليه لعنة الملك العلام والعنه

الاساءة الملعون ولعنة جميع اللاعنين الاولين والآخرين الى يوم الدين والعنه

صدره والصور والحج وصحح والله الامر على عصاة عصاة يوم الخلاص

واي مرجان لله ورسوله في ابطال هذا الوقف وسلطان طالم اوعاطل

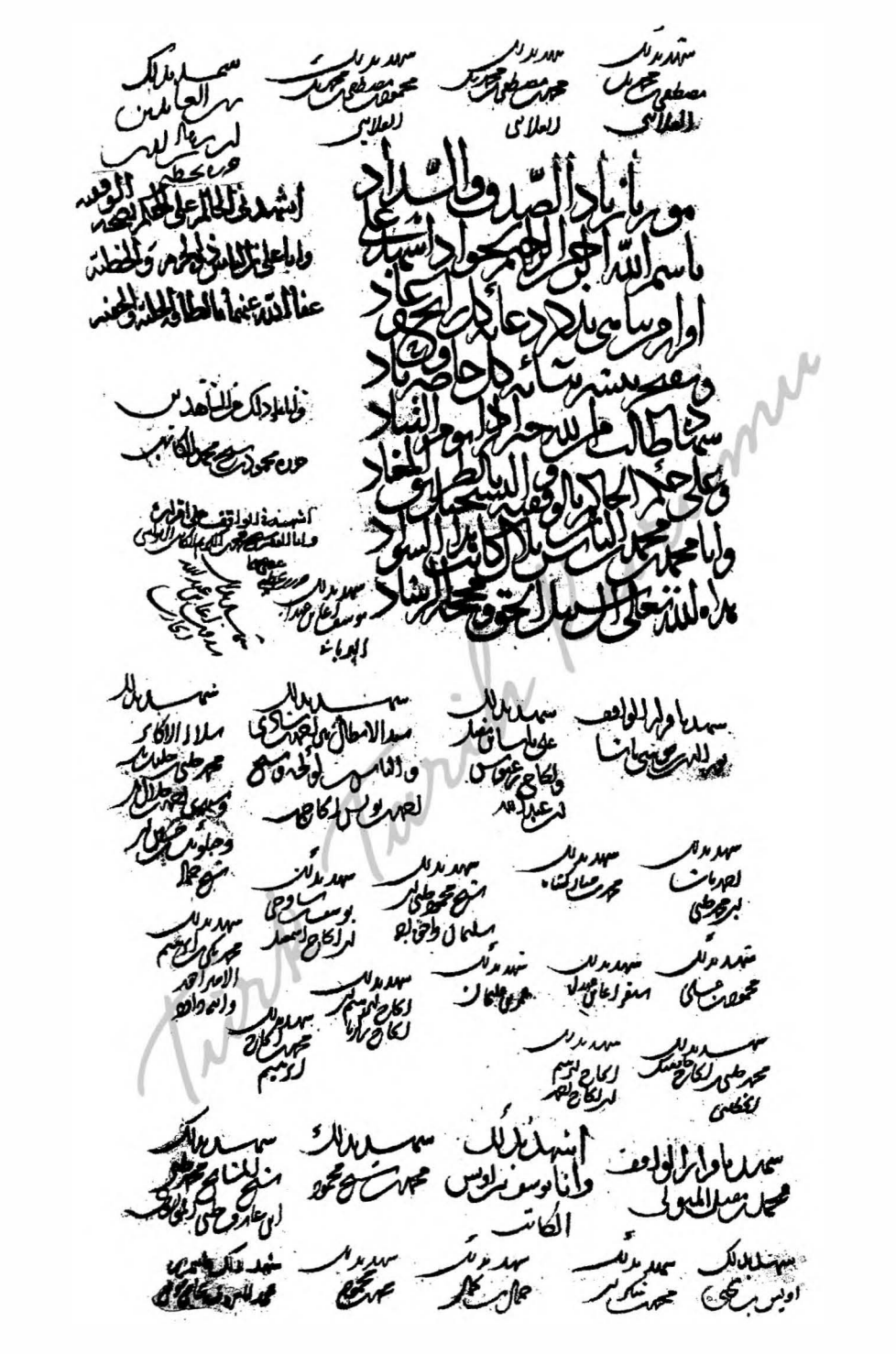
فاصي عالم اوجاهل اوسعى بحل او فاسق بجهل فالله سبحانه وتعالى يحشره

سوء الدار

سوء صحبته وسيء فعله وسوء مصير المار وسلسلة يسلك الله سبحانه لا يشفع الطالم عنده

ومن جملة اوقاف العمارة المذكورة المحدودة جميع الارض ذات الاشجار المشتهرة بيك ساع
الكائنة بمدينة الرملة المحروسة فوق جسر غازي الى امام الطاحونة المشهورة بطاحونة
بولس بجميع حدودها شرقا الى الشارع الاعظم غربا والى الكرم المشهور بكرم ابن الحاج
علاء الدين قبليا وهو من جملة اوقاف العمارة المذكورة والى الكرم المشهور بكرم ابن قديسا
غربا والى الكرم المعروف بكرم الامام المرحوم برهان الدين البلخاري شمالا اوقفها
الواقف المذكور على السند واضح على العالمين برهانه مع ما فيها من العمارة
والبنيان بجميع حدودها وحقوقها وطرقها ومرافقها وتوابعها ولواحقها
وسائر مضافاتها على مصالح العمارة المزبورة على الشرائط التي ذكرت اولا والاحتياج
الى ذكرها ههنا والشرائط المذكورة شرائط فيها ملا تغيير ولا تبديل وقفا صحيحا
شرعيا وحبسا صحيحا مرعيا مؤبدا مخلدا لا يباع ولا يوهب ولا يستبدل
الى ان يرث الله الارض ومن عليها وهو خير الوارثين فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه
على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم وحكم بصحة الوقف والزوج الحاكم الموقع لعلا
في اوائل شعبان سنة ثلاث واربعين وما بائة والحمد لله اولا واخرا

ومن جملة اوقاف العمارة المذكورة جميع الطاحونة الجديدة الكائنة بمحاذاة الخان المشتهر عند التجار
للاستناد والانسباب الى الواقف طرد لعدد ومنها جميع الارض ذات الاشجار الكائنة بالقرب من محطة بولس الحاج حلال
حدودها شرقا الى الطريق المذكور والى الواقف غربا والى الكرم صاحبه بلبان وكرم سيدي الحاج محمد
حدودها ومرافقها على مصالح العمارة المذكورة على الشرائط المعتبرة المذكورة اولا وقفا صحيحا شرعيا
لازما مؤبدا فعلى المتكتب الحوقلة بخطه شهر في العقد سنة تسع واربعين فتاما وحسبنا الله ونعم الوكيل

وقف الواقف المذكور خلد الله وقفه على مصالح عمارة المارستان المذكور وكرسها والحق بالمذكور قبل جميع القرية الكائنة بناحية
قلعة جندو من اعمال نهبند بزنبيل المحروس تعرف قريه انوسر وتعرف قريه طلاسر وتعرف القلعة المذكورة المعروفة بقلعة سر الطرفر
وجميع القرية المدعو باسمها كائنة ناحيه اوزار المحدودة بالواحدي الايمن والمسيل المعروف بشكر جلوه والحوض
المعروف بحلم كبني والواحدي المشهد بقرودرج وجميع القرية المياه بينها الكائنة بالناحية المذكورة المحدودة
بالواحدي الايمن والنهر الكبير المعروف بشاسي والجمار للمشهد بكوجه صوه والجمار المعروف بالجروس وجميع حصة
اسمها ونصف سهم من اصل اثني عشر سهما من الحمام الكائن بدشت لارزه امام عين انزباغ المشهد بحمام ابن الفقار
المستثنى عن التحديد للاستشهاد بالاستثناء اليه وجميع النصف الشائع من الربع المذكور وقف المشائخ فيما يقسم وفيما
لا يقسم حرايطها حوله الكائنة بلارزه بحدة قريه اوزاري الصغير بطاحونه خوفي كرلو محدود المستغنى عن
التحديد للاستشهاد بالاستثناء اليه وجميع المزرعة الصغيرة بكجي قوي الكائنة بناحية فرنس شهري المحدودة
بقرى وبقلعة نغاري وبكوجه ايوكر وتعرف قريه اوس كيمايا وبقرية فوج طاش وبشيكم لداسر وجميع الكرم الكائن
بقريه كرزون المحدود بكرم اوس خرصر من الطرفر وبكرم جابر وحصطفى وبالبطحه وجميع الارض الكائنه
بدشت لارزه بالقرب من القدم الاعلى المعروفه بالارض الحدبه المحدودة بالوقف من الجانب الشمالي و
بالطريق المذاهب الى قريه كدر فكمى بحلم ها الذي كرلو من الحدود بحد والمقوف والقوارير واللوجو والطرايق
والمرافق وقفا الواقف المذكور على الشرايط المذكورة التي ذكرت قبلا لا تغيير فيها ولا تبديل في شئ منها
وقفا صحيحا شرعيا موبدا مخلدا الى ان لا يبقى ولا يذر بموجب قرر الواقف فعليه اثمه وعلى الواقف على الله لا يضيع اجر المحسنين ووقف المدعو اصفها نشا بن صدقو ملاكر انزله وحقه وتحت تصرفه
الى حين الوقف وذلك جميع الارض الكائنه بدشت لارزه بحد قريه اكسون الحدود لملك عيسى بن الحاج
علفاز وملك ورثه جعفر اغا وبالساقيه وملك ورثه خضر بكبيك وجميع الارض الكائنه فيه المحدودة
بالطريق ومقبره الكفار وبالساقيه وملك ورثه مسعود المشهد بارض سعد بيك بحد حدود هما
وحقوقها ومرافقها على حسب ما هو مشروط في كتاب الوقف المذكور على شرايطها واجرى على الفقراء وعيال الموقوف عليهم والنظر
فيهما للاعز الامجد محمد موسى جلبي بن مرحوم ابراهيم اولاد اولاد اولاد الاوفى نسلا بعد نسل طبقا بعد طبقه ما تعين فيه
يكون المتولي من يكون متوليا فيها وحق التوليه ربع المحاصل منهما بعد العمارة وقفا صحيحا شرعيا
وحبسا صحيحا مرعيا موبدا مخلدا الى ان لا يبقى ولا يذر بموجب قرر الواقف فعليه اثمه لا تبديل في ذلك ولا تغيير والحمد لله وحده
شهد بذلك موسى الحاج علي آباز وسعد الدين محمد واميد بن موسى جلبي والحمد لله
موسى حمزه افندي وعلى نقي وباز يد بن عيسى

Vakfiyelerin hulâsatan terceme ve izahları

Vakfiyeler, Karaman Oğullarından olup (827 H - 1424 M) den (868 H - 1464 M) tarihine kadar hükûmet eden (Tâcüddin İbrahim bin Mehmed bin Alâüddin bin Halil bin Mahmud ibni Karaman)a âit olup birincisi 835 Şevval (1432 Temmuz) ayında tescil edilmiştir.

Mukaddime ve vakfiyenin tamamen vakıf şartlarına uygun olduğu

Vakfiyeyi tescil ve tamamen vakıf şartlarına uygun olduğunu söyliyerek tasdik eden Âlim, Siraç ibni Sadüddin'dir. Vakfiyenin mazmununun doğruluğunu kabul ve tasdik eden de Lârende (Karaman) şehri Kadısı (Ali bin Mehmedi bini Süleyman) ismindeki zattır.

Vakfiyede bundan sonra Tanrı'nın kemali kudret ve azametine ve hazreti peygamberin elçiliğine ve insanların iyilik veya kötülük etmek suretile amellerile cezalanacaklarına ve bu yollar kendilerine peygamberler, kitaplar vasıtasile gösterildiğine dair bir mukaddime vardır; bunu müteakıp vakfiye sahibi Karaman Oğlu İbrahim Beyin de gençliğindenberi hayrat ve ulûm ve Maarife itina gösterdiği, tanıdığı ve tanımadığı kimselere iyiliğini teşmil ettiği ve peygamberin bir hadisinden de ilham alarak [1] Lârende kasabasında bir imaret tesisine kıyam ettiği zikredilmiştir.

İmaret binasile vakfedilen arazi ve emlâk:

İbrahim Bey, İmaret ismi verilen [2] ve kasabanın şarkında Yogun divar mevkiinde yapılan külliyesinin bir tarafında cemaatle namaz kılmak için bir mescit, diğer tarafında da derece ve mertebe gözetilmiyerek zengin ve fakirlere ve nereden geldiklerine bakılmıyarak bütün yolcu ve misafirlere mükemmel surette güzel yemekler pişirip yedirmek için bir matbah yaptırmış ve bundan başka Kuranıkerim okutulması ve hafız yetiştirilmesi için de

---

[1] (ينقطع عمل ابن آدم الا عن ثلث صدقة جاوية و عمل ينتفع به وولد صالح يدعوله بالخير) İnsan öldüğü vakit üç şey müstesna olarak amellerinin sevabı kesilir; o üç şeyden birisi cami, köprü, mektep, hastane, çeşme ve saire gibi sadakai cariye, ikincisi talim ve tedris gibi umuma menfaati olan ilim, üçüncüsü de hayırlı evlât.

[2] İmaret, sırf yemek pişen yer demek değildir. İçinde matbah ve yemekhaneyi de ihtiva etmek üzre yapılan medrese, cami, hastane, ve vakfın tahammülüne göre diğer içtimai müesseseleri de şâmil külliyyedir.

bir (Dârı kurra دارقرا) bina ettirmiştir. İmaretin hududunun bir tarafı Mukbilül Muhammedi = مقبل المحمدی [1] vereseleri mülklerile diğer tarafı nehir (Karaman Çayı), üçüncü. tarafı Sâkıye denilen dere ve Rahime Hatun Hanikahına [خانقاه] oit evkaf ile ve dördüncü tarafı da Alâiyeli Mahmut Bey oğlu Emir Mustafanın [2] milki ve merhum Celâlüddini Müstevfiye جلال الدين مستوفی [3] ait vakıflarla çevrilmiştir. İmaret Lârende haricinde (Yogun Divar) mevkiinde yapılmıştır.

İbrahim Bey bu vakfına aşağıda isim ve mevkileri yazılan binaları ve yerleri vakfetmiştir.

1 — Lârende'nin (Sileköy) [4] diye meşhur olan mahallesinde erkek ve kadınlara mahsus çifte hamamın onyedi sehminden yedi sehmini ve bir sehmin on cüzünü vakfetmiştir. Bu çifte hamam iki tarafından yol ve yol geçen Hanı ve Keçeçi Ahi Melek oğlu Ahi Ali milki ile tahdit edilmiştir.

2 — Lârende Ağırca sokağında kâin üç tarafı yol ve bir tarafı mücellit ve müzehhib oğlu Şeyh İsmail milki ile mahdut Paşaya [5] ait eski Hamamın yarı hissesi.

3 — Lârende de Gazi Alpı Köprüsü kurbinde [6] Çardaklı Hamam demekle maruf Hamam. Bu hamamın bir tarafı yol, ikinci tarafı Hacı Alaüddin oğlunun medrese ve bahçesi ve üçüncü kısmı Hacı Alaüddin medresesi ve son kısmı da kerimüddin mahallesile mahdudtur.

4 — Yine Lârende de Akreb diye malûm olup bir tarafı Cekci yahut Çekici چکجی Hoca'nın veresesi milki ve diğer tarafı (İdemut) [7] a

[1] مقبل المحمدی Mukbilül Mühammedi Karaman oğlu Mehmed Beyin kölelerinden olmalı. Karamanlılarda da Mısır memlûklerini takliden kimin kölesi ise ana nisbetle anılmak âdetti.

[2] Vakfiyenin 849 hicrî tarihli kısmının sonunda şahitlerin en başında ismi geçen Emir Mustafa Bey olup, oğulları Mahmud ve Mehmed Beyler de şahitler arasındadır.

[3] جلال الدين مستوفی Celâlüddini Müstevfi, Anadolu Selçuk Hükümdarı üçüncü Gıyasüddin Keyhüsrev zamanında maliye vekili ve daha sonra naib olmuştu.

[4] Vakfiyeye göre Sileköy Lârende de mahalle veyahut kasabaya pek yakın bir köy olduğundan mahalle sayılmıştır.

[5] Paşadan maksat Karaman Oğullarmdan Musa Paşa olsa gerek. Musa Paşa, İbrahim Beyin büyük babasının amcasıdır.

[6] Gazi Alpı; Karaman kasabası yakinindeki (Gazalpa) dır.

[7] Vakfiyeye göre İdemut bir mevki veya semt ismidir. Karaman eyaletine ait Hazinei Evrak mevkufat defterleri denilen (548) ve (871) numaralı mücmel ve mufassal defterhane kayitlerinde nefsi Lârende kasabasında on altıncı asırda İdamut isimli bir mahalle vardır.

giden yol ile ve üçüncü hududu Tacüddin vakfı ve son hududu da bir şahsın milki ve Ahi Ali oğlu Ahi Mahmudun milki ile kendi vakfına mülâsık arazi.

5 — Bir takım köy ve Mezreaları (مزرعه) müştemil çiftlik ve akarları vakfetmiştir. Bunlardan en büyük çiftlik (Kalınahur) [1] demekle meşhur köy olup bundan başka Kızılca köy [2] Kayacık [3] Orta Viran [4] köyleridir. Mezreaları ise Kâfir Viran diye meşhur mezrea ile [5] Bilecik [6] Çablak [7] köyleri ve Ece köyünde bir tarla ile Küçük Bilecik dir. Bunların hepsi dört tarafından Kinük [8] köyü ile başlayıp Köpürce [9] hududuna ve oradan Yarımca [10] tarlası hududuna ve sonra Kilü veya Külü [11] köyü hududuna ve oradan da Dinlendik [12] ve sonra Kınık [13] ve bâdehu Vismil [14] ve oradan büyük sel yatağına ve taşan [15] köprüsüne ve Yuvacık [16] köyü sınırına ve oradan Fasılcık [17] ve

[1] Kalınahur, Karaman mücmel defterinde (548 numaralı) Belviran nahiyesine tâbi bir köydür.

[2] Karaman icmal defterinde [Kızılcaköy tâbii Kaş (Karaman köylerinden Kaş köyü) kazai Lârende] ismile bir köy vardır. Konya mufassal defterinde ise Belviran nahiyesinde İbrahim Bey imareti vakıf köyü olan Kızılcaviran ismi de geçiyor.

[3] Bozkır merkez nahiyesile Sultaniyenin Hotamış nahiyesinde Kayacık isminde birer köy vardı. Karaman eyaleti tahrir icmalinde Lârendeye tâbi Kayacıktan bahsediliyor ki şimdiki Bozkır Kayacık köyü olmalı.

[4] Ortaviran, Lârendenin Belviran nahiyesinde gösteriliyorsa da (mufassal tahrir defterinde) mevkiini bulamadım.

[5] Karaman kazasının Ayrancı civarındaki tarlalara Kâfirviran mezreaları derlermiş.

[6] Çablak, Karaman kazasının Aladağında ve Seydi şehrinde birer köy adı.

[7] Bilecik, Konyanın Sille nahiyesine tâbi köy.

[8] Kinük köyünü bulamadım. Lârendenin Keçikuyu, namı diğer (İbrahim öyüğü) isimli İbrahimbey imareti vakfı olan bir köy biliyoruz. (Karaman mufassal tahrir defteri, No. 939).

[9] Köpürce; Defterhane kaydında Belviran nahiyesi köylerinden olarak gösterilmiştir. (871 numaralı ve 924 hicret tarihli Karaman mufassalı).

[10] Lârende kazasında köy.

[11] كلو Kilü veya Külü'nün mevkiini bulamadım. Belki Karamandaki Kille'dir.

[12] Dinlendik, eski kayitlerde ve Karaman mufassal tahrir defterinde Konya merkez kazası köylerinden.

[13] Kınık, Beyşehri kazasının Kıreli قيرايلى nahiyesinde köy.

[14] Acaba Çumra kazasının İsmil köyü mü?

[15] Taşan mevkii Göküyük veya Gökçeüyük köyündedir.

[16] Yuvacık. Belviran nahiyesinde.

[17] Fasılcık, Karaman eyaleti (924) H - 1518) tarihli tahrir defterinde Belviran nahiyesi köylerindendir.

Balçık Hisarı [1] köyü ve daha sonra da Emre [2] köyü hududuna kadar varır.

6 — Lârende kasabası mülhakatından Akrabad [3] denilen köyün nısıf hissei şayiasmın hepsini vakfetmiştir. Bunlar Kızıl Kilise Dudgümü [4] ve اردادسه Kışlağı mevkilerini ihtiva eder. Hududu dört tarafından İlisıra [5] ve Pusala [6] ve Eletere [7] köyleri hududuna ve oradan da Yağmurlar [8], Karacalar [9] köyleri ve Sınıkahır [10] tarlası ile tahdit edilmişir.

7 — Lârende (Karaman) de kâin بكار oğlu Hacı Veli'nin Hanı diye maruf olan hanın yarı hissei şayiasının hepsini vakfetti. Bunun iki tarafı cadde, üçüncü tarafı Bezzaziye ve dördüncü kısmı da mahalle ile mahduttu.

8 — Hududu bir taraftan Hacı Veli Hanı ve iki taraftan yol ve dördüncü kısımdan mahalle ile tahdit edilmiş Lârende kasabasındaki Bezzâzistan (Bedesten) ın hepsini.

9 — Cadde ve vakıf ve Sungur Ağa İbrahimî [11] nin Zambakbağı denilen milki ile tahdit edilmiş olan Lârende de Çakıllıca Ahur mevkiindeki Hoca (Lülü = لولو) Bağını.

10 — Lârende de Efra افرا [12] denilen ve iki Kilise [13] ve Çavuş

[1] Balçık Hisarı, Karaman mufassalında Belviran nahiyesine tâbi bir köy olarak gösterilir.

[2] Emre; Karaman mücmel ve mufassal defterinde Bozkır kazasının Belviran nahiyesinde bu isimde bir köyden bahsediliyorsa da bugün böyle bir köy yok.

[3] Akrabat; Karaman kazası köylerindendir.

[4] Vakfiyede Dudgümü diye yazılan bu köy onaltıncı asır iptidalarında yazılan Karaman mücmel defterinde Lârende kazasına tâbi Düdügümü mezreası diye yazılıdır. Diğer bir defterde Düdügümü tarzında muharrerdir.

[5] İlisıra, Karaman kazası merkez nahiyesinde bir köy.

[6] Pusala; Karaman kazasının merkez nahiyesinde köy.

[7] Eletere veya Letere köyü 871 numaralı Karaman mufassal tahrir defterinde Lârendeye tâbi Padişah haslarından bir köy olarak gösteriliyor.

[8] Yağmurlar; 871 Karaman mufassal tahrir defterinde Lârende köyleri arasında gösterilmiş ise de bugün mevkiini bulamadım.

[9] Karacalar; Karaman mufassalında Lârende köylerinden olup eskiden nahiye olan (Kaş)a tâbi bir köy olarak gösterilir.

[10] Sınıkahır'ın sonradan köy olduğu Karaman mufassal defterindeki (Karyei Sinokahur an kazai Lârende) tabirinden anlaşılıyor (578 Karaman mücmeli ve 871 Kraman mufassalı).

[11] Bu Sungur Ağanın Karamanoğlu İbrahim Beyin kölelerinden ve Devlet Adamlarından olan Sungur Ağa olması pek muhtemeldir. Konyada Darül Huffaz دارالحفاظ ile mescidi ve Niğde de Camii vardır.

[12] Efra veya Afra'nın mevkiini bulamadım.

[13] Karaman mufassal tahrir defterinde Lârende merkez kazası köyleri arasında gösterilmektedir.

köyü [1] ve Gerdelson ؟گردلسون ve داعدا؟ ve ؟کدوکی [2] köyleri hudutlarile mahdut köyün hepsini.

11 — Lârende mülhakatından Emeksuvan [3] da Ahmedin milki, nehir ve kanal ve vakf ile mahdut ve ziraate elverişli toprağın hepsini.

12 — Lârendeye tabi koy mevkiinde ziraate elverişli olup Hatice Hatun binti Emirahur Yusuf (خدیجه خاتون بنت امیراخور یوسف) milki ve جولی؟ denilen yer ve Mukbilül Muhammedî (مقبل المحمدی) veresesi milki ve nehir ile mahdut arazinin hepsini.

13 — Lârende de Kadı Makberesinde iki taraftan yol ve iki taraftan hâli arazi ile mahdut olup Hacı Yusufa nisbet edilen bağın cümlesini.

14 — Lârende kurbinde kâin ve aşağıda zikredilecek olan ayni vakfa ait (Bekirece) değirmeni ile beraber Hacı Alâüddin oğlu bağının hepsini. Bu bağın iki tarafı yol ve bir tarafı Beybağı, bir tarafı Mukbilül Muhammedî ve Haci Beği (حاجی بکی) milkleriyle tahdit edilmiştir.

15 — Lârende de Yeni Köprüye yakın ve iki tarafı büyük nehir, üçüncü tarafı nehrin yatağı ve dördüncü kısmı yol ile mahdut ve (Bekirece بکراجه) denilen değirmenin nısıf hissei şâyiasının hepsini.

16 — Lârende'de bir tarafı yol ve bir tarafı Sucuk denilen dere yatağı ve Gazi tarafına akan büyük nehir ve Matar oğlunun milki ile mahdut ve Hacı Değirmeni denilen değirmenin nısıf hissei şayiasının tamamını.

17 — Lârende'de İmaret karşısında üç tarafı bu imarete mülâsık ve bir tarafı Mukbilül Muhammedî veresesinin milki ile mahdut köylerin cümlesini.

18 — Konya şehri ovasında Saraçlar [4] ve Afşar [5] köyleri ve Melike mezreası ve mescidli Salur [6] köyü hudutlarile mahdut (Viranlı Salur) diye [7] maruf köyü.

---

[1] Beyşehri kazasının kıreli nahiyesinde köy,

[2] Emeksuvan nefsi Lârende kasabası mahallelerinden (Karaman mücmel defteri No 548).

[3] کدوکی؟ داعدا؟ گردلسون köylerinin ne isimlerini okuyabildim ne de mevkilerini bulabildim.

[4] Konya merkez nahiyesinde Saraçoğlu köyü var.

[5] Afşar; konya ovasında bu isimde köy yok. Hadım ve Beyşehri merkez ve bir de Çumranın Dinek Nahiyesinde Afşar Köyü vardır. Bu, sonuncusu olmalı

[6] Vakfiye ile Karaman mücmel ve mufassal defterlerinde Konyada gösteriyorsa da (548 mücmel ve 871 mufassal defterler) şimdi bu isimde köy yoktur.

[7] Keza: Viranlu Salur da öyledir.

19 — Beyşehri köylerinden Ertaş ارتاش? Kanlıcaöz? Obruk [1] ve Köşk [2] aralarında müşterek hudutlarla mahdut Balkanda köyünü [3].

20 — Beypınar, dostbeği? دوست بکی Çadırağaç [4] ve Obruk ile tahdid edilmiş olan Umranlar köyünü [5].

21 — Beyşehrine giden ve eski nehir ve Kurupınar [6] ve kısmen Kayapınar [7] ile mahdud Işıkpınar [8] köyünün hepsini.

22 — كنجلو diye maruf olan yerde (Mut) a (Mut kazası)tabi Göksu ve كنجلو nehri ve dağ ve كرجو [9] köyü hududu ile çevrilmiş olan Şemsüddin [10] köyünü vakfetti.

Yukardanberi mikdarı ve hudutları yazılan ve vakfa tahsis edilen emlâk ve arazi bu suretle bir bir sayıldıktan sonra şu suretle tescil edilmişlerdir:

Bu söylenen şeylerin ve mufassalan sayılan hamamlar, akarlar, çiftlikler ve tarlaların cümlesini, tevabi توابع, levâhik لواحق, rüsum ve arazi sakinleri [11] ve ovaları, dağ, mer'a, ağaç ve nehirleri, taşları, sarp yerleri, yollarile vesair edevatı ve kapıları ve kilitleri ve suları, cetvelleri ve bilûmum âletleri ve ana dahil ve hariç beraber ve ayrı herbir hakkı vakfetmiştir. Bunlar satılmaz, bağışlanmaz, rehin edilmez ve mirasa girmez.

* * *

[1] Beyşehri Kazasında böyle bir köy olmayıp şimdi Konya merkez kazasının Zıvarık nahiyesindeki Obruk köyüdür.

[2] Köşk; Beyşehri kazasının Kireli nahiyesinde köy.

[3] Balkanda; Beyşehrinin kireli nahiyesi köylerinden.

[4] Beypınar, Dostbeği? Çadırağaç mevki ve köyleri gerek eski vesikalarda ve gerek şimdiki eserlerde yoktur.

[5] Karaman Eyaleti mufassal tahrir defterinde Umranlı ismiyle Beyşehri köylerinden olarak gösterilen köydür.

[6] Bozkır merkez nahiyesindeki kuruçay acaba bu mıdır?

[7] Bozkır merkez nahiyesinde bir köydür.

[8] Işıkpınar; Karaman mücmel defterinde Muranlı nahiyesine tâbi bir köydür.

[9] Mut kazasının Sarıkavak nahiyesinde Görkci köyü ile alâkadar mı?

[10] Şemsüttin köyünün diğer ismi Evren olup Mut köylerindendir.

[11] Eski arazi taksimatında köy halkı ıkta = اقطاع yani Timar, Ziamet, Has ile vakıf ve milkten hangi kısımda eküp biçiyorsa oranın malı olup birisinden diğerine gidemez. Yani, vakıf köylerde çalışan köylü timarlı Sipahi hizmetine giremezdi. Bundan dolayı vakıf yapılırken o milkte bulunan köylüler köy arazisinin vakf olması sebebile bu defa vakıf hizmetine nakl olunmuşlardır. Osmanlılarda köylü tabakasına dair ayrı bir tetkikte bunu anlatacağız.

Vakfın mütevelliliği:

Vakıf sahibi Karamanoğlu İbrahim bey, sağ oldukça mütevellilik kendisindedir. Kendisinden sonra nesli münkariz oluncıya kadar evlâdının içinden en ziyade salih olanına ve ondan sonra evlâdının evlâdının aslahına اصلح verilmesini ve eğer nesli münkariz olursa zamanın hükümdar ve kadısının, vakfa emin ve dindar bir mütevelli koymasını şart koydu.

Vakfın geliri nasıl sarfedilecek?

Vakfın iratlarından hâsıl olacak varidat, evvelâ imaretin tamir ve termimile noksanlarının ikmaline sarfedilecek, saniyen, hamamların, değirmenlerin, sair akarların muhafaza ve bekasına ve menafiinin devamına hasrolunacak ve bundan geri kalan kısım vazife sahibi olan imam ve müezzin ve Kur'an okuyanlar ile imaret hademelerine verilecektir. Bundan sonra geri kalan varidat umumen ahali ve fıkaranın ve gelen ve gidenlerin yiyeceklerine sarf olunacaktır.

Kaç kap yemek pişecek?

Yemek çanaklarının adedi her yemek pişişte (gerek havas ve gerek avama) yemek yiyenlerin az ve çokluğuna göre en aşağı yüz, en yukarı iki yüz olacaktır. (Demek ki her gün asgarî yüz ve azamî iki yüz kişiye yemek verilecektir). Yemek günde iki defa verilecek ve ihtiyaç hâsıl olursa iki övünden de fazla olacak.

Varidattan artan para ne olacak?

Taam طعام tertibatından fazla varidat kalacak olursa bu para vakfa diğer bir irad alınmak için mütevelli nezdinde hıfzolunacaktır. Tâki gelirli bir mülk tesadüf ederse alınsın.

Vakfın müstahdemini ve maaşları:

Vakıf sahibinin şöyle bir şartı daha vardır: Dârülhuffaz(دارالحفاظ)da Kur'an okuyacak kimseler on iki kişi olacak; bunlardan on iki kişinin herbiri için hersene iki yüz yirmi beşer dirhem gümüş akçe verilecek, bu on iki kişinin biri imarete imam olup ahaliye beş vakit namaz kıldıracak, imam bu işe ehil ve namaz meslelerini ve buna müteferri متفرع şeyleri bilecek ve ayni zamanda Hanefî حنفی mezhebinden olacak. Diğeri de mescitte beş vakitte müezzinlik edecek ve bu da namaza ait şeyleri bilen ve Hanefî mezhebinde olan bir âlim olacak.

Eğer imam gerek şer'an ve gerek örfen bir mâni dolayısile imameti yapamıyacak olursa yerine imamlığa salâhiyeti olan biri

vekil olacak. Bu vekâlet işi, darülhuffaz'da Kur'an okuyacak hafızlarla müezzine de şamildir.

İmam olan zat, imamet vazifesinden dolayı her sene iki yüz yirmi beş dirhem (gümüş) akçe ilâvesile dört yüz elli dirhem alacak [1], müezzine de ezan okuma vazifesinden dolayı - Kur'an okuduğu için yukarda imamın aldığı gibi iki yüz yirmi beş dirhem aldığından başka - senevî yüz elli hâlis gümüş akçe verilecek ve evvelce aldığı 225 akçenin ilâvesile senede üç yüz yetmiş beş akçe verilmiş olacaktır.

Diğer Kur'an okuyacak on kişiden her biri imârette Dârülhuffaz'da toplu olarak her biri Kelâmullah'dan هو الله üç cüz okuyup böylece her günde otuz cüz okumak suretile bir hatim edecekler ve sevabını vâkıfa hediye eyliyeceklerdir.

Vakfın mütevellisi hizmeti karşılığı olarak vakfa ait bütün hasılâtın ziyâde ve noksansız olarak öşrünü عشر alacaktır.

Yukarda miktarı yazılan Dârülhuffazdaki on iki okuyucudan bir tanesi bu hayratın şeyhliğine (Kethüdalık) tayin edilmiştir. Bu şeyhe her sene 750 dirhem temiz gümüş akçe ve her sene şehir mudı [2] ile otuz mud حنطه hıntai seyfiye tahsis edilmiştir.

Yine Dârülhuffazdaki on iki kişiden birisi de tefsir ve hadis okunmak için Müderris tayin edilmiştir. Bu müderris Kur'andan üç cüz okuduktan sonra ders verecek ve hersene hâlis gümüş akçe olarak 375 akçe alacaktır.

İmârette yemekleri pişiren aşçıya hersene on mud buğday ve üçyüz dirhem gümüş ve ferraş denilen nezafet ve süpürmeğe memur olan süpürücülere de hersene yirmi mud buğday ve dört yüz elli dirhem gümüş ve iki kapıcıya ve yemek levazımatının muhafızı olan kilerciye senede yirmi mud buğday ve altı yüz dirhem hâlis gümüş ve mumlarla, çanak ve asma kandilleri yakan kandilciye senevî 225 dirhem gümüş tayin ve tahsis edilmiştir.

İmâretin demirbaş eşyası:

İmâretin demirbaş olarak altısı büyük olmak üzre otuz parça kilim, yaygı ve halı seccadeleri ile bunlardan başka dört adet bakırdan yapılmış büyük kazanı ve yine bakırdan yapılmış dört çöm-

[1] İmamın iki vazifesi var; biri Dârülhuffaz'da hergün üç cüz kur'an okuyup ana mukabil senevi 225 akçe ve imamlık dolayısile de senevî yine 225 akçe ki mecmuu 450 akçe alacaktır. Müezzine de iki yerden senevi 375 akçe para verilecektir.

[2] Mud Zahire ölçmek için eski bir ölçek olup muhtelif islâm Memleketlerinde miktarı başka başkadır; Anadoluda 20 İstanbul kilesi bir Mud olarak kabul edilmiştir.

lek ve Behrâni ismi verilen iki kabı ve yine bakırdan yapılmış elli sahan ve elli bakır çanak ve dört piyesuz yani yağ tavası ve dört kefgiri ve beş aded de yasdık ve döşekten mürekkep eşyası vardı.

Mütevelli'nin vazifelerinden bazıları ve müstahdemler hakkındaki maddeler:

Mütevelli daimî surette vazife sahiplerini kontrol edecek ve anların vazifelerini yapıp yapmadıklarını araştıracaktır.

1 — Mütevelli, bu hayrâtın Şeyhi yani kethüdası, imam, müezzin ve hafızların vazife ifa edip etmediklerine bakacaktır. Bunların, vazifelerinde tekâsül gösterdiklerini görecek olursa birinci defa olarak kendilerine nasihat edecek, eğer bu nasihatı tutmıyacak olurlarsa vazifelerini yapmadıkları günlere âit kıstelyvem yapacağını söyleyüp anları korkutacak eğer bu da müessir olmazsa bilfiil gündeliklerini kesecek ve bununlada mütessir olmadıklarını görünce yerlerine diğerlerini tayin edecektir.

2 — Keza müstahdeminden Ferraşlar, Kapıcılar hakkında da yukardaki gibi muâmele yapılacaktır. Ferraşın vazifesi imâretin kapılarını, musallâsını odalarını ve sâir yerlerini süpürüp süprüntüyü atmak ve imâretin bütün yaygılarını ve hasırlarını vaktü zamaniyle güzelce yaymaktır. Kapıcılar ise hergün kapıları açıp kapamak ve imâretin eşyasını hırsızlardan muhafaza etmek olup gerek ferraş ve gerek kapıcıların bu vazifelerini yapmadıkları görülürse haklarında cezaî muamele yapılacaktır.

Mütevelli, vazifelerini gören, işine muntazam olarak devam eden ve ceza görmiyen, tekdir işitmiyen müstahdemlere karşı nazik, terbiyeli ve hayırhâh olacak ve bu gibileri kat'iyen incitmiyecktir.

İmârete konuk olan Âlim ve Şeyhler hakkında:

Eğer imârete âlim ve şeyhlerden ulu misafirler gelecek olurlarsa mütevelli anları güzel karşılayacak va imâretin en mutena yerinde konduracak ve yemekleri ihzar için musareat gösterecek ve anlara, has simitlerle ikram edecektir. Bu suretle ziyafet üç gün sürecek ve Misafirlerin hayvanlarına doyacak kadar yulâf ve arpa da verilecektir.

Vakıf sahibinin koyduğu diğer şartlar:

1 — İmarette hizmet için mütevelli, şeyh, imam, müezzin ve sâir müstahdemlerin hepsi hüsnü ahlâk ve fazilet sahibi ve itimada lâyık olanlardan seçilecek ve imarete sui istimal yaparak

müessesenin kapanmasına sebeb olacak ahlâksız, hırsız zümreden adam getirilmiyecek.

2 — Berat (برات) ve Regaib (رغائب) gecelerinde imam, müezzin, müfessir ve hafızlara yukarda miktarı yazılı âidatlarından فائق fazla olarak o gece namazdan sonra herbirine birer Filori verilecek.

3 — Kur'anı Kerim okumakla muvazzaf olanlarla imam ve müezzin bulunanlara fıkara ve kimsesizlere Berat ve Regaib ve iki bayram gecelerinde elli batman helva pişirilip yedirilecek.

4 — Evkafın varidatından fazla kalacak miktardan veyahut varidatın artması dolayısile hâsıl olacak meblâğdan müstahdeminden maaşları kifayet etmiyenlerin maaşlarına zam yapılacaktır. Çünkü bu suretle hareket, vazife sahibinin işinde dürüst olup itminanı kalp ile çalışmasını icap ettirir.

5 — Mezraa (مزرعه) veya akarlar, müruru zamanla milk haline gelip vakıftan ayrılmak ihtimaline binaen Mütevelli anları üç seneden fazla kiraya vermiyecek.

6 — Mütevelli nazik ve müşfik olacak; imarette çalışan vazife sahibi ve müstahdemlerden sıkıntı içinde kalmış ve başka bir yerden para istikraz etmesi mümkün olmıyan adamların maaşlarını işlemeden evvel verecek.

İmaretin eti ve ekmeği:

7 — Her gün sarfedilecek ekmek asgarî yüzelli tane olacaktır. Ekmeğin her yirmi tanesi çarşı batmanile bir batman vezninde olacak ve en iyi cins buğdaydan ekmek yapılacaktır. Her günkü et çarşı ve pazar batmanile dört batmandır.

8 — Vakıf sahibi İbrahim Bey eğer bu imaret müruru zamanla sair şeyler gibi münhedim olacak olursa vakfın hasılatile tekrar bina edilmesini evlât ve yakınlarına (yani vakıfla alâkadar olanlara) vasiyet eylemiştir. Şayet bir daha yıkılıp yapılmak imkânı kalmazsa mevcut olan evkafın zahire ve hasılatının neslinden kalanlara verilmesini ve eğer neslinden de kimse bulunmassa akrabalarına ve anlardan da bulunmassa fakir ve kimsesizlere verilmesini tekit ile vasiyet etmiştir.

9 — Vakfiyenin bu son kısmında vakfının şartlarına riayet etmeyüp inkırazına sebep olan, hükümdar, kadı, mütevelli ve saireye uzun uzadıya bed duâ (بد دعا) edilmekte ve vakfiyenin 835 senesi Şevval ayının iptidalarında tescil olunduğu yazılmaktadır.

***

Aynı senede vakfa yapılan ilâveler:

Karaman oğlu İbrahim Bey, yukardaki vakfiyesini tescil ettirdikten sonra ayni sene sonlarında vakfına aşağıdaki ilâveleri yapmış ve bunu birinci vakfiyenin altına ilâve ettirmiştir.

1 — Lârende'de Kızılcayük nam mahalde Hafız Mesut arazisi denilen ve cenuben Kirpascı Hacı Fakih milki şimalen Hanî veresesi milki şarkan Balaban bin Abdullah-ül- Muhammedî (بالابان بن عبدالله المحمدى) [1] ve Boynuyogun evlâdı milki ve garben nehir ile mahdut arazinin hepsini.

2 — Cenuben Paşa arazisi şimalen Mehmed bin Mukbil Ağa [2] milki şarkan nehir garben İskender veresesi milkile çevrilmiş olan Ali Serraç arazisini.

3 — Kutlu [3] denilen ve cenuben حالسون [4] köyü hududu kısmen اسب دوفه؟ [5] köyü ve şarkan Gazi köyü (6) ve şimalen Sidirova [7] köyü çayırı ve garben ؟ركوا [8] hududu ve kısmen ؟كدم köyüne [9] giden yol ve حالسون köyüne ait bazı arazi ile tahdit edilmiş olan ve Lârende mülhakatından bulunan köyü.

4 — Ve yine Gökceoğlu demekle maruf cenuben Sudun Ağa milki ve kısmen kâfir yeri denilen arazi ve şarkan Muratbağı sokağı şimalen Mehmed Beği bin Gökce milki ve garben mezkûr Mehmed Beyin bağı ile mahdut yerin hepsini.

5 — Keza lârendede imaret yanında Alâüddin Paşaya [10] mensup olup şarkan Büyük nehir şimalinde kısmen mezkûr imaretin vakfı ve kısmen Mustafa Bey milki ve garben müstevfi (Celâlüddin)nin vakfı cenuben küçük nehir arkasındaki Rahime Hatun vakfı ve kısmen Feridüddin vakfı ile hudutları muayyen bahçenin tamamını.

---

[1] Karaman oğlu Mehmed Beyin kölelerinden.

[2] Mehmed bin Mukbil ağanın aşağıda ismi gelecektir.

[3] Kutlu, Defterhane kayıtlarına göre Lârende kasabası köylerinden ise de mevkii bulunamadı.

[4] Karaman merkez kazasındaki Cenason kövü olmalı.

[5] Ne olduğu okunamıyor. Aynen yazılıdı.

[6] Gazi köyü; mufassal ve mücmel tahrir defterlerinde Lârende merkez kasabasına merbut köylerdendir.

[7] Karaman merkez kazası köylerindendir.

[8] Ne olduğu bilinemedi. Aynen yazılıdır.

[9] " " " "

[10] Alâüddin Paşa veledi Emelüddin(علاءالدين پاشا ولد امل الدين) diye Konya mufassal defterinde ismi geçer; Vakıfları vardır.

6 — Lârendede imarete vakfedilmiş olan Bezzazistan kurbinde kâin yirmi dükkân. Vakfiyede bu yirmi dükkânın hudutları ayrı ayrı tamamen gösterilmiş olup burada tekrar edilmedi.

Yukarda yazıldığı üzere bu ilâve vakıf 835 senesi sonlarında olmuştur. Bu kısmı tesçil ve vakfiyeyi tertip ve tasdik eden Karaman Kadıaskeri Emir Ali bin Emîr Vahid (امیر علی بن امیر واحد) dir.

***

(870 Hicrî - 1465 Milâdî) senesinde vakfa ilâve:

İbrahim Bey fazla varidatla vakfa emlâk ve arazi alınmasını birinci vakfiyesinde şart koymuş ve kendisi sağ olduğu müddetçe buna riayet etmiştir.

Bu sefer vakfiye tarihi (870 Rebiülâhır (دیم الاخر) 1465 Birincikânun) olup halbuki İbrahim Bey bu tarihten bir buçuk sene evvel vefat etmiş olduğundan bu ilâvenin ona ait olmadığı hatıra gelir; Bu vakfiyenin sonundaki ibareden vakfedilen köyler ile çifte hamamların İbrahim Bey tarafından vakfedilip vakfa ilhak işinin vefatından sonra yapıldığı anlaşılıyor. Vakfedilen yerler şunlardır:

1 — İmaret mesalihine sarfedilmek üzere Lârende civarında ve فوق köyü deresinin alt tarafında olup şöhretine binaen hudut tayinine lüzum görülmeyen Dirvi [1] köyünün hepsini.

2 — Niğde mülhakatından Bor kasabasındaki kadın ve erkeklere mahsus hududu malûm ve muayyen çifte hamamların hepsini.

3 — Yine Niğde köylerinden Melegöbi [2] ve تیل سودمی [3] ve Nar [4] köyleri ve cadde ile mahdud Kürei Niğde tevâbiinden Enegü [5] köyünün tamamını vakfeyleyüp 870 Rebiülahırının sonlarında tesçil edildi.

Bu ilâve kısmı da tesbit, tesçil ve tasdik eden Lârende Kadısı Ali bin Mehmed'dir. Burada vakfiye şahidi olarak Mehmed

---

[1] Divri'nin Lârende muzafatından Keş nahiyesine tabi olduğu Karaman Defterhane mufassal ve mücmelin de yazıyorlarsada yerini bulamadım.

[2] Melegöbi, Niğdenin Nevşehir kazasının nahiyelerindendir.

[3] تیل سودمی; Nevşehrin Melegöbi nahiyesinde Tile isimli bir köy vardır.

[4] Nar, Nevşehrin merkez nahiyesinde bir köy. Niğde merkez kazasının Misli nahiyesinde de Nar isimli bir köy vardır.

[5] Enegü veya Enegi; Defterhane Karaman mücmel defterinde İbrahim Beyin vakfettiği yerler zikredilirken Ürgüp kazasında gösterilmiş ise de bugün orada bu isimde bir köy olmayıp Enegi ismile Nevşehrin Melegöbi nahiyesinde bir köy vardır. Bu köy İbrahim Beyin hem Lârende ve hemde konyadaki vakfına aittir.

Çelebi bin Süleyman şah Çelebi, İmâm Mevlâna Abdüssamed عبدالصمد bin Hibetullah هبةالله, Mahmud ağa bin Abdullah ve Server Ağa bin Abdullah, Yusuf bin Abdullah isimleri görülmektedir. Son üç şahsın kölelerden olduğu anlaşılıyor. Bunlardan vakfiyenin sağ tarafında ismi bulunan Server Ağanın İbrahim Beyin Veziri olan Server ağa olması ihtimali vardır [1].

843 tarihli bir vakfiye ile vakfa ilâve:

İbrahim Beyin (843 Hicri Şaban - 1440 Birincikânun) tarihli vakfiye ile yine bu imâret vakfına yapdığı ilâveler şunlardır:

Lârende kasabasında Bu Bekir Ece (بو بكر اجه) değirmeni diye meşhur değirmenin ön ve Gazi alpı köprüsünün üst tarafında olub şarkan cadde, cenuben imâretin evkafından Hacı Alaüddinzade bağı garben eskiden Bahaüddin Beğı benilen bağ ve şimalen merhum imam Burhanüddini Bulgarî [2] Bağı ile mahdud Bebek namiyle meşhur ağaçlık arazinin hepsini birinci vakfiyesindeki şerait dairesinde vakfetmiştir.

849 tarihli ilâve:

Vakıf sahibi İbrahim Bey bu tarihten altı sene sonra vakfına yine ilâve yapmıştır. O da kendisine ait olup şöhretine binaen Hududunun zikrine lüzum görülmiyen Yeni Mağarada kâin Yeni Değirmenin tamamı ile yine Lârende de Hacı Celâl yolundaki bir tarafı yol ve iki taraftan vakıf ve Saruca Balaban Bağı ve Seydi milki ve mahalle ile mahdud arazinin cümlesi.

Bu ilâve kısmı da (849 Zilkade - 1446 mart) ında tesçil edilmiştir. Gerek bu vakfiyeyi ve gerek bundan evvel (843 H. - 1439 M.) tarihli vakfiyeyi tertib eden Lârende Kadısı Ali bin Mehmed, daha evvel yazılan (870 - 1465) vakfiyesini de tescil etmiştir.

Bu kısmın şahidleri çok olub miktarı takriben doksan kadardır. Başta Alâiyeli bir âile geliyor. Anlarda علاييلى Mustafa bin Mehmed Bey ile oğulları Mehmed ve Mahmud Beylerdir.

Vakfiye şahidleri arasında Mehmed bin Mukbilül Mütevelli [3], Kâtib Yusuf bin İdris, Mehmed bin Şeyh Mahmud, Şeyhül Meşâyih

[1] Konyada üç yerde çeşme yapan ve cüz (جزء) vakfeden Server Ağa bu olmalı (Karaman icmali, Hazinei Evrak vesikaları).

[2] Burhanüddini Bulgarî; Toros taraflarındaki Bulgarî Türklerindendir. o taraflarda bu isimde bir Türk aşireti vardır.

[3] Mütevelli Mehmed bin Mukbil ve Ali Paşa bin Mukbil ve Hamza bin Mukbil Ağa isimlerindeki şahıslar acaba kardeşmidirler? Mukbil Bey veya Mukbil Ağa Karaman oğlu Mehmed Beyin kölelerinden olan Mukbilül Muhammedi olmalı.

Mehmed Çelebi ibni Arif Çelebiyül Mevlevi شيخ المشايخ محمد چلبي بن عارف چلبي المولوى [1] nin isimleri daha iri yazılmıştır.

Diğer şahidler arasında tetkika şayan isimler vardır. Bunlardan bazılarını yazmağı münasib gördüm. Diğer isimler, vakfiyenin metninde tetkik edilebileceğinden yazmadım.

Nureddin bin Musa Paşa [2] Ali Paşa bin Mukbil, Elhaç Zağanos bin Abdullah, Sülâletül Ebtal (سلالة الابطال) diye zikredilen Pir Ahmed bin Şadi [3] ve İlyas bin Gökçe [4], Sülâletül ekâbir (سلالة الاكابر) diye anılan Mehmed Çelebi bin Halil Bey ve Seydî Ahmed bin Celâl Bey, [5] Ahmed Paşa ibni Mehmed Çelebi, Mehmed bin Mübarekşah, Sunkur Ağa bin Abdullah [6], Hatıb Mehmed Çelebi bin Elhaç Has Bey [7], Şair Hızır bin Mahmud [8], Şeyh bin Ali Paşa ettercemanî الترجمان, Çelebi bin Emirül Ekdişbaşı[9], Püser yahud Yüsr Çelebi bin Mahbub [yahud Mecnun] Çelebiyül Mutetabbib, Said Çelebi Kemalül mutetabbib, Ahmet paşa bin Şerefüddin - ül -mütetabbıb[10] Babuk oğlu Edhem bın Ali paşa [11], Şeyh bin Kara Yakub [12], Seyyid bin Ahmed ibni Mehmed Çelebi ibni Davud Bey [13], Mahmud bin Mehmed Çelebi ibni Davud Bey, Kasım bin Mehmed

---

[1] Konya Mevlevihanesi postnişini ikinci Arif Çelebinin oğludur.

[2] Nurüddin bin Musa Paşa (753 H. - 1356 M.) senesinde vefat eden Musa Paşanın oğlu olduğu hatıra geliyorsa da arada doksan senelik bir uzaklık olduğundan şüphelidir; belki torunudur.

[3] Sülâletül Ebtal kaydinden kahramanlıkla meşhur bir aile evlâdından olduğu anlaşılabilir.

[4] İlyas bin Gökçe; bu vakfiyede daha evvelden Gökçe oğulları diye ismi geçen ailedendir.

[5] Karaman oğlu Ibrahim Bey tarafından sefir olarak Osmanlı hükümdarı Murad II.'ye gönderilen Seydi Ahmet Bey belki budur. Ve yahut daha aşağıda yine şahitler arasında ismi yazılan Seydi Ahmet bin Mehmed Çelebi ibni Davut Bey olmalı (Münşiatı Feridun Bey, C. 1, S. 181).

[6] Sungur ağa, Niğdede camii ve konyada mesçit ve Darülhuffazı olan İbrahim Beyin kölelerinden Sungur-ül İbrahimi سونقور الابراهيمى olmalı.

[7] Mehmed Çelebi bin Elhaç Has Bey (804 H. 1401 M.) de Konyadaki Has Bey Dârülhuffazını yaptırmıştır.

[8] Hızır bin Mahmud'un İbrahim Bey devri şairlerinden olduğu anlaşılıyor.

[9] İgdişbaşılık; Osmanlılardaki Hadım Ağalığı demektir.

[10] Şahit olarak üç tabip ismi görülüyor.

[11] Ethem bin Ali Paşayı Babuki (ادهم بن على پاشاى بابوق) Sıvas hükümdarı Kadı Burhanüddin Ahmedin tarihi olan Bezmü Rezm'de ismi geçen ve Ertana oğlu Ali Beyin zeycesini alan Babuk oğlu Ali Paşanın oğludur. Ali Paşa Mogol aşireti reislerinden olup Aksaray taraflarındaki Karahisarda otururdu.

[12] Şeyh bin Kara Yakup, meşhur âlimlerden İşraküttevarih اشراق التواريخ sahibi olup 838 - 1429 tarihinde Lârendede vefat eden Kara Yakub'un oğludur.

[13] yukarıki 5 numaralı Hamişe bakın.

Çelebi, ibni Davud Bey, Şeyh Hasan bin Emre Bey, Hüseyin bin Emre Bey, Hamza bin Mukbil Ağa [1].

Vakfa ilâve:

İbrahim Bey yukarda yazılanlardan başka yine imaretine vakıf yapmış ise de tarihi belli değildir.

1 — Zenbe diye meşhur olan Mandos kalesi nahiyesinde [2] bulunup Efres [3] ve Turlas [4] köyleri ve Tund [5] demekle meşhur eski harap kale hududu ile mahdud köyün hepsini.

2 — Örenler nahiyesinde İmsi [6] denilen ve Akdere ve Tekirçatı Sel Yatağı ve [illegible] mevkii ve Kurudere ile tahdid olunan köyün tamamını.

3 — Ve yine ayni nahiyede büyük nehir ve Gökçesu ve meşhur Edros dağı ile mahdud Bisa [7] denilen köyün hepsini.

4 — Lârende kasabasında Bağîzade Çeşmesi önünde ve Fenârîzade diye meşhur hamamının [8] on iki asıl sehminden Beşbuçuk sehminin hepsini.

5 — Lârende'de Zuzadi [9] köyünün alt tarafında, Huni gözlü Mahmud Değirmeni yarı hissesinin cümlesini.

6 — Kıran şehri nahiyesinde [10] Karaviran boğazı, ve Gökçeüyük [11] ve kimya oğlu [12] hududu ile ve Karakoçtaş ve Şikem

---

[1] Hamza bin Mukbil Ağa; yukarda ismi geçen Mukbilül Muhammedi'nin oğlu mudur?

[2] Mandos; Eregli kazasının merkez nahiyesinde köy

[3] Efres; Eregli kazasında köy.

[4] Turlas; Eregli merkez nahiyesinde köy.

[5] Tund; Eregli merkez nahiyesinde köy.

[6] İmsi: Ermenak merkez nahiyesinde köy olup diger ismi örenler, yahut Evrenlerdir.

[7] Bisa; Ermenak merkez nahiyesinde köy.

[8] Bu hamama, vakfiyede ibni Fenari ve Karaman icmal defterinde ise Monla Fenarî Hamamı deniliyor.

[9] Lârende merkez kasabasında Zosta isminde bir köy vardır. Bu isimde başka bir köy adına tesadüf edemedim.

[10] Kıran şehri; Bugün bu isimde bir köy veya nahiye yok. Mıran şehri mazan şehri diye de mücmel ve mufassal tahrir defterlerinde de geçiyor ve vakfiyede de okunuş şüphelidir.

[11] Gökçeüyük; Belviran nahiyesindeki Göküyük köyüdür. İbrahim Beyin burada vakfı olduğu mufassal Karaman defterinde yazılıdır (H. E. Mevkufat. Def. sene 924- N. 871).

[12] Kimyaoğlu köyünün yerini bulamadım. Akşehirde bir kimya oglu Âilesi oldugunu Rıfk Mericin Akşehiri Mezar kitabelerinde görüyoruz.

adası [1] ile mahdud Kecikuyu demekle meşhur tarlanın hepsini.

7 — Kerizut؟ كرزوت [2] köyünde olup iki tarafından Üveys bin Hızır ve Hacı ve Mustafa milkleri ve batihe yani münhat arazi ile mahdud bağın tamamını.

8 — Ve Lârende de Kızıltepe kurbinde Arzıcedid demekle meşhur üç tarafı vakıf ve كدرمكى؟ köyüne giden yol ile mahdud arazinin cümlesini vakfeylemiştir. Bunlar da evvelki vakıf şerâiti dairesinde tescil olunmuştur.

***

Isfahanşah ibni Sıddik tarafından vakfa ilâve:

851 senesi Ramazanında tescil edilip Isfahanşah ibni Sıddik [3] tarafından İbrahim Bey vakfına ilâve edilen vakıflar şunlardır:

1) Isfahanşah kendi tasarrufunda bulunan Lârende kazasında Emeksun [yahud Emeksüz] köyünün alt tarafında İsâ ibni Ali Han ve Mukbil Ağa varisleri milki ve Sakiye denilen Çay ve Hızır ibni Bekir Bey veresesi milki ile tahdid edilmiş olan bütün araziyi,

2) Ve yine orada yol ve hıristiyan kabristanı ile ve ırmak ve Mesud veresesi milki ile mahdud Sadi Bey arazisi diye maruf olan arazinin temamını vakfetmiştir.

Bu iki tarlanın tevliyet ve nezaretine Mehmed bin Musa ibni Bezirciyi tayin etti. Ve neslen bâde neslin نسلاً بعد نسلٍ bunun evlâdının Mütevelli olmasını şart koydu. Mütevelliye İmaret sarfiyatından geri kalanın dörtte birini tevliyet hakkı olarak verdi; Bu kısımda Musa bin Haci Ali Han, Sadüttin bin Mehmed, Emir ibni Musa Çelebi (Mütevellinin kardeşi), Ahmed Paşa ibni Hamza efendi, Ali bin Şeref, Beyazid bin Ali şahit شاهد olarak gösterilmiştir.

***

Vakfiyenin metnindeki hulâsaları yapdıktan sonra Hazinei Evrakta mevkufatı denilen eski Defterhane kayitlerinden Karaman ve Rum eyaletleri icmal defterinde bu İbrahim Bey vakfına ait icmal kayitlerini aşağıya naklediyorum. Bu kayitler vakfedilen yerlerle vakfın Onaltıncı asırdaki gelirini göstermektedir: Burada köy isimlerinin değiştiği de görülür.

[1] Karyei Şikem namı diğer Dereköy ismiyle Ereğlinin Akûyük nahiyesine tâbi bir köy olduğunu Karaman mufassalı yazıyor. Bozkır ve Seydişehir kazalarında da Dereköy vardır. Ereğlide şimdi böyle bir köy yoktur.

[2] كرزوت imlasiyle yazılan bu köyün yerini tayin edemedim.

[3] Isfahanşah bin Sıddik, İbrahim Bey zamanında maruf ulema evlâdındandır. Mevlana Sıddık develi karahisarda kadı olup Karamanoğlu anı tekâliften affetmiş, (939 No Karaman defteri) milk ve arazi vermiştir. Osmanlı hükûmeti de bunlara müsaadatta bulunmuştur.

اوقاف در ناحیهٔ لارنده

EVKAF DER NAHİYEİ LÂRENDE

عمارت ابراهیم بك ابن قارامان در نفس لارنده

İmâreti İbrahim Bey ibni Karaman Der nefsi Lârende

Karyei
Ödül Oğlanı tâbii
Belviran, hasılı öşür
2700

Karyei
Kızılca, Hasılı öşür
675

Karyei
Göküyük Hasılı öşür
2550

Karyei
Emre tâbii Belviran
Hasılı öşür
5000

Karyei
Oarta viran tâbii
M. [Belviran] Hasılı
820

Karyei
Dudugümü tâbii kazai
Lârende Hasıl: 1650

Karyei
Üyüllü tâbi Kazai Lârende
Hasıl: 1090

Karyei
Eranda tâbii Lârande
Hasıl: 2220

Karyei
Gafriyat mâa مع mezreai
Kızılkilise Hasıl: 6900

Karyei
İvrala tabii Lârende
Hasıl: 4290

Karyei
Mranlı an kazai Lârende
Hasıl: 2000

Karyei
Dirvi tâbii Lârende
Hasıl: 5080

Karyei
Keçikuyu tâbii Miran şehri
Hasıl nısıf öşür: 810

Karyei
Viranlusalur tâbii Konya
Hasıl: 2458

Karyei
Balsei mâa مع mezraai
Ömerabad Vaşakpmar
tâbii Mranlı
Hasıl: 4455

Karyei
صاموز tâbii Mranlı
Hasılı: 5430

Karyei
Zenbe tâbii Mondos an
kazâi Ereğli
Hasıl: 9250

Karyei
Engü tâbii Kazai Ürgüp
Hasılı nısıf malikâne 7487

Karyei
Şemseddin شمس الدين
Tâbii Mut hasıl: 13241

Karyei
Kalınahur tâbii Belviran
Hariçten ekerler.

Karyei
Hamam, Sükker سكر çeşme
der nefsi Lârende, yedi
sehm ve bir sehminin nısıf
öşrü 6766

Karyei
Hamam, Mevlâna Fenarî
der Nefsi Lârende 11 se-
him سهما 12 من hasılı vakıf
fisene 2000

Nısıf asiyab Beyece بك اجه
(بكر اجه) der Lârende fi S.
720

Miri cedid der m (yani Lârende)
fi sene 4140

Karyei imâret
fi ق sene 360

Bağçe
Duranmansur
fi sene 360

Bagat
5 kıt'a fi sene
1150

[عا ارقام دیوانیه‌دن 10] زمینها عا kıt'a fi sene 1810	Hamamı Bor tabii Niğde hasılı öşür nısıf: 1650	Bâgı imaret fi sene 520	Hamam der Ereyli Münaziun fih حنازعلیه

Yekûn: 97652

İbrahim Beyin İmaret vakfının onaltıncı asırdaki gelirinin 97652 akçe olduğu görülüyor. Karaman mufassal defterinde bu imaret köylerinin halkı ve öşrünün mıkdarı isim sırasıyle ayrı ayrı gösterilmiştir.

***

Karaman oğlu İbrahim Bey bu imaret medresesi vakfiyesini tertip ve ilâvelerle tevsi ettikten sonra vakfettiği köylerin isimlerini muhtevi mermer taşa hak حك ettirdiği iki parça kitabeyi de imaret medresesi içindeki takın iki tarafında bulunan kapıların üzerlerine koydurmuştur. Bu kitabelerin fotoğrafileri eserin sonunda olup yazıları girift'tir. Sağdaki odanın kapısı üzerindeki sekiz satırlık kitabenin sureti:

١ ـ وقف الامير المعظم

٢ ـ والسلطان المكرم ابرهيم بن محمد بن قرمان خلد ملكه

٣ ـ على مصالح هذه العمارة سبعين اسهم وعشراة

٤ ـ اخر من اسهم واحد من اصل اثنى عشر سهماً من حمام سكر چشمه الكائن بلارنده

٥ ـ بسيله كوى ونصف حمام باشا امام باب السر وجملة حمام چردقلو بغازى آلپى

٦ ـ وجملة ارض عقرب وجملة كرم ولد الحاج علاءالدين مع العمارة فيه ونصف طاخونة

٧ ـ ابوبكراجه و نصف طاخونة الحاج على و نصف خان وحول چلبى؟ و جملة البزازية وجملة كرم

٨ ـ الحاج يوسف قريب قبر القاضى و جملة كرم خواجه لؤلؤ مع العمارة فيه بناحية چقلوجه

Soldaki odanın kapısı üzerinde bulunup yukardaki vakfiye hulâsasının devamı olan kitabe:

١ ـ ومن جملة الاوقاف

٢ ـ العمارة المنقلة التى فيها العمارة وجملة

٣ ـ القرب امامها وجملة الارض بامكسون وجملة ارض سراج على وجملة
٤ ـ ارض حافظ مسعود الكاينتين بقزلجه يوك وجملة الارض بوادى فونى
٥ ـ قريب النيل و جملة قرية افرا و نصف قرية عقربات و قزل كلسه ودد كنى واريداوتنه قشلاغى
٦ ـ و جملة قرية ويرانلو صالور كاينة بصحراء قونيه و جملة قرية قاليك آخور وقزلجه كوى وقياجق وارته ويران (اورته ويران).
٧ ـ وكافر ارنى (öreni) و بيلجك و چبلاق و مزرعة اجه و بيلجك الاصغر وجملة قرية بالغنده من قرى بكشهرى
٨ ـ وجملة قرية عمرانلر و جملة قرية اشق پيكار وجمله قرية شمس‌الدين من قرى موت وقفاً صحيحاً لازماً [١].

***

İbrahim Bey birinci vakfiyesini 835 Şevvalinde tanzim ettirirken yaptırmakta olduğu imaret medresesi de andan üç ay sonra biterek kapısının üzerine şu kitabe konmuştur:

١ ـ مفتحة لهم الابواب [Kûfi]
٢ ـ هذا ذكر وان للمتقين لحسن مأب
٣ ـ بنى السلطان الا فخم و الخاقان الاعظم مالك رقاب الامم مولى ملوك العرب والعجم واضع مراسم العدل والاحسان
٤ ـ هادم قواعد الجور والطغيان قاتل الزنادقة والمشركين قاهر الفجرة والملحدين ناصر شرع و بشرع اندر زاقبالش نظام ناسخ شرك و بشرك أندر زتيغش اضطراب
٥ ـ تاج الدنيا والدين ابرهيم بن المرحوم محمد بن قرمان ضاعف‌الله اقتداره و الى الخيرات ابتداره هذه العماره المباركة للصادرين و الواردين من اى طائفة كانوا من المسلمين فى شهر محرم الحرام سنة ست وثلثين وثمانمايه.

[1] Bu vakfiye hulâsasiyle asıl vakfiye Fotoğrafisi karşılaşdırılmıştır. Tarih Encümeni Mecmuasının Sene. 3, S. 827 numaralı cüzünde çıkan bu kitabelerin bazı yerlerinin düzeltilmesi icab eder.

Onyedinci asırda ve Evliyaçelebinin gezdiği tarihte mamur olduğunu söylediği bu imaret medresesi kitabesini seyyah yanlış ve noksan kaydetmiştir. Aynı seyyah bu müessese hakkında: (Cümleden mamur ve mükellef Karamanoğlu İbrahim Bey medresesi bir minareli olub mamurdur (ve ayende ve revendeye kati mebzul bir imareti has ve âmdır)„ diyor [1].

Bugün harab bir halde mevcud olan bu İmaret Medresesinin bir çok yerleri tamire muhtaç olub hele türbe kısmı pek harab bir haldedir. Müzeyyen büyük medhali bakılmazsa bir kaç sene sonra Nefise Sultan Medresesi gibi inhidama mahkûmdur; kıymetli vali Bay Cemalin bu hususta Himmetini rica ederim.

Vakfiye ve İmaret Medresesi kitabelerini yazarak mümkün olan malûmatı verdikten sonra vakıf sahibi İbrahim beyin Hüviyyetini ve hükûmeti zamanını anlatabiliriz.

***

İbrahim Bey zamanı:

Karamanoğlu İbrahim Bey, (805 H.- 1402 M.) tarihinde Timur Han tarafından kardeşi Ali Beyle beraber mahpus bulunduğu Bursa kalesinden çıkarılıp Karaman hükümdarı yapılan Mehmed Beyin oğludur [2]. validesinin adı İnci Hatun dır.

Mehmed Beyin babası Alaüddin Bey (800 H.- 1398 M.) tarihinde Konyayı muhasara ve zapteden kayınbiraderi Osmanlı hükümdarı Yıldırım Beyazid tararafından öldürülmüştü [3]. Mehmed Bey kar-

[1] Evliya Çelebi Seyahatnamesi C. 9 S. 313

[2] Mehmed Beyin lâkabı (824 H. - 1421 M.) tarihli vakfiyesinde Gıyâsüddin= غیاث الدین و المنهل الصافی انباء العصر de Nâsırüddin ناصر الدین ve Feridun Bey Münşiâtında Şemsüddin شمس الدین olarak gösterilir.

[3] Tarihler, Alâüddin Beyin Yıldırım tarafından katlini 1391 senesinde gösterip 1402 senesine kadar arada on bir senelik bir hükûmet fasılası bırakıyorlar. Halbuki Yıldırım Beyazıdın Niğebolu Muharebesinde esir edip Karaman seferinde anın maiyetinde bulunan Münihli (Şilt Berker) in kendi hâtıratına göre bu hâdise Niğebolu Seferinden sonradır. Ve takvimi nücumun kaydine göre de vak'a (800 H. - 1398 M.) senesinde olmuştur. Alâüddin Beyin 1391 den sonra katledildiğini gösteren bir vesika da, Timurun Şam üzerine hareketinde anın himayesini kabul ile oğlu Emir Mehmed vasıtasile yardım edeceğini ve eğer Rum ellerine ve Osmanlı memleketlerine gelecek olursa bizzat kendisine iltihak eyliyeceğini bildirmesidir (Bezmü Rezm, بزم و رزم S. 456). Timurun Suriye üzerine hareketi 1400 senesinde olduğundan Alâüddin'in 1398 de vefatından evvel böyle bir müracaatta bulunduğu anlaşılıyor. Bundan evvel bir müracaat hatıra gelemez. Çünkü Alâüddin'in yanlış olarak vefatı 1391 de kabul edilecek olursa daha otarihde Timur henüz İranı istilâ etmemişti. Bundan başka Bezmü Rezm بزم و رزم den de Alâüddin Beyin (799 H. - 1399 M.) da hayatta olduğu vazıban görüldüğünden (S. 496 - 524) Karaman oğulları tarihinin buna göre tashihi zarurîdir.

deşi Ali Beyle beraber (Lârende-Karaman) kalesinde bulunduğundan Bayezit orayı da muhasara etmiş ve hayatlarına dokunulmamak şartile kendisine teslim olan hemşiresi Nefise Sultan ile Mehmed ve Ali Beyleri Bursaya göndermişti.

Timur, Karaman hükümdarlığına getirdiği Mehmed Beye babasının zamanındaki Karaman memleketlerinden başka Osmanlılara ait Beypazarı, Sivrihisar, Kırşehir, Kayseri, Hamit taraflarını da ilâve etti[1]. Mehmed Bey, diğer Anadolu Beyleri gibi himayesinde bulunduğu Timur Han namına Eğridir, Konya, ve Lârende şehirlerinde para bastırmıştır [2].

Mehmed Bey, Osmanlı Şehzadeleri kavgasında bunların herbiri ile ayrı ayrı münasebette bulundu. Çelebi Mehmedin Rumelide kardeşi Musa Çelebi ile uğraşmasından istifade ile Çelebi'nin dayısı ve müttefiki olan Germiyan oğlu Yakup Beyin memleketlerini istilâ eyledikten başka Bursaya kadar olan Osmanlı memleketlerini de elde etti; Bursayı tahrip ve kalesini muhasara eyledi; Fakat zaptına muvaffak olamadı; bu sırada Çelebi Mehmedin Musaya galebe çaldığını ve Anadoluya geçmek üzere bulunduğunu duyunca başka bir yoldan Karamana döndü.

Mehmed Bay, Germiyandan istilâ ettiği yerleri, Osmanlıların yardımile Germiyanlılara terke mecbur oldu[3]. Mehmed Bey, Bir müddet sonra oğlu Mustafa ile beraber Osmanlılara esir düştü. Bazı memleketlerini bunlara terkettikten başka [4] kuvvetli teminat da verdiğinden salıverildi [1415].

Mehmed Bey, Osmanlılara karşı icabında iştifade eylemek emelile Memlûk hükümdarı namına para bastırıp hutbe خطبه okutmak suretile o hükûmetin himayesini kabul etti; fakat Memlûklerden zaptedilen Tarsus meselesi dolayısile arada ihtilâf çıktı. Bir, mukabil taarruzla Mısırlıların eline geçen Tarsusu almak için Karaman oğlu Mehmed Beyle Ramazan oğlu ittifak ettiler ve bunun neticesinde burayı aldılar.

Memlûk hükûmeti bu müttefiklere karşı Dulgadir oğlu kuvvetlerini sevketti, bundan başka Memlûk hükümdarı Meliki Müeyyed şeyh, oğlu İbrahim kumandasile Anadolunun bu kısımlarına kuvvet gönderip Karamanlıların elindeki Kayseriyi zaptetti, Kayseri

[1] İbni Kemal tarihi (Nuruosmaniye kütüpanesi, No. 3078, varak 111), ve meskûkât kataloğu kısmı râbi Ahmed Tevhid.

[2] Eğridir'de basılan parası Tevhid Beyin matbu kataloğunda, konyadaki sikkesi, merhum Ali Beyin kolleksiyonunda, Lârendedeki parası ise müzededir.

[3] Kütahyada Germiyan oğlu ikinci Yakup Beyin Türkçe İmaret medresesi vakfiyesi için muracaat,(Tarih Encümeni mecmuası, sene. 1, S. 116) ve (Kütahya şehri).

[4] وقايع نورکانيه (818 H) senesi vakayii arasında.

Dulgadır oğluna verildi; Niğde ile (Lârende = Karaman) da zapt edildiğinden Mehmed Bey Taşeline çekilmişti (822 H. 1419).

Bu muvaffakıyetler üzerine Karaman memleketleri memlûklerin himayesinde olarak Mehmed Beyin kardeşi Ali Beye verildi[1] Mısır kuvvetlerinin avdetinden sonra Mehmed Bey tekrar faaliyete geçti, müttefiki olan Ramazan oğlu İbrahim Beyle beraber Kayseriyi elde etmek için çalıştılarsa da muvaffak olamadıktan başka Mehmed Bey, oğlu Mustafayı kaybetti ve kendisi de esir edilerek Kahireye götürülüp hapsolundu (1420). Bunun üzerine Karaman memleketleri Konya kalesi müstesna olmak üzere (kale Ali Beye teslim olmamıştı) Ali Beyin hükmü altına verildi [2].

Mehmed Bey (824 H. 1421 M.) iptidasında Meliki Müeyyedin vefatı üzerine yerine geçen emir Tatar tarafından serbest bırakılıp deniz yolile Kıbrısa da uğrıyarak memleketine gelmiş ve tekrar hükûmetini elde etmiştir. mevcut Vesikalara nazaran kardeşi Ali Beyin Niğdede hükûmetinde devam ettiği anlaşılıyor [3]. Ali Bey biraderi Mehmed Beyin gelmesi ve Osmanlıların Mehmet Beyin oğlu İbrahim Beye yardım eylemeleri üzerine Lârendeyi terk ile Niğdeye çekilmiş ve biraderinin vefatına kadar Niğde Hükûmetile iktifa etmiştir.

Mehmed Bey, Osmanlı Hükümdarı Çelebi Mehmedin vefatını müteakıp meydana çıkan ve Düzme Mustafa denilen Şehzade Mustafa ile Çelebinin oğlu ve genç hükümdar Murad II nin kardeşi diğer Mustafanın hükümdar olmak için yaptıkları harekâtta, bu Mustafalara yardım ettise de arzusuna muvaffak olamadı. Bu kargaşalık zamanında Osmanlıların elindeki Antalyayı almak için eski Antalya Beyi Hamid oğullarından Osman Beyle de ittifak etti; fakat bunların birleşmesine meydan bırakmıyan Antalya Beyi Hamza, Osman Beyi bir baskında oldürmüş ve Antalyayı muhasara eden Mehmed Bey de bir gülle parçası isabetile maktulen vefat etmiştir (826 safer 26-1423 şubat).

Yukarda zamanını icmal ettiğimiz Karaman oğlu Mehmed Be-

---

[1] Arapça انباء الفهر 822 senesi zilhicce vakayiinde Niğde, Lârende, Lolova naibi saltanası نائب السلطنه Ali Beyden mektup geldiğini ve yine bu sene zilhiccesinin 27 sinde Kayseri, Konya ve sair Biladı Rum بلاد روم sahibi Mehmed ibni Karamanın bağlı olarak Kahireye geldiğini yazmaktadır. 1420 M)

[2] انباء الفهر (828 muharrem vakayiinde Ali Beyin, kardeşi Mehmed Beyin memleketlerini tesellüm eylediğini yalnız Konyanın karşı durduğunu ve Ali Beyin de Konyayı muhasara eylediğini yazar.

[3] Niğdede (Şah Mescidi kitabesi). Karamanoğulları hakkında vesaiki mahküke (Tarih Encümeni Mecmuası sene 2 S. 760)

yin İbrahim, Ali, İsa isimlerinde üç oğlundan[1] ikisi yani İbrahim ve Ali, Beyler babalarının Antalya seferi esnasında yanında idiler, Mehmed Beyin maktul olmasını müteakıp askerin İbrahim Beye meylettiğini gören Ali Bey, Karaman ordusundan firar ile Antalya kalesi muhafızı Hamza Beye iltica etmiş ve o vasıta ile Edirneye gönderilmişti[2].

İbrahim Bey, babasının ölüsünü beraberine alıp Antalya önünden sür'atle çekilmiş ve Lârendeye gelmiştir; fakat Mehmed Beyin sefahatle meşhur kardeşi olan Niğde Hükümdarı Bengî بنگی Ali Bey, bir kısım Karaman ricalinin daveti üzerine Lârendeye gelip kuvvetli taraftarları vasıtasile hükümdarlığını ilân eylediğinden İbrahim Beyle kardeşi İsa Bey oralarda tutunamıyarak Osmanlı hükümdarı Murat II ye iltica ile yardım istemişlerdir.

Murat II İbrahim, İsa ve daha evvel kendisine iltica etmiş olan diğer kardeşleri Ali Beylere birer hemşiresini[3] verip bunlardan Aliyi Sofya Sancağına ve İsayı da[4] yine Rumelide başka bir sancağa tayin ederek kendi yakininde alakoymuş ve İbrahim Beye de icap eden yardımı yaparak bu sayede İbrahim Bey Karaman Hükümdarı olmuştu (827 H. 1424). Ali Beyin akıbeti hakkında malûmatımız yoktur. Bazı tarihlerde İbrahim Beyin hükümdar olduğu tarih 1424 den sonra gösterilmiş ise de[5] elimizdeki İbrahim Beye ait bir kitabe ile vakfiye bu tarihte hükümdar bulunduğunu bize göstermektedir.

Sarımüddin صارم الدین İbrahim Bey [6] Osmanlıların kendisine yardım etmesine mukabil babası zamanında Hamitelinden ve Beyşehrinden

[1] Âşık Paşa zade tarihi Sa. III) Şikârı ise Mehmed beyin, İbrahim. Alâüddin Halil, İshak isimlerinde 4 oğlu olduğunu yazıyorsada İbrahim bey ile Alâüddin veya Ali ve İsadan başkası hakkında malûmatımız yoktur.

[2] Hammer Mehmed Beyin İsa ismindeki oğlunun da Antalya muhasarasında bulunduğunu yazıyorsa da doğru değildir (C, S, 183,). İsa Bey sonradan İbrahim Beyle beraber Osmanlılara iltica etmiştir. Heştibihişt هشت بهشت ve diğer eserlerin hepsi dediğimiz gibi yazarlar.

[3] Aşık Paşa zade tarihi sa. 107

[4] İsa, 830 H. 1427 M.] senesi sonlarında biraderi İbrahim ile yaptığı muharebede muvaffak olamıyarak Kahireye gelmiştir (وقایع نوركاتیه). belki bundan sonra Osmanlılara iltica eylemiştir.

[5] Bunu هشت بهشت ve Neşri'nin (830 H 1427 M) senesinde göstermişlerse de yanlışdır.

[6] Mısır menbaları lâkabının (Sârımüddin) olduğunu yazarlar. Paralarında lâkabı (Tâcüddin) ve (Rüknüddin) ve iki kitabede ise (Anamur'da kal'e ve Karaman'da İmaret] Medresesi kitabeleri) Tâcüddin'dir. Zaten elkabda (القاب) bir kat'iyet olmadığından gerek kitabe ve gerek eserlerde hükümdarların başka başka elkap ile isimleri geçmektedir.

Osmanlılara ait iken sonradan karamanlıların ellerine geçmiş olan yerleri yine Osmanlılara terk eyledi ve arada birde ittifak yapıldı. Osmanlılar bu aldıkları yerleri bir sancak itibar ederek Şarabdar İlyas isminde bir beye verdiler [1]. İbrahim Bey az zamanda bu misakı bozdu; hükümdarlığı elde etmek için istemiyerek Osmanlılara terkettiği yerleri istirdat için fırsat kollayordu; Rumlardan Venediklilere geçen Selâniği üçüncü defa zapteden ve bu suretle Avrupa kıt'asındaki ülkelerini genişleten Osmanlılara karşı Sırp despotu ve anın vasıtasile Macarlarla ittifak etti.

Evrenos zade Ali Beyin (836 H. 1433 M.) da Macaristana yaptığı bir akında muvaffak olamaması Macar kıralına cesaret vermiş ve bu ittifak yapılmıştı [2]. İbrahim Beyin kendisi Anadoluda ve müttefikleride Rum elinde Osmanlılara taarruz eyliyeceklerdi.

İbrahim Beyin Beyşehrini alıp sancak Beyi Şarabdar İlyası esir ile Hamit elinde ilerlediği sırada müttefikleri olan Sırp ve Macarlarda Tunanın sağ sahilinde Semendire ile Orsova arasındaki güvercinlik [Glamboç] kalesini dövmeğe başladılar; fakat Rumeli Beylerbeyi Sinan Beyin yetişmesi üzerine Macarlar ve Sırplar bozulup çekildiler (837 H. 1433 M.).

Rumelindeki bu muvaffakıyet üzerine Osmanlı kuvvetleri Karaman oğlu üzerine sevkolundu; bunlar Akşehirden başlayarak Beyşehri Seydişehri, Saiteli, Konya ve Karamanın iç elinden maada yerlerini zabtettiler. Bundan başka Karamanlıların en ziyade itimat ettikleri Varsak aşireti üzerine de kuvvet sevkedip Bulgardağlarına kadar ilerlediler Konya halkının Afyon Karahisara sürgün edilmesi emir olundu.

Bu tehlikeli vaziyeti gören Karaman oğlu İbrahim Bey, Karamanın en yüksek âlimlerinden olup bilhassa tefsir ve hadiste mütehassıs olan Mevlâna Hamzayı[3] göndererek sulh teklif etti. Osmanlı hükümdarı sulha yanaşmak istemedi yanında bulunan İbrahim Beyin kardeşi İsaya Karaman Hükûmetini vermek istiyodu; maiyeti kumandanlarının ve Mevlâna Hamzanın ricalarile [4] Osmanlılar-

[1] Hammer ve andan naklen Hayrullah Efendi Tarihleri Mirâhurbaşı Elvan Beye verildiğini yazarlarsa da (Hammer, C. 2, S. 183 ve Hayrullah Efendi Tarihi cüz. 7, s. 59) ben daha mevsuk olan Aşıkpaşazade ile Neşri'nin kayitlerini tercih ettim.

[2] Tâcüttevarih, تاج التواريخ C. 1, S. 355.

[3] Şakayıkı Numaniye, شقايق نعمانيه S. 120

[4] Bihişti tarihi, Mevlâna Hamzanın Mevlâna Celâlüddini Rumi evlâdından olduğunu yazar. Hayrullah Efendi, Mevlâna Hamzayı müteakıp sulh işini temin için Mevlâna evlâdından Arif Çelebi'yi de gönderdiğini beyan eder. Arif Çelebi bu tarihde hayatta olmayıp vakfiye şahitleri arasında ismi geçen oğlu Mehmed Çelebi vardı.

dan aldığı yerleri iade etmek ve bir daha ahde (عهد) mugayir iş yapmamak şartile sulh yapıldı. Osmanlıların murahhası Behcetüttevarih بهجة التواريخ sahibi ve Murad II. nin musahiplerinden Şükrüllah (vefatı: 864 H.-1460 M.) idi. Bu muahede mucibince Osmanlılar, evvelce kendilerine ait olup İbrahim Beyin işgal ettiği yerleri istirdat ile Karamanlılardan zapteyledikleri yerleri iade eyleyorlardı (839 H.-1435 M.) [1].

İbrahim Bey evvelce babasının esaretini intaç eden ve Memlûkler tarafından Karamanlılardan alınarak Dulgadır hükümdarı Nâsırüddin Mehmed Beye verilen Kayseri şehrinin, senede on bin altın vermek şartile kendisine verilmesini memlûklerden istemişti. Çünkü bu sıralarda Dulgadır oğlu, Memlûklerle mücadeleye başlamış ve tedip için üzerine kuvvet sevkedilmiş olduğundan İbrahim Bey bu vaziyeti fırsat bilmişti. İbrahim Beyin teklifi iptida kabul olunarak Halep Naibine o yolda emir verilmiş ise de bu sırada Kahire'ye gelen Dulgadır oğlunun zevcesi Hatice Hatun kocasının itaatini arz ile Kayserinin anahtarlarını teslim eylediğinden burasının tekrar Nâsırüddin Mehmed Beyde ipkasına karar verilmişti; fakat, bu emrin henüz Halep Naibine vâsıl olmamasına mebni Karaman oğlu İbrahim Bey Kayseriyi işgal etmişti. (Şevval 838 Nisan 1435) [2].

Kayseri'nin elinden çıkdığına müteessir olan Dulgadır oğlu, burayı tekrar elde etmek için Osmanlılara müracaat ile sabık Kayseri emiri olan oğlu Süleyman Beyi, Murad II. ye göndermişti (840 Cemaziyelevvel - 1436 İkinciteşrin). Osmanlı hükümdarı, Karaman oğluna karşı cenupta iyi bir müttefik bulduğundan bu teklifi hemen kabul ederek Süleyman Beye asker vermiş, bundan başka Tokat sancak Beyine de bu kuvvetlere iltihak ile Kayseriyi zapteylemelerini emreylemişti. Müttefik kuvvetler 1436 da

[1] Âşık Paşa zade, S. 119 ve 121; Bihişti tarihi, kütüpanemizdeki nüsha, (S. 70-71.) Osmanlı tarihleri Karaman seferinin bir at meselesinden dolayı yapıldığını yazarlar. Gûya Murat II. Selânik fethini Karaman oğluna tebliğ ederken Dulgadır oğlu tarafından Osmanlı hükümdarına gönderilecek olan iyi cins bir atın Karaman oğlu tarafından çaldırmasından dolayı bu atı da istemiş; İbrahim Bey Osmanlı elçisine bundan dolayı haşin muamele etmiş ve Osmanlı hükümdarına sövmüş ve bu hâdise bir harbe sebep olmuş. Bu harbin sebebi yukarda arzettiğimiz meseleden dolayıdır. Osmanlı tarihleri, Osmanlıların bundan sonra Dulgadırlılara yardım ederek Karaman oğullarile çarpışmalarını yazmıyarak iki mücadeleyi bir olarak göstermek suretile hataya düşerler. Eğer at meselesi diye bir mesele varsa o da Osmanlıların Karaman oğullarile az zaman evvel yaptıkları 1435 muahedesini bozmaları için zahirî bir vesileden ibaret olacaktır.

[2] Vakayii Türkmaniye, = وقايع تركمانيه hususî kütüpanemizdeki nüsha (838 H.) vukuatı arasında.

Kayseriyi almışlar [1]; bundan başka Osmanlı hizmetinde bulunan Karaman oğlu İbrahim Beyin kardeşi İsa Beyede ayrıca kuvvet verilerek Karaman memleketleri üzerine gönderilmişdi (840 Ramazan - 1437 Mart) [2].

Bu kuvvetlere mukavemet edemiyen İbrahim Beyden Akşehir de alınmış ve bu sırada vukua gelen bir harpte İsa Bey maktul düşmüştür [3]. Osmanlıların Dulgadır oğullarına yardımlarına mukabil, Memlûkler de Karaman oğluna muavenet etmişlerdir. Memlûk hükümdarı Meliki Eşref Barsbay, kendi hasmı olan Can Bey Sofi'nin, Dulgadır oğlu tarafından serbest bırakılması ve Osmanlı Dulgadır kuvvetlerinin birleşmesinden dolayı telâşa düşmüştü.

İşte Osmanlı kuvvetlerinin, Memlûk Sultanının hasmı olan ve Cenubî Anadoluda faaliyette bulunan (Can Bey Sofi) ve Dulgadır oğluyle birleşmeleri üzerine Meliki Eşref Barsbayda Karaman oğluna yardım etmeleri için Şam Naiplerine (Beylerbeği) emir vermekle beraber kendisi de sefere hazırlanmakta idi [4]; fakat bu sırada İbrahim Bey Osmanlılarla sulh yapmış olduğundan Anadoluda sükûn hâsıl oldu (840 Zilkade - 1437 Mayıs) [5].

İbrahim Bey bundan sonra beş altı sene Osmanlılara karşı hiçbir harekette bulunmadı. (846 H. - 1442 M.) tarihinde Macaristana akın yapan Türk kumandanı Mezid Beyin (Hermanştad) önünde şehit düşmesi ve anı müteakıp Kula Şahin Paşanın basiretsiz hareketi neticesindeki mağlûbiyet üzerine Osmanlılar aleyhine yapılan firenk ittifakına Karaman oğlu İbrahim Bey de dahil oldu. İbrahim Bey, Bizans İmparatoru vasıtasiyle Macar kıralına müracaat ederek anı Rumelide ilerlemeğe teşvik ettti [6].

Bu yeni Haçlılar (Semendire) yi alarak Alacahisar, Şehirköy ve (Niş) i yakıp halkını esir ettikten sonra Sofya üzerine yürüdüler. Bu sırada Anadolu da vaziyeti müsait gören ve buralarda Osmanlı kuvveti bulunmamasından istifade eden Karaman oğlu,

---

[1] Kayserinin sonradan yine Karaman oğulları eline geçmiş olduğunu İbrahim Beyin oğlu Pir Ahmed Beyin Kayserideki 870 H. - 1465 M. tarihli kitabesinden anlıyoruz (Kayseri şehri, S. 129).

[2] [ابن حجر] انباءالغمر فی انباءالعمر 840 hicret senesi vukuatı arasında.

[3] Aynı eser, neşri tarihi, Vecizülkelâm fizzeyli alâ kitabüz - Zehebi وجيزالكلام وفىالذيل على كتابالذهبى (سخاوى) yalnız neşri tarihi vak'ayı bir sene evvel zikreder.

[4] انباءالغمر ve نجوم زاهره 840 hicret senesi vukuatı.

[5] انباءالغمر 840 senesi vukuatı.

[6] Lûtfi Paşa Tarihi notları arasında (sayfa: 161) ve İbrahim Bey hakkında verilen fetva.

damadı Turgut oğlu Hasan Bey kumandasile [1] gönderdiği kuvvetler Ankara, Kütahya sancaklarile Bolvadin ve Beypazarına kadar olan yerleri istilâ ve tahrip ettiler [2].

Edirnede bulunup Rumeli vaziyetini endişe ile takibeden Murat II. İbrahim Beye karşı evvelâ oğlu Amasya valisi Alâüddin kumandasile eyalet askeri sevketmekle beraber arkadan kendisi de İbrahim Bey üzerine yürüdü, Karaman oğlu mağlup olarak çekildi; İbrahim Bey sulh istediğinden Rumeli vaziyetinin ehemmiyet kesbetmesi üzerine Osmanlı hükümdarı işi tatlıya bağlıyarak Edirneye döndü.

Karaman oğlu, zaten esaslı teminata bağlanmasına vakit kalmıyan sulha riayet etmedi ve Rumelide ilerliyen müttefiklerinin işlerini kolaylaştırmak için tekrar taarruza geçti [3]

İbrahim Beyin frenklerle beraber hareketini müslümanlıkla kabili telif görmiyen Murat II, islâm âlimlerine müracaat ile Karaman oğlu hakkında fetva istedi. Meşhur tarihçi ve yüksek bir mütebahhir olan Şâfiî mezhebi imamlarından İbni Haceri Askalanî, (شهاب الدين ابى الفضل احمد عسقلانى) (vefatı 852 H. 1448 M.), ve Hanefî mezhebi âlimlerinden Sadüddini Deyrî (سعد الدين ديرى) (vefatı: 867, H. 1462 M.) ile Abdüsselâmı Bağdadî, (vefatı bilinemedi), ve Malikî ve Hambelî âlimlerinden Bedrüddini Tenisî (محمد بن ناصر الدين احمد التنسى) (vefatı 853, 1549 M) ve Bedrüddini (محمد بن قاضى ناصر الدين محمد) Bağdadî (vefatı; 857, H. 1453 M.) nin verdikleri fetva üzerine Karaman oğlundan pek acı bir intikam almağı kararlaştırmışdı. Filhakika verilen fetvaların üçü pek ağır idi.[4 ve 5]

---

[1] Tâcüttevarih. C. I, S. 371 ve Bihiştî tarihi.

[2] Bu vaka'yı Camiüddüvel ve (كتاب فى بيان احوال العجائب والغرائب) 845 H. - M. 1441 senesinde ve Bihiştî ise bir sene sonra gösterirler. İkinci eser, İbrahim Beyin Germiyan vilâyetleri ile Bolvadin, Kırşehir, Beypazarı, Sivrihisar, Emirdağı, Karahisar, Kütahya Hamit, Ankara taraflarını vurdurduğunu yazar.

[3] Oruc Bey Tarihi S. 54, 55.

[4] Murat II' nin istediği fetvanın hulâsası şu idi: Bütün firenkler ittifak ederek Osman oğlunun memleketlerini zapt, Rumelideki müslümanları katil ve mallarını alıp oralara sahip olmağa kasdetmişler, Osman oğlu bunu duyup bütün memleketinin askerlerini toplayarak bunlara mukabeleye ve firenkleri islâm ülkesine sokmamağa hazırlanmış iken Karaman oğlu bu tehlikeli vaziyeti bildiği halde İstanbul Rum İmparatoru ile mektuplaşarak iki taraftan sıkıştırmak suretile İbni Osmanı ortadan kaldırmağa azim etmişler; işte bu suretle düşmanın islâm beldelerini istilâsına yardım eden ve Osman oğlunu düşmanı müdafaasından alıkoyan Karamanoğlu hakkında katil mi vacibdir, yoksa muzır maksatlarından vazgeçirmek mi lâzımdır? Bu ef'alden dolayı şeriatten hariç olup kanı heder edilir mi? Tarzındadır. Fetvaların fotoğrafisi eserin sonuna ilâve edilmiştir.

[5] Firenklerle beraber, Osmanlıların üzerine yürüdüğünden dolayı musahiplerinden birinin İbrahim Beyi muahaze ile ağır söz söylediğini Lûtfi Paşa Tarihi yazar (S. 107)

Şafiî Kadil Kuzatı (قاضی القضاة) Şeyhülislâm Şehabeddin Ahmet bin Hacerül Askalânî bu hususta muhtelif edille ile Karaman oğluna karşı mukateleye kadir olanların durmayup anınla harp etmelerinin vacip olduğunu söyliyerek İbrahim Beyin deminin heder olduğunu beyan ediyor. Abdüsselâmı Bağdadî ile Bedrüddini Hanbelî, ve Bedrüddini Tenisi de katledilmesi lâzım geldiğini söylemişler ve Osmanlı kadılarından Amasyalı Abdürrahman bin Mehmed'i Muslihı (عبدالرحمن بن محمد مصلحی) de bunlara iltihak eylemiştir.

Hanefî Kadil Kuzatı Sadüddini Deyrî ise Karaman oğlunun yapmış olduğu bu fenalıktan dolayı kendisi tevbe ile hakka rücu eder ve bundan başka frenklerle harp eden Osman oğluna askerile yardım eylerse tevbesinin kabul olunacağını, aksi takdirde dünya ve ahirette rezil olup husran içinde kalacağını beyan etmektedir.

*
* *

Halkondil'in yazdığı gibi iki ateş arasında kalan Osmanlılar kuvvetlerini ikiye ayırmak suretile Rumelide zayıf düşmüş ve ikinci Murat Bey, Anadolu vaziyetini kurtarmak için Macarlarla sulh yapmağa mecbur olmuştu [1]. Murat II. 15 Temmuz 1444 de Sekedin muahedesini imza eder etmez Rumeli kuvvetlerini ve kendisine tâbi hıristiyan askerlerini beraberine alarak süratle ve ayni zamanda amansız bir şiddetle Anadoluya geçip Karaman oğlu üzerine yürüdü[2].

Osmanlı Hükümdarı almış olduğu fetvalarla İbrahim Bey ve Karaman memleketlerine karşı pek şedit davranmağa karar vermiş ve anın müslümanlık namına izalesi lâzımgeleceğine iman etmişti. Murat II bu kanaatle yürüyerek Ibrahim Beyin Osmanlı memleketlerine yapmış olduğu fenalığın [3] birkaç mislini yapdı.

[1] Halkondil (Roma İmparatorluğunun sukut ve Türk İmparatorluğunun teessüs ve teşekkülü Tarihi), 1632, Paris tab'ı, S, 138.

[2] Murad II'nin Karaman Oğlu üzerine bu defaki yürüyüşünün tarihi ve zamanı karışıktır. Neşrî, Tacüttevârih, Heşt Bihişt, Âl, Solakzade, Bihiştî, tarihleri Karaman oğlu üzerine yapılan bu seferin frenklerle yapılan ve Sekedin Muahedesiyle neticelenen harpden evvel olduğunu yazarlar. (eserinin daha yukarsında tenakuza düşmekle beraber) Halkondil ile (S. 138) Lûtfi Paşa tarihleri ve Dukas bu Karaman seferinin musalâhadan sonra yapıldığını beyan ederler. Oruc Bey tarihi ise en doğru olarak Karaman oğlunun Sekedin muahedesinden evvel ve sonra yaptığı iki taarruzuna karşı Murat II nin de iki seferini yazar. Karaman Oğlu İbrahim Beyin bu harbi müteakıp Osmanlılarla akdettiği muahede metni de son Karaman seferinin Sekedin Muahedesinden sonra olduğunu ima etmektedir.

[3] (Bu taraftan Karaman oğlu işittiğim dayısı [yani Frenkler] ehli islâm leşkerini sımış; gayet ferah oldu. yürüdü. Emir dağının yaylâya gelen ilini urdu, müslümanlarm oğlanına ve avratına fesatlar etti. Sürdü, Beypazarına vardı, Anı dahi andan beter eyledi. Elhasıl ayağı basdığı yerde ettiği işi hiç kâfir et-

Karaman oğlu memleketlerine giren Osmanlı ordusu, geçtikleri yerleri taş taş üstüne bırakmıyacak derecede tahrip ettiler. Bundan başka ırz ve namusa tasallut suretile envai şenaati yaptılar[1]. İbrahim Bey Taşeline kaçtı. Kendi zevcesi ile veziri Server Ağayı sulh akti için gönderdi. Server Ağa çok yalvardı. Evvelki hatasında methaldar olmayıp bu defaki hareketine de kat'iyen rızası olmadığını ve bu son hâdisenin Turgut oğullarının tahriki ile olduğunu beyan ederek [2] sulh aktine muvaffak oldu. Zaten Rumeliden gelen haberler fena idi; Papanın teşvikı ile frenklerin Sekedin muahedesini yırttıkları haber alınmış olduğundan Murat II sulha muvafakat etmişti.

İbrahim Beyin, Osmanlılarla yaptığı bu muahede metni açık türkçe ile olup onbeşinci asrın ilk yarısına ait kıymetli vesikalardandır. (سوگندنامه) ismi verilen, Muahedenamenin metni aynen şöyledir [3].

Sevgendnâme—[Ahdnâme]

بسم الله الرحمن الرحيم اشهد وكفى به شهيداً واوفوا بعهدالله اذا عاهدتم ولاتنقضوا الايمان بعد توكيدها وقدجعلتم الله عليكم كفيلا

Benkim İbrahim Begüm Merhum Mehmed oğlu - el - Karamanî, elümi [elimi] Tanrı kelamına koyup sıdk صدق ve ihlâs ile bila hile vela istisna and içüb iderümki والله وبالله وتالله الطالب الغالب المدرك المهلك الحى القيوم الذى لاينام ولايموت ابدا لم يتخذ صاحبته ولا ولدا bu tanrı kelâmı hürmetiçün ki Muhammet Mustafa'ya selâvatullâhi aleyhi ve selamihi (صلوات الله عليه وسلامه) Cebrail vasıtasiyle nazil oldu. Merhum ve mağfür Mehmed Han

---

medi). Âşık Paşazade Tarihi, S. 129.) Âşık Paşazadenin ehli küfre mûin معين olmasından dolayı (O demde ehli islâm küfrüne hükmetti) demesinden hakkında alınmış olan Fetvâya ima etmiş olması muhtemeldir.

[1] Vilâyeti Karamânı şöyle urdular kim köylerini ve şehirlerini elek elek ettiler, harap ettiler, Karaman oğlu kaçdı Taşa (Taşeline) girdi ve o yıl ır oğlan ve kız doğdu mechulülneseb مجهول النسب (Âşık Paşazade, S. 130).

[2] Server Ağa Konyada vakıfları olan zattir. İbrahim Beyin zevcesile beraber. Osmanlı ordusuna geldi; Server Ağa İkinci Murad'a (Karaman oğlu kenduye lâyıkın etti; Allah hazretinde yüzü kara oldu, sen bunun gibi etme) dediler. Murat; İbrahim Beye itimadı olup olmadığını Server Ağadan sorunca o da (evvelki hatasında bile değildim. Şimdiki hatasında rızam yoktu; Turgut oğullarından oldu) dedi ve kendisine teminat verdiğini de söyliyerek sulhü ait eyledi (Ayni eser, S. 130).

[3] Bu muahedename sureti Paris Millî Kütüpanesinde türkçe ilâve kitaplar arasında 660 numarada olup 55-56 yapraklı bir mecmuanın içindedir. Müellifi Kâtib Yahya bin Mehmed olup 889 senesinde istinsah edilmiştir. Bu çok kıymetli vesikayı Kurumumuz azasından değerli arkadaşımız Mükremin Halil İnanç'ın hususî kütüpanesindeki vesika defterlerinden naklettim. Kendisine çok teşekkür ederim.

Oğlu Murad Begün ve Oğlu Mehmed Begün şerif nefislerine ve canlarına ve ırzlarına[1] ve dostlarına ve memleketlerine ve vilâyetlerine ve vilâyetlerindeki şehirlerine ve kalelerine ve kuralarına (قرى-قرا) ve sınurlarına ve oturur raiyetlerine ve göçlerine ve beylerine ve vezirlerine ve sipahilerine ve kullarına ve etbâına ve eşyaına ve cemi taallükatlarına zâhiren ve bâtınan hiç vcçhile düşmanlik etmeyim ve ettirmeyim ve etmek isteyene dahi şerik olmayim ve muavenet etmeyim ve kimesne etmek dilese elümden geldüği kadar men منع ve def idem, Taksirlik etmeyim, dostlarına dost ve düşmanlarına düşman olam ve devletlerine ziyan gelecek yerde olmayim ve mezkûr Murad Beğün devletlerin ve rifatların dilemeyen düşmanlarına müslümanlardan ve küffardan ihfayile ve âşikâre adamım ve haberim ve mektubum varmaya ve mezkûr Murad Beğün ve oglu Mehmed Begün düşmanlarından ve bed endişelerinden bana gelen mektubların ve haberlerin aynile bildürem. Ve halklarından kimesne hain olub kalelerinden ve şehirlerinden bana virürlerse almayım ve mezkûr Murad Beğün ve oğlu Mehmed Beğün kullarından ve etba اتباع kullarından ve kendulere müteallik olan vilâyetlerinden kimesnenin kulluğu veyanut Halayığı ve davarı kaçıp veya uğurlanıb benüm ilüme girürse buluna virem, özür etmeyim filcümle dostlarına dost ve düşmanlarına düşman olup her yıl bir oğlumu çerümla (Çeri = Asker) mezkûr Murat Begün hizmetine vireyim. Vallahi (والله) bu mezkûratta hiç veçhile nakzı ahd etmeyim ve ahdımı nakzedüb kefaret vermeyim ve verdirmeyim. Vallahi her Bâr nakzı ahd ettüğimce yemin benüm üzerime ola ve tallahi تالله doğru and içtim hile ve istisna etmedüm, ve bu ahdden (عهد) muhalefetim ve tecavüzüm yoktur. Eğer edecek olursam vallah bu tanrı kelâmı bana ve evlâdıma garim olsun (والله على ماتقول وكيل وهو حسبي ونعم الوكيل).

Bu Sevgendnâme سوگندنامه ile İbrahim Beyin ne kadar sıkışık ve âciz vaziyete düşdüğü görülüyor. Bu ahdname yalnız Murat Beyle değil, aynı zamanda oğlu Mehmed Bey ile de akdediliyor. Şu halde Murat II, Sekedin muahedesini müteakıp oğlunu hükümdar yapmakla beraber kendisi henüz saltanattan çekilmiş vaziyette değildir; Kuvvetli ihtimalle bu muahedeyi müteakıp Manisaya

[1] Bu kayıt aşağıda da tekerrür ettiginden Murat II ile oğlunun bu tarihte beraber hükûmet ettiklerini anlarız. İhtimal Murat, oğlunu tahta iclâs ettikten sonra Karaman Oğlu üzerine gelip adam akıllı tedibettikden sonra Manisa'ya çekilmiştir ki Oruç Bey Tarihinin mütaleası da bunu teyideder.

Osmanlı Hükümdarı, İbrahim Beyin tekliflerini kabul eylemişti, bununla beraber İbrahim Bey el altından kendisine müttefik aramağı ihmal etmedi. Bu defada Osmanlılar aleyhine Venediklilerle birleşmekte bir menfaat ümit etti.

***

Osmanlıların küçük Asyayı tedrici surette istilâları Venedik Cumhurivetini düşündürüyordu. Hele İstanbulun Osmanlı Türkleri tarafından zaptı Venediklileri telâşa düşürmüştü. Çünkü Osmanlilar icabında kendilerine hizmet eden Cinevizlilere mütemayil idiler ve onlara müsaadatta bulunmuşlardı, İşte tam bu sırada Venedik sefiri (Gio Vanni Mocenigo) Karaman hükümdarı İbrahim Beyle bir muahede akdetmek üzre Konya'ya gelmişti (1453).

Bu muahedename zahiren bir ticaret ahdnamesinden ibarettir; Hakikatte ise İbrahim Beyin Mukaveleye merbut mektubundan anlaşılacağı üzre müşterek bir düşmana karşı ittifakı havidir ve iham ایهام tarikiyle bundan bahsedilmektedir; bu müşterek düşmanın ise Osmanlılar olacağında şüphe yoktur. İbrahim Bey sırf bu maksatla Venediklilere ticarette vası imtiyazlar vermiş ve geniş müsaadeler göstermiştir.

Bu ticaret mukavelesine nazaran İbrahim Bey kendi hudut ve memaliki dahilinde Venedik tüccarlarından hiç bir vergi almamağı taahhüt etmekte ve fazla olarak kendi tebeasiyle Venedikliler arasında vukua gelecek ticarî muamelâtta Venedık tartı ve ölçülerinin istimaline müsaade etmektedir; aynı zamanda Venedik Cümhuriyetinin her nerede isterse oraya hakkı kazayı haiz bir konsolos göndermesine ve tüccarlar memleket haricinde otursalar bile anlar için Venedik Hükûmeti tarafından bir ticaret reisi tayinine icazet vermiştir [1].

***

İbrahim Bey, Fatihin Kastamoni, ve Trabzon seferinde oğlu kumandasiyle asker göndermiş ve Osmanlı hükümdarı İbrahim Beyin Oğluna hıl'at giydirerek anı yine iade etmişti (864 H - 1460 M) [2].

Kastamoni seferinde Fatih Mehmed II, Candar oğlu İsmail Beyin elinden Kastamoni ve Sinob'u aldıktan sonra talebi üzerine ona Yeni şehir, Yarhisar ve İnegöl'ü has olarak vermişti. İsmail Bey

[1] Heyd. Histoire du Commerce du Levant C. 2 s. 356
[2] Tacüttevarih, C. I, S. 474 ve Aşıkpaşazade Tarihi.

buraya yerleştikten sonra Fatihin Trabzon seferinde bulunmasından istifade etmek istiyen İbrahim Bey, İsmail Beyi tekrar Kastamoniye dönmeğe teşvik ile kendisinin yardım edeceğini ve aynı zamanda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Beye de müracaat ederek Osmanlıların sıkıştırmalarını teklif etti ise de İsmail Bey, memleketin kardeşi Ahmed Bey elinde olup kalelerde Osmanlı askeri bulunduğunu söyliyerek Karaman oğlunun arzusuna muvafakat göstermedi.

Fatih Trabzon seferinden dönerken yeni Candar hükûmdarı Kızıl Ahmed Beye Mora Beyliğini vererek kastamoni ve Sinobu ilhak etmişti; Bundan müteessir olan Ahmed Bey, Boluda bulunan ailesini alıp orduya iltihak etmek üzre padişahtan izin alarak ayrıldı ise de Bolu tarafına gitmeyüp Karaman oğlu İbrahim Beyin yanına kaçmıştı; İbrahim Bey, Osmanlılarla yaptığı müsalehaya riayet ederek Ahmed Beyi kabul etmedi ve ona yalnız harçlık vermekle iktifa etti; Ahmed Bey de Uzun Hasan'ın yanına gitti.

***

İbrahim Bey (868 Zilkade veya Zilhicce - 1464 Temmuz veya Ağustos) unda vefat etti [1]. En büyük oğlu İshak Bey olup ötekiler de yaş sırasiyle Pir Ahmed, Kasım, Karaman, Alâüddin, Süleyman, Nure Sofu'dur. Halbuki neşrettiğimiz vakfiyenin kenarında tuğrası olan Mehmed isminde bir oğlu daha olduğu görülüyor.

Cariyeden doğan İshak Bey, babasının sağlığında Veliahd ve İçel valisi olup merkezi Silifke idi. İshak Bey, babasının son zamanlarında bizzat memleket idaresini eline almış ise de bunu kıskanan ve anaları başka olan [anaları Çelebi Mehmedin kızı idi] kardeşleri muhalefet etmek üzre fırsat kollamakta bulunmuşlardı. Nihayet bu (868 H. - 1464 M). de babalarının hastalığı ağırlaşınca Pir Ahmed Bey Konya âyanını elde ederek hükumdarlığını ilân eylemiş ve henüz hayatta bulunan İbrahim Bey, İshak Beyle beraber Konya yakinindeki Gevala veya Gevelle kalesine kaçmışlardı. Zaten ölmek üzre bulunan İbrahim Bey buraya gelir gelmez vefat etmiş ve cenazesi (Lârende-Karaman) ye naklolunarak orada yaptırdığı imaret medresesine bitişik olan türbesine defnedilmiştir. Bazı kayıtlara göre altmış veya doksan yaşında vefat etmişti [2].

[1] Sehavi (كتاب ضوء اللامع) de 868 Zilkade veya Zilhiccesi sonlarında vefat ettiğini yazar.

[2] Sehavi'nin Vecizülkelâm وجيزالكلام isimli tarihi, Köprülü Kütüphanesi, N. 1189, varak 145. Yine bu eser İbrahim Beyin kırkbeş seneden fazla hükümdarlık

Türk Tarih Kurumu

بسم الله الرحمن الرحيم وبه ثقتي

مثال نسخ الفتاوي المكتبة في شأن أرسيم زرقمان

1 — Karaman oğlu İbrahim Bey hakkında Osmanlı Hükümdarı Murat II. nin istediği fetva

فأجاب سيدنا ومولانا

قاضي القضاة شيخ الإسلام شهاب الملة والدين أحمد بن حجر الشافعي

العسقلاني بمناصبه

الحمد لله اللهم إني أسألك عن كل ما اختلف فيه من الحق بإذنك قال الله سبحانه وتعالى يا أيها الذين آمنوا لا تتخذوا اليهود والنصارى أولياء بعضهم أولياء بعض ومن يتولهم منكم فإنه منهم وقال سبحانه وتعالى لا يتخذ المؤمنون الكافرين أولياء من دون المؤمنين ومن يفعل ذلك فليس من الله في شيء إلا أن تتقوا منهم تقاة قال أهل التفسير في الآية الأولى النهي عن اتخاذ الكفار أولياء لأن أهل الكتاب دون أهل الأوثان في الكفر وفي الثانية نص صريح على أن الموالاة منهي عنها كفرا أو لا ثم قال بعضهم أولياء بعض إشارة إلى أن الكفر بالله تعالى كفر أيضا منهم فيه إشارة إلى الوعيد الشديد لمن يتخذ الكفار بأي نصيب منهم ومن نظر قوله صلى الله عليه وسلم المرء مع من أحب وتضمنت الآية الثانية ما تضمنته الأولى وهي أخص منها لأن الأولى نهت عن اتخاذ الكفار أولياء على الإطلاق والثانية نهت عن اتخاذهم أولياء مع ترك اتخاذ المؤمنين أولياء وهي أشد من الأولى وقد ترتب على الوعيد الشديد المترتب على النهي المذكور في الآيتين أن لا ينسب إلى الله تعالى بنسبة تقوي ولا عبودية ولا إيمان ولا غير ذلك ودل الاستثناء على جواز ذلك لمن خاف شرهم من ظهر موالاتهم مع اعتقاد عداوتهم بالقلب وأن لا يظهر ذلك لهم ولا يعاملهم بما يدل على الموالاة بحقيقة المؤمنين وإذا تقرر ذلك فهذا المسمى عند المخالف بالأمر العظيم والذنب الجسيم لم يأت بشيء من ذلك بل الذي أتى به هو الذي أمر الله به ورسوله من الإغلاظ على الكفار والتشديد عليهم والتضييق عليهم في الطرق والأسواق وغير ذلك مما هو معلوم من الدين بالضرورة وقد أجمع المسلمون على ذلك في جميع الأعصار والأمصار وفي كل زمان ومكان وقد أمر الله تعالى نبيه صلى الله عليه وسلم بجهاد الكفار والمنافقين وأمره بالغلظة عليهم وقال تعالى لا تجد قوما يؤمنون بالله واليوم الآخر يوادون من حاد الله ورسوله ولو كانوا آباءهم أو أبناءهم أو إخوانهم أو عشيرتهم وقال تعالى يا أيها الذين آمنوا من يرتد منكم عن دينه فسوف يأتي الله بقوم يحبهم ويحبونه أذلة على المؤمنين أعزة على الكافرين يجاهدون في سبيل الله ولا يخافون لومة لائم وقال تعالى يا أيها الذين آمنوا قاتلوا الذين يلونكم من الكفار وليجدوا فيكم غلظة وقال تعالى قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر ولا يحرمون ما حرم الله ورسوله ولا يدينون دين الحق من الذين أوتوا الكتاب حتى يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون وقال تعالى قاتلوهم يعذبهم الله بأيديكم ويخزهم وينصركم عليهم ويشف صدور قوم مؤمنين ويذهب غيظ قلوبهم ويتوب الله على من يشاء والله عليم حكيم وقال تعالى ولا يطئون موطئا يغيظ الكفار ولا ينالون من عدو نيلا إلا كتب لهم به عمل صالح وقال تعالى ما كان لأهل المدينة ومن حولهم من الأعراب أن يتخلفوا عن رسول الله ولا يرغبوا بأنفسهم عن نفسه ذلك بأنهم لا يصيبهم ظمأ ولا نصب ولا مخمصة في سبيل الله ولا يطئون موطئا يغيظ الكفار ولا ينالون من عدو نيلا إلا كتب لهم به عمل صالح إن الله لا يضيع أجر المحسنين وقال تعالى ولا تهنوا في ابتغاء القوم إن تكونوا تألمون فإنهم يألمون كما تألمون وترجون من الله ما لا يرجون وقال تعالى ولا تهنوا ولا تحزنوا وأنتم الأعلون إن كنتم مؤمنين وقال تعالى إن يمسسكم قرح فقد مس القوم قرح مثله وتلك الأيام نداولها بين الناس وليعلم الله الذين آمنوا ويتخذ منكم شهداء والله لا يحب الظالمين وقال تعالى ويمحق الكافرين أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ولما يعلم الله الذين جاهدوا منكم ويعلم الصابرين ولقد كنتم تمنون الموت من قبل أن تلقوه فقد رأيتموه وأنتم تنظرون وقال تعالى لقد نصركم الله في مواطن كثيرة ويوم حنين إذ أعجبتكم كثرتكم فلم تغن عنكم شيئا وضاقت عليكم الأرض بما رحبت ثم وليتم مدبرين

الاد نا على يستتاب فان تاب قبلنا توبته وان ابى عاقبه الامام على توبته بوجه ثم عزره به الى بعض الاحوال وقال في الذي يقتل لاجل حفر للعبد
فان كان من اهل الحرب بعثوا اليه يا حال لما صنعتم قبضت قتل الاموال فوضعت في بيت المال وقال علماؤنا نرجع عن توبته ويطال حبسه الى
انه فهو لا يحل دم من قد ثبتت له حرمة الاسلام الا ان يرتد بعد ايمان او يقتل او يكفر كفرا بينا بعد ايمان واجتنب بحديث روضة خاخ وان النبي صلى الله
عليه وسلم لما جاءت حاطب بن ابي بلتعة لذلك ثم ذكر عنه انه قال ان كان ذلك من الرجل ذو الهيئة بلغها اياه احببت ان يتجافى عنه
وان كان من غير ذوي الهيئة كان للامام واعلم ان تعزيره وتقييده حاطب انما ترك ذلك منه لانه اعتذر عن فعله بما ظنه مسقطا له في ذلك
فقبل النبي صلى الله عليه وسلم عذره الى ان عثر على انه صحيفة وانه لم يفعل ذلك عن شك في الدين وانما فعله تقية على ولده ومالهم وقول عمر رضي الله عنه
دعني اضرب عنقه فقد نافق يا على اجل فعل النبي صلى الله عليه وسلم من قتل امام يقتل رضي الله عنه وهذا اختلف اهل العلم رضي الله عنهم
في ذمي قتل اذا امام يقتل ذلك كفره فهل يقتل حدا امام لا وقال مالك ابن يلتم واشهب بجنبه في الامام وقال عبد الملك اذا كانت تلك عادته قتل لانه
حاسر من وقال مالك قتل الجاسوس وهو صحيح لاضراره بالمسلمين وسعيه بالفساد في الارض وهذا على المذهب عندنا اذا تكرر منه دل على فساد عقيدته
وزوال عصمة دمه فيكون من ركب بجميعه وخاض ببلاد المسلمين ليتعلم من عثراتهم من يقصدهم بالقتل والسبي واعلاء كلمة الكفر الى غير ذلك
من المفاسد التي لا اعظم منها هذا ابلغ واعظم جرما ولئن كان في دين يوحنا نصرانيا عداوة تحمل على طلب التشفي منه ولموع الغضب الذي
لمن فتح سلاحه ان يؤخر نصرة عدوه في الدين على عدوه في امر دنياوي وان وان الامام الاعظم ايده الله بالدين وحمى به بيضة المسلمين ان يمال
هذا الذي على من سبب فعله وسطوته على عظيم جهله ويعرض عليه التوبة من مثل ذلك وان يرجع الى الحق وان يكون من دليل توبته ان يتولى بنفسه
ويجتبه جهادهم بالحلوه وادلوه على حرب المسلمين بان يكون من جملة اعوان ذكرا لهم لجهنم فقال عداوة الدين وان يكون
من اضرار نفسه وجنسه وعياله بما امكنه من ذلك في هذا تمتنع توبته واطلاع عن صحيته والله اعلم اخرجه ابو داود والترمذي والنسائي والحاكم والبيهقي

واجاب سيدنا ومولانا

قاضي القضاة شيخ الاسلام بدر الدين الفقيه المالكي

بما صورته

نبت اهيد في شواء النبيل سئل مالك رضي الله عنه عن اجاوس من المسلمين يؤخذ وقد كاتب الروم واخبرهم خبر المسلمين
ماذا ترى فيه فقال ما سمعت فيه شيئا وارى فيه اجتهاد الائمة قال الامام ابن رشد رحمه الله معنى قول مالك ارى فيه اجتهاد الامام
اي بين ان يقتله او يصلبه او يخيره الامام فيه من عقوبات المحارب انما المحارب الذي قطع والقتل لا يرى فيه اجتهاد في الارض فساد
ابن الفاسم رحمه الله تضرب عنقه ولا توبة له قال الامام ابن رشد ما قاله ابن القاسم صحيح لان الجاسوس اضر على المسلم من المحارب واشد فسادا
في الارض وقال الله تعالى في المحارب انما جزاء الذين يحاربون الله ورسوله ويسعون في الارض فسادا ان يقتلوا او يصلبوا الآية فظاهر جاسوس حكم المحارب
الا انه لا يقبل توبته بحال ترد ويشاهد الزور وما يدل على وجوب القتل عليه ان عمر بن الخطاب لما قال في حاطب ابن ابي بلتعة اذكر لي اهل
مكة فيخبرهم بقصدها التي صلى الله عليه وسلم اليهم دعني اضرب عنقه فان قد خان الله ورسوله لم ينكر النبي صلى الله عليه وسلم قوله ولا قال له ان ذلك لا يجب في ذلك الفعل
وانما اخبره انه لا يجب على حاطب لكونه من اهل بدر ويرجو ان يكون الله قد اطلع على صدقه في ذلك من جهة الوحي فذلك حضوص له لا يشاركه فيه غيره
ولا يقاس عليه انتهى كلام الامام ابن رشد رحمه الله وانت خبير بان ما قاله مالك وابن القاسم رحمهما الله من ان الجاسوس اضر على المسلمين من المحارب صحيح
المسلمين ويطلعه على عوراتهم فان نضم الى ذلك معاشرته للمسلمين اجانبه فيكون فاهرا لضع واخطبل اعظم والقتل اذ والله اسال
ان يسعدنا المسلمين وان يقطع دابر الكافرين وان يسدنا صلاح شاهد المارقين وان يجعل سيف سلطاننا ماضيا في رقاب الملحدين وامه حان تعالى اعلم

وأجاب سيدنا ومولانا

قاضي القضاة شيخ الإسلام بدر الدين البغدادي الحنبلي بما نصه

الحمد لله الموفق والهادي للصواب قال الله تعالى إنما يتولى الله ورسوله والذين آمنوا الذين يقيمون الصلوة ويؤتون الزكوة وهم راكعون ومن يتول الله ورسوله والذين آمنوا فإن حزب الله هم الغالبون وقد اختبرنا الله تعالى أن ولي المؤمن هو الله ورسوله وعباده المؤمنون وهذا عام في كل مؤمن موصوف بهذه الصفة سواء كان من أهل نسبه أو بلده أو مذهبه أو طريقته أو لا بل قال تعالى والمؤمنون والمؤمنات بعضهم أولياء بعض وقال تعالى إن الذين آمنوا وهاجروا وجاهدوا بأموالهم وأنفسهم في سبيل الله والذين آووا ونصروا أولئك بعضهم أولياء بعض إلى قوله والذين كفروا بعضهم أولياء بعض إلا تفعلوه والذين آمنوا من بعد وهاجروا وجاهدوا معكم فأولئك منكم وقد ذكر الله هذا المعنى في عدة مواضع من كتابه وكل من آمن بالله ورسوله واتقى الله فهو من أولياء الله سبحانه وتعالى فهذا وجب موالاة المؤمنين بعضهم لبعض وأوجب عليهم معاداة الكافرين وفي الصحاح المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا وأمر الله في كتابه العزيز بالائتلاف ونهى عن الاختلاف والافتراق فقال واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا وقال إن الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا لست منهم في شيء فالواجب على كل أن يقدم من قدم الله ورسوله ويؤخر من أخر الله ويحب من أحبه ويبغض من أبغضه ويأمر بما أمر الله به وينهى عما نهى عنه وأن يكون المسلمون يدا واحدة فمن خالف ذلك وجبت هجرته عن مقاصد الفاسدة واستحق بإصراره على ذلك قتله وصار مهدر الدم خارجا عن الشريعة وجب المبادرة إلى قتله لموافقته الكفار على قتال المسلمين والاستيلاء على بلادهم وأموالهم ونسائهم والقادر على ذلك والمساعدة التارك الجزيل بالعضد الجميل وبالله هذه وبالله سبحانه وتعالى أعلم

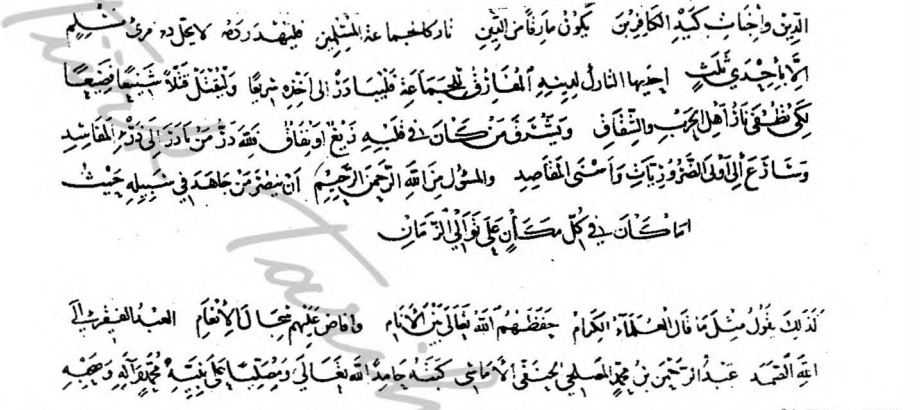
وأجاب الشيخ العالم

عبد السلام البغدادي الحنفي بما نصه

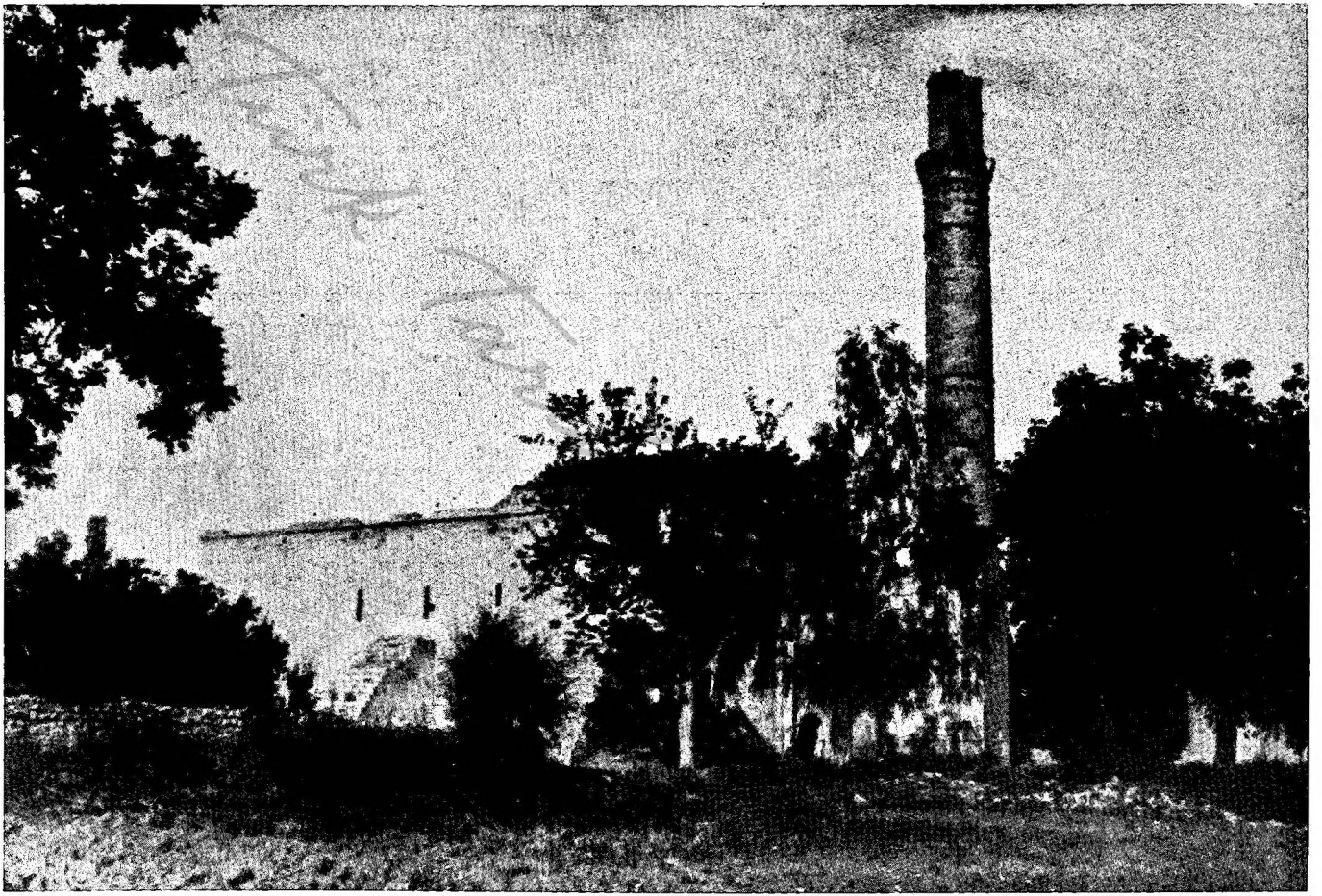
أما ابن عثمان فإنه من الحول الغزاة الذابين على بلاد الإسلام الكماة الحماة دين سيدنا محمد عليه أفضل الصلاة وأتم السلام هذا شاع أمره وذاع ونصع شأنه بذلك وضاع فلا أحلى الله تعالى منه أبدا الآبدين ودهر الداهرين ذريته الذين مزقهم الله أمراء يأمر بسيئة وشاعية وتقوية شوكته وإشادة كلمته لمثل هذا فليعمل العاملون وفي ذلك فليتنافس المتنافسون وأما شأن ابن رمان فبدؤه فتق لاشتغال بال من نهضتي لدفع العدو الضال وأوسطه نفاق حيث نزع بكابت الكافرة وبراسل وآخره بموافقة الكافر وقصده أن يرفع من بدل نفسه لحفظ بيضة

Türk Tarih Kurumu

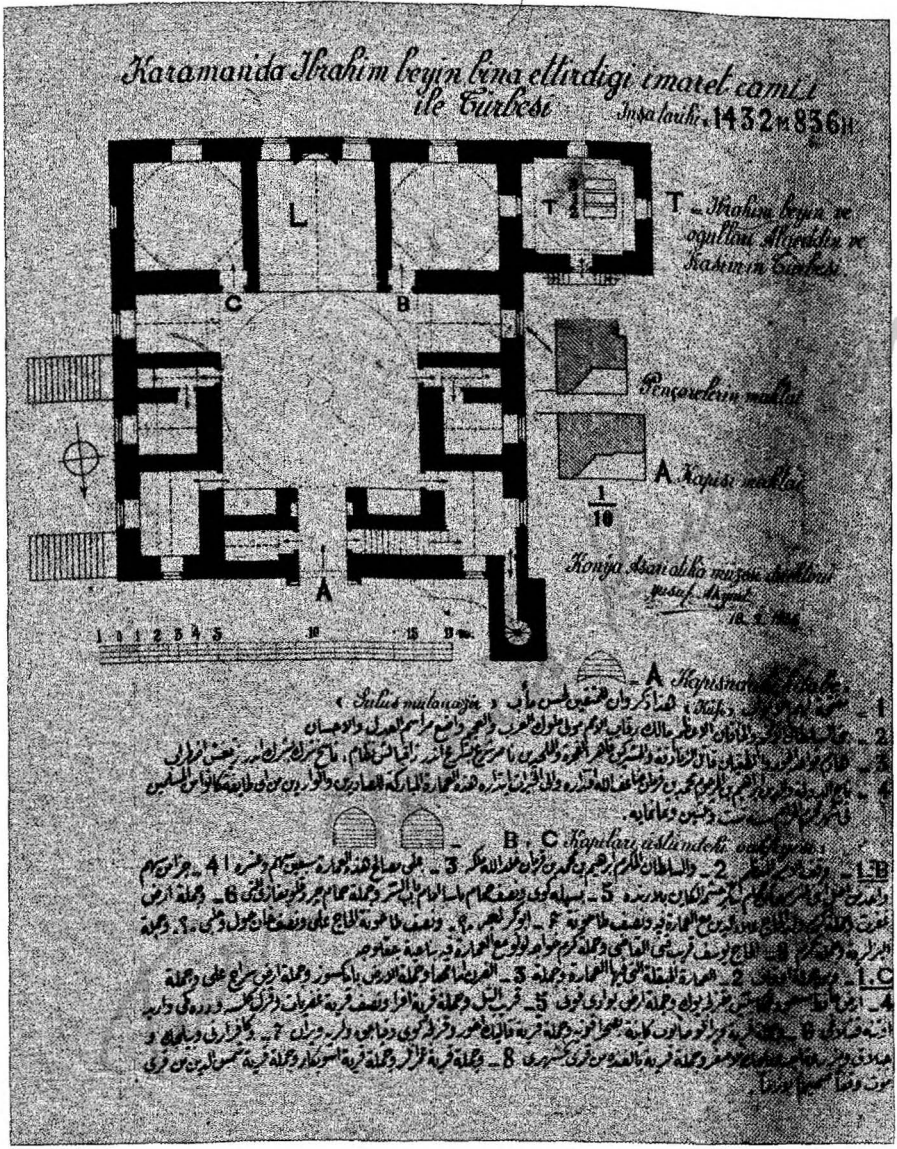
4 — İbrahim bey hakkında Hanbelî âlimlerinden Bedrüddini Bagdadî ile Hanefî mezhebi âlimi Abdüsselâmı Bagdadinin fetvaları

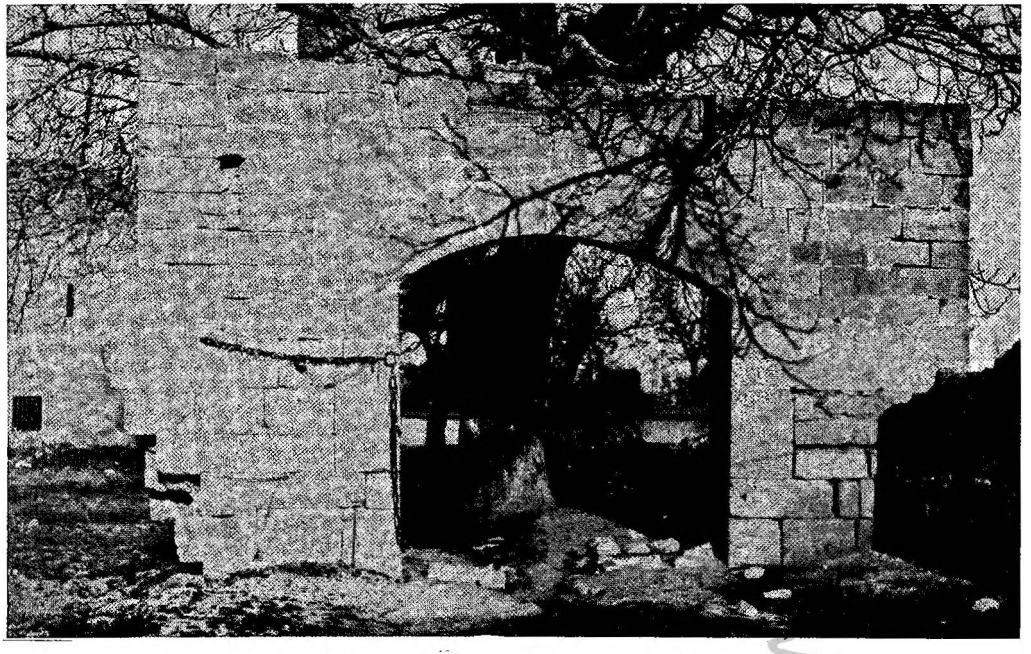
5 — Karaman Oğlu İbrahim Bey hakkında verilen fetvalara iştirak eylediğini mübeyyin Osmanlı âlimlerinden Amasyalı Abdürrahman Muslihî'nin en sonda tasdiki vardır

6 — Karamanda İbrahim Beyin İmaret Medresesi binası.

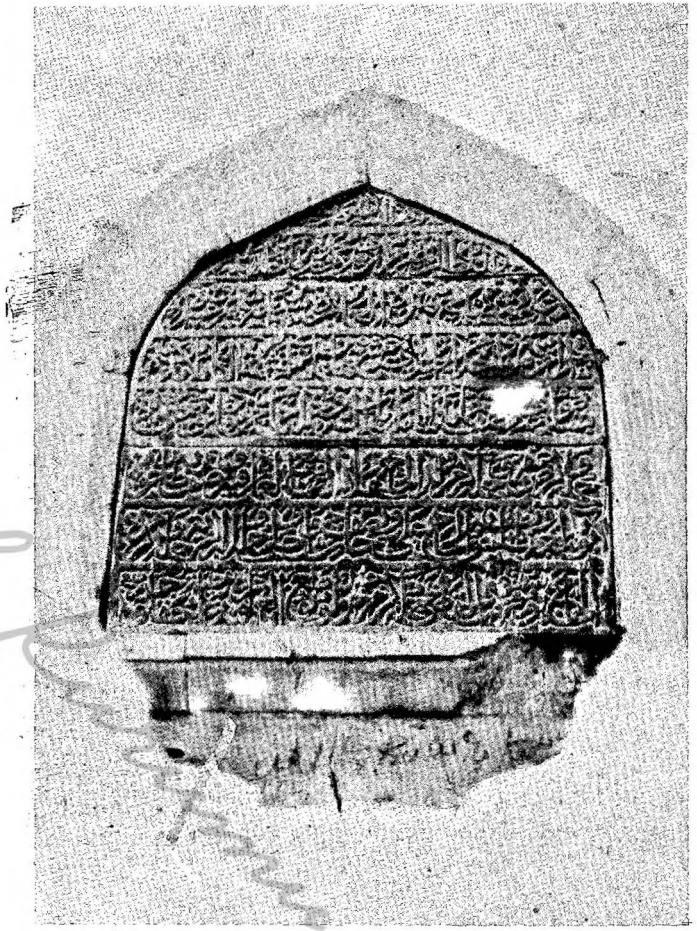
7 — Karamanda İbrahim Beyin İmaret Medresesi, plân, kitabe ve taşa hak edilmiş olan vakfiye hulâsaları [Konya Müzesi Direktörü Bay Yusufun kolleksiyonundan]

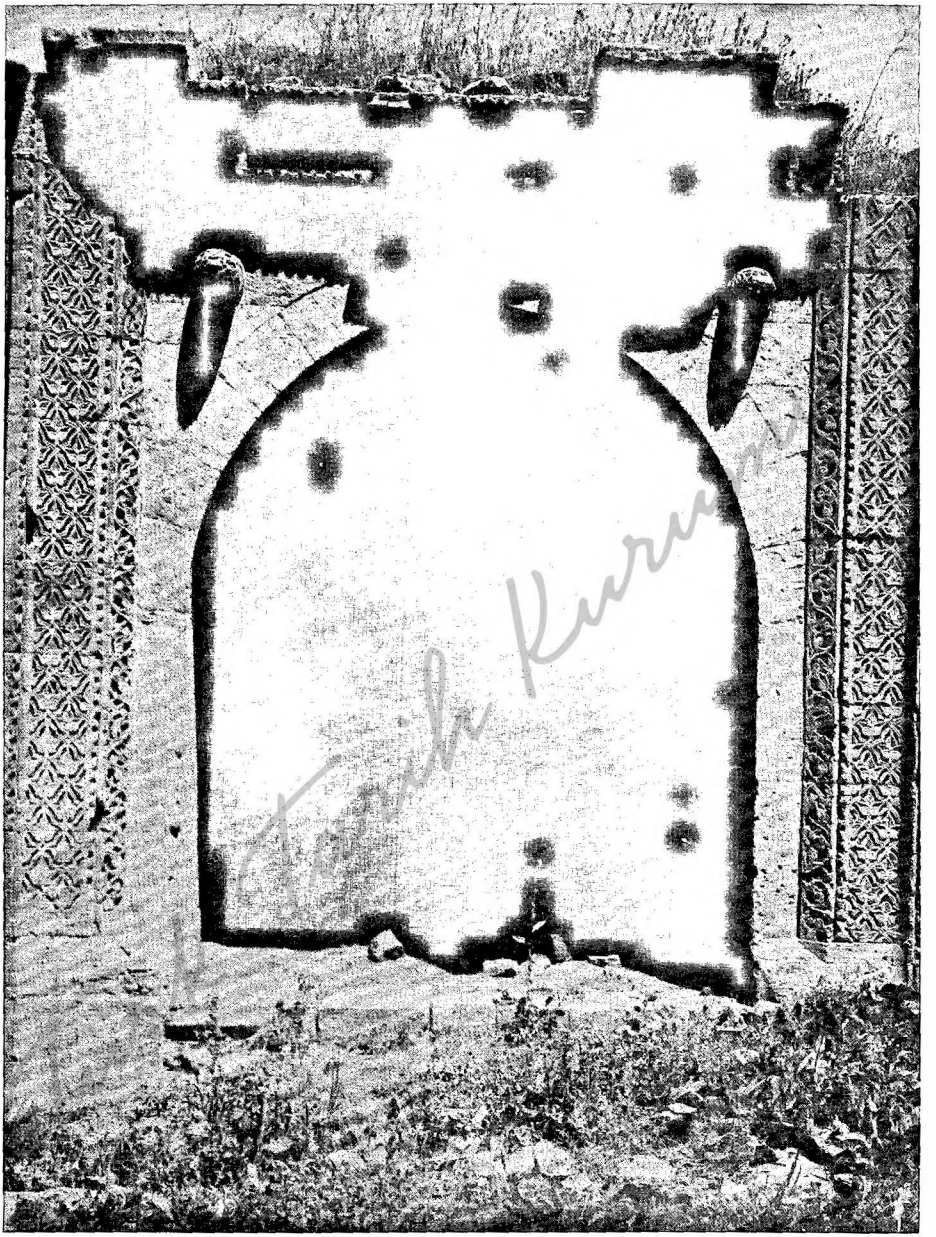
8 — Karamanda İmaret Medresesinin dış kapısı

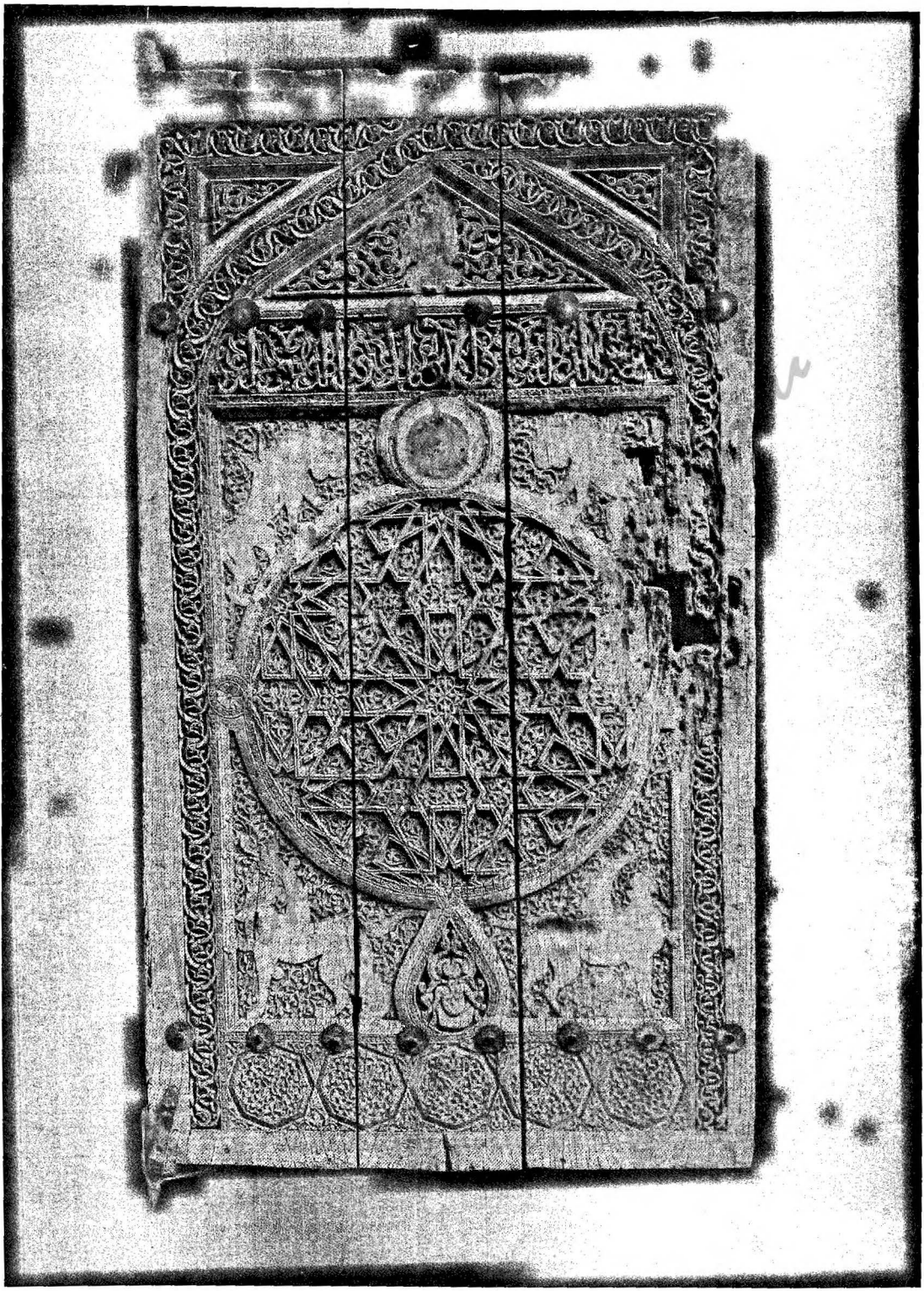
9 — Karamanda İmaret Medresesi içinde sağdaki kapı üzerindeki vakfiye hülâsası

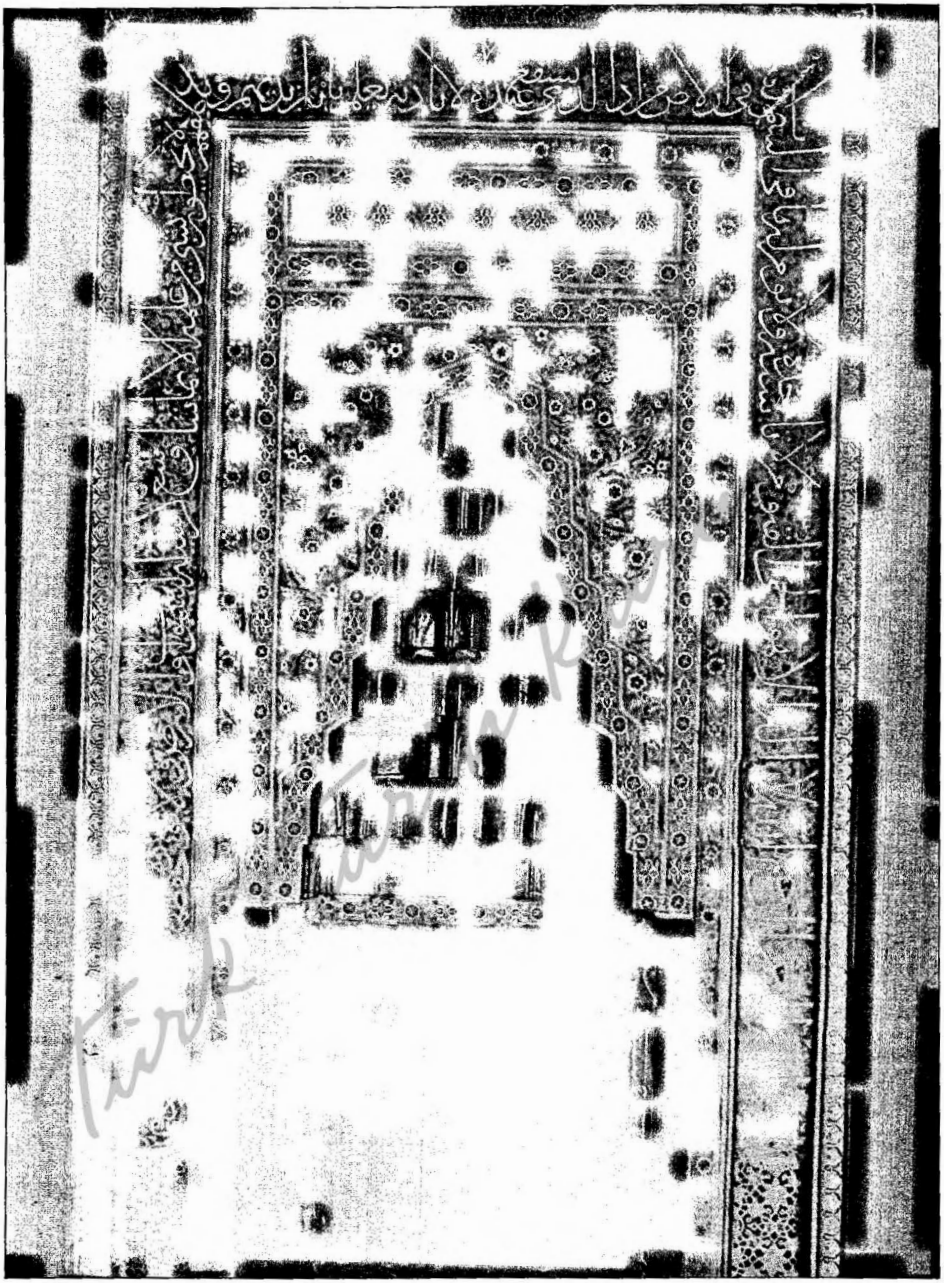
10 — Karamanda İmaret Medresesi içindeki sola düşen kapının üzerindeki vakfiye hülâsasının alt tarafı

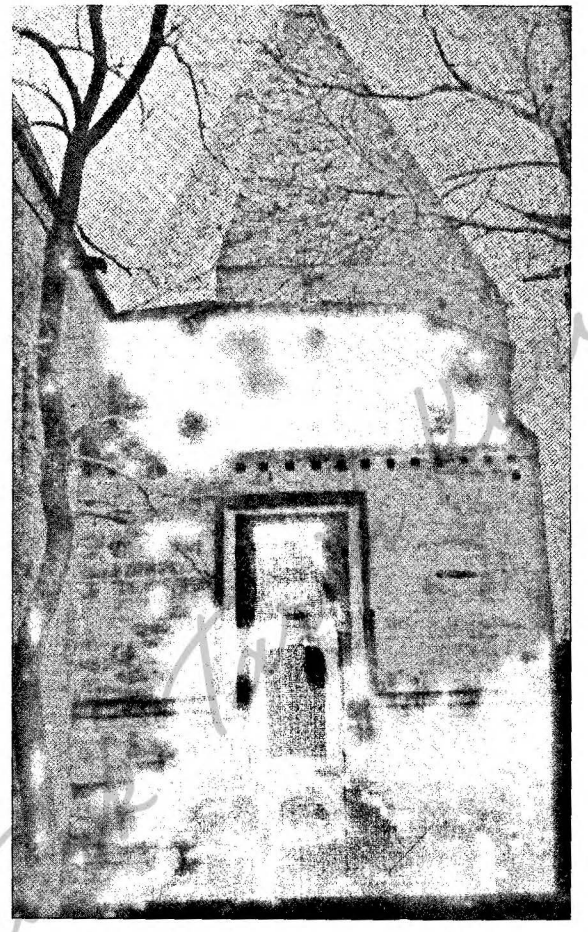
11 — Karamanda İmaret Bahçesinde İbrahim Bey Çeşmesi

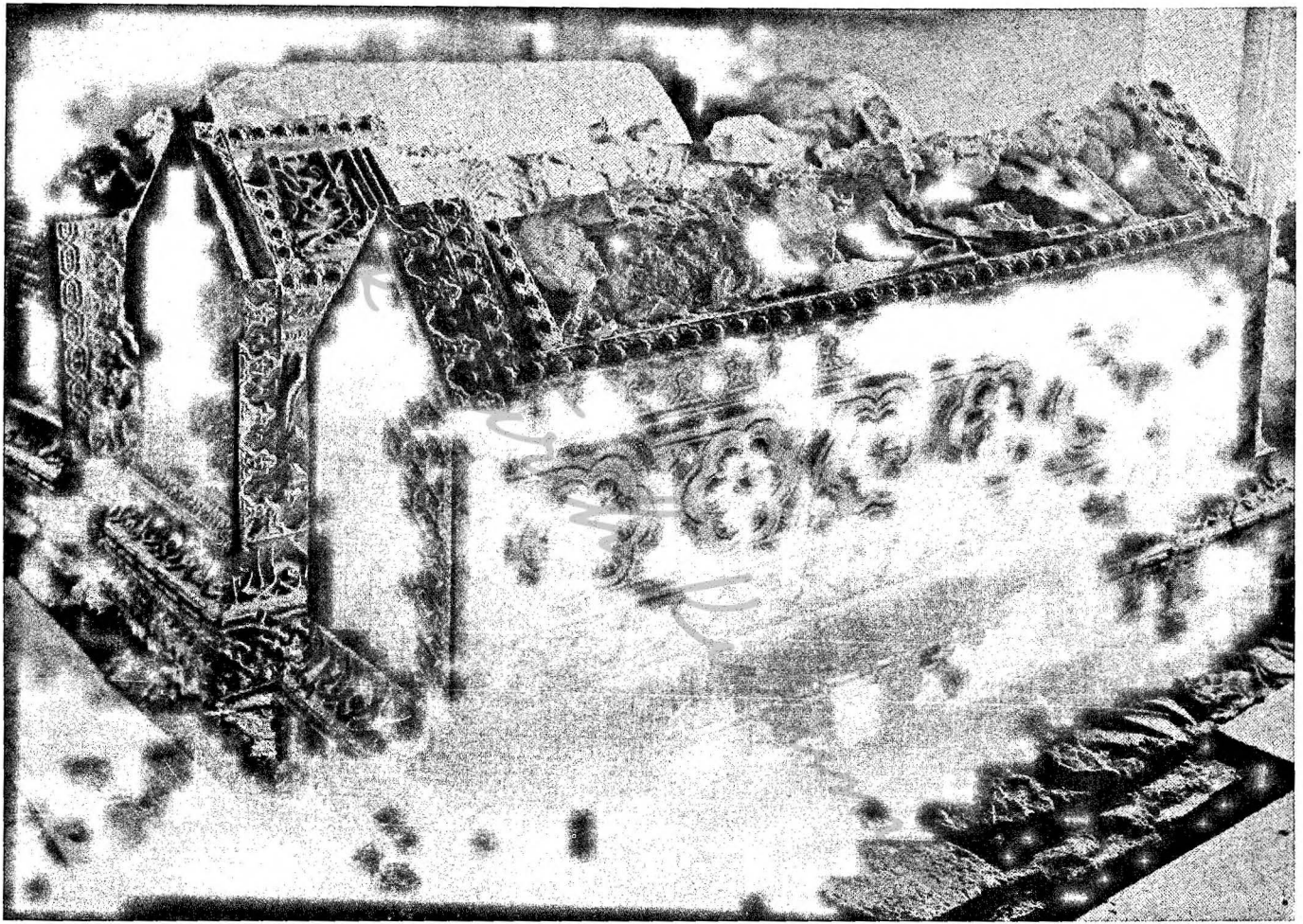
12 — Karamanda İbrahim Bey İmaret Medresesinin oyma pencere kanatlarından biri olup İstanbul Arkeoloji Müzesindedir

13 — Karamanda İmaret Medresesinin Çini Mihrabı olup İstanbul Arkeoloji Müzesindedir

14 — Karamanda Karaman Oğlu İbrahim Beyin medfun olduğu türbe

15 — Karamanda İmaret Medresesi Türbesinde Karaman Oğlu İbrahim (ortadaki) Bey ile oğulları Alâüddin ve Kasım Beylerin kabirleri

16 — Karamanda İmaret Medresesi bitişiğindeki İbrahim Bey Türbesinde İbrahim Beyin kabir kitabesi

Türk Tarih Kurumu

ERKLAERUNG UND ÜBERSETZUNG DER STIFTUNGSURKUNDEN IM AUSZUG

Die Stiftungsurkunden stammen von Taceddin Ibrahim bin Mehmed bin Alâeddin bin Halil bin Mahmud bin Karaman aus der Dynastie der Karamaniden, die von 827 h / 1424 p. Chr. bis 868 h / 1413 p. Chr. regierte. Die erste derselben ist im Şavval 835 (Juli 1432) registriert worden.

Vorwort und Beglaubigung, dass die Stiftungsurkunde den gesetzlichen Anforderungen entspricht:

Dass die Stiftungsurkunde ins Register eingetragen ist und den gesetzlichen Anforderungen für eine Stiftung entspricht, wird von Serrac bin Sadeddin beglaubigt. Sodann beglaubigt der Kadi von Larende, Ali bin Mehmed bin Süleyman, dass der Inhalt der Stiftungsurkunde als rechtsgültig von ihm acceptiert worden ist.

In der Urkunde folgt sodann eine Einleitung, in der die Allmacht und Erhabenheit Gottes und die Sendung des Propheten dargelegt und ausgeführt wird, dass die Menschen je nach ihren guten oder bösen Taten im Jenseits ihren Lohn empfangen werden, und dass die Wege hierzu ihnen durch Propheten und heilige Bücher gewiesen worden sind. Darauf wird gesagt, dass der Stifter, Karaman Oğlu Ibrahim Bey, von Jugend auf um fromme Werke, Wissenschaft und Erkenntnis bemüht gewesen sei, und dass er, angeregt durch einen Ausspruch des Propheten, [1] in der Stadt Larende ein Imaret [2] zu gründen unternommen habe.

---

[1] Nur drei Dinge, die der Mensch tut, wirken über seinen Tod hinaus fort: Ein fortlaufendes Almosen (in der Form von von ihm erbauten Moscheen, Brükken, Schulen, Krankenhäusern, Brunnen u. dgl.) Wissenschaft, die allgemeinen Nutzen gewaehrt und ein frommer Sohn, der für ihn betet.

[2] Imaret bedeutet nicht einfach ein Gebaeude zum Essenkochen, es ist vielmehr ein Komplex von Gebaeuden, der ausser einer Küche und einem Speiseraum, je nach der Grösse des Stiftungskapitals, auch eine Medrese, Moschee, ein Krankenhaus und andere gemeinnützige Anstalten enthaelt.

Gelaende und Grundstücke, die mit dem Imaretgebaeude in die Stiftung aufgenommen sind:

Ibrahim Bey errichtet auf der einen Seite des als Imaret bezeichneten, und im Osten der Stadt an der Örtlichkeit Yogon Divar errichteten Gebaeudekomplexes eine Moschee, auf der anderen Seite eine für jede Art von Reisenden und Gaesten, ohne Ansehen des Ranges, des Besitzes und der Herkunft, bestimmte öffentliche Küche, und ausserdem eine für Koranlesung und Koranleserausbildung bestimmte Koranleseanstalt. Die Grenzen des Imaret werden gebildet auf der einen Seite von den Grundstücken der Erben des Mukbil ül Muhammadi, [1] auf der anderen Seite von dem Fluss Karaman çay, auf der dritten Seite von einem Tal namens Sakiye, und dem Vakfgut des Derwischklosters der Rahiye Hatun, auf der vierten Seite von dem Grundstück des Emir Mustafa, Sohn des Mahmud Bey aus Alaiya und den Vakfgütern des Celaleddin Mustaufi. [2]

Das Imaret wurde ausserhalb von Larende an einem Yogon Divar genannten Orte errichtet.

Ibrahim hat für diese Stiftung die nachstehend bezeichneten Gebäude und Laendereien als Stiftungsgut gestiftet.

1. Sieben Teile und zehn Unterteile eines weiteren Teils von siebzehn Teilen eines Doppelbades für Maenner und Frauen, welches in dem Stadtviertel von Larende, welches Sileköy [3] genannt wird, gelegen ist.

Das Bad ist begrenzt auf zwei Seiten durch die Strąsse, ferner durch den Durchgangs-Chan und durch das Grundstück des Ahi Malik Ali Ahi Ali des Filzers.

2. Die Hälfte des dem Pascha [4] zugeschriebenen alten Bades in der Ağırca-Strasse in Larende, welches an drei Seiten durch die Strasse, und an der vierten Seite durch das Eigentum des

[1] Dies muss ein Sklave des Karaman Oğlu Mehmed Bey sein. Die Karamanlis pflegten, in Nachahmung des Brauches der Mamluken, die Sklaven mit der Nisbe ihrer Herren zu bezeichnen.

[2] Celaleddin Mustaufi war zur Zeit Giyaseddin Keyhusrev III. Finanzminister und spaeter Sultanatsvertreter.

[3] Sileköy ist in der Stiftungsurkunde als Stadtviertel gerechnet, weil es ein Stadtviertel in Larende oder ein der Stadt sehr nahe liegendes Dorf war.

[4] Mit Pascha wird gemeint sein Musa Pascha von den Karamaniden. Musa Pascha ist der Onkel des Grossvaters von Ibrahim Bey.

Scheich Ismail, des Sohnes des Buchbinders und Vergolders, begrenzt wird.

3. Das unter dem Namen Çardaklı Hamam bekannte Bad in Larende in der Nähe der Gazi Alp - brücke. [1]. Dieses Bad wird begrenzt auf der einen Seite von der Strasse, auf der zweiten Seite von der Medrese und dem Garten des Sohnes des Hadschi Alâeddin, an der dritten Seite von der Medrese des Hadschi Alâeddin und an der vierten durch das Stadtviertel Kerimeddin.

4. Das unter dem Namen Akreb bekannte, in Larende liegende Land, welches begrenzt wird an der einen Seite durch das Grundstück der Erben des Hodscha Çekçi, an der zweiten Seite durch den Weg nach Idemut [2], an der dritten Seite durch den Vakf des Taceddin, und an der vierten Seite durch ein Privatgrundstück und durch das Grundstück und den Vakf des Ahi Mahmud bin Ahi Ali.

5. Landgüter und Grundstücke, die eine Anzahl Dörfer und Felder umfassen, und deren grösstes das Landgut Kalın Ahur ist. [3] Ferner die Dörfer Kızılca Köy [4], Kayacık [5] und Orta Viran [6].

Die Felder sind: Das unter dem Namen Kafir Viran bekannte[7] Feld, die Dörfer Bilecik [8], Çaplak [9], ein Feld aus dem Dorfe

[1] Gazi Alpı: Das in der Naehe der Stadt Karaman liegende Gazalpa.

[2] Nach der Urkunde ist Idemut der Name für einen Ort oder eine Gegend, In den Stiftungsdefters (mevqufat defterleri) des Archivs in den kurzen und ausführlichen Aufzeichnungen des Defterhane No, 548 und 871 ist Idemut im 16. Jahrhundert ein Stadviertel in Larende.

[3] Nach dem kürzeren Defter von Karaman No. 548 ist Kalın Ahur der Name eines Feldes bzw. eines Dorfes, das zu der Nahiye Belviran gehört.

[4] In dem kürzeren Defter von Karaman tritt ein Dorf namens Kaşköy auf, das zu Kızılca Köy gehören soll. In dem ausführlichen Defter von Konya kommt der Name Kızılca Viran als Stiftungsdorf des Imaret von Ibrahim Bey in der Nahiye Belviran vor.

[5] In der Zentralnahiye Bozkır und in der Nahiye Hotamış von Sultaniye gibt es je ein Dorf namens Kayacık. In dem kürzeren Buch dess Eyalets Karaman ist von Kayacık als zu Larende gehörig die Rede. Es muss das heutige Dorf Bozkır Kayacık sein.

[6] Ortaviran, das in der Nahiye Belviran von Larende liegen soll, habe ich in dem ausführlichen Defter nicht feststellen können.

[7] Die Felder bei Ayrancı im Kaza Karaman sollen die Namen Kafir Viran - Felder führen.

[8] Bilecik ist ein Dorf, das zu der Nahiye Sille von Konya gehört.

[9] Çaplak ist der Name eines Dorfes auf dem Ala Dağ im Kaza Karaman und im Stadtbezirk von Seydi.

Ece und Küçük Bilecik. Dies Gebiet erstreckt sich an den vier Seiten von dem Dorfe Kinük [1] bis nach Köpürce, [1a] von dort bis zu dem Felde Yarımca [2] und weiter bis zu dem Dorfe Kilü [3] oder Külü, von dort bis nach Dinlendik [4], weiter nach Kinik [5] und weiter nach Smil [6], von dort nach dem grossen Flusstal und der Brücke Taşan [7], von dort zu dem Dorfe Yuwacık [8], von dort zu dem Dorfe Fasılcık [9], von dort nach dem Dorfe Balcık Hisarı [10] und von dort bis zu dem Dorfe Imreköy [11].

6. Der halbe nicht ausgeteilte Anteil des Dorfes Akrabad [12]. gehörend zu der Stadt Larende. Dieser Anteil umfasst die Örtlichkeiten Kilise Dudgümü [13] und Erenun Kışlağı(?). Er ist an den vier Seiten begrenzt durch die Dörfer İlisıra[14], Pusala[15] und Eletere [15a]

[1] Den Namen dieses Dorfes habe ich nicht feststellen können. Wir wissen nur, dass Kuçikuyu, mit einem anderen Namen Ibrahim Iyüğü, im Bezirk Larende ein Stiftungsdorf des Imarets des Ibrahım Bey war. (Ausführliches Defter von Karaman No. 939)

[1a] Köpürce wird in den Aufzeichungen des Defterhane als Dorf der Nahiye Yılviran aufgeführt (Ausführliches Defter von Karaman No 871 vom Jahre 924 h.)

[2] Dorf im Kaza Larende.

[3] Diesen Ort habe ich nicht feststellen können, vielleicht ist es Kille in Karaman.

[4] Nach alten Eintragungen in dem ausführlichen Defter von Karaman ein Dorf im Zentralkaza von Konya.

[5] Dorf in der Nahiye Kireli im Kaza Beyşehri.

[6] Vielleicht Ismilköy im Kaza Çumra.

[7] Taşan ist eine Örtlichkeit in dem Dorfe Gökuyuk oder Gökçe Uyuk.

[8] Yuwacık...

[9] Fasılcık ist nach dem Defter des Eyalet Karaman von 920 h ein Dorf in der Nahiye Yılviran.

[10] Balçık Hisarı wird in dem ausführlichen Grundbuch von Karaman als ein zur Nahiye Yılviran gehöriges Dorf aufgeführt.

[11] Imre: In dem kürzeren und ausführlichen Defter von Karaman wird ein Dorf dieses Namens als in der Nahiye Yılviran im Kaza Bozkır gelegen aufgeführt. Heute ist kein Dorf dieses Namens bekannt.

[12] Akrabad: Dorf im Kaza Karaman.

[13] Dies, in der Urkunde als Dudgümü aufgeführte Dorf wird in dem am Anfang des 16. Jahrhunderts geschriebenen kürzeren Defter von Karaman in der Form Düdügümü-Feld aufgeführt. In einem anderen Defter steht Düdügümü.

[14] Ilisıra: Dorf in der Zentralnahiye des Kaza Karaman.

[15] Pusala: Dorf in der Zentralnahiye des Kaza Karaman.

[15a] Eletere oder Letere wird in dem ausführlichen Defter von Karaman No 871 als Dorf der Krone (Padişah haslarından), gehörend zu Larende aufgeführt.

und ferner durch die Dörfer Yağmurlar [1], Karacalar [2] und das Feld Sınıkahır [3].

7. Der halbe nicht ausgeteilte Anteil des unter dem Namen Chan des Pinkal Oğlu Hadschi Veli Bekannten Chans. Dieser ist auf zwei Seiten durch die Strasse, an der dritten Seite durch die Bezzaziye, an der vierten Seite durch das Wohnviertel (mahalle) begrenzt.

8. Der Bezzasistan (Bedestan) der Stadt Larende vollstaendig, begrenzt auf der einen Seite von dem Chan des Hadschi Veli, auf zwei Seiten von der Strasse und auf der vierten Seite vom Wohnviertel.

9. Der Weinberg des Hodscha Lülü an der Örtlichkeit Çakulluce Ahur in Larende, begrenzt durch die Strasse, den Vakf und das unter dem Namen Zanbakyağı bekannte Grundstück des Sungur Ağa Ibrahimi [4].

10. Das gesamte Dorf Efra [5] in Larende, begrenzt durch die Dörfer Ikikilise [6], Çavuş köy [7], Gerdelson (?), Damda und Kedermekmi (?) [8].

11. Der gesamte für Ackerbau geeignete Grund und Boden in Emeksuvan [9], zu Larende gehörig und begrenzt durch das Grundstück des Ahmed, den Fluss, den Kanal und den Vakf.

---

[1] Wird in dem ausführlichen Defter von Karaman No 871 als Dorf von Larende aufgeführt. Die heutige Lage war nicht festzustellen.

[2] Wird in dem ausführlichen Defter von Karaman als Dorf von Larende, zugehörig der früheren Nahiye Kaş, aufgeführt.

[3] Sınıkahır: Dass dieser Ort spaeter ein Dorf war, ergibt sich aus dem Ausdruck des ausführlichen Defter von Karaman: Karyei Sinakahur an kazai Larende Kürzeres Defter von Karaman No. 548 und ausführliches Grundbuch No 871)

[4] Dieser Sungur Ağa ist wahrscheinlich der als Sklave und Regierungsbeamter des Karaman Oğlu Ibrahim Bey bekannte Sungur Ağa. Er hat in Konya ein Darelhuffaz und eine Moschee, und in Niğde eine Freitagsmoschee erbauen lassen.

[5] Den Ort Efra oder Afra habe ich nicht feststellen können.

[6] Wird in dem ausführlichen Grundbuch von Karaman unter den Dörfern des Zentralkaza von Larende genannt.

[7] Dorf in der Nahiye Kireli im Kaza Beyşehri.

[8] Von den Dörfern Gerdelson, Ramde und Kedirmekmi habe ich weder die Namen entziffern noch die Lage feststellen können.

[9] Emeksuvan ist ein Stadtviertel in der Stadt Larende selbst. (Kurzes Defter von Karaman No 548.)

12. Der gesamte für Ackerbau geeignete Grund und Boden an der Örtlichkeit Koy, gehörig zu Larende, und begrenzt durch das Grundstück der Hadice Hatun bint Emirahur Yusuf, den unter dem Namen Çulu (?) bekannten Ort, das Grundstück der Erben des Mukbil ül-Muhammedi und den Fluss.

13. Der gesamte Weinberg auf dem Kadi-Friedhof in Larende, zugeschrieben dem Hadschi Yusuf und begrenzt auf zwei Seiten von unbebautem Gelaende.

14. Der ganze Weingarten des Sohnes des Hadschi Alâeddin in der Naehe von Larende und die Mühle Bekirece, die dem unten zu erwaehnenden gleichen Vakf angehört. Dieser Garten wird an zwei Seiten vom Wege, auf einer Seite vom Bey Bağı und auf einer Seite von den Grundstücken des Mukbil ül-Muhammedi und Hadschi Bey begrenzt.

15. Der gesamte unausgeteilte halbe Anteil der Bekirece-Mühle in Larende nahe der neuen Brücke, begrenzt auf zwei Seiten von dem grossen Fluss, an der vierten Seite vom Weg.

16. Der gesamte unausgeteilte halbe Anteil der unter dem Namen Mühle des Hadschi bekannten Mühle in Larende, begrenzt auf der einen Seite durch den Weg, auf der zweiten Seite von dem Flusstal Sucuk, ferner von dem grossen Fluss, der nach Gazi fliesst und durch das Grunstück des Sohnes des Matar (?)

17. Saemtliche Dörfer in Larende, gegenüber dem Imaret, von denen drei Seiten an das Imaret anstossen und eine durch das Grundstück des Mukbil ül-Muhammedi begrenzt ist.

18. Das unter dem Namen Viranli Salur [1] bekannte Dorf, welches in der Ebene von Konya liegt und begrenzt ist durch die Dörfer Sarraclar [2] und Afşar [2a], und durch das Ackerland des Grundbesitzes (?) und durch das Dorf Mesçidli Salur [3].

[1] Wird in dem kurzen und ausführlichen Defter von Karaman (548) und (571) als zu Konya gehörend aufgeführt. Ein Dorf dieses Namens ist heute nicht bekannt.

[2] Ein solches Dorf liegt in der Zentralnahiye von Konya.

[2a] In der Konyaebene gibt es kein Dorf dieses Namens.

Dagegen gibt es Dörfer dieses Namens in der Zentralnahiye von Hadım und Beyşehri sowie in der Nahiye Dinek von Çumra. Dies Letztere wird gemeint sein,

[3] Für diesen Ort gilt das Gleiche wie für Viranlı Salur; vgl. Anm. No 1.

19. Das Dorf Balganda [1], gehörend zu den Dörfern von Beyşehri, begrenzt durch Ertaş (?), Kanlıca Öz (?), Obruk [2] und die gemeinsame Grenze zwischen diesem Ort und Köşk [3].

20. Das von Beypinar, Dostbeyi (?), Çadırağaç [4] und Obruk begrenzte Dorf Umranlar [4a].

21. Das gesamte Dorf Işıkpınar [5], begrenzt durch den Weg nach Beyşehri, den alten Fluss, Kurupınar [6].

22. Das Dorf Şemseddin [7], an dem Orte der als Kenclu bekannt ist, begrenzt durch Köksu im Kaza Mut, den Genclu Fluss, den Berg und das Dorf Gercu [8].

Nachdem in dieser Weise die gestifteten Grundstücke und Ländereien einzeln aufgeführt sind, wird ihre Stiftung in folgender Weise beurkundet:

Diese aufgeführten Gegenstände und im einzelnen aufgezaehlten Baeder, Grundstücke, Landgüter und Felder mit allem Zubehör und Anhang, Gefaellen, Bewohnern[10], Ebenen, Bergen, Weiden, Baeumen

---

[1] Dorf in der Nahiye Kireli im Kaza Beyşehri.

[2] In dem Kaza Beyşehri gibt es kein solches Dorf. Es ist das Dorf. Olıruk in der Nahiye Zuvarık im Zentralkaza von Konya.

[3] Dorf in der Nahiye Kireli im Kaza Beyşehri.

[4] Die Dörfer Beypınar. Dostbey (?) und Çadırağaç sind weder in den alten Urkunden noch in modernen Werken zu finden.

[4a] Es handelt sich um das Dorf, das mit dem Namen Umranlı als zu Beyşehri gehörend in dem ausführlichen Defter von Karaman aufgeführt ist.

[5] In dem kurzen Grundbuch von Karaman als zur Nahiye Muranlı gehöriges Dorf aufgeführt.

[6] Ist etwa Kuruçay in der Zentralnahiye von Bozkır gemeint?

[7] Dorf in der Zentralnahiye von Bozkır.

[8] Ein anderer Name des Dorfes Şemseddin ist Evren. Es gehört zu den Dörfern von Mut

[9] Hat dieses Dorf etwas zu tun mit dem Dorfe Görkçü in der Nahiye Sarı Kavak im Kaza Mut?

[10] Entsprechend der alten Einteilung der Laendereien nach Timar, Ziyamet, Has, Stiftungsland und Privateigentum, gehörten die Dorfbewohner stets zu derjenigen Kategorie, für die sie landwirtschaftliche Arbeit leisteten, und konnten nicht von einer Kategorie zur anderen übergehen. Das heisst ein Bauer, der in Stiftungsdörfern arbeitete, konnte nicht in den Dienst eines Sipahi mit Timarlehen eintreten. Dementsprechend wurden bei Errichtung einer Stiftung die Bauern des bisherigen Privatgrundbesitzes nunmehr in den Stiftungsdienst übergeführt. Über die soziale Gliederung des Volkes bei den Osmanen gedenken wir eine besondere Studie zu veröffentlichen, in der diese Verhaeltnisse klargelegt werden sollen.

Flüssen, Steinen, Abhaengen, Wegen und saemtlichen Geraeten, Türen, Schlüsseln, Wassern, Bewaesserungskanaelen, saemtlichen Geraeten, und saemtlichen inneren und aeusseren Rechten sind zum Stiftungsgut gemacht worden. Sie können nicht verkauft, verschenkt, verpfaendet und vererbt werden.

Die Verwaltung der Stiftung.

Die Verwaltung der Stiftung liegt in der Hand des Stifters Karaman Oğlu Ibrahim Bey, solange dieser lebt. Nach seinem Tode wird sie bis zum Aussterben seiner Nachkommen jeweils dem rechtschaffensten unter seinen Söhnen, und darnach je den rechtschaffensten unter dessen Kindern und Kindeskindern übertragen. Stirbt seine Nachkommensschaft aus, so wird vom Herrscher und Kadi der Zeit für die Stiftung ein zuverlaessiger und frommer Verwalter bestellt.

Die Verwendung der Stiftungseinkünfte.

Die Einkünfte der Stiftung werden in erster Linie für die bauliche Ausbesserung und Ergaenzung etwaiger Maengel des Imarets, in zweiter Linie für die Instandhaltung, bauliche Pflege und Sicherung der dauernden Nutzbarkeit der Baeder, Mühlen und übrigen Immobilien verwendet. Der hiernach übrig bleibende Rest dient zur Bezahlung der angestellten Vorbeter, Gebetsrufer, Koranleser und der Angestellten des Imarets. Die darüber hinausgehenden Einkünfte werden für die Speisung der Bewohner, der Armen und der Durchreisenden verwendet.

Die Anzahl der zu bereitenden Essportionen.

Die Anzahl der Essportionen bei jedem Essenkochen für Vornehm und Gering soll je nach der Zahl der Esser mindestens hundert, höchstens zweihundert sein (D. h. also, dass taeglich mindestens hundert und höchstens zweihundert Personen gespeist werden.) Das Essen wird taeglich zweimal gereicht, nach Bedarf auch öfter.

Die Verwendung des übrigen Geldes.

Wenn nach Bestreitung der Unkosten für die Speisungen noch Einkünfte bleiben. so wird dieses Geld beim Verwalter zwecks Ankauf neuer Einnahmequellen aufbewahrt. Wenn sich Gelegenheit

bietet, ein Privateigentum, das Ertraege abwirft, zu kaufen, so soll dies geschehen.

Die Angestellten der Stiftung und ihre Gehaelter.

Der Stifter hat noch folgende Bestimmungen getroffen:

Die Anzahl der Koranleser im Darülhuffaz soll zwölf betragen. Für jeden von ihnen ist ein jaehrliches Gehalt von 225 Dirhem Silbergeld festgesetzt. Einer der zwölfe soll Vorbeter im İmaret sein und mit dem Volke die fünf Gebete abhalten. Dev Vorbeter muss dieses Amtes würdig sein, über alle Fragen, die mit dem Gebet zusammenhängen, die gehörigen Kenntnisse besitzen und dem hanefitischen Ritus angehören. Ein anderer der zwölfe hat in der Moschee als Gebetsrufer für die fünf Gebetszeiten zu amtieren, muss über die zu diesem Amte notwendigen Kenntnisse verfügen und ebenfalls dem hanefitischen Ritus angehören.

Wenn der Vorbeter wegen eines Hindernisses scheriatrechtlicher oder gewohnheitsrechtlicher Art den Vorbeterdienst auszuüben nicht in der Lage ist, so wird eine für dieses Amt geeignete Persönlichkeit als Vertreter bestellt. Das Gleiche gilt für die Koranleser des Darülhuffaz und den Gebetsrufer.

Der Vorbeter erhaelt jaehrlich über die 225 Dirhem Silbergeld hinaus soviel, dass der Gesamtbetrag seines Gehaltes 450 Dirhem ausmacht 1). Der Gebetsrufer erhaelt ausser den 225 Aktsche, die er ebenso wie der Vorbeter für die Koranrezitierung erhaelt, für die Ausübung des Gebetsruferamts jaehrlich 150 Aktsche, also insgesamt 375 Aktsche.

Die übrigen zehn Koranleser haben in gemeinsamer Sitzung im Darülhuffaz des Imarets taeglich je drei Lesekapitel (cüz) des Koran zu rezitieren, so dass durch Rezitation von dreissig Kapiteln taeglich eine Gesamtlesung des ganzen Korans zustandekommt. Den jenseitigen Lohn für diese Lesung haben sie dem Stifter zu schenken.

Der Verwalter des Vakf erhaelt für seine Leistungen von allen Einkünften der Stiftung ein Zehntel.

Von den oben genannten zwölf Koranlesern wird einer zum Vorsteher (Scheich, Kethuda) über diese frommen Werke bestimmt. Die-

[1] Der Vorbeter hat zwei Verpflichtungen. Er hat taeglich im Darülhuffaz drei Korankapitel (cüz) zu rezitieren und erhaelt dafür jaehrlich 225 Aktsche. Ausserdem bekommt er für das Vorbeteramt jaehrlich 225 Aktsche. Der Gebetsrufer erhaelt für seine beiden Dienstleistungen jaehrlich 375 Aktsche.

ser Vorsteher erhaelt jaehrlich 710 Dirhem reine Silberaktsche und dreissig medinensische Scheffel Sommergerste.

Weiter wird einer der zwölf Koranleser zum Koraninterpreten ernannt und hat Koraninterpretation und Hadis zu lehren. Er hat je nach der Rezitation von drei Lesekapiteln Lektion zu erteilem und bekommt dafür jaehrlich 375 Aktsche reines Silber.

Der Koch, der Essen im Imaret zu kochen hat, erhaelt jaehrlich zehn Scheffel Weizen und 300 Dirhem Silber, die mit der Saeuberung und Ausfegung betrauten Hausdiener erhalten jaehrlich 20 Scheffel Weizen und 450 Dirhem Silber, die beiden Türhüter und der Vorsteher der Vorratsraeume jaehrlich zwanzig Scheffel Weizen und 600 Dirhem reines Silber.

Der Kerzen- und Lampenanzünder erhaelt jaehrlich 325 Dirhem Silber.

Das Inventar des Imaret.

Zu dem Imaret gehörten als Inventar dreissig gewebte Teppiche, (davon sechs grosse), Decken, Knüpfteppiche und Gebetststeppiche. Ferner gehörten zum Inventar vier grosse Kupferkessel, vier Kupfertöpfe, zwei Schüsseln, die als Seyrani bezeichnet werden. 50 Kupfertöpfe. 50 Kupferschüsseln, 4 Schmelzpfannen, 4 Schöpflöffel, 4 Kissen.

Bestimmungen über einige Obliegenheiten des Verwalters und der Angestellten.

Der Verwalter hat staendig die Angestellten zu kontrollieren und zu überwachen, ob sie ihren Verpflichtungen nachkommen oder nicht.

1. Der Verwalter hat darauf zu achten, ob Vorsteher, Vorbeter, Gebetsrufer und Koranleser ihre Pflichten erfüllen oder nicht. Sollte er bei ihnen Pflichtversaeumnis feststellen, so hat er sie beim ersten Male zurechtzuweisen; wenn die Zurechtweisung nichts fruchtet, so hat er ihnen mit Gehaltsentziehung für die versaeumten Tage zu drohen. Sollte auch das nichts helfen, so hat er diese Drohung zu verwirklichen und ihnen das Tagesgehalt abzuziehen. Sollte auch das nichts helfen, so hat er eine andere Person an Stelle der saeumigen einzustellen.

2. Ebenso sind die Türhüter zu behandeln. Die Aufgabe der Hausdiener besteht darin, die Türen des Imaret, den Gebetsplatz, die Zimmer und übrigen Raeume zu kehren, den Kehricht zu entfer-

nen und saemtliche Teppiche und Matten des Imarets zur rechten Zeit ordentlich auszubreiten. Die Türhüter haben taeglich die Türen zu öffnen und zu schliessen und die Sachen des Imaret vor Diebstahl zu bewahren. Die Taetigkeit dieser Hausdiener und Türhüter ist zu kontrollieren, und bei Nachlaessigkeit ist gegen sie mit Strafen vorzugehen.

Der Vorsteher hat diejenigen Angestellten, die ihre Obliegenheiten ordentlich erfüllen und zu keinen Strafen und Verweisen Anlass geben, höflich, anstaendig und wohlwollend zu behandeln und in keiner Weise zu kraenken.

Über die Gelehrten und Scheiche, welche in dem Imaret Aufenthalt nehmen.

Wenn in das Imaret Gelehrte und Scheiche als hohe Gäste kommen, hat der Verwalter ihnen liebenswürdig zu begegnen, ihnen die gepflegtesten Raeume des Imarets anzuweisen, für schleunige Bewirtung zu sorgen, und ihnen Bretzeln aus Feinmehl reichen zu lassen. Die Dauer des Gastaufenthalts betraegt drei Tage. Die Reittiere der Gaeste sind reichlich mit Hafer und Gerste zu versorgen.

Weitere vom Stifter getroffene Bestimmungen.

1. Die für den Dienst am Imaret bestimmten Verwalter und Vorsteher, Vorbeter, Gebetsrufer und sonstigen Angestellten sind aus charakterlich einwandfreien, tugendhaften und zuverlaessigen Leuten zu waehlen. Charakterlose und diebische Personen. Die mit dem Imaret Missbrauch treiben und damit die Schliessung der Einrichtungen verursachen, sind nicht anzustellen.

2. In den heiligen Naechten Berat (Schicksalsnacht am 15. Şaban) Regayb (Geburtsnacht des Propheten am 1. Freitag des Receb) und Kadir (Nacht der Herabsendung des Korans, 27. Ramazan) ist dem Vorbeter, dem Gebetsrufer, den Koranlesern über ihre festgesetzten Einkünfte hinaus nach dem Nachtgebet je ein Florin zu reichen.

3. Für die Koranleser, den Vorbeter, und Gebetsrufer, sowie für die Armen und Einsamen sind in den Naechten Berat und Regayb und den beiden Bayramnaechten 50 Batman Helva zu kochen und darzureichen.

4. Betraege, die aus Überschüssen der Stiftungseinkünfte oder durch Vermehrung dieser Einkünfte entstehen, sind dazu zu verwen-

den, solchen Angestellten, die nicht ausreichend bezahlt sind, Gehaltszuschüsse zu geben. Dieses Vorgehen wird zur Folge haben dass der Angestellte in seinem Dienst korrekt bleibt und seinen Dienst in dem beruhigenden Bewusstsein. sicher versorgt zu sein, tut.

5. Der Verwalter soll Saatfelder oder Baulichkeiten auf keine laengere Zeitspanne als drei Jahre vermieten, weil sonst die Möglichkeit besteht, dass diese Immobilien zu Privateigentum werden und aus dem Stiftungsgut ausscheiden.

6. Der Verwalter soll vornehm und menschlich sein. Er soll denjenigen Beamten und Angestellten, die in Geldnot sind und anderswoher kein Geld geliehen bekommen, das Gehalt vorausbezahlen.

Fleisch und Brot für das Imaret.

7. Es sollen täglich mindestens 150 Brote gereicht werden. 20 Brote sollen zusammen ein Batman nach Marktgewicht wiegen und aus bestem Weizen bereitet sein. Die tägliche Fleischmenge hat vier Batman nach Marktgewicht zu betragen.

8. Der Stifter İbrahim Bey ermahnt seine Kinder und Verwandten (d. h. die, die mit der Stiftung zu tun haben) das Imaret, falls es wie alle übrigen Dinge im Lauf der Zeit verfallen sollte, das Gebäude mit den Einkünften der Stiftung aufs neue aufzuführen. Sollte es wiederum verfallen und nicht wieder aufgeführt werden können, so sollen die Einkünfte des vorhandenen Stiftungsgutes den Überlebenden aus seiner Nachkommenschaft, und wenn keine Nachkommen vorhanden sind, seinen Verwandten, und wenn solche nicht vorhanden sind, den Armen und Einsamen gegeben werden.

9. In diesem letzten Teil der Stiftungsurkunde wird auf solche Herrscher, Kadis, Verwalter usw., die die Stiftungsbestimmungen nicht einhalten und so zum Verfall der Stiftung beitragen, der Fluch des Himmels herabgerufen. Ferner wird gesagt, dass die Stiftungsurkunde Anfang Şavval 835 registriert worden sei.

Zusaetze zu der Stiftung, die im gleichen Jahre gemacht worden sind.

Karaman Oğlu İbrahim Bey hat, nachdem die Stiftungsurkunde eingetragen war, am Ende des gleichen Jahres zu seiner Stiftung

noch folgende Zusatze gemacht und unter der ersten Stiftungsurkunde hinzugefügt:

1. Das unter dem Namen Land des Hafiz Mes'ud bekannte, an der Örtlichkeit Kızılca Yol in Larende gelegene Land, welches begrenzt ist im Süden von dem Privatgrundstück des Kirpaşçı Hadschi Fakih, im Norden von dem Privatgrundstück der Erben des Hani, im Osten von dem Privatgrundstück des Balaban bin Abdullah ül-Muhammedi 1) und der Söhne des Boynuyogon und im Westen vom Fluss.

2. Das Land des Ali Sarraç, begrenzt im Süden von dem «Paşaland» im Norden von dem Privatgrundstück des Mehmed bin Mukbil Ağa 2), im Osten vom Fluss, im Westen von dem Privatgrundstück der Erben des Iskender.

3. Das Dorf Kutlu 3), begrenzt südlich von dem Dorfe Canson 4) und... (?) 5) östlich von Gaziköy 6), nördlich von der Wiese des Dorfes Sidirova 7), und westlich von... (?) 8) und teilweise dem nach dem Dorfe... gehenden Weg, sowie endlich einige Länder, die zu Cansonköy gehören. Das Dorf gehört zu Larende.

4. Ferner das Gelände, das unter dem Namen Gökçe Ulu bekannt und begrenzt ist im Süden von dem Privatgrundstück des Sedun Ağa sowie teilweise dem unter dem Namen Kafiryeri bekannten Gelaende östlich von der Murad Bağı-Gasse, nördlich von dem Privatgrundstück des Mehmed Bey bin Gökçe und westlich von dem Weinberge des obgenannten Mehmed Bey.

5. Der in Larende beim Imaret gelegene, dem Alâeddin Paşa 9) zugehörige Garten, der begrenzt ist im Osten vom grossen Fluss, im Norden teils durch das Stiftungsland des obgenannten Imarets, teils durch das Privatgrundstück des Mustafa Bey, im Wes-

[1] Sklave des Karamanoğlu Mehmed Bey.

[2] Über diesen Namen siehe weiter unten.

[3] Kutlu ist nach den Eintragungen des Defterhane ein Dorf im Bezirk der Stadt Larende, doch konnte ich die Lage nicht bestimmen.

[4] Offenbar das Dorf Cenason im Zentralkaza von Karaman.

[5] Unleserlich.

[6] Nach dem ausführlichen und kurzen Grundbuch ein zum Zentralkasaba von Larende gehöriges Dorf.

[7] Dorf im Zentralkaza von Karaman.

[8] Unleserlich.

[9] Alâeddin Paşa, Sohn des Emeleddin kommt als Stifterpersönlichkeit in dem ausführlichen Defter von Konya vor.

ten von dem Stiftungsland Mustafa Celâleddin, im Süden durch den Vakf der Rahmiye Hatun und teilweise den Vakf des Ferieddin.

6. 40 Laeden in der Naehe des in die Stiftung aufgenommenen Bezzasistan von Larende. In der Urkunde sind die Grenzen aller 40 Laeden genau angegeben, doch wird hier auf die Wiedergabe verzichtet.

Diese Zusaetze wurden, wie bereits gemeldet, Ende 835 gemacht. Dieser Teil ist registriert, aufgesetzt und beglaubigt von dem Kadiasker von Karaman, Emir Ali bin Emir Vâdid.

Zusaetze zu der Stiftung vom Jahre 870 h, 1065 p. Ch.

İbrahim Bey hatte in seiner Urkunde bestimmt, dass mit etwaigen überschüssigen Ertraegen für seine Stiftung neue Immobilien gekauft werden sollten. Er hat diese Bestimmung noch selbst zu seinen Lebzeiten verwirklicht.

Das Datum dieser neuen Stiftungsurkunde ist Rabi'ul-ahir 870h Ende 1465. Da İbrahim Bey zwei Jahre früher gestorben ist, könnte man denken, dass diese Zusaetze nicht auf ihn zurückgehen. Aus dem Text am Schluss der Urkunde geht aber hervor, dass die gestifteten Dörfer und Doppelbaeder von İbrahim Bey gestiftet sind, dass aber die Anfügung an die alte Stiftung nach seinem Tode vorgenommen worden ist. Die gestifteten Örtlichkeiten sind folgende:

1. Das gesamte Dorf Dirvi 1), unterhalb des Flusstals des Dorfes. . . . in der Naehe von Larende. Die Grenzen sind nicht angegeben, da der Ort bekannt war.

2. Die Doppelbaeder für Maenner und Frauen in der Stadt Bor im Bereich von Niğde. Grenzen bekannt.

3. Die zum Bereich von Niğde gehörigen Dörfer Melegölü 1), Tilsurs 2), Nar 3) und das durch die Strasse begrenzte und zu Niğde gehörige Dorf Enegü 4). Diese Stiftung wurde im Rabi'ul-ahir 870 Ende dae Monats registriert.

---

[1] In dem ausführlichen und kurzen Grundbuch von Karaman wird Dirvi als zu der Nahiye Kaş im Bereich Larende gehörig aufgeführt, doch habe ich die Lage nicht feststellen können.

[1] Melegölü ist eine Nahiye im Kaza Nevşehir von Niğde.

[2] Tilsurs: In der Nahiye Melegölü gibt es ein Dorf namens Tile.

[3] Nar: Ein Dorf in der Zentralnahiye von Nevşehir. Auch in der Nahiye Misli im Zentralkaza von Niğde gibt es ein Dorf dieses Namens.

[4] Enegü oder Negi: Im kürzeren Defter von Karaman wird dieser Ort zwar unter den von Ibrahim Bey gestifteten Orten aufgeführt, und zwar als im Kaza İrgüb gelegen, heute aber gibt es dort kein Dorf dieses Namens. Dagegen gibt es ein Dorf namens Enegü in der Nahiye Melegülü von Nevşehir.

Dieses Dorf gehört sowohl zu der Stiftung Ibrahim Beys in Larende als zu der in Konya.

Die Festsetzung, Registrierung, und Beglaubigung dieses Zusatzes geschah durch den Kadi von Larende Ali bin Mehmed. Als Zeugen treten hier auf Mehmed Çelebi bin Süleyman Çelebi, der Imam Mevlana Abdüssamed bin Hibetullah, Mahmud Ağa bin Abdullah, Server Ağa bin Abdullah und Yusuf bin Abdullah. Die letzten drei Personen sind offenbar Sklaven gewesen. Server Ağa, dessen Name auf der rechten Seite der Urkunde steht, ist vielleicht Vezir des İbrahim Bay gewesen. [1]

Zusaetze zur Stiftung vom Jahre 843 h.

Zu der Imaretstiftung des Ibrahim Bey wurden im Sch'aban 843 h./Dezember 1440 p. Ch. folgende weitere Zusaetze gemacht:

Das unter dem Namen Bebek bekannte, mit Baeumen bestandene Gelaende in Larende, vor der unter dem Namen.... - Mühle bekannten Mühle und oberhalb der Gazi-Brücke, begrenzt im Osten durch die, Strasse im Süden durch den zur Imaretstiftung gehörigen Weinberg des Hadschi Alâeddinzade, westlich von dem früher «Weinberg des Bahâeddin» genannten Weinberg und im Norden durch den Weinberg des verstorbenen İmams Burhaneddin Bulgari [2].

Zusatz vom Jahr 849 h.

Der Stifter Ibrahim Bey hat sechs Jahre nach diesem Datum Weitere Zusaetze zu seiner Stiftung gemacht, naemlich:

Die neue Mühle in Yeni Mağara, die Ibrahim Bey gehörte, und deren Grenzen wegen der Bekanntheit des Objekts nicht angegeben wurden; ferner das gesamte Land auf dem Wege nach Hadschi Celâl in Larende, begrenzt auf der einen Seite durch den Weg, auf zwei Seiten durch den Vakf sowie den Weingarten des Saruca Bağlaban, das Privatgrundstück des Seydi und das Wohnviertel.

Dieser Zusatz ist im Zilkade 849/Maerz 1446 registriert worden. Sowohl diese als die vorhergehende Stiftungsurkunde vom Jahre 1439, hat der Kadi von Larende Ali bin Mehmed aufgesetzt. Dieser hat auch die Urkunde von 870/1465 registriert. Die Zeugen dieses Teils sind sehr zahlreich, etwa neunzig. Am Anfang steht eine Familie aus Alayiye. Zu ihr gehören Mustafa bin Mehmed Bey el-Alâi und seine Söhne Mahmud und Mehmed. Unter den Zeugennamen

[1] Dieser Server Ağa wird es gewesen sein, der in Konya an drei Stellen einen Brunnen gebaut und einen Korancüz gestiftet hat. (Urkunden des Archivs, kürzeres Defter von Karaman)

[2] Burhaneddin Bulgari gehört zu den Bulgaritürken der Taurusgegend. In Niğde gab es einen Türkenstamm dieses Namens.

sind die des Mehmed bin Mukbil ül-Mütevelli[1], des Sekretaers Yusuf bin Idris, des Mehmed bin Scheich Mahmud [2], und des Scheich ül-Meschaich Mehmet Çelebi bin Arif Çelebi ül-Mevlevi [3], mit grösseren Buchstaben geschrieben.

Unter den anderen Zeugen befinden sich einige bemerkenswerte Namen. Einige davon führe ich hier auf, die übrigen können im Text der Urkunde selbst nachgelesen werden.

Nureddin bin Musa Pascha[4], Ali Pascha bin Mukbil, El-Hadsch Zagnos bin Abdullah, Pir Ahmed bin Şadi (mit dem Beinamen Sülalet ül-Abdal) [5] und Ilyas bin Kökçe [6], Mehmed Çelebi bin Halil Bey und Seydi Ahmed bin Celal Bey [7] (Beiname Sülalet ül-Ekabir), Ahmed Pascha bin Mehmed Çelebi, Mehmed bin Mübarek Şah, Sunkur Ağa bin Abdullah[8], Mehmed Çelebi bin el-Hadsch Has Bey el-Hatibi [9], Hızır bin Mahmud üş-şair [10], Scheich bin Ali Pascha et-Tercümani, Çelebi bin Emir ül-Ekdişbaşi [11], Büser Çelebi bin Mahcub Çelebi ül-Mütetabbib [12], Said Çelebi Kemal ül-Hatib Edhem bin Ali Paschayi el-Babeki [13], Scheich bin Kara

[1] Sind der Mütevelli Mehmet bin Mukbil, Ali Pascha bin Mukbil und Hamza bin Mukbil Ağa vielleicht Brüder?

[2] Ist Mukbil Bey oder Mukbil Ağa identisch mit Mukbil ül-Muhammedi, dem Sklaven des Karamaniden Mehmed Bey.

[3] Das ist der Sohn des zweiten Arif Çelebi, Postneşin des Mevlevi-Klosters in Konya.

[4] Nureddin bin Musa Pascha könnte der Sohn des im Jahre 758 h 1356 P. Ch. gestorbenen Musa Pascha sein, jedoch spricht die Zeitspanne von 90 Jahren, die dazwischen liegt, dagegen.

[5] Aus diesem Beinamen erhellt, dass die beiden aus einer wegen ihrer Tapferkeit berühmten Familie stammen.

[6] Aus der Familie der Gökçe oğullari, von der in dieser Urkunde schon die Rede war.

[7] Vielleicht ist dies der Seydi Ahmed Bey, der von Karaman oğlu İbrahim Bey als Gesandter zu dem Osmanischen Sultan Murad II geschickt wurde, oder es ist der weiter unten unter den Zeugen auftretende Seydi Ahmed bin Mehmed Çelebi ibn Daud Bey (Münşat-i Feridun 1, 181)

[8] Sunkur Ağa wird Sunkur ül-Ibrahimi, der Sklave des Ibrahim Bey sein, von dem es in Nigde eine Freitagsmoschee und in Konya eine Moschee und eine Koranleseanstalt gibt.

[9] Dies ist der Has Bey, der im Jahre 804/1401 in Konya, das unter seinem Namen bekannte Koranlesehaus hat bauen lassen.

[10] Offenbar ein Dichter aus der Zeit İbrahim Bey's.

[11] Ekdibaşilik entspricht den Haciağalik? bei den Osmanen.

[12] Als Zeugen treten drei Aerzte auf. Einer davon ist Augenarzt.

[13] Dies ist der Sohn des Babek oğlu Ali Pascha, der die Frau des Vartina oğlu Ali Bey nahm, der in der Geschichte des Kadi Burhaneddin von Siwas, Bezmürezm, erwaehnt wird.

Yakub[1], Seyyid bin Ahmed bin Mehmed Çelebi bin Davud Bey[2], Mahmud bin Mehmed Çelebi bin Davud Bey, Kasım bin Mehmed Çelebi bin Davud Bey, Scheich Hasan bin Emre Bey, Hüseyin bin Emre Bey Hamza bin Mukbil Ağa[3].

Ibrahim Bey hat ausserdem für sein Imaret noch weitere Grundstücke gestiftet, doch ist das Datum dieser Stiftung nicht bekannt.

1. Das gesamte Dorf Zenbe in der Nahiye Mandos Kalesi[4], begrenzt durch die Dörfer Efres[5], und Torlas[6] und die unter dem Namen Tund[7] bekannte Burgruine.

2. Das gesamte Dorf Imsi[8] in der Nahiye Örenler, begrenzt durch das Flussbett Akdere und Tekircati, den Ort Çelekni und Kurudere.

3. Das gesamte Dorf Bisa[9] in der gleichen Nahiye, begrenzt durch den grossen Fluss, das Kökçe Su und den Taurusberg.

4. Fünfeinhalb Anteile von zwölf Anteilen des unter dem Namen Fenarizade[10] bekannten Bades. Vor dem Brunnen des Bağızade in der Stadt Larende.

5. Der halbe Anteil der unter dem Namen Hunigözlü Mahmud Mühle bekannten Mühle in Larende unterhalb der Zuzadi[11] Brücke.

6. Das unter dem Namen Bekçi Koyu bekannte Ackerfeld in der Nahiye Kıranşehir[12], begrenzt durch Karaviran Boğazı, Gök-

---

[1] Dies ist der Sohn des Kara Yakub Bey, des im Jahre 833/1429 in Larende gestorbenen Verfassers des Eşraküttevarih.

[2] Siehe oben Anm.

[3] Etwa der Sohn des obenerwaehnten Mukbil ül Muhammedi.

[4] Mandos: Ein Dorf in der Zentralnahiye des Kaza Ereyli.

[5] Efres: Dorf im Kaza Ereyli.

[6] Turlas: Dorf in der Zentralnahiye von Ereyli.

[7] Tund: Dorf in der Zentralnahiye von Ereyli.

[8] Imsi: Dorf in der Zentralnahiye Ermenak, die Urkunde bezeichnet es als in der Nahiye Örenler oder Evenler gelegen.

[9] Bisa: Dorf in der Zentralnahiye Ermenak.

[10] Dies Bad wird in der Urkunde als das des Ibn Fenari bezeichnet. In dem kurzen Defter von Karaman heisst es Bad des Molla Fenari.

[11] Zuzadi: In der Zentralkasaba Larende gibt es ein Dorf des Namens Zosta. Ein anderes Dorf dieses Namens habe ich nicht gefunden.

[12] Kıranşehri. Heute ist ein Dorf oder eine Nahiye dieses Namens nicht bekannt. Die Stadt Muran kommt in der Form Mazan in dem ausführlichen und kurzen Defter vor.

çe Uyuk[1] und Kimiya Oğlu Köy[2], sowie durch Karakoç Taş und Şikem Adası[3].

7. Der gesamte Weinberg in dem Dorfe Kerizut[4], auf zwei Seiten begrenzt durch die Privatgrundstücke von Üveis bin Hizir und Hadschi Mustafa und durch tiefgelegenes Land.

8. Das gesamte Land in der Naehe des Kızıltepe, bekannt unter dem Namen Arz-i Cedid, begrenzt auf drei Seiten vom Vakf und von dem nach dem Dorfe Kedermekmi (?) führenden Weg.

Diese Stiftung ist unter den gleichen Bedingungen wie die vorige registriert.

Zusaetze zur Stiftung von Isfahan şah bin Siddik

Die im Ramazan 861 registrierte, von Isfahanşah bin Siddik[5] zu der Stiftung des İbrahim Bey gemachte zusaetzliche Stiftung enthaelt folgende Objekte:

1. Das gesamte im Besitz des İsfahanşah befindliche Gelaende unterhalb des Dorfes Emeksun im Kaza Larende, begrenzt durch das Privatgrundstück des İsa bin Ali Han und Mukbil Ağa, durch den Fluss Sakiye und das Privatgrundstück des Hizir bin Bakir Bey.

2. Das Gelaende ebenda, begrenzt durch den Weg, den christlichen Friedhof, den Bach und das Privatgrundstück der Erben des Mes'ud, bekannt unter dem Namen Land des Sadi Bey.

Als Verwalter und Aufseher der beiden Felder setzte der Stifter den Mehmed bin Musa bin Yezirci ein, dem seine Nachkommen in diesem Amt nachfolgen sollten. Der Verwalter bekam von dem, was nach Abzug der Ausgaben für das İmaret an Einkünften übrig blieb, ein Viertel. In diesem Teil der Urkunde sind als Zeugen Musa bin Hadschi Ali Han, Sadeddin bin Mehmed Emir bin Musa,

[1] Gökçe Uyuk: Das ist das Dorf Gökuyuk in der Nahiye Belviran. Das Defter von Karaman führt hier Stiftungen von İbrahim Bey auf (H. E. Mevk. Defter 924 No. 871)

[2] Kimiya oğlu Köyü] Lage war nicht festzustellen.

[3] Nach dem ausfühlichen Defter von Karaman gab es ein zu der Nahiye Akuyuk in Ereyli gehöriges Dorf namens Şikem oder Dereköy. Auch in den Kazas Bozkır und Seydi Şehir gibt es Dörfer dieses Namens. In Ereyli gibt es kein solches Dorf.

[4] Den Ort dieses Kerizot geschriebenen Dorfes habe ich nicht feststellen können.

[5] Isfahan şah bin Siddik stammt aus einer zur Zeit des Ibrahim Bey bekannten Gelehrten Familie. Der Herrscher von Karaman hatte seinem Vater Grundeigentum gegeben. Auch die Osmanen haben diese Schenkung respektiert.

Bruder des Verwalters), Ahmed Pascha bin Hamza Efendi, Ali bin Şeref und Bayezid bin Ali als Zeugen aufgeführt.

Nach dieser Inhaltsangabe des Textes der Stiftungsurkunde seien im folgenden die im kurzen Defter der Vilayets Karaman und Rum, das sich unter den Mevkufat genannten, alten Defterhaneakten des Archivs befindet, stehenden, auf die Stiftung İbrahim Bey bezüglichen Vermerke mitgeteilt. Diese Vermerke zeigen die Einkünfte der Stiftung im 16. Jahrhundert.

Stiftung. . . . . in der Nahiye Larende.
İmaret des İbrahim Bey bin Karaman.

Dorf Odil Oğlanı, gehörend zu Bilviran		Zehntertrag	2700
Dorf Kızılca		»	675
Dorf Gökuyuk		»	25550
Dorf Emre, gehörend zu Bilviran		»	5000
Dorf Dudugümü, gehörend zum Kaza Larende		»	1650
Dorf Eyül, » » » »		»	1090
Dorf Eranda, » » » »		»	2220
Dorf Gafriyat nebst Saatfeld Kızılkilise		»	6900
Dorf Eyurala, gehörend zu Larende		»	4290
Dorf Mertlü, vom Kaza »		»	2000
Dorf Dirvi, gehörend zu »		»	5080
Dorf Kecikuyu, » » Müranşehri	halber	»	810
Dorf Viranlu Salur gehörend zu Konya		Ertrag	2458
Dorf Balsey mit Feld Ömerabad Vaşakpınar gehörend zu Muranlı		»	4455
Dorf Miramur, gehörend zu Muranlı,		Zehntertrag	5430
Dorf Zinbe, » » Mondos vom Kaza Ereyli		Ertrag	9250
Dorf Engü, » zum Kaza Ürgüp	halber	»	7487
Dorf Şemseddin... » zu Mut		»	13241
Dorf Kalkahur, » zu Bilviran Die Saat geschieht ausserhalb(?)			
Bad, acht Bruunen in Larende selbst, siebeneinhalb Anteile,	halber	Zehntertrag	6766
Bad Mevlana Fenari in Larende selbst, elf Anteile von zwölfen, Stiftungsertrag		im Jahre	2000
Halbe Mühle Beyece in Larende		» »	720
Mir-i Cedid in m		» »	4140
Dorf İmaret		» »	360
Garten Duran Mansur		» »	360
Fünf Weingaerten		» »	1150
. . . . . ?		» »	1816
Bad Bor, gehörig zu Niğde.	halber	Zehntertrag	1650
Weingarten des İmarets		im Jahre	520
Bad in Ereyli, strittig			
		Summe:	97652

Die Einkünfte der İmaretstiftung des İbrahim Bey betrugen also im 16. Jahrh. 97152 Akçe. In dem ausführlichen Defter von Karaman werden Bewohner und Zehntertrag dieser Stiftungsdörfer der Reihe nach namentlich aufgeführt.

Karaman Oğlu İbrahim Bey hat, nachdem er diese Stiftungsurkunde aufgesetzt und mit Zusaetzen erweitert hat, die Namen der gestifteten Dörfer in Marmor eingraben lassen und die beiden Inschriften über den beiden Türen, die sich zu beiden Seiten des Bogens im Innern der İmaretmedrese befinden, anbringen lassen. Die Photographien dieser Inschriften finden sich am Schluss dieser Veröffentlichung. Die Schrift ist sehr verschnörkelt. Die achtzeilige Inschrift über der Tür des rechten Gemaches lautet: [1] [2]

Die Inschrift über der Türe des linken Gemaches, die obigen Auszug aus der Stiftungsurkunde fortsetzt, lautet: [2].

Waehrend İbrahim im Şevval 835 seine erste Stiftungsurkunde aufsetzte, hat er eine İmaretmedrese gebaut, die drei Monate spaeter fertig wurde. Über der Türe dieses Gebaeudes wurden folgende Inschriften angebracht:

Evliya Çelebi, der diese İmaretmedrese im siebzehnten Jahrh. besuchte und als im Betrieb befindlich beschreibt hat diese Inschrift falsch und unvollstaendig angeführt. Derselbe Reisende sagt über diese Anstalt

Anmerkung des Übersetzers: Diese Übersetzung ist auf Grund des maschinengeschriebenen Konzepts des Verfassers der Arbeit ohne Vergleich mit den arabischen Originalen angefertigt. Sie kann also nicht als Übersetzung aus dem Original betrachtet werden.

Türk Tarih Kurumu

[1] Dieser Auszug der Stiftungsurkunde ist mit der Urkunde selbst verglichen worden. Zu diesen Inschriften, die in der Tarih Encümeni Mecmuası 3, 827 veröffentlicht sind, ergeben sich jezt eine Reihe Verbesserungen.

[2] Siehe Seite 109/110

TÜRK TARİHİNİN ANA KAYNAKLARINDAN CAMİÜTTEVARİH

ve

Fazlullah Reşidüddin

Ord. Prof. M. Şemseddin Günaltay

Türk tarihinin islâm devrinde yazılan ana kaynaklarının en önemlisi İlhaniler zamanında kaleme alınmış olan جامع التواريخ tir. Kitap İlhaniler hükümdarı meşhur Gazan hanın emrile Hemedanlı vezir (فضل الله رشيدالدين ابن ابوالخير عمادالدين) in başkanlığı altında bir heyet tarafından tertip edilmiştir.

Bu mühim tarih kitabının telifine saik İrana hakim olan İlhânilerin Tuslu Nasirüddinin Şehnamesine nazire olarak Mogollar için de bir zafername tanzim ettirmek yolundaki arzuları olmuştur.

Cengizin torunu ve dördüncü halefi Mengü (Mönkke) Kaanın 1252 tarihinde İranda Alamut Kalesinde oturan batınî (شيخ الجبل) leri ile Bağdattaki Abbasî Halifelerini ortadan kaldırmağa memur ettiği kardeşi Hulâgû (Kulagu), bu işleri muvaffakiyetle ifadan sonra İranda İlhâniler saltanatını tesis etmişti. Bu saltanat, tarihi Med lere ve Ahamanişlere dayanan bir hittada kurulmuştu. Firdevsînin rengin kalemi bu ülkenin tarihini ve eski şehinşahlarını, Pişdadyan, Kiyanyan, Eşkâniyan ve Sasaniyan tabakaları çerçevesi içinde ebedileştirmişti. Bundan dolayı Mogul hükümdarlarının maddî varlıkları bu eski hükümdarların canlı ve şanlı hatıraları karşısında pek sönük kalıyordu.

Mogul prenslerile ümerası islâm dinini, iran dilini aldıktan sonra yerlilerle ihtilatları artmış, daima şanlı mazileri ve eski şehinşahlarile iftihar eden iranlılar karşısında - tarihî bir maziden mahrum olmak itibarile - küçüldüklerini hissetmeğe başlamış, kendileri için de maziye doğru uzanan ünlü bir tarih tertip ettirmek lüzumunu duymağa başlamışlardı. İlhan Tegudar Ahmedin asrın büyük tabiblerinden Kutbüddini Şirâzî ile kardeşi Kemaleddin'in tesirleri altında müslüman dinini kabul etmesi yalnız İlhanilerle Mısır Türk sultanı Seyfüddin Klavun arasında baş gös-

teren harbi durdurmamış, İranda Selçukîler devrinde parıldıyan ilmî hareketin de tekrar canlanmasına yol açmıştı. Bu hâl Mogollar için de şehnamevari bir zafername tertip ettirmek lüzumunu gittikçe bütün ümeraya hissettiren bir amil oldu.

Bu lüzumu şuurlu Bir surette kavrıyan Tegudar Ahmedin dördüncü halefi İlhan Gazan Mahmut (1295-1304), vezirlerinden Ebülfazl Reşidüddini, Cengiz hanedanı için Firdevsînin şehnamesi tarzında tertip edilecek manzum zafernameye esas olacak bir tarih kitabı yazmağa memur etti.

Gazanın veziri bu ağır işi başarabilecek evsafı haizdi. o, yalnız İran saraylarının korkunç entrikalarına vakıf kurnaz bir siyaset adamı değil, aynı zamanda hazakatli bir tabip, Arap, Acem, Türk, Mogol ve belkide Çin dillerine vakıf [1], kalemi kuvvetli bir edip idi. Tarih, teoloji, metafizik sahalarında da geniş malumatı haizdi.

Fakat, Şehnamenin ilk insan saydığı Kiyummerse (Kayamaratha) dayanan hükümdar silsileleri yanında İlhanîlerin nesebi Yesukay Bagaturu öte geçemiyordu. Çünkü Mogollar, Asyanın diğer kavimlerine nisbetle Cengizin zuhuruna kadar şerefli bir varlık gösteremişlerdi.

Filhakika, Şarkî Asyanın eski kavimlerine dair esaslı malûmat veren Çin vekayinamelerinde milâdî altıncı asırdan evvelki zamanlara ait olarak mogullardan hemen hiç bahsedilmemiştir. Hattâ Mogol adına bile ancak milâdî altıncı asırda Tang sülâlesi tarihlerinde tesadüf edilmektedir. Tang vekayinamelerinde Mongu-Şi-Vey namı altında bahsedilen Mogol boylarının Tukyu (Tu-kiyue) yani Türk beylerine çobanlık ettikleri de tasrih olunmaktadır.

Makalemize mevzu olan Camiüttevarihde Mogol adının acemce fürumande (قوزباقه) ve sadedil (سادجل) yani hödük manasına gelen (موغل اول) Mong-ol muharrefi bulunduğunun tasrih edilmesi de Çinli müverrihlerin verdikleri haberi teyit etmektedir.

Orhon kitabelerinde - Hingan daglarından Ceyhun boylarına kadar uzayan sahadaki kavimlerin hemen hepsinden bahsedilmiş olduğu halde Moğollara ait birşey söylenilmemiş olması da bunların yedinci ve sekizinci asırlarda zikre değer bir ehemmiyetleri olmadığını göstermektedir.

Fakat İlhanGaza nın Şehnameye muadil bir Mogol tarihi vücude getirilmesini emrettiği zamanda yani Mogolların hemen bütün Asyaya hâkim oldukları devirde Mogollar için tarihin karanlık-

[1] Lucien Leclerc, Histoire de la mèdecin Arabes, t. 2, p. 133.

larına kadar gömülecek şanlı bir nesepname ve bir tarih uydurmak pek okadar müşkül bir iş değildi. Bunun için zengin bir kaynak da vardı:

Cengizin varis olduğu Türk illerinde kahraman Türk milletinin mazinin derinliklerine gömülen devirlerdenberi şanlı destanları terennüm ediliyordu. Bir kalem darbesile bu destanı Mogollara maletmek, bu suretle şehname kahramanlarını bir kaç defa yenerek İrana hâkim olan Efrasiyabı yani Alp Ertunga da denilen Oguz Hanı Mogolların ceddi yapmak bir münşilik meharetinden başka birşey değildi. Bu mehareti göstermek Yahudi dönmesi olduğu rivayet edilen Reşidüddin için müşkil bir iş olamazdı.

Reşidüddinin Türk destanlarını kimlerdenn öğrendiğini ve bunları Nasıl Mogollara maletmiş olduğunu bize haber veren Seyhun boyları Türklerinden Benaketli Fahreddin ile Kâsanlı Şemsüddindir[1].

[1] Kâsanlı Şemsüddin, Camiüttevarihin ne suretle telif edilmiş olduğunu tasvir eden aşağıki manzumesinde yapılan tahrife itiraz etmek istiyormuş gibi destanın ve tarihin Türklere ait olduğunu ve Türk ile Mogol tarihlerinin ayrılığını tasrih etmektedir.

بزرك سخن‌ران وجنگـان لقب . بپیش جهاندار بکشاد لب
که تاریخ شاهان‌مرا ازبراست . ولی نظم کارکس دیگر است .
بخواجه رشید آنکهی گفت شاه . که ای دانش موبد نیکخواه
زمنثور تاریخ ترکان نخست . همه‌بشنو ازراست گویان درست
بنغمر آن سخنها چوگرد آوری . دراند ازان پس بنظم دری
همه بستد وکرد فکر اندران . پیوست با گفتهٔ دیگران
زبیدار و داننده ترکان پیر . زتاریخ دان مردم یادگیر
چو پولاد جنگـان و خواجه رشید . نشستند باهم چوپیر ومرید
روایت همی کرد فرخنده میر . وزو می‌نویسید دانا وزیر
بنزدیك هر پیر وهر مهتری . زترکان درین باب بد دفتری
ازایشان همه بستد ونقل کرد . ورا رهنمائی درین عقل کرد
نویسندهٔ ترکی وپارسی . همانا که بودند دوپارسی
که ازبهر اینکار بنشاندشان . بسر برزر وکوهر افشاندشان
دوسه‌سال بود اندرین جستجوی . همی‌کرد باکس جزاین گفت وگوی
نمود این همه جوشش واجتهاد . که تا کرد هر دفتری راسواد
زایام نوح نبی تا کنون . بیاور دکردار کردون دون
روشهایی هرکس درو یادکرد . دل وجان خوانندکان شادکرد
زتاریخ ترك ومغول پیش ازین . نبودی کتابی برایران زمین
کنون هست از اقبال و وزیر . بدست این چنین دفتری دلپزیر
جوشد نثر تاریخ ترکان تمام . (غزان) خواست کزنظم بایدنظام

Bunların verdikleri malûmata göre Gazan Han Reşidüddini bu vazifeye memur ederken maiyetine Türk tarih ve an'anelerini çok iyi bilen Alp Pulat ile bir takım uygur kâtipler terfik etmişti. Çince Çeng - Siang (farisi metinlerde چنکسان suretinde yazılıdır) unvanını taşıyan Alp Pulat, Kubilay Kaan tarafından İlhaniler sarayına memur edilen büyük kumandanlardan idi. O esnada bir vazife ile Irana gelmiş olan ve Çin vekayinamelerini bilen Litaci (Li - ta - tsü) ve (یکسون) Yük - sun adlı Çinli iki âlimde bu vazife ile tavzif edilmişlerdi.[1]

[1] Seyhun nehrinin sağ sahilinde Ilak ırmağı civarında çok mamur bir şehir iken Cengiz tarafından hak ile yeksan edilmiş olan Benaket şehrinde doğan Türk müverrihini Fahri Benaketi, İstanbulda Âşir Efendi Kütüpanesinde 254 numarada mukayyet (روضة اولی الالباب فی تواریخ الاکابر والانساب) unvanlı eserinde camiüttevarihin yazılışında Çin âlimlerinin yardımlarını şu suretle anlatıyor:

«در زمان پادشاه اسلام غازان خان فرمان شد تا تاریخ مبارك غازانی را تألیف کنند. خواجه رشید وزیر، از حکمای خطای لیتاجی ویکسون نام را که ایشان هردو بر علم طب ونجوم وتواریخ واقف ومتبحر بودند وبعضی آزان کتب خطای باخود آورده احضار فرمود وایشان تقریر کردندکه هرچند تاریخ اهل خطای وعدد سالهای ادوار ایشان نامتناهی ست. کیلن تاریخی که اسامیٔ پادشاهان آنجا دران مشروح و مفصل است وبنیاد حکایات برآن نهاده ودرین وقت میان اهل خطایی شهرتی دارد. وبرآن اعتماد کرده‌اند. کتابیست که آنرا سه‌حکیم معتبر باتفاق ساخته اند یکی‌را نام ! فوهین خوشانك)، (فوهین) اسم است و (خوشانك) صفت یعنی بخشی (لاما) و از شهر تای غانجو (Kan-Çeu)، (Tay-Ka-Çeu) بودست. ودیگر را نام (فیخوخوشانك) از شهر قنجو ونام دیکر شنخون از شهر لاوکین (Lao-Kiysn) ایشان هر سنه آن تاریخ را ازکتب قدیم انتخاب کرده‌اند وتمامیت حکماء ودانایان ایشان تصحیح ومقابله کرده‌اند....»

Fahri Benaketinin bahsettiği üç Çin filozofunun birincisi Fu - Hiyen - Kho - Şang, ikincisi (Fei - Ho - Kho - Şang) üçüncüsü ise Şang - Hun) adlı âlimler olduğunda şüphe yoktur. Bunlar tarafından tertip edildiğini haber verdiği tarih kitabının ise Çinin en kıymetli tarih kitaplarından olan (Tong - Kien - Kang-mo) ünvanlı eser olması mühtemeldir. Bu kitap, Fahri benaketinin söylediği gibi Çin de hükümran olan sülâlelerin bir nevi takvim esamisi mahiyetinde bir eserdir.

Reşidüddin bu iki Çinli hâkim ile beraber Pulat cenksan ve Uygur âlimlerinin yardımlarile (Tarihi mübareki gazani) adını verdiği bu eserini 1304 senesi mayısında ikmale muvaffak oldu. Fakat kitabı tebyiz ettirmeden evvel Gazan Mahmut vefat ettiğin-

den (17 mayıs 1304) eserini bizzarure ertesi sene Olcaytu Horbenda [1] ya takdime mecbur oldu. [2]

Mogollara, mazinin karanlıklarına kadar gömülen şanlı bir tarih kazandıran bu eseri Gazanın halefide takdirlerle karşıladı. Reşidi iltifatlarına gark etmekle iktifa etmiyerek ona bir çok emlâk ve arazi de ihsan etti. [1] Fakat bu kitabın kendi namına ithaf edilmesini kabul etmedi. Bu kitabın selefine nisbetle (Tarihi mübareki Gazani) ismini taşımasını ve kendi namınada ayrıca bir umumî tarih yazılmasını emreyledi. Olcaytunun bu emri üzerine Reşidüddin Tarihi Âlem ismile bir ikinci cilt daha yazdı. Her iki ciltde birden de Camiüttevarih adını verdi.

O asrın şöhretli müverrihlerinden (ابوالقاسم محمد بن علی القاشانی) eserlerinde ikinci cildin telifinde Reşidüddine muavenet etmiş olduğunu ima etmektedir. Reşidüddin Camiüttevarihte bu hususa dair bir şey yazmıyorsa da Kaşaninin Reşit hakkında ki çok hürmetkâr ifadelerinin ikbal devrinde bu vezire intisabı bulunduğunu göstermesi,

[1] Farisi dili ile yazılmış olan kitaplarda umumiyetle Mehmet Olçaytunun ismi خدابنده suretinde kaydedilmektedir. Bu lâfzın Mogolca üçüncü manasma gelen Khurbanda خوربانده nın muharref olduğunda şüphe yoktur. Çin müverrihlerinin Olcaytunun adını Ho-Ül-pan-ta şeklinde yazmış olmaları da Hudabendenin horbandadan alınmış olduğunu teyit etmektedir. Aslen Türk olan Ebülmehasin Tanrı verdi (tagri berdi) nin (النجوم الزاهره فی ملوك المصر والقاهره) adlı kıymetli eserinde Olcaytunun adını خوربانده tarzında yazmış olması da Hudabendenin İranlılar tarafından tahrif edilmiş bir şekil olduğunu göstermektedir.

[2] ابوالقاسم عبدالله القاشانی yegâne nushası İstanbulda Ayasofya kütüphanesinde bulunan Olcaytu tarihinde جامع التواریخ in Horbandaya takdiminden bahsederken ولذینهٔ دهم شوال اربع وسبعمائه دستور ایران خواجه وشیدالدین کتاب جامع التواریخ بر رأی پادشاه عرضه کرد ibaresile eserin ne zaman hitam bulmuş olduğunu tasrih etmektedir. Yine Ayasofya kütüphanesinde 3271 numarada mukayyet ve müellifi meçhul (Camiüttevarih zeyli) ünvanlı eserde دوجمعهٔ دهم شوال سنة اربع وسبعمائه صاحب سعید خواجه رشیدالدین طیب الله ثراه کتاب جامع التواریخ را بر رأی پادشاه سعید عرضه داشت وترتیبت ونواخت فراوان یافت denilerek teyit edilmiştir.

[1] Reşidüddinin Camiüttevarihi takdimi üzerine Olcaytunnn kendisine o zamana kadar emsali görülmemiş bir nisbette atayada bulunduğu aşağiki vesikadan anlaşılmaktadır:

« وحد ثنی شیخنا فرید الدهر ابوالثنا محمود بن ابوالقاسم الاصفهانی اطال الله بقاه : ان خواجه رشید الدولة الف کتابا سماه جامع التواریخ و قدمه للسلطان خدابنده وقال له ان ارسطو عمل کتابه وقدمه للاسکندر فاجاده علیه الف الف دینار وما انت ممن ترضی ان تکون دون الاسکندر لارسطو فاخذ به خواجه رشید املاکاً وعقاراً قیمتها قدر المبلغ ثلث مرات. قال والاملاك الی الآن فی ید اولاده وذریته .... »

E. Blochet o zamanki müelliflerin verdikleri malûmata istinaden İlhan Olcaytunun Rşidüddine bahşetmiş olduğu arazi ve emlak kıymetini bir milyon dinar tahmin etmektedir.

Reşidüddinin de hicrî 704 tarihinde memur olduğu bu vazifeyi; vezaretinin bin türlü meşgaleleri arasında; iki sene kadar az bir müddet zarfında ikmal etmiş olması gibi hususlar gözönüne alınırsa Kaşaniye hak verilebilir.

Reşidüddin, Mogol istilâsı devrinde eski kıymettar ve nadir eserlerin nasıl mahvolduklarını, ابن جرير وابن مسكويه gibi büyük müverrihlerin eserlerinin bilâhare cahil müstensihler tarafından nasıl tahrif edilmiş olduklarını görmüş olduğu için, kendi eserlerini bu akibetten kurtarmak maksadile bir çok tedbirler almış ve bu yolda çok büyük masraflar ihtiyar etmiştir.

Olcaytunun vermiş olduğu ihsanların yardımile Tebrizde inşa ettirdiği (ربع رشيدى) ye yani Reşidiye mahallesine bir de kütüphane ilâve ettirmişti. İki büyük ciltten mürekkep olan tarihini (جامع التواريخ), diğer mevzularlara ait eserlerini de (المجموعة الرشيديه) adları altında toplıyarak bu kütüphaneye koymuş, bunlar esas tutulmak suretile yeni yeni nüshalar istinsah ve teclit edilerek başka memleketlere dağıtılmaları için bir çok mal vakfetmiştir.

Bu hususa dair tanzim ettirmiş olduğu vakfiyeye nazaran her istiyen adam (ربع رشيدى) Rab'i Reşidi kütüphanesine müracaatla oradaki kitapları tetkik ve istinsah edebilecekti. Fakat kitapların asıllarının buradan çıkarılması memnudu. Kitapların yanlış istinsah veya tahrif edilmemesi için, bu işe memur olan adamların âlim, tarih ve lisana vakıf zevattan olmaları da vakıfnamede tasrih edilmişti. Bu işe memur olan Müstensihler behemehal senede en az ikişer nüsha yazarak başka memleketlerdeki kütüphanelere göndereceklerdi.

Camiüttevarihin birinci ve ikinci ciltlerinin çok kıymetli iki nüshası İstanbulda Topkapı Saray kütüphanesinde mevcuttur. Ayrı ayrı yer ve zamanlarda, başka başka müstensihler tarafından yazılmış olan bu iki ciltten birincisi İstanbulda ve belki Türkiyede yegâne nüshadır. Bu cildin sonuna müstensih tarafından ilâve edilen zeylde bu eserin umumi mahiyyette olmak üzere bir ikinci cildi bulunduğundan bahsedilmiş, ve bu nüshanın ilhan Olcaytu zamanında Bağdatta yazılmış olduğu tasrih olunmuştur.

Bu nüshanın Olcaytu zamanında yazılmış ve hicrî 717 senesi şabanının sonunda (milâdi 1317) hitam bulmuş olmasına, Reşidüddinin de Olcaytonun halefi Ebüssait zamanında ve hicrî 718 senesinde (milâdi 1318) katledilmiş bulunmasına nazaran bu nüshanın müellifin hayatında istinsah edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Müstensihin yazdığı zeylde Reşidüddinden (آصف عهد) tabirile bahsetmiş olması

da kitabın yazıldığı tarihte Reşidüddinin iktidar mevkiinde bulunduğunu göstermektedir. [1]

Camiüttevahirin Türk tarihi noktai nazarından mühim olan kısmı bu ciltdir. Bu cilt evvelâ geniş nisbette baplara, sonra da her bap bir takım fasıllara ayrılmıştır. Türk kavimlerinin zuhurile bir takım şubelere ayrılmasından, muhtelif boy ve ırkların ahvalinden bahsolan birinci bap, bir dibace ile dört fasla ayrılmıştır. Dibacede Türklerle meskûn mıntakaların coğrafî vaziyetlerinden, hudutlarından, tahavvüllerinden ve bu mıntakalarda oturan Türk boylarından bahsedilmiş, birinci fasıl ise Oğuz boylarına ve menkıbelerine, Oğuz efsanesine tahsis olunmuştur. İkinci fasılda, Mogollardan ve Mogol Boylarından, üçüncü fasılda, başlı başlarına birer hükûmet kurmuş olan ve diğer fasıllarda bahsedilmemiş olan Türk boylarından, dördüncü fasılda ise Mogolların Durlegin ve Nirun denilen boylarından bahsolunmuştur. Kitabın ikinci babı ise Mogol, Türk kavimlerinin tarihlerine ve bilhassa Cengizden itibaren Gazan han zamanına kadar muhtelif ülkelerdeki Mogol devletleri tarihlerine hasrolunmuştur. [1]

[1] Topkapı saray kütüphanesindeki birinci cilt sonuna müstensih tarafından yazılan ve bu cildin nerede ve hangi tarihte istinsah edilmiş olduğunu gösteren parçayı aynen dercediyoruz :

« مخدوم جهانیان ، آصف عهد مصنف این کتاب که موسومست بتاریخ مبارك غازانی بنام سلطان سعید مغفور مرحوم غازان خان انارالله برهانه ، ساخته و بنام پادشاه وقت سلطان السلاطین الارض مشارقها و مغاربها مجلدی دیکر ساخته استکه موسومست بتاریخ عالم . و آن مجلیست ازعهد آدم تاالکنون وتاریخ وحکایات آن پادشاه وقتکه تاقیام ساعت تابنده ومستدام باد . ازابتدای ولادت اوتامنتها که جاوید خواهدبود ذیل آن کتاب باشد . . . . . تمام شد این کتاب مبارك درآخرماه شعبان سنه سبع عشر و سبعماة بمقام بغداد حماها الله تعالی...

[۱] باب اول دربیان حکایات ظهور اقوام اتراك و کیفیت انشعاب انسال بقبایل مختلفه و شرح حال آبا واجداد هرقوم برسبیل کلی. واین باب مشتملست بردیباجه وچهار فصل . دیباجه: درذکر حدود مواضع اتراك و تفصیل اسامی والقاب هر شعبهٔ ازان اقوام که معلوم شده است.

فصل اول درحکایات اقوام اوغوز که پسرزادهٔ ابولجه خان بوده که پسرنوح پیامبر بود ، یافث نام . و اقوامی که ازاعمام او یااو متفق بودند ذکر شعبهٔ او.

فصل دوم ، درذکر اقوامی ازاتراك که ایشانرا این زمان مغولی کویند . لیکن درقدیم هر یکرا اسمی و لقبی مخصوص بود . وهم سروری و امیری داشته اند .

فصل سیوم ، درذکر اقوامی از اتراك که هریك علیحده پادشاهی داشته اند. لیکن ایشانرا یااقوامی که درفصول سابق ذکرایشان آمده خویشتی نبود .

فصل چهارم، درذکر اقوام اتراك که درقدیم لقب ایشان مغول بود و این فصل بر دوقسمت قسم اول درذکر مغولدر لکین ، قسم دوم درذکر مغول نیرون .

باب دوم : دربیان داستانهای پادشاه اقوام مغول و اتراك و غیرهم [جامع التواریخ]

Bu cilt, yukarda izah edildiği veçhile Türk efsanesini Mogollara maletmek gayretile, Mogollarla Türkleri karıştırmak gibi siyasî tesirlerle yapılan tahriflere, mister (Havart) ın derin bir vukuf ve salâhiyetle isbat ettiği üzere [1] Türk oldukları muhakkak olan bazı Boyların Mogollardan sayılmış olmasına rağmen, Türk tarihi noktai nazarından Arap, Acem ve Türk dillerile yazılmış tarih kitaplarının en kıymetlisidir. Bilhassa muhtelif Türk boylarına ve hayatlarına dair verilen malûmat çok önemlidir.

Camiüttevarihin Topkapı sarayındaki ikinci cildi ise, ihtiva ettiği minyatürler itibarile emsalsiz bir kıymeti haizdir. Üzerindeki kayıt ve tarihlerden bu cildin de müellifin hayatında istinsah edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Camiüttevarihin ikinci cildinin İstanbul kütüphanelerinde müteaddit nüshaları bulunduğu gibi Ayasofya kütüphanesinde bir de Arapca tercümesi vardır.

Camiüttevarihin bu ikinci cildi, mündericat itibarile birinci cilt kadar ehemmiyetli değildir. Reşidüddin bu ciltte evvelki asırlarda islâm âleminde yazılmış olan umumî tarihleri ve bilhassa, (محمد جرير طبرى) nin (تاريخ الامم والملوك) ü ile (ابن مسكويه) in (تجاوب الامم و تعاقب الهمم) i, (مسعودى) nin (مروج الذهب و معادن الجوهر) i, (مطهر بن طاهر المقدسى) nin (كتاب البدأ والتاريخ) i, (ابو حنيفة الديشورى) nin (الاخبار الطوال) i ve nihayet (ابن الاثير) in (الكامل فى التاريخ) i, (ابو بكر محمد بن راوندى) nin (راحة الصدور) u gibi eserleri icmal etmiştir. Bu cildin en ehemmiyetli kısmı, Hint ve Çin tarihlerile İsmailiye fırkasından bahseden sahifeleridir. İslâmî devirdeki hükûmetlerden bazılarını ihtiva etmiyen bu ikinci cilde nisbetle Timurîler devrinde Müverrih (Hafız Ebru) tarafından yazılmış olan ve Topkapı Saray kütüphanesinde çok güzel bir nüshası bulunan (مجموعة حافظ ابرو) daha şumullü ve noksansızdır.

Camiüttevarihin Londrada Britiş Müzeum de de iki nüshası bulunduğunu M. Rieu'den öğreniyoruz. Bunlardan müze kataloğunun 7628 numarasında mukayyet olan nüsha (Timurleng) in oğlu Şahruh zamanında ve Baysongur Mirzanın ölümünden biraz evvel yazılmıştır

[1] İngiliz Fünun Encümeni azasından Hanri Havart, Mogollar tarihine dair çok kıymetli bir eser yazmıştır. Bu kitap umumî harp içinde Maarif Nezareti tarafından (Abdülahat Davut) a tamamen tercüme ettirilmiş ve o zaman (Asarı İslâmiye ve Milliye Tetkik Cemiyeti neşriyatı) meyanındaki 15 forması da arap harflerile basılmıştı. Türk tarihi hakkında çok esaslı tetkikleri ihtiva eden ve tamamen tercüme edilmiş bulunan bu büyük eserin müsveddelerinin buldurularak tabettirilmesini, millî kültür namına Kültür Bakanlığından ehemmiyetle dileriz.

Bu nüshanın birinci cildinin başındaki Besmele Baysongurun kendi yazısıdır. Ayni kütüphanede 16688 inci numarada mukayyet olan diğer nüsha ise Reşit Hanî denilen bir zat tarafından istinsah edilmiştir.

Camiüttevarihin birinci cildinin tab'ına mükerreren teşebbüs edildiği halde tam bir tabı vücude getirilememiştir. Vaktile Rus âlimlerinden Brızin birinci cildin birinci kısmını Rusyada tabettirmiş, ikinci kısmın Cengiz Han devri nihayetine kadar olan kısmı da Katremère tarafından neşrolunmuştur. Bilâhare Müsteşrik E. Blochet'nin himmetile ikinci kısmın (Oktay Kaan) devrinden (Timur Kaan) devri nihayetine kadar olan Kısmı da (Gıbb Memorial) neşriyatının XVIII. inci cildi olarak 1911 de bastırılmıştır. Matbu kısımların en itinalı ve ciddî bir kıritike müstenit olarak ilmî bir şekilde tertip edilmiş olanı E.Blochet'nin bastırdığı kısımdır.

Türk Tarih Kurumu, ahiren Camiüttevarihin birinci cildinin tamamının ikinci cildinin de millî tarihimize ait olan önemli kısımlarının öz dilimize çevrilmesini karar altına almıştır. İlim hayat itibarile memleketimiz için önemli bir hâdise olan bu kararından dolayı Kuruma minnet ve şükranlarımızı sunarken ilmî tetkiklerde bulunacaklar için behemehal metnin aslının da tabettirilmesi icap ettiğini hatırlatmayı da bir vazife biliriz.

İlhanîlerden Mahmut Gazan devrinde nihayetlenmiş olan Camiüttevarihe Timurîler zamanında bir zeyl yazdırılmıştır. Ayasofya kütüphanesinin 3721 inci numarasında mukayyet ve çok güzel bir yazı ile yazılmış olan bu zeylin müellifi meçhuldür. Zeyl, kataloğa yanlış olarak (جامع التواريخ رشيدى) namile dercedilmiştir. Halbuki (جامع التواريخ) olmadığı küçük hacminden de anlaşılan bu eserin şöyle bir tetkiki bile onun Reşidüddinin kaleminden çıkmadığını anlatabilmektedir. Bu hatanın eser tetkik edilmeksizin mukaddemesinde görülen (رشيدالدين) ve (جامع التواريخ) isimlerine aldanılmış olmasından ileri gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Esasen eserin aşağıya aynen dercettiğimiz mukaddemesinde Timurîler devrinde (Şahruh) Mirzanın emrile yazdırılmış olduğu da tasrih edilmek - tedir. [1]

[1] Zeylin mukaddemesinde, Şahruh Mirzanın emir ve tensibile yazılmış olduğu tasrih edildikten sonra telif sebepleri şu suretle izah olunmuştur:

(میزان الحق والدنیا والدین ، غیاث الاسلام ، مغیث المسلمین ، اعدل الملوك فی العالمین (شاهرخ بهادر) ، النافذ احکامه و اوامره فی الخافقین ، المضروب خیام دولته فوق الفرقدین .....

... بنابر شغفی که بر احوال گذشتگان دارد . دائم الاوقات دربندگی حضرتش کتب تواریخ خوانند . چنانکه اگر آن حضرت راباد شده از جملهٔ این کتاب مبارك که موسوم است

Timurîler, İrandaki İlhanî hanedanını (Ebu Sait Bahadır Han) ile münkarız saydıklarından Mahmut Gazan devrinde nihayetlenen Camiüttevarihe (Olcaytu Horbanda) ile (Ebu Sait Bahadır) devirlerini de ilâve ettirerek bu hanedan tarihini ikmale ehemmiyet veriyorlardı. Şahruh Mirzanın emrile yazılmış olan bu eser, bu ehemmiyetin bir ifadesidir. Müellifi meçhul olan bu eserin Şahruhun müverrih ve nedimlerinden Hafız Ebru veya Timurun müverrihi ihtiyar (شرف‌الدین علی یزدی) den biri olması muhtemeldir.

Ebu Sait Bahadır zamanında (ابوالقاسم عبدالله بن محمد الکاشانی) tarafından kaleme alınmış olan (تاریخ پادشاه سعید غیاث‌الدین اولجایتو سلطان محمد) unvanlı eserde Mahmut Gazan devrile nihayetlenen Camiüttevarihin tabiî bir zeyli mahiyetindedir.

Olcaytu Horbanda devrinin mükemmel bir vakayinamesi mahiyetinde olan bu kitap, biraz tarafgirane yazılmış olmasına rağmen, bu devir için yegâne vesikadır. Kaşaninin bu eserinin tek nüshası İstanbulda Ayasofya kütüphanesinde mahfuzdur. Eserin Paris Millî Kütüphanesinde 1443 üncü numarada mukayyet bulunan nüshası da Ayasofyadaki ana nüshadan istinsah ettirilerek götürülmüştür. (Olcaytu Sultan Mehemmet Horbanda) devrinin tek vesikası olan bu eserin Türk Tarih Kurumu tarafından aynen bastırılması şayanı temennidir.

***

Kaşaninin yukarıda bahsettiğimiz Olcaytu tarihi ile Camiüttevarih zeylinden anlaşıldığına göre, büyük tarihin şöhretli müellifinin akibeti pek feci olmuştur. Mahmut Gazan ve Olcaytu devirlerinde vezir Sadüddin ile ahenkli bir surette İlhanîler saltanatını idare eden Reşidüddinin araları, sonraları bozulmuştu. Buna sebep Olcaytunun pek ziyade teveccühünü kazanmış olan genç ve muhteris (Tacüddin Âlişah)ın 1310 tarihinde üçüncü vezir olarak divana girmesi oldu.

Entrika, iftira, tezvir gibi hususlarda emsali nadir ve çok zeki bir adam olan Âlişah, her ikisini birer birer ortadan kaldırarak İlhanîler saltanatını münhasıran kendi pençesi içine almak

جامع التواریخ رشیدی . مصنف صاحب الاعظم دستور الوزرای فی‌العجم . خواجه رشید الحق والدین فضل الله که در شهور سنه اربع و سبعماية مجری بآتمام پیوسته . چون بندگی آن حضرت بعرض رشید وبر مضمون آن وقوف یافت . خاطر همایون ملتفت آن شد که قضیهٔ سلطان محمد خدابنده و پسرش سلطان سعید ابو سعید بهادر نورالله مرقدهما در ذیل این کتاب مبارك افزاید ...

[ذیل جامع‌التواریخ. آیاصوفیه کتبخانه‌سی, No.3271]

için, divana girdiği günden itibaren iki vezir arasına nifak sokmağa başladı. Nihayet Sadüddin ile Reşidüddinin araları müthiş surette bozuldu. Sadüddin sultanın huzurunda Reşide karşı ağır itaplarda bulundu. Hayatını hile ve tezvir ile geçirdiğini söyledi. Hattâ onu Mogol prenslerini pek ziyade kuşkulandıran sihirbazlıkla ve Yahudilere temayül ile ittiham etti. [1]

Reşidüddinin gösterdiği hilim ve ihtiyatla hâdise o gün için kapandise de, münaferet alttan alta bütün şiddetile devam etti. Reşid, hasmını bertaraf etmek için Olcaytu nezdinde günden güne nüfuzu artmakta olan Âlişah ile birleşti. Fakat bu hareketile kendisinin feci akibetini de hazırlamış oldu.

Sadüddin namuskâr bir adamdı. Fakat maiyyetindekiler alabildiklerine hırsızlık ediyor, rüşvet alıyor, memleketi kasıpkavuruyorlardı. Sadüddinin genç ve güzel zevcesi de ihtiyar veziri istediği gibi oynatıyor, ona rakiplerine ipucu verecek işler yaptırtıyordu [2].

Reşidüddin ile Âlişah, bu vaziyetten istifade ederek Olcaytuyu ihtiyar vezir aleyhine tahrik ettiler. Sadüddinin hesapları görüldü. Birçok yolsuzluklar ve suiistimaller meydana çıkti. Hükümdarın iradesile ihtiyar vezirin kafası koparıldı.

Fakat müşterek düşman ortadan kalkınca bu defa iki fettan vezirin arası açılmağa başladı. Aralarında alttan alta bir nüfuz mücadelesi baş gösterdi. Âlişah daha kurnaz, ahlakî esaslara daha lâkayt ve daha genç olduğundan bu mücadelede galip çıkması muhakkaktı. Reşidi düşürmek için, maktul Sadüddinin güzel zevcesile de birleşmeği ihmal etmedi. Bu kadın da saray etibbasın-

[1] میان خواجگان سعدالدین و رشیدالدین گفت وگوی ، ووحشت ونفرت واقع گشت. سعدالدین با او بحضور پادشاه مناقضت وعداوت ظاهر کرد. وخطا یهای خشم انگیز از سر لجاج و ستیز از زرق وتمویه وزور وتزویر وتهور وسحر وکیمیا. چنانکه منافیات صداقت بعداوت، ومودت بمناغضت، ومحبت بمناقضت انجامید ورشید از سر حلم واحتمال وکمال هوشمندی وعاقبت اندیشی اغماض واغضاء نمود وگفت ای سعدالدین تا امروز ترابندهٔ بی بها بود. اکنون الحمدالله اورا آزاد کردن بعد ازان بخدمت تربیت وتعظیم تاج‌الدین عالیشاه پیش گرفت...

[قاشانی ، نادرع اولجایتو]

[2] وبیشتر خلل کار سعدالدین از شقاوت زنش بودکه شیطانیست درصورت بشر، شوی کفتار وکردار او سر سعدالدین نیکو سیرت مهذب اخلاق مطلب اعراق بیاد داد وتن عزیز بخاك مغاك.

[Kaşanî, Tarihi Olcaytu]

dan Necibüddevle ile bu hususta teşriki mesai etmeği temine muvaffak oldu [1].

Reşidüddin aleyhinde harekete geçen bu adamlar nihayet hedeflerine eriştiler. Olcaytunun son zamanlarına doğru hüküm ve nüfuz hemen tamamile Âlişahın eline geçti. Reşidüddinin, mevkiini kurtarmak için Olcaytu nezdinde yaptığı bütün teşebbüsler neticesiz kaldı. Bu tesirle ihtiyar vezir günün birinde yatağa düştü. Fakat, rakibi bundan da istifade etti. O esnada Horasan Valisi Veliaht Ebu Saidin askerin iaşesi için mütemadiyen para istemesi, hazinede de bu talebi karşılıyacak para bulunamaması, Âlişah için müsait bir tezvir zemini hazırlamış oldu. Reşidüddinin vaktile bir zenci köle alabilecek parası olmadığı halde hazineden çaldığı paralarla mali karune sahip olduğunu, kölelerinin bile servet ve saman sahibi bulunduklarını söyliyerek Olcaytuyu feverane getirdi. Reşidin idamı emrini aldı. Reşit, bazı hamilerinin müdahalesile, hazinenin muzayekasını kendi malile ödemek şartile bu defalık ölümden kurtulabildi. Fakat, İlhanın bu iradesi bütün nüfuzunu ve manevî varlığını tamamile öldürmüştü.

Reşidüddin bu zamandan itibaren, resmen vezarette kalmakla beraber, bütün işleri rakibine bırakmış, yeni bir badireye karşı Emir çobanın himayesine sığınmıştı.

Vaziyet bu şekilde devam ederken günün birinde Olcaytu, müthiş bir ishal ve kay neticesinde öldü.

İktidar mevkiine geçen (Ebu Sait Bahadır) zamanında devlet nüfuz ve kudreti Reşidüddinin hamisi Emir Çobana geçti. Yeni vaziyet Âlişah için pek tehlikeli idi. Fakat Reşidüddin bu fırsattan istifade etmek istemedi. Hattâ saltanatın tebeddülü üzerine Âlişahın nüfuzunun kırıldığını gören bazı ekâbir, Reşide müracaat ederek Âlişahı imha için birlikte çalışmak teklifinde bulundukları halde, ihtiyar vezir bu teklifleri reddetti.

Fakat Âlişah hiçde böyle düşünmiyordu. Evvelce Reşide müracaat ederek Âlişah aleyhine harekete geçmeği teklif eden fakat kabul ettiremiyen rical de bu defa Âlişah ile birleştiler. Bütün bunlar elbirliğile çalışarak ve Mogol ümerasına rüşvetler

---

۱۱ وزن سعدالدین درغلوای ابن فترت وآشوب ابن حیوت جاعتی که از احوال رشید آگاه بو دند خواست که ازپای حیات بر کیرد ودستال فنا کند. با (نجیب‌الدوله) مشورت کرد. وهر کاه که هردو بقصد کتی باهم مجتمع و همراز شدندی، ثالث شیخ نجدی بودی ورابع ابلیس پر تلبیس.

[Kaşanı, Tarihi Olcaytu]

vererek, onları Reşidüddin aleyhine çevirmeğe muvaffak oldular. Emir Çoban da adamlarından Ebubekir Akanın tahrikile Reşid aleyhine döndürüldü. Nihayet ihtiyar Reşid vezaretten azlolundu [1].

Fakat çok geçmeden tecrübeli vezirin divanda bulunması lüzumu anlaşıldı. Emir Çoban, Reşidi azlettiğine nadim oldu. Onu tekrar iktidar mevkiine davet etti. Âlişah ve hempaları, ihtiyar vezirin tekrar iktidar mevkiine getirilmek istenildiğinden haberdar olunca çok ürktüler. Çünkü İlhan Ebu Sait, Emir Çobanın sözünden çıkmıyordu. Reşidüddin Emir Çobanı mahmisi olarak iktidar mevkiine gelecek olursa Âlişah ve taraftarları tamamile yıkılmış olacaklardı. Bu müthiş akibete oğramamak endişesile Reşidüddinin Olcaytuya ilâç yerine zehir vererek öldürmüş olduğu yolunda bir iftira uydurdular. Olcaytunun hususî tabibi Harranlı Celâlüddini de elde ederek bu iftirayı okadar mükemmel bir tarzda yaptılar ki nihayet hem Emir Çoban hem de İlhan Ebu Sait Reşit tarafından böyle bir suikastin yapılmış olduğuna inandılar.

İbni hallegân zeylinde verilen malûmata göre Emir Çoban Reşidüddini (Medinei Sultaniye)ye celbederek isticvap etti. Bu kitabın ifadesine nazaran, Reşit, kendisinin evvelce fakir bir yahudi aktarı ve tabibi iken mücerret Sultan Gazanla kardeşi İlhan Olcaytunun teveccühleri sayesinde vezarete kadar çıkarak bütün malî ve idarî işler kendisine tevdi olunduğu ve bu yüzden pek çok servet kazandığı halde böyle bir cinayete nasıl cüret edebileceğini ileri sürdü. Bunun düşmanları tarafından mahirane tertip edilmiş bir iftira olduğunu söyledi. Bunun üzerine Olcaytunun hususî tabibi Harranlı Celâlüddin celp ve isticvap olundu. Celâlüddin şu ifadeyi verdi: «Sultan Olcaytu şiddetli bir mide rahatsızlığından muztarip bulunduğundan beni çağırtmıştı. Gittim. İlhân sürekli bir isale tutulmuştu. Ayni zamanda da mütemadiyen kusuyordu. Diğer ettibayı da davet ederek Reşidüddinin riyaseti altında bir konsolto yaptık. Hepimiz mide ve emayı takviye edecek kabız ilâçlar verilmesi reyinde bulunduk. Yalnız Reşidüddin sultanın mide imtilâsına uğradığından bahisle evvelâ midenin tasfiyesi lâzımgeldiği ve binaenaleyh müshil verilmek icap ettiği mütaleasında bulundu. Bunun üzerine Reşidüddinin reyine

[۱] ابوبکر آقا که کلانتر نوکران امیر چوبان بود. بقصد رشید میان دربست و پیوسته پیش امیر چوبان از و شکایت می‌کرد تا مؤدی‌بدان شدکه خواجه رشیدرا ازدیوان عزل کردند.

göre sultana müshil verildi. Müteakıben yetmiş defa ishal vaki olarak sultanın ölümünü intaç etti. Reşit de vakanın bu suretle cereyan etmiş olduğunu tasdik etti. Bunun üzerine Emir çoban Reşidüddinin katli emrini verdi. Başı Turize götürüldü. Orada bu baş kelâmullahı tebdil eden yahudinin kafasıdır, Allahın lâneti üzerine olsun... diye bağrılarak sokaklarda dolaştırıldı [1]. Cesedi de parça parça doğranarak her bir parçası ilhaniler idaresindeki ülkenin bir köşesine gönderildi [2]

Reşidüddininin ölümü hicrî 718 (1318 senesi 13 eylülünde) vukubulmuştur. Kendisile beraber oğlu İbrahim de katledilmiştir.

Reşidüddine Yahudilik isnadı, Yahudilerle fazla düşüp kalkmasile alâkadar görülebilir. Reşidüddin, büyük entirikalı işlerde daima yahudileri veya yahudi dönmelerini kullanır, hafiyelik gibi hususları da bunlara gördürürdü. Bu sebepten yahudilerle fazla ve gizli temasları çok olurdu. Kendisinin Musa dininin ince noktaları hakkında da geniş malûmatı vardı. Bu gibi ahvalin yahudilik isnadını kuvvetlendiren âmillerden olacağı tabiidir.

Daha evvel, Olcaytü huzurunda vezir Sadüddinin de yüzüne karşı Reşidüddine yahudilik isnat etmiş olmasına bakılırsa, yahudilik meselesinin büsbütün esassız olmadığını kabul etmek icabeder.

Devletşah tezkeresinde görüldüğü üzere Timurlenkin oğlu Miranşah, Reşidüddinin bazı azasının defnedildiği kabri-ki Tebrizde kendi namına nisbetle Rab'ı Reşidî denilen mahallede idi- açtırarak kemiklerini Yahudi mezarlığına naklettirmiş olması da bu isnadın halk arasında kuvvetle yerleşmiş olduğunu göstermektedir.

---

[1] رشيدالدين ابوالفضل الطبيب، اولا وزير غازان و خربندا . نصب التى انه سقى خربندا سماً و طلب على البريد الى المدينة السلطانيه وحضر بين يدى چوبان وقبل له قتلك الملك. فقال كيف افعل هذا وانا كنت رجلاً يهودياً عطاراً طبياً ، ضعيفاً بين الناس. فصرت فى ايامه وايام اخيه متصرفاً فى المملكة واموالها ولا يصرف شئ الا بامرى. وحصلت فى ايامها الاموال والجواهر والاملاك مالا يحصى. فطلبوا الطبيب الجلال بن الحران، طبيب خربندا فسألوه عن موت خربندا. وقالوله انت قتلته. فقال ان الملك كانت اصابته هيضة قوية فاسهل نحو ثلثماة مجالس وتقيأ قياً كثيرا. فطلبنى وعرض على هذا الحال واجمع الاطباء بحضور الرشيد واتفقوا على اعطائه ادوية قابضة مخثنة للمعدة والامعاء. فقال الرشيد عنده اختلاء وهو محتاج الى الاستفراغ. بعد فسقيناه برأيه دوا مسهلاً فاسهل سبعين مجلساً ومات. فصدقه الرشيد على ذالك. فقال چوبان يا رشيد قتلته. فأمر بقتله ... وحمل رأس الرشيد الى تورز وطيف به ونودى عليه هذا رأس اليهودى الذى بدل كلام الله وقطعت اعضائه وحمل على كل مكان منها شئ .

[2] Katremère, Mines de l'orient.

Reşidin katlini müteakip, gerek kendisinin ve gerek diğer mensuplarının emval ve eşyaları kâmilen garet edilmiştir. Şayanı teessüftür ki bu yağma hengâmesinde Reşidüddittinin o asrın sanat abidesi olarak Tebrizde inşa ve tesis ettirmiş olduğu Reşidiye mahallesinde ki mebani de kâmilen tahrip edilmiş. Hattâ vakıfları bile istirdat olunmuştur. [1]

[1] خون خواجه رشید کشته شد ، قوم و خلق اورا بجموع غارت کردند . و در تبریز ربع رشیدی تمام بغارت ببردند . بعدازان اسباب و املاك اورا بادیوان کرفتند و وقفهایی که کرده‌بود باز ستدند . [ذیل جامع التواریخ]

Türk Tarih Kurumu

ALACAHÖYÜK'TE BULUNAN İSKELETLERİN ANTROPOLOJİK TETKİKİ

Birinci Kısım

Dr. Şevket Aziz Kansu
Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Antropoloji Profesörü

"Kurucusu ve koruyucusu Atatürk'ün emir ve işaretleri üzerine Türk Tarih Kurumu 1935 yılında Çorum Vilâyetindeki Alacahöyük'te arkeolojik hafriyata başlamış ve bu suretle, ulusal kültürümüzün eski hazinelerini saklıyan Anadolu'da, muayyen bir plânla idare edilen, hafriyat serisini açmış bulunmaktadır„.

Kültür Bakanlığı Antikite'ler ve Müzeler Direktörü B. H. Z. Koşay ve arkeoloğu B. R. O. Arık tarafından idare olunan Alacahöyük hafriyatının ilk neticeleri ve keza burada meydana çıkarılan iskeletler hakkında size kısa bir fikir vermek için Kurumumuzun Asbaşkanı Bayan Âfet'in Türk Tarih Kurumu namına 1936 yılında Genève'de ve Ankarada bu mevzu üzerine vermiş olduğu konferanstan bir kaç parça zikretmek çok iyi olacaktır:

«1935 Hafriyat mevsiminde 10 metre derinliğe kadar kazılmıştır. Üçüncü metreden itibaren Eti devrine ait yapı ve vesikalara tesadüf edilmiştir. Dördüncü metreden itibaren Eski Eti devrine ait vesikalar elde edilmiştir. Altıncı metreden itibaren Bakır Çağına ait ve 10 metreden sora da Calcholitique eşyaya tesadüf olunmuştur.

Hafriyat esnasında muhtelif derinliklerde üç mezar ve keza bir küp içinde bir insan iskeleti bulunmuştur: Bu mezarlar üzerine size bazı malûmat vereceğim. 6 metre 35 santimetre derinliğinde bulunan büyük mezar müstatil şeklinde ve dört duvarla çevrilidir. Mezarların içinde bulunan iskelet başı garba ve ayakları şarka doğru olmak üzre sağ tarafına yatıyordu. Dizleri büküktü. Bu mezarın altından ziynet eşyası, kadehler, güneş kursları, geyik heykelcikleri kurban edilmiş olan hayvanların kafaları ve bacak

kemikleri, keza mızrak uçları bulunuyordu. Yedi metre derinliğinde ve büyük mezarın ayak tarafında diğer bir mezar bulundu. Bu mezara ait iskeletin üzerinde de, bakır ve gümüş kâseler ve bir tepsi bulunmuştur. Yine yedi metre de ve birinci büyük mezarın cenubunda üçüncü bir mezar meydana çıkarıldı. Bu iskeletin başı cenuba ve ayakları şimale müteveccihti. Bu iskelet üzerinde muhtelif şekilde birçok altın eşyalar ve kafasının yanında güneş kursları, altın kakmalı gümüş kadehler, çelenk parçaları, bir öküz heykelciği, iki kalıza ve müteaddit hayvan iskeletleri vardı. Yine 7 metrede diğer bir iskelet bulundu. Bu iskelet büyük bir tuğla küp içinde idi. Küpün ağzı kalın ve düz bir taşla kapalıydı. Küpün garbında müdevver bir taş duvar mevcuttur. Bu iskeletin yanında hiç bir eşya bulunmamıştır».

(Bayan Afet'in Alacahöyük'teki arkeolojik hafriyat üzerine verdiği konferanstan), Fransızca Ankara 16 Mart 1936.

Türk Antropoloji Enstitüsüne nakledilen ve "İsadan evvel üçüncü binde„ mamur ve parlak bir merkezden elde edilen bu iskelet malzemesinin tetkiki bu malzemenin bazı Antropolojik hususiyetlerini ortaya koymama yardım etti. Yalnız şunu ilâve edeyim ki, bu vesikalar arasında, ancak üç iskeletin iyi muhafaza edilmiş bir halde bulunan kemikleri üzerinde ölçü alabildim ve tetkik yapabildim. Bu uç iskeletin kemikleri aşağıdaki tarzda sıralanmış ve işaret edilmişlerdir:

1 — XVI. Erkek ♂ — R. M.
2 — XX. Kadın ♀ — T. M.
3 — XVIII. Erkek ♂ — K. areası

1 numaralı iskelet: Hafriyat envanterimizde XVI numara ile gösterilen ve Antropoloji Enstitüsü'nün Alacahöyük iskeletleri kolleksiyonunda 1 numaralı fişi işgal eden bu iskeletten noksan olarak bir kafa kutusu, üst etrafa ait olmak üzre sağ ve sol pazı kemikleri (humerus), bir sağ döner kemik (radius) noksan bir sol dirsek kemiği (cubitus), harkafa kemiğine ait bir kaç parça ile alt etrafa ait olmak üzre sağ ve sol uyluk kemikleri (femur), sağ ve sol kaval kemikleri (tibia), bir iğne kemiği (fibula); ayak kemiklerine ait olarak sağ ve sol topuk kemiklerile (Calconeum), sağ ve sol aşık kemikleri (Talus) ve nihayet bir kaç bel kemiği fıkrası vardır. Keza bu listeye sol elin bilek (Carpe) kemiklerile bir tek el tarak kemiğini ve iki tane parmak kemiklerini ilâve etmek lâzımdır.

2 — numaralı iskelet: Hafriyat envanterinde XX numaralı iskelettir. Bir kadına ait olan bu iskeletten elimizde ancak noksan bir kafa kutusu vardır.

3 — numaralı iskelet: Bir erkeğe ait olan bu iskeletin hafriyat envanterinde numarası XVIII dir. Bu iskelet bir küp (urne) içinde bulunmuştur. Kafa kutusuna ait olmak üzre kafa (occipital) kemiğine ait bir parça ile sol uyku (temporal) kemiği vardır. Keza kafanın yüz iskeletine ait olarak elimizde üst çenenin bir parçası ile, alt çene vardır. İskeletin diğer kısımlarından sağ köprücük kemiği (Clavicule) birinci sağ kaburga kemiği noksan olarak sağ ve sol kürek kemikleri (Omoplate) sağ ve sol pazı kemikleri (Humerus), noksan bir halde sağ ve sol döner kemiklerle (Radius), sağ ve sol dirsek kemikleri (Cubitus) mevcuttur. Bu iskeletten alt etrafa ait olmak üzre iki uyluk kemiği (Femur) iki kaval kemiği, (tibia) iki iğne kemiği (fibula) iki diz kapağı kemiği (patella), iki topuk kemiği (Calcaneum) ve iki aşık kemiği (talus), iki sandal kemiği (naviculaire) iki ayak tarağı kemiği ve sekiz tane parmak kemikleri ile bel kemiğinin boyun nahiyesine ait iki fıkra ve bel nahiyesine ait 5 fıkra ile çok noksan bir aciz kemiği (Sacrum) bu iskelete aittirler.

Malzememizin bu suretle kısa bir listesini kaydettikten sonra, bu iskeletlere ait herbir parçanın tetkikına geçiyorum.

BAŞ

Yukarda söylediğimiz gibi bu üç iskelete ait kafalar içinden ancak ikisi üzerinde ölçü alabildim: 1 numaralı (XVI) kafa ile 2 numaralı (XX) kafa. 1 numaralı kafa bir erkek iskeletine aittir. Bu kafa yuvarlak kafadır (Brachycrâne), kafa karinesi: (82.12) dir. (Malûm olduğu üzre kafalar Antropolojide üç esaslı soya ayrılırlar. Braki - kafalar (Brachycéhale), Daliko - kafalar (Dolichocéphale) ve Braki - kafalarla, Doliko - kafalar arasında orta - kafalar (mesaticèphale). Braki - kafaların karinesi 80 ve 80 den yukarıdır. Doliko - kafaların karinesi 75 ve aşağısıdır. Orta kafaların karinesi ise 75 ile 80 rakkamları arasındadır). 2 numaralı diğer kafa ise büyük bir ihtimalle bir kadın iskeletine aittir. Bu kafa da yuvarlaktır, Braki - kafadır. ve ayni zamanda alın kemiğinin ortasında bir dikiş (Suture) vardır. Bundan dolayı bu kafa métopique'dir. Kafa karinesi 83. 43 dür. Aşağdaki tablolarda bu kafalar üzerinde alınan ölçülerin kıymetlerini ve bu ölçülere dayanarak hesap edinen karineleri kaydediyoruz.

Tablo: 1

KAFANIN VE YÜZÜN ÖLÇÜLERİ

	No. 1 XVI	No. 2 XX	No. 3 XVIII
Kafanın önden arkaya en uzun kutru	17,9	16,9	—
Kafanın en büyük genişliği	14,7	14,1	
Kafanın önden arkaya inion kutru	16,7	—	
Metopik kutru	17,9	16,5	
Metopik - iniak kutru	17,5	—	
Alnın en dar kutru	9,2	10	
Üst çene diş çukurları kemeri genişliği	5,9	6	6,3
Üst çene. diş çuk. kemeri uzunluğu	5,5	5,2	5,7
Göz çukuru genişliği	3,8	—	4,2
İki göz çukuru arası genişliği	2,4	—	—
Göz çukuru - diş çukuru kemeri kutru	—	—	3,8
Burun çukuru genişliği	—	—	2,4

ALT ÇENE

	No. 1 XVI	No. 2 XX	No. 3 XVIII
Iki Lokma genişliği	—	—	14
İki zaviye genişliği	—	—	10
Alt çene kolunun irtifaı	—	—	6
Zaviye - çene noktası kutru	—	—	9
Alt çene kolunun en dar genişliği	—	—	3,2
Alt çene K. en büyük genişliği	—	—	4
Çene cisminin yan irtifaı	—	—	3
Kaynak irtifaı	—	—	3
Alt çene cisminin kalınlığı	—	—	1,2
Alt çene cisminin çene deliği hizasında irtifaı	—	—	3,1

	No. 1 XVI	No. 2 XX	No. 3 XVIII
Kaynak zaviyesi	—	—	67°
Alt çene kolunun zaviyesi = Zaviye (gonion) zavıyesi	—	—	116°

No:	Genişlik		İrtifa		Kol			Zaviye	
	İki lokma-iki zaviye		Kaynak-delik hizası		irtifa	geniş karine		Gonion-kaynak	
1 XVI	—	—	—	—	—	—		—	—
2 XX	—	—	—	—	—	—		—	—
3XVIII	14	10	3	3,1	6	4	66	116°	67°

Tablo: 2
KAFA KARİNELERİ

	No: 1	No: 2	No: 3	Vasati
Kafa karinesi	XVI	XX	XVIII	
	82.12	83.43	—	82 77
Metopik karine	82.12	85.45		83.78
Alın karinesi	68.70	73.76	—	71.23
Damağ (palatin) kerinesi	93.22	26.66	90	89
	c2	c2	c2	c2
Üst çene sathı	32.45	31.2	35.91	33,10
Alnın en dar kutru × 100 / Kafanın önden arkaya en büyük uzunluğu	51.39	59.17	—	55.28
Alnın en dar kutru × 100 / İniyak kutur üst çene cebinin Sıası (sinus)	51.39	90.66	—	56.02
	—	—	c3 136.49	

Küp içinde bulunan (No 3 - XVIII) iskelete ait bir köprücük kemiğinin ancak (Kemik cismi - gövdesi - karine) sini (indice diaphysaire) hesap edebildim. Bu karine 57 dir. Ayni ferde ait ve noksan bir kürek kemiği (sağ taraf) üzerinde de ancak bu kemiğin pazı kemiği (Humerus) ile mafsal yapan yüzünün (ünab çukuru) nun (cavité glénoide) esas ölçülerini ve karinesini tayin ettim: Ünab çukuru irtifası 4.1, genişlik 2.7, karine: 65:85 mafsal sathı: 11.07^{c2} dir.

Tablo: 3
PAZI - KOL KEMİĞİ
KOL KEMİĞİNİN BELLİ BAŞLI ÖLÇÜLERİ

No:	azami uzunluk	en küçük çevre	kuvvet karinesi	cisim karinesi	ayrılık zaviyesi
	sağ - sol	sağ-sol	sag sol	s. sol	s. sol
XVI 1 ♂+	— 27	— 5	— 18.52	— 82,35	— 7°
XX 2 ♀	— —	— —	— 18,75	— —	— —
XVIII 3 ♂+	— 32	— 6	— —	— 80,96	— 6°
Vasati:	29,5	5,5	18,63	81,65	6,5°

Bu üçüncü tabloda kol kemiğinin cismi üzerinde alınan bazı esaslı ölçüleri tespit ettim. Bu tabloya göre humerus'un cisminin azamî uzunluğu vasatî 29.5 tur. Cismin asgarî çevresi vasatî 5.5 tur. Kuvvet karinesi 18.63 tür. Cisim karinesi 81.65 ve ayrılık (divergence) zaviyesi de 6.5 derecedir.

Tablo: 4

KOL KEMİĞİNİN ÜST VE ALT UCLARI

No:	Lokma üstü ve makara üstü genişliği		Mafsal yüzü genişliği: (makara + lokma).		Başı: Tulânî kutur		Başı: Genişlik		Karine		Üst uç genişliği		Alt uç genişliği	
	sağ	sol	sağ	sol	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	—	—	4.6	4.6	—	4.3	—	—	93.48	—	—	—	6.4

Alacahöyük'den çıkarılan iskeletlere ait bu iki kol kemikleri üzerinde Olekran çukurunda bazen tesadüf edilen delik (*Perforation olécranienne* ki bu hal modern kol kemiklerinde Neolitik çağ humeruslerine nisbetle az görülür) ile makara üstü nutuu ve lokma üstü kanadına tesadüf edilmemiştir. (Pazı kemiğinin alt kısmının iç yüzünde bazen 80 de 1 defa tesadüf olunan küçük bir çıkıntıdır). *Anoutchine*'nin kol kemiklerinde tarif ettiği Platyomie yani humerus'un ön ve dış yüzünün tasattuh ve genişliği bu iki kol kemiğinde mevcut değildir. Ön kola ait döner kemik *radius* ile dirsek kemiği *cubitus* hakkında aşağdaki ölçüleri veriyorum. 5 numaralı tabloda 3 numaralı iskelete ait sağ ve sol taraf döner kemikleri üzerinde alabildiğim birkaç ölçü ve karineyi kaydedeceğim.

Tablo: 5

No:	Kemiğin en büyük uzunluğu		Kemiğin en küçük çevresi		Kuvvet karinesi		Cisim karinesi (Verneau) formülü		Cisim karinesi (Fischer) formülü	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	—	—	4.1	—	—	—	73	76.47	86.66

Yukardaki tabloda da görüldüğü üzre bu iki döner kemik üzerinde ancak cisim karinesini tayin edebildim. Bu karine Verneau formülüne nazaran 73 ve Fischer formülüne nazaran da 76.47 ve 86.66 dır.

Dirsek Kemiği (Cubitus)

3 numaralı ve bir küp (urne) içinde bulunan iskeletin sağ tarafına ait bir dirsek kemiği üzerinde platolenie karinesini hesap ettim. Bu karine 90.10 dur. Platolenie tabirini ilk defa 1903 te Profesör Verneau ortaya koymuştur. Bu tabir ile dirsek kemiğinin üst ucunda göstermiş olduğu arzani tasattuh (aplatissement transversal) kastolunur. Bu karine, meselâ, modern Avrupalılarda 89, eski Patagonyalılarda 72 dir.

Aciz kemiği — Sacrum

Küp içinde bulunan ve hafriyat envanterinde XVIII numaralı skelete ait bir aciz kemiğinin kaida kısmı mevcuttur. Bu kısmın morfolojisine nazaran bu aczi Radlaver'in Homobasal sakrum'lar adını verdiği katagoriye dahil bir sakrum olarak kabul ediyoruz.

Tablo 6
UYLUK KEMİĞİ — FEMUR

	Uzunluk									
	Azami		Tabii vaziyette uzunluk		Trohanter uzunluğu		Uyluk kemiği ortasının çevresi		Kuvvet karinesi	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1 XVI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2 XX	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3 XVIII	47	41.8	46.7	41.6	43.5	39.5	9	9.3	12 85	14.66

6. ıncı tabloda da işaret edildiği gibi küp içinde bulunan iskelete ait (XVIII) fahizlerin uzunlukları bir değildir. Sağ fahiz sol fahize nazaran 52 milimetre daha uzundur. Ayni iskelete ait olan bu iki fahiz arasındaki uzunluk farkı bir kırık (fracture) eseri değildir. Çünkü sağ fahize nazaran daha kısa olan bu sol taraf fahiz üzerinde ne kırığa ait bir eser ve ne de bir kemik nedbesi (cal) görülmemektedir. Bu hale göre bu iki uyluk kemiği arasındaki uzunluk farkını viladî olarak (congènitale) kabul etmekteyim. Belki her iki fahzin neşvünemaları bir olmamıştır.

Tablo:7

	Plâstrik karine		Plâtimerik karine		Fahzin lokmaları ve cismi arasındaki tebaüt zaviyesi.		Tedevvür zaviyesi (Torsion)		Fahzin boynu ve cismi arasındak zaviye.	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1	87.5	95	73.33	79.51	—	—	—	—	—	120°
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	106.90	103.33	72,97	73.53	8°	—	9°	6°	135°	122°

Elimizdeki fahizlerin plastrik karinelerini azamî, asgari ve vasatî olarak şu şekilde tasnif ediyoruz: Azamî (106.90), asgari (87.5) ve vasatî kıymet (97.43). Diğer taraftan bu fahizlerin hesap edilen plâstrik karineleri mevcut tasnife göre şu şekilde sıralanmaktadırlar.

	Adet	Karine
90 dan aşağı karineler	1	87.50
90,1 den ilâ 94,91 e kadar karineler	1	92
100 den 104,9 e kadar karineler	1	103.30
100 den 109,9 e kadar karineler	1	106.90

7 inci tabloda görüldüğü üzere fahzin plâstrik ve plâtimerik karinelerini ve keza tebaüt, tedevvür ve unk - cisim zaviyelerini kaydettik. Bu fahizlerin platimeri karineleri (Manouvrier) usulile tayin edilmiştir. (Plâtymérie uyluk kemiğine ait morfolojik bir hususiyettir. Bu hal trohanterler ile fahzin sarp çizgisi (ligne âpre) başlangıcı arasında fahzin cisminin önden arkaya yassılığıdır. Bu hal Prehistorik fahizlerde çok görülür. Bu hal alt tarafın şiddetli bir faaliyetinden mütevellittir. Avcılık hayatı, arızalı yerlerde yaşamak.)

80 rakamından aşağı bir karineye sahip olan uyluk kemikleri plâtimer kabul olunduklarına göre Alacahöyük fahizleri bu itibarla aşikâr olarak plâtimerdirler:

	Fahizlerin plt. karineleri
Çok kuvvetli platimeri (karine 65 ten aşağı).	—
Kuvvetli plâtimeri { karine 65 ten 69.9	—
— 70 ten 74.9	72.97, 73.33, 73.53
Hafif plâtimeri (karine 75 ten 79.9	79.31.

Plâtimeri yoktur. (Eurymère Femur) karine 80 den 100.

Yukarıya kaydettiğimiz bu ufak tabloya göz gezdirilirse bu 4 fahiz içinde 3 ünün kuvvetli bir surette plâtimer oldukları (72.97, 73.33, 73.53) ve yalnız 1 femüründe hafif bir platimeri (79.31) gösterdiği görülecektir. Küp içinde bulunan iskelete ait (No.3-XVIII) sağ fahzin tebaüt zaviyesi 8° ve tedevvür zaviyesi 9° dir. Ayni iskeletin sol fahzinde tedevvür zaviyesi 6° dir. 1 numaralı iskeletin sol fahzinde unk - cisim zaviyesinin kıymeti 120° dir. Ayni zaviye 3 numaralı iskeletin sağ fahzinde 135° ve sol fahzinde 130° dir.

Fahzin üst ucu:

No:	Fahiz başının kuvvet karinesi sağ	sol	Fahiz başının karinesi sağ	sol
1	—	94	—	—
2	—	—	—	—
3	95	95	18.20	19.47

Fahzin boynu:

No:	Boynun kalınlık karinesi sağ	sol	Boynun uzunluk karinesi sağ	sol
1	—	—	—	85.18
2	—	—	—	—
3	16.92	20.43	82.35	76.05

3 numaralı iskeletin sağ fahzi üzerinde üçüncü Trohanterin mevcudiyeti aşikârdır. (Memeli hayvanların fahizlerinin 3 üncü trohanterlerine muadildir. Fahzin Sarp çizgisinin büyük trohantere gönderdiği kol üzerinde bulunur. Neolitik çağa ait iskeletlerde çok tesadüf olunur). Ayni iskeletin sol fahzi üzerinde ise bu üçüncü trohanter (döndürek) pek aşikârdır. Keza bu iki fahzin - ilye ibikleri (crête fessière) çok mütebarizdirler. 1 numaralı iskeletin sol fahzinde keza bir üçüncü trohonter mevcudiyetini ve keza bir ilye ibiğini kaydediyoruz. Bu karakterlere mukabil bütün bu fahizler üzerinde Trohanter altı çukuruna (fosse hypotrochanterienne) (bu beyzi bir çukurdur. Fahzin cisminin üst, arka ve vahşi kısmında mevcutdur. Neolitik çağı insanlarında çok görülür) tesadüf etmedim.

Fahzin alt ucu:

No:	İki lokma - Fahiz karinesi sağ	sol	Poplite karinesi sağ	sol
1	—	—	—	67.57
2	—	—	—	—
3	51.18	54.86	—	61.70

1 ve 3 numaralı iskeletlere ait fahizlerin poplite karineleri fahzin alt ucunun arka yüzüne ait kısmının düz bir yüz gösterdiğini işaret etmektedir. Hakikatte poplite yüzü düz olmayıpta muhaddeb olan fahizlerde bu nahiyenin yani diz ardıdının karinesi 80 den yukarıdır.

Fahiz - iki lokma (femuro - biepicondylien) karinesi 3 numaralı iskeletin sağ ve sol fahizlerinde 51.18 ve 54.86 kıymetindedir. Bu rakkamlara göre bu iskeletin uyluk kemiklerinin cisimlerinin kuvvetli oldukları anlaşılmaktadır. Kaval kemiğine (tibia) gelince bu kemik üzerinde ancak plâtiknemi (platycnemie) karinesini hesap edebildim. (Kaval kemiğinin mugaddi delik hizasında kesildiği vakit göstereceği üç köşe şekline mukabil önden arkaya kutru uzamış bir nevi beyzi şekil göstermesidir. Bu halde kaval kemiği cismi bir kılıç gibi yassıdır. Bu hale *Platycnémie* adı verilir. Neolitik çağ kaval kemiklerinde çok görülür. Avcılık, arızalı yerlerde yaşamak bu hale tesir etmektedir.)

1 numaralı iskeletin sağ ve sol kasabalarının plâtiknemi karıneleri 80.77 ve 75.86 dır. Bu rakkamlara göre biz bu kaval kemiklerini aşikâr bir plâtiknemi gösteren kaval kemikleri katagorisine sokamayız. Bu iki kaval kemiğinin üst uçları mevcut olmadığından bu kemiklerin üst uçlarının dış lokmalarına ait plato şeklini tayin edemedim. Yalnız sağ kaval kemiğinin alt ucu üzerinde alt ucun mafsal yüzünün öne ve bir az yukarıya temadisinden mütevellit (munzam oynak yüzü - facette supplementaire) kaydettim. İğne kemiği péroné) bu iskelet malzemeleri içinde kırık birkaç parçadan ibarettir.

AŞIK KEMİĞİ - Astragale

1 ve 3 numaralı iskeletlere ait sağ ve sol aşık kemikleri üzerinde belli başlı ölçüleri aldım. Ve esaslı karineleri hesap ettim. 8 numaralı tabloda bu ölçüler ve karineler kaydedilmiştir.

Tablo: 8

No:	Uzunluk (Projeksiyon)		Genişlik (Projeksion)		İrtifa (Projoksion)		Makara uzunluğu		Makara yüzünün tam geniş. (Projeksion		Aşık kemiğinin başının tebaüd zaviyesi	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1	45	45	33	36	27	25	29	28	30	29	25°	20°
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	56	56	43	41	32	32	32	32	37	39	20°	20°
Vasati	50,5		38		29		30,5		33,7			21,5°

KARİNELER

No:	Genişlik X 100 / uzunluk sağ	Genişlik X 100 / uzunluk sol	İrtifa X 100 / uzunluk sağ	İrtifa X 100 / uzunluk sol	Makara uzunluğu X 100 / genişlik sağ	Makara uzunluğu X 100 / genişlik sol
1	73,33	80	60	55,55	64,44	62,22
2	—	—	—	—	—	—
3	76,78	73,21	57,14	57,14	57,14	57,14

TOPUK KEMİĞİ - Calcaneum:

Topuk kemiği olarak Alacahöyük iskelet malzemesinde 1 ve 3 numaralı iskeletlere ait sağ ve sol topuk kemikleri mevcuttur. Bu kemikler üzerinde alınan ölçü ve hesap edilen karineleri, aşık kemiğinde olduğu gibi, 9 numaralı tabloda hülâsa ediyorum:

No:	Tam uzunluk		Topuk arkası ve oynak yüzü uzunluğu		Topuk cismi uzunluğu		Topuk irtifaı		Orta genişlik		Arka genişlik		Sustantakulum genişliği		Arka oynak genişliği		Arka oynak uzunluğu	
	sağ	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.
1	7,3	6,6	6,9	6,3	5,3	5	3,7	3,4	3,5	3,1	2,6	—	13	19		—	26	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	8	7,7	7,4	7,4	5,5	5,2	4,2	4,2	4,7	3	—	—	18	19	25	24	31	30

Karineler:

No:	Oynak yüzü		Sustantakulum		Arka genişlik azamî uzunluk		Orta genişlik azamî uzunluk	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1	73,1	—	37,14	—	35,62	—	47,94	46,97
2	—	—	—	—	—	—	—	—
3	80,64	80	38,29	—	37,5	—	58,75	—

(Boy) tayini

Alacahöyük iskeletlerinin uzun kemiklerine dayanarak elimizdeki bu ilk malzemeye ait fertlerin boylarını tayin için 4 uzun kemiğin azamî uzunluklarından istifade ettim: İki kol (Humerus) kemiği ve iki uyluk (femur) kemiği.

No:	Kemik uzunluğu	Uzunluğu tekabül eden Boy
1 — XVI	Kol kemiği — 270 mil.	141.7
3 — XVIII	„ „ — ~~230~~ 320 mm	164.4
3 — XVIII	Uyluk (femur) 470	169.7
3 — XVIII	„ „ — 418	160.5
Vasatî boy:	159	

Eğer bu iskeletlere ait vasatî boyu tayin için yukarda kaydettiğimiz 4 uzun kemik içinden 3 numaralı iskelete ait olan sol fahzi evvelce bahsettiğimiz sebepten dolayı (bu fahiz ayni iskeletin sağ fahzine nazaran (52) milimetre daha kısadır) hariç tutarsak vasatî boyu 164.86 olarak kabul etmek kabildir.

GENEL NETİCE

Etüdünü yaptığımız bu iskelet bakiyeleri Türk topraklarının ırk tarihini vücuda getirmek için istifade edilecek kıymetli malzemenin bir parçasını teşkil etmektedirler. Bu kemikler *çok büyük bir ihtimalle* Alacahöyük'te (Proto-Eti) ve (Eti) peryoduna aittirler. Bu iskeletlerin kafaları vazih olarak Braki-Kafadır. Boyları vasatiye yakındır. kafalar ayni zamanda (Spheroide) formadadırlar. İki kaş arasındaki Glabel dediğimiz nahiyeleri az mütebarizdir. Bir kafa metopiktir. Anadolunun Paleo-etnolojisinde yuvarlak kafalı unsurların hâkimiyeti bu yeni tetkiklerle de teeyyüt etmektedir. Anadolu toprağının beşerî unsur itibarile *Brakisetalleşmesi* meselesi Antropolojik ve Arkeolojik iki soy vakaların şahadetile gittikçe aydınlık kazanmaktadır.

ETUDE ANTHROPOLOGIQUE DE QUELQUES SQUELETTES D'ALACAHÖYUK

Dr. Şevket Aziz Kansu

Professeur d'anthropologie a la Facutle d'Histoire d'Ankara

I

Sur l'ordre et les indications d'Ataturk, Son Fondateur et Protectear, la Société d'Histoire Turque avait au cours de l'été de 1935 procédé à des fouilles archèologiques à Alacahöyük et ouvert ainsi la Serie des fouîlles destinées à soumettre à des recherches systématiques, conduites selon un plan déterminé, l'Anatolie qui recèle les vieux trésors de notre Culture national..

Pour vous donner une idée succinte sur les premiers résultats ainsi que sur les trouvailles des squelettes à Alacahöyük, dirigée par mes collègues Hamid Zubeyr Koşay et archéologue Remzi Oğuz Arık, le mieux serait de reproduire ici quelques passages d'une conférence donnée au nom de la Société d'Histoire Turque par Bayan Afet, vice présidente de notre Société, à Genève et Ankara (1936) sur ce sujet.

Pendant la saison de l'Année 1936 "On a fouillé stratigrahiquement jusqu'à 10 mètre 20 en enlevant chaque fois des épaisseurs de 20 cm. à partir du troisième mètre on s'est aussitôt trouvé en présence de construction et docments datant de l'époque Eti (Hittite).

Après le quatrième mètre, on a trouvé des documents appartenant à la vieille époque hittite; après le sixième mètre, des objets datant de l'époque du cuivre; des oeuvres calcholitiques aussi apparurent dès le 10 m.

Trois tombeaux ont été découverts aux cours des fouilles à diffèrente profondeurs, ainsi qu'un squelette humain contenu dans une grande urne :

Je veux vous donner certaines ihdications au sujet de ces tombeaux. La grande tombe découverte de 5 m. 90 á 6.35 est de

forme rectangulaire et entouré de quatre murs. Le squelette qu'il contient était étendu su le côte droit, la tête à l'ouest les pieds à l'est. Il avait les genoux ployés. Autour la tête il y avait un grand nombre d'ornements en or, des récipients également en or des disques solaires, des statuettes de cerfs portant des masques en argent, les crânes et les os des pattes d'animaux sans doute sacrifiés ainsi que des crohets et des pointes de lances.

A sept mètres de profondeur, et au pied du grand tombeau dont je viens de parler, se trouve un autre tombeau, et on a trouvé sur le squelette qu'il renferme des objèts en or, une croix taillés dans l'agate, ainsi que des récipients de cuivre et d'argent et un plateau.

Toujours à sept mètres, et au sud du premier grand tombeau, on a découvert un troisième tombeau dont le squelette a la tête placée au sud et les pieds au nord. Il porte sur lui d'innombrables ornements d'or de formes diverses et, autour, on a trouvé des disques solaires, des récipients da cuivre incrustés d'or, des fragments de diadème, une statuette du boeuf, et deux poignards à côté de nombreux ossements d'animaux.

A sept mètres encore, on a trouvé un autre squelette qui avait été placé dans un grand vase de terre-cuite et dont l'orifice était bouché à l'aide d'une grande pierre. A l'ouest du vase s'élève un mur de protection curviligne. On n'a trouvè aucun abjet à côté de ce squelette. »[1] Les foilles continuents à l'heur actuelle et promettent de donner des resultats vraiments interresant.

Les matériaux anthropologiques que nous disposons dans notre institut turc d'Anthropologie et provenant d'un centre qui florissait dans le 3éme millenaire m'ont permis de dègager diverses particularités anthropologiques de ces trouvailles: il faut bien noter que parmi ces documents je n'ai pu prendre des mesures que sur les os bien conservés de trois squelettes.

Les os de ces 3 squelettes sont désignés comme le suivant:

1 — XVI. Homme ♂ — R. M
2 — XX. femme ♀ — T. M
3 — XVIII. Homme ♂ — K. area

Le numéro 1 — XVI contient une boite cranienne incomplète. Les humerus droit et gauche, 1 radius droit, 1 cubitus gauche

[1] La conférence de Bayan Afet sur les découvertes archéologiques d'Alacahöyük, journal d'Ankara. 16 Mars 1936.

(incomplet), quelques fragments de l'os iliaque, deux Femurs droit et gauche. Deux tibia droit et gauche. Un péroné. Un paire de calcaneums, deux talus (astragale) et quelques vetèbres cervicales. Il faut ajouter à cette liste les os du carpes et un seul metatars gauche et deux phalanges.

Le numéro 2 — XX contient seulement une boite cranienne incomplète.

Le numèro 3 — XVIII, squelette trouvé dans une urne contient pour le crân une partie de l'os occipital et un temporal gauche. Une partie du maxillaire supérieure et du mandibule. Une clavicule droite. La première côte droite, les omoplates droite et gauche incomplètes, deux humerus, droit et gauche. Les radius et cubitus droit et gauche incomplets.

Pour les membres infèrieurs, deux femures, 2 tibias, 2 Péronés 2 Patellas, 2 Calcaneums, 2 Naviculaires, 2 Métatars, 8 morceaux des phallanges. Deux vertébres cervicals, 2 Dorsals, 5 Lombaires et un sacrum trés incomplet.

Aprés avoir donné la liste sommaire de notre matériel je passe maintenant à l'étude de chaque partie.

TÊTE

Comme je viens de le dire parmi ces trois crânes les deux se pretaient à quelques mesures : crâne No = 1 — XVI. et crâne No. = 2 — XX. Le crâne numéro 1 appartient à un squelette masculin, il est brachycrâne, indice cranien est (82, 12). L'autre crane numéro 2 appartient très probablement à une femme, Il est aussi brachycrâne et métoptique, indice cranien est (83, 43). Dans les tableaux suivants nous avons fixé les valeurs des mensurations prises sur les parties craniennes et les indices calculés.

Tableau 1

MENSURATİONS DU CRÂNE ET DU FACE

	No. 1 XVI ♂+	No. 2 XX ♀ +	No. 3 urne ♂+
D. ant. post. max.	17,9	16,9	—
D. trans. max.	14,7	14,1	
D. ant. post. iniaque	16,7	—	
D. metopique	17,9	16,5	
D. metop. iniaque	17,5	—	

D. frontal minimum	9,2	10	
Largeur de l'arcade alvéolaire	5,9	6	6,3
Longueur de „ „	5,5	5,2	5,7
Largeur orbitaire	3,8	—	4,2
Largeur inter orbitaire	2,4	—	
D. orbito alvéolaire	—	—	3,8
Largeur nasal. max.	—	—	2,4

MANDIBULE

	No. 1 XVI ♂+	No. 2 XX ♀	No. 3 Urne ♂+
Largeur bicondylienne	—	—	14
Largeur bigoniaque	—	—	10
Hauteur de la branche montante	—	—	6
D. goni-omentonier	—	—	9
Largeur mini. de la branche „	—	—	3,2
Largeur maximum. „ „	—	—	4
Hauteur laterale du corps	—	—	3
Hauteur symphysien	—	—	3
Epaisseur du corps mandibulaire	—	—	1,2
Hauteur latérale du corps	—	—	3,1

	No. 1 XVI ♂+	NO. 2 XX ♀	No. 3 Urne ♂+
Angle symphysien	—	—	67°
» de la branch. montante (ang. goniaque)	—	—	115°

No.	Largeur bicon.	Largeur bigon.	Hauteur Symph.	Hauteur latéral	Branch. mont. long.	Branch. mont. Larg. ind.-	Angl. gon.	Angl. symph.
1 XVI								
2 XX								
3 XVIII urne	14	10	3	3,1	6	4 66	116°	67°

Tableau: 3

LES INDICES CERANIENS

	1 0+ XVI	2 ♂ XX +	3 0+ urne	moyenne
indice céphalique	82,12	83,43	—	82,77
indice metopique	82,11	85,45	—	83,78

Türk Tarih Kurumu

indice frontal	68,70	73,76	—	71,23
indice palatin	93,22	26,66	90	89
Surface masticatrice	31,45^{c2}	31,2^{c2}	35,91^{c2}	33,10^{c2}
frontale min.X100 / D.ant.post.max. =	51,39	59,17	—	55,28
Frontale min.X100 / D. iniaque =	51,39	60,66	—	56.02

capacité sinus maxillaire supérieure — — 136,49^{c3}

Sur une clavicule droite appartenant à l'individu trouvé dans l'urne (No. 3) j'établis seulement la valeur de l'indice diaphysaire: (57). sur une omoplate droite et incomplète qui appartient au même sujet la possibilité était seulement pour la détermination de l'indice glènoide. Je donne ici quelques chiffres: cavité glénoide: Hauteur, 4.1 Largeur, 27. indice: 65.85, superficie: 11.07 c².

HUMERUS

Tableau: 3

PRINCIPALES MENSURATIONS DU CORPS

No.	Long.max.		circon. minimum		indice de robust.		indice diaphys.		angle de torsion.		angle de divergence	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
XVI 1	—	27	—	5	—	18,52	—	82,35	—	—	—	7°
XX 2	—	—	—	—	—	18,75	—	—	—	—	—	—
Urne 3	—	32	—	6	—	—	—	80,96	—	—	—	6°
Moyenne :		29,5		5,5		16,63		81,65		—		6,5°

Sur le tableau 3 nous avons fixé les principales mensurations du corps de l'humerus. Longueur maximum en moyenne est 29,5. Circonférence minimum 5,5 indice de robusticité 18.63, indice diaphysaire 81.65 et angle de divergence 6.5°.

Tableau: 4

EXTREMITE SUPERIEURE ET INFERIEURE DE L'HUMERUS:

No.	Largeur épicondyl + épitrochlée		Larg.surface articulaire (trochle + condyle)		Tête: diam. vert.		Tête: diam an. post.		Tête: indice		Larg. épiphyse sup.		Larg. ép. inf.	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	—	4.8	—	3.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.8
3	—	—	—	4.6	4.6	—	4.3	—	93.48		—	—	—	6,4

Sur les deux humerus d'Alacahöyük je n'ai observé ni perforatian olécranienne, ni apophyse sus épitrochléen et ni ptére sus-épicondylienne du *Manouvrier*. Platyomie *d'Anoutchine* c'est-à-dire aplatissement et élargissement de la face Antéro externe de l'humérus n'est pas visible. Je n'ai que deux radius droit et gauche sc prettant à quelques mesures. Veyez le tableau:5.

Tableau: 5

No.	Long.Maxi.		circonf. minim.		indice de robusticité		(Verneau) indice diaphys.		(Fischer) indice diaphys.	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	—	—	4.1	—	—	—	73	76.47	86.66

Comme on le voit, sur ces radius j'ai pu seulement déterminer l'indice diaphysaire selon la formule du verneau (73) et du Fischer (76.47) et (86.66).

CUBİTUS

Seulement sur le cubitus droit de squelette trouvé dans l'urne (No.3) j'ai déterminé la valeur de l'indice de platôlénie (90.10). La détermination des Types du sillon olécrâno-coronoidien aussi était impossible.

SACRUM

Nous avons la partie basale d'un sacrum appartenant à squelette trouvé dans l'urne. D'après la morphologie de cette partie nous pouvons ranger ce sacrum dans le catégorie des sacrum dit Homobasal. (Radlauer).

Je Passe maintenant à l'étude des os de l'extrémité inférieure.

Tableau: 6
FEMUR

No:	Longueur maximum		en position.		troch.		Circ. au milieu		indice de robusticité	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1 XVI							—	—	—	—
2 XX							—	—	—	—
3 XVIII	47	41,8	46,7	41,6	43,5	39,5	9	9,3	12,85	14,66

Comme nous la voyons dans le tabtleau 6 les femurs droit et et gauche de squelette trouvé dans l'urne n'ont pas une longueur

égale. Le femur droit est environ 52 mill. plus longue que le femur gauche. Cet inégalité entre les longueurs n'est pas le résultat d'une fracture. Car sur le femur gauche je n'ai observé aucune trace indiquant une fracture ou un cal osseux Je le considére parconséquent comme congénitale. Peut-être un arrêt de développement. En tout cas ces deux femurs de taille inégale appartiennent à la même individu.

Tableau: 7

No:	Indice plastrique		Indice platymérique		Angle condylo diaphysair (divergence)		Angle de tarsion		Angle col Femur	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	87,5	92	73,33	79,51	—	—	—	—	—	120°
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	106,90	103,33	72,97	73,53	8°	—	9°	6°	135°	122°

	Maximum	Minimum	Moyenne
Indice plastrique:	106,90	87,5	97,42

Indices inférieurs à 90 1: 87,50
» de 90, à 94,9 1: 92
» de 100 à 104,9 1: 103,33
» de 105 à 109,9 1: 106,90

Dans le tableau 7 nous avons calculé les valeurs de l'indice plastrique, platymérique et de quelques angles: divergence, Torsion, col-femur.

La détermination de la platymérie de ces femurs est faite selon le procédé de Manouvrier. Les Femurs ayant un indice au dessous de (80) étant considéré comme platymére, les femurs d'Alacahöyük sont à ce point de vue nettement platymére S.

Platymétrie trés forte indice infér. à 65
» forte { In. de 65 à 69.9
In. de 70 à 74.9: 72.97, 73.33, 73.53,
» faible In. de 75 à 79,9: 79,31
» absente (Femur eurymér indice de 80 à 100.

Si on regarde le petit tableau ci-dessus on observe que parmi 4 femurs les 3 sont les femurs fortement platymére 72.97,73. 33,73.53. seulement l'un présente un platymérie faible 79,31.

Sur le femur droit (N. 3) la valeur de l'angle de divergence est 8° et l'angle de torsiou 9°. Sur le femur gauche du même

squelette la valeur de cet angle est 6°. l'Angle col-diâphyse se mesure sur le femur gauche (N. 1) 120°; sur le femur droit (N. 3) 135°; et sur le femur gauche 122°.

extrémité supérieure:	indice de la tête du femur		indice de la robusticité de la tête du femur	
No:	D.	g.	D.	g.
1	—	94	—	—
2	—	—	—	—
3	95	95	18,20	19,47

Col du femur:

	indice de longueur du col.		indice d'épaisseur du col	
Ne:	D.	g.	D.	g.
1	—	—	—	85,18
2	—	—	—	—
3	16,92	20,43	82,35	76,05

Sur le femur droit de squelette trouvé dans l'urne (No 3) existence du troisiéme trochanter est assez visible. Sur le femur gauche du même squelette le troisiéme trochanter est très visible. Aussi sur ces deux femurs les crêtes fessiéres sont très accentuées. Sur le femur gauche de squelette No. 1 (XVI) nous remarquons encore l'existence d'un troisiéme trochanter et du crête fessiére. Par contre je n'ai pas remarqué sur tous ces femurs l'existence de fosse hypotrochantérienne.

extrémité inférieure du fémur:

	indice poplité		indice fémuro biépicondylien	
	D.	g.	D.	g.
1	—	67,57	—	—
2	—	—	—	—
3	—	61,70	51,18	54,86

Les indices des poplités des deux femurs nous indiquent une surface plan dans cette région. En effet on considére comme ayant une poplité convexe les femurs qui présentent un indice plus de 80.

Les indices fémuro-biépicondylien droit et gauche des femurs No. 3. sont 51,18 et 54.86.

En ce qui concerne les tibias je n'ai déterminé que l'indice de platycnémie. Les tibias droit et gauche du squelette No. 1 (XVI) ont un indice 80,77 et 75,86. Donc d'après leurs indices

platycnémiques ces deux tibias ne peuvent pas se ranger dans la catégorie des tibias franchement platycnémique. Sur ces deux tibias les extrémités supérieures étant absente je n'ai pas eu l'occasion de déterminer la forme du condyle externe de cet os. Seulement sur l'extrémité inférieure du tibias droit j'ai observé l'existence, mais d'une façon peu sensible, du facette supplémentaire. Nous disposons quelques morceaux de la péroné.

Astragale

Sur deux paires d'Astragales appartenant aux squelettes No. 1 et 3. j'ai pris les mesures principales et j'ai calculé quelques indices. Je les reproduits dans le tableau 8.

Tableau: 8

No.	Longueur en Projection		Largeur en Projection		Hauteur en Projection		Longueur de la poulie		Largeur totale en projection poulie surface		Angle d'ecartement de la tête astragale	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	45	45	33	36	27	25	29	28	30	29	25°	20°
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	56	56	43	41	32	32	32	32	37	39	20°	20°
	moyenne	50,5	38		29		30,5		33,7		21,5°	

Indices

	Largeur X 100 / Longueur		Hauteur X 100 / Longueur		Longueur trochlé X 100 / Largeur talus	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	73,33	80	60	55,55	64,44	62,22
2	—	—	—	—	—	—
3	76,78	73,21	57,14	57,14	57,14	57,14

Calcaneum

Nous avons, comme astragale, deux paire de calcaneums appartenant aux squelettes No. 1 et 3. Les mesures pris sur ces os et les indices calculès sont dans le tableau 9.

Tableau : 9

No.	Longueur totale		long. tubero articulaire		Long. du corps		Haut. corps		Larg. médl		Larg. post.		Larg. sustentaculum		Larg. facies art. post		Long. facies art. post	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	7,3	6,6	69,	6,3	5,3	5	3,7	3,4		3,5	3,1	2,6	13	—	19	—	26	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	8	7,7	7,4	7,4	5,5	5,2	4,2	4,2		4,7	—	3	19	19	25	24	31	30

Indices

	Facies articularis		Sustentaculum		Larg. post. Long. max.		Larg. méd. long. maximum.	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	73,1	—	37,14	—	35,62	—	47,94	46,97
2	—	—	—	—	—	—	—	—
3	80,64	80	38,29	—	37,5	—	58,75	—

EVALUATION DE LA TAILLE

J'ai basé l'évaluation de la taille sur les longueurs maximums des quatres os longues : 2 humérus et 2 fémurs.

No.		Long.	Taille Correspondante:
1 XVI	Humerus	270	141,75
3 Urne	»	230	164,40
3	Femur	470	169,70
3	Femur	418	160,50 Taille moyenne : 159.

Je considére comme la taille moyenne cadavérique la taille obtenue sans faire la soustraction de 2 centimétres de cette taille moyenne. Habituellement et d'aprés le procédé de Manouvrier, pour obtenir la taille cadavérique c'est la régle de faire cette soustraction. Mais les recherches nouvelles sur ce sujet nous montrent inexactitude de ce procédé. Voir plus particuliérement: (Le squelette du professeur Papillault. Par Georges Montandon, Bulletins et mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris. 1935 Fascicules 1. 2. 3.).

Et si au lieu de prendre en considération ces 4 os longue nous éliminons de notre moyenne la taille du femur gauche de

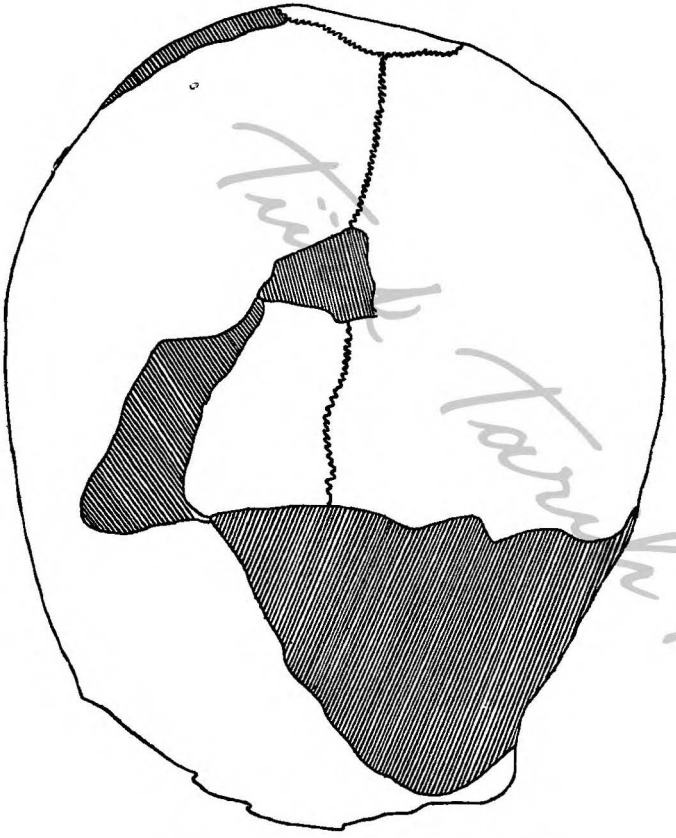
squelette No. 3 à cause de son inégalité, nous obtanons une taille moyenne 164.86.

CONCLUSION GENERALE

Ces restes squelettiques que nous venons d'étudier constituent une partie de ces précieux matériaux pour servir à reconstituer l'histoire raciale de notre sol. Ces ossement appartiennent *avec une trés grande probabilité* à la poriode Hetéenne et proto Hetéenne à Alacahöyük. Ils ont une brachycranie trés manifeste et une taille à la limite du moyenne. Les crânes sont de formes sphéroide. Leurs glabelles sont peu marqués. La padominence des éléments brachycéphales dans la Paleoethnologie de notre sol (Anadolou), va se confirmer par ses nouvelles recherches. La brachycéphalisation (par apportages successif au cours des siécles de notre histoire) du sol Anatolien devienne comme on le voit deplus en plus claire par les témoignages des deux sortes du faits:

1) Anthropologique 2) Archéologique.

Türk Tarih Kurumu

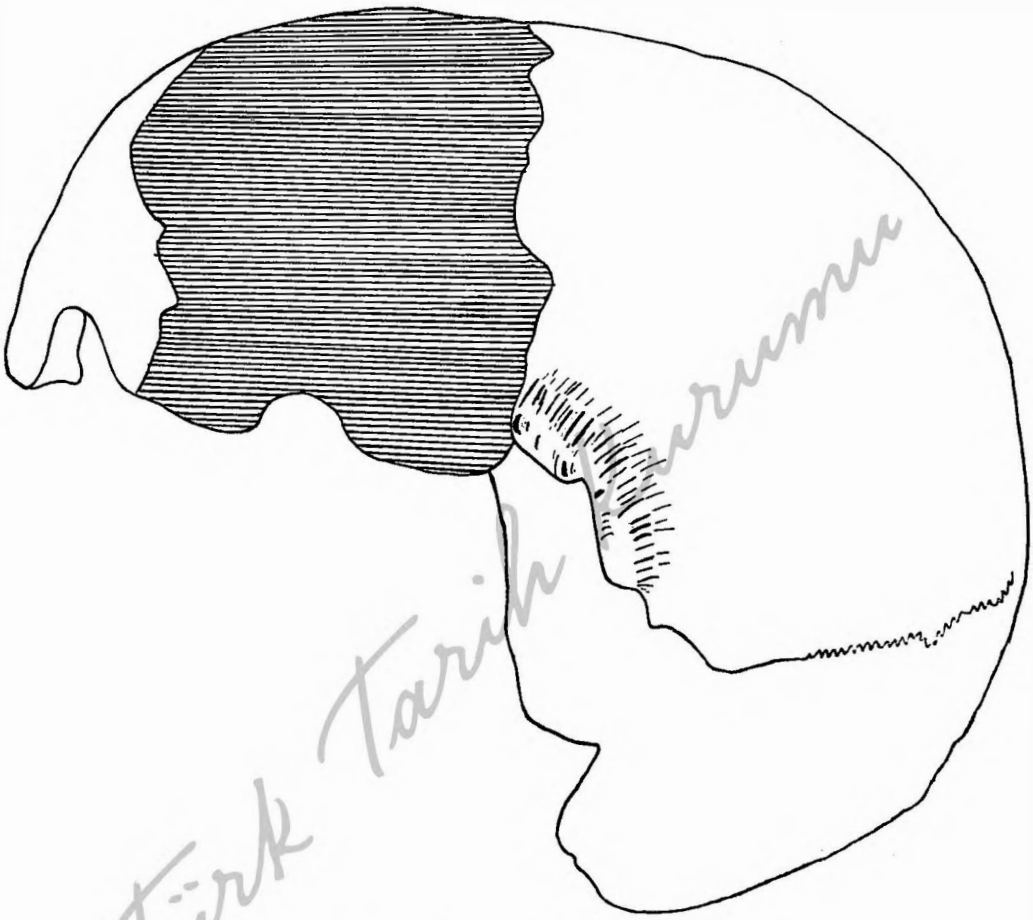

Şekil: 1 Alacahöyük No. XVI. erkek kafası
Üstten görünüş (Norma vertikalis)

Şekil: 2 Alacahöyük No. XX. kadın kafası.
Üstten görünüş (Norma verticalis).

Türk Tarih Kurumu

Şekil: 3 Alacahöyük No. XVI. erkek kafası.
Yandan görünüş (Norma lateralis)

Türk Tarih Kurumu

Şekil: 4 Alc. H. No. XVI arkadan görünüş (Norma occipitalis)

Şekil: 5 No. XVI. alttan görünüş (Norma Basilaris)

Şekil: 6 ayni kafa önden görünüş (Norma frontalis)

Şekil: 7 ayni kafa yandan görünüş (Norma lateralis)

Şekil: 8 ayni kafaya ait üst çene parçası

Şekil: 9 Alacahöyük No XX Yukardan görünüş (Norma Verticalis).

Türk Tarih Kurumu

Şekil: 10 ayni kafa alttan görünüş (Norma bisilaris).

Şekil: 11 ayni kafa önden görünüş (Norma frontalis)

Şekil: 12 ayni kafaya ait üst çene parçası

Şekil: 13 Alacahövük No. XVIII. Küp içinde bulunan iskelete ait yüzün önden görünüşü (Norma frontalis).

Şekil: 14 ayni iskelete ait alt çene ve sağ elin tarak ve parmak kemikleri

Türk Tarih Kurumu

Şekil: 15 alc. H. No. XVI. uyluk, kaval ve iğne kemikleri (ön yüzleri)

Şekil: 16 ayni iskelet. Uyluk, kaval kemikleri (arka yüzleri)

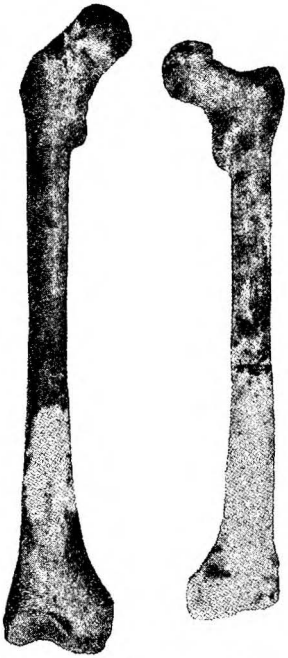

Şekil: 17 Alac höyük No, XVI Sağ uyluk kemiği. Üst uç. Arka yüz

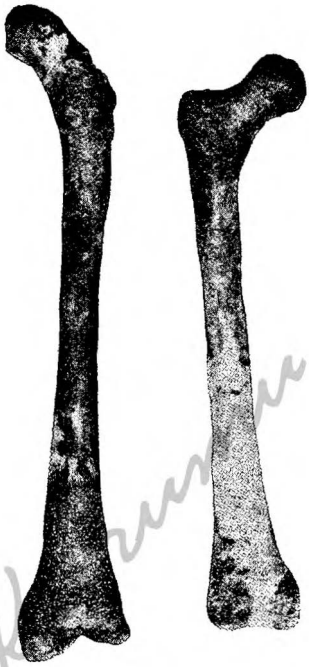

Şekil: 18 ayni iskelete ait kol kemiğinin arka ve ön yüzleri ile dirsek kemiği ve döner kemik parçaları.

Türk Tarih Kurumu

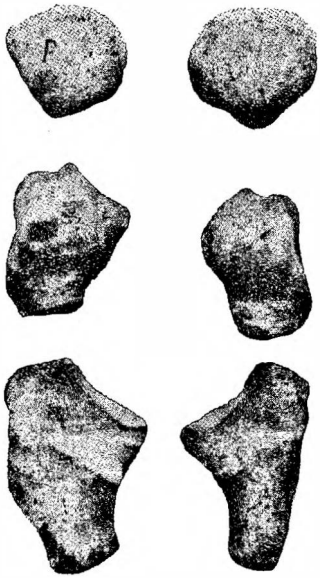
Şekil: 19 XVIII numaralı iskelete ait sağ ve sol uyluk kemikleri (arka)

Şekil: 20 ayni iskelete ait sağ ve sol uyluk kemikleri (ön)

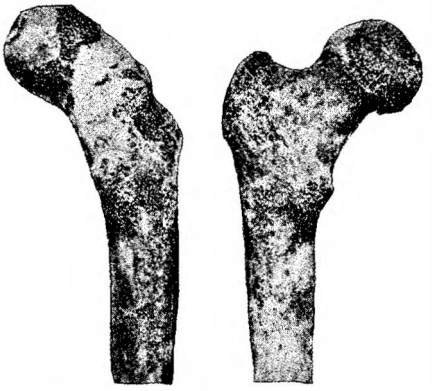

Şekil: 21 ayni iskelete ait kol ve ön kol kemikleri

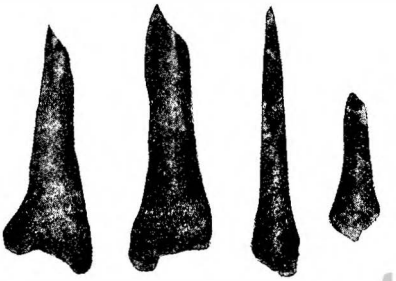

Şekil: 22 ayni iskelete ait diz kapağı, aşık ve topuk kemikleri

Türk Tarih Kurumu

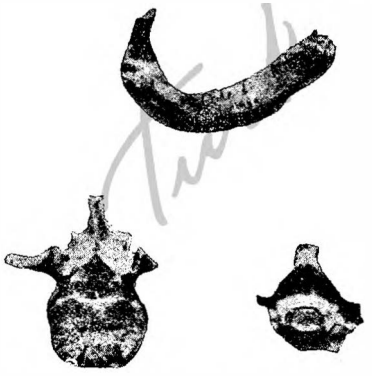
Şekil: 23 XVIII numaralı iskelete ait uyluk kemiklerinin üst ucları (arka)

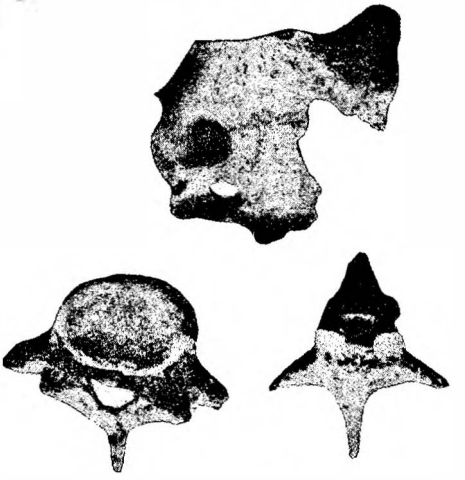
Şekil: 24 ayni iskelete ait kaval ve iğne kemiklerinin alt parçaları,

Şekil: 25 ayni iskelete ait bir köprücük ve kürek kemiği parçaları.

Şekil: 26 ayni iskelet, 1 inci sağ kaburga kemiği, belkemiği parçaları

Şekil: 27 ayni iskelet, acız kemiği parçası ön yüz, belkemiği parçaları.

ALACA-HÖYÜK HAFRİYATININ İLK NETİCELERİ

Remzi Oğuz Arık
Kültür Bakanlığı Arkeolog'u ve hafriyatın Direktörlerinden

Türkiye Kültür Bakanlığının hazırladığı muhtasar arkeoloji haritasında, "Alaca-Höyük„ , üstünde usullü bir hafriyat yapılması gereken yerler arasında gösterilmişti.

Türkiye'de ilmî hafriyatın yeni devresini açmış bulunan TARİH KURUMU, 1935 yazı başında yaptığı toplantıda, Alaca-Höyük'te hafriyat yapmağa karar verdi. Üyelerinden Dr. Hamit Koşay ve Arkeolog Remzi Oğuz Arık'ın idaresine verdiği bir heyet heman işe başladı. Hafriyat 22 Ağustos 1935 ten İlkteşrinin sonuna kadar sürdü.

***

Höyük'te daha yüz yıl önce bile araştırmalar yapılmıştı. Bunlar alâkadarlarca şüphesiz unutulmamıştır. Dikkate lâyik oldukları kadar değerli bulunan bu araştırmalar hep büyükçe bir yığma tepenin cenup eteğinde yapılmıştı. Üstünde bugün 400 nüfusun barındığı bu yığma tepe beyziye yakın bir plânda olup şarktan garba 310 metre, cenuptan şimale 277 metredir. Şimal ve cenubunda iki tömelti bulunup şimaldeki isfenks seviyesinden 14 metre, cenuptaki 7 metre yüksekliktedir. Bunlar Höyük'e gelenlerin daima nazarı dikkatini çekmiştir. (İsfenksli Kapı) ya gelince Höyük'ü asıl meşhur kılan burası olup cenup kenarının ortasında açılmış bulunmaktadır. [Ş. 1].

"İmat Höyük'ü„ dahi denen "Alaca-Höyük„ Ankaranın şimal şarkında olup doğru gitmek şartile 160 kilometre uzaktadır. Boğazköy (Eski Hattuşaş) Höyük'ün şöyle bir 25 kilometre cenubundadir. Höyük' ün hayat ve mamurluğu şüphe yoktur ki, her şeyden önce onun coğrafi mevkiinden ileri gelmektedir. Çevreyi yeşillendiren ufacık akar sular, Höyük'ün en eski zamanlardan itibaren insanların sığınağı olmasına; şimalden cenuba, garpten şarka giden gelen yolların uğrağı haline gelmesine sebep ol-

muştur. Kiperte nazaran denizden 1060 metre yukarda olan Höyük'ün suyu, havası da çok güzeldir.

Höyük'te bizden önce çalışanlar onu daha ziyade "Yeni Eti İmparatorluğu,,na bağlamışlardı· Alaca-Höyük'ün san'at, din siyasi ve içtimai hayat bakımından bütün şahsiyetini, Büyük Eti Merkezine ilâve olarak mütalea etmişlerdi. Bu itibarla Alaca-Höyük'ün Boğazköyün bilinen tarihinden eski bir hayat sahibi olduğuna ihtimal verilemiyordu. Höyükte raslanan harabeler hakkında ise fikirler muhtelifti. Kimi buranın bütün Etilere ait bir mabet olduğunu; kimi Eti kırallarının sarayı bulunduğunu; bir başka kısmı burada bir kale gizlendiğini, bir kısmı ise Hattuşaş hükümdarlarının villâları yapılmış olduğunu iddia etmişlerdi.

***

Türk Tarih Kurumunun başladığı yeni hafriyat ilkin üç noktayı hedef almıştı:

I. Alaca-Höyük'ün çevresini araştırmak.

II. Höyük'ün üzerinde metodik bir sondaj yapmak; toprak katlarını dikkatle gözden geçirmek ve böylece burada geçen muhtelif medeniyetler hakkında malûmat sahibi olmak;

III. Nihayet bu iki türlü çalışma ile de Alca-Höyük'ün - Boğazköy tabletlerinde adı geçen ve Etilerin güneş Tanrıçası Arinna'nın himayesinde bulunduğu anlaşılan-Arinna şehri olup olmadığını tahkik etmek.

***

I. Çevrelerin araştırılması şunları öğretmiştir:

a. Höyük'ün bir kilometre kadar cenup şarkında Gölpunar denilen yerde, eski zamanlardan kalma bir su bendi meydana çıkarılmıştır.

b. Gölpunar'ın biraz cenup üstünde Köşkyeri denen mevkide, daha önce yapılan araştırmaları tahkik etmek ve ufak bir Bizans kilisesini ortaya çıkarmak mümkün olmuştur.

c. Alaca-Höyük'ün birkaç kilometre şimalinde bulunan Kalınkaya Köyü üstündeki Toptepe adlı Prehistorik yeni bir höyük keşfedilmiştir. Oradan toplanan parçalar çok dikkate lâyıktır. [Ş. 3].

ç. Heyete getirilen, sabun taşının (= stéatite) üstüne işlenen bir Eti kabartmacığı vesilesile Yeniköy adlı köy ziyaret edilerek klâsik çağlardan kalma yapı ve yol yerleri meydana konmuştur. [Ş. 2].

II. Asıl hafriyata gelince:

Bu hususta seçilen sondaj yeri Höyük'ün şimal ve cenubundaki tömeltilerin hemen hemen arasındadır. İlkin 18×20 ölçüsünde bulunan bu yerin seçilme sebebi isfensklerin seviyesinden ancak 4 metre yukarda bulunması yüzünden bâkir toprağa biran önce erişmemize yaraması ve nisbeten boş, zararsız bir sahada bulunmasıdır.

2.50 metreye kadar hafriyatımız karmakarışık bir sahada geçti ve Osmanlı, Bizans, Roma, Frikya, son Eti eserleri verdi. 2.50 den 4 metreye kadar, Eti Çağının mimarlık çerçevesi başlamıştı. 3.60 metreye kadar - hiç olmazsa bu yıl seçilen sondaj yerimizin mahdut sahası içinde - son Eti Çağının boya nakışlı çanaklarının parçalarını bulduğumuzu kaydedelim. [Ş. 4].

3.60 dan 4 metreye kadar saha yanık izlerile ve muhtelif duvar kalıntılarile kaplıydı. 2.50 den 4 metreye kadar toplanan çanak çömleğe gelince: Tek renkliler galipti. Tip ve teknik bakımından da Alişar'da Kültepe'de bulunan Eti kaplarile benzerlikleri aşikârdı. İnce fakat kumlu bir hamur, pişimden sonra da kırmızı ve kabın maktaı isli kalmış olup yüzü ve bazan içi cıvık bir boya astarile kaplanmıştı. Bununla beraber boya astarı verilememiş olanlar da yok değildi. Hemen bütün kapları yapmak için torna kullanılmıştı. [Ş. 6, 9].

Bazı çanak kırığı üstünde Etilerin meşhur «Hükümdar mührü» damgasını bulmuştuk. «Hematite» den yapılıp «Cylindres - Sceaux» lara benziyen bir mühür; gerek mevzuu, gerek biçimi bakımından «Ön Eti» ve «Eti» devirleri arasındaki intikal devresini gösteriyordu.

Kültür ve medeniyet eşyası nekadar bolsa ocaklar, (bothros) denen zibillikler o kadar çoktu ve sondaj yerimizin pek kesif bir hayat geçirdiğini gösteriyordu. [Ş. 7, 19].

4.10 - 4.20 metrede tam denebilecek bir yapı heyeti mecmuası ile başka birçok mimarlık kalıntılarını meydana çıkardık; bunlar 5.50 ye kadar iniyordu. Gerek kültür ve medeniyet eşyası, gerek çanak çömlekler bu yeni tabakanın 4 metre ile 2.50 metre arasındaki devrenin ilk ve eski bir safhası olduğunu göstermekte idi. Çanak çömlekler; zarif biçimleri, her türlü tezyinat-

tan mahrum yüzleri, - madenden yapılma tipleri örnek olarak alması muhtemel - «Ön Eti = Proto - Hittite» göreneğini devam ettirmekte idi, denebilir. Ağızlar enli kuş gagasına benziyordu. Emziklerinin biçimi dilli düdük ağzı veya ufak kuş gagası gibi idi[Ş. 8, 11]; fakat derinlik arttıkça bu tip azalmış, ufak boru biçimliler görünmüştü. Bu devir kaplarının da tornada yapıldığını, iç taraflarına bakınca anlamak mümkündü. Fakat kapların yüzü daima elle, perdahla bitirilmiş, madenî bir renk almıştı. Anadolunun garp ve cenubundan veya ortaların dan ithal edilmiş olan bazı parçalar bir yana bırakılırsa; kapların dibi olmadığı; dairevî bir basit düzlüğün dip yerini tuttuğu; birçoklarında ise gövdenin sivrilerek bittiği anlaşılıyordu. Bu katın başlangıcına doğru çizgili ve kertikli kapların da göründüğünü kaydedelim. İthal edilmiş kapların Turova II. nin yayvan ve perdahsız tabakları tekniğine benzediğine de işaret eylemek isteriz.

5.50 metreden — hattâ, sondaj alanımızın meyilli olması sebebile, bazı yerlerde 5 metreden.— itibaren sahamız kesif ve umumî görünen bir yangın tabakasile örtülmüştü ki, kalınlığı 0.50 ile 1 metre arasında değişiyordu. Bu kalın yanık tabakadan sonra yeni kültür katları başlamakta ve takriben 9.80 metreye kadar inmekte idi. Çanak çömlek ve kültür eşyası da daha derinde olan diğer katın eserlerile yakınlık göstermekte idiler.

6-9.80 metreye kadar süren bu yeni katın çanak çömleğini karakterlendiren ilk vasıf tek renkli (monochrome) olmasıdır. Bunları iki sınıfa ayırmak mümkündür. Birincisi munhasıran elde yapılmış olup yüzleri perdahlı ve boya astarlıdır; pişimden sonra renk kırmızı ve bazan siyah, yahut alacalı kalmaktadır. Cidarlar ekseriya incedir; hamur kumlu ve çöplüdür. Bu çok ince cidarlar, yapılıştaki bu özeniş, hemen daima kabın kenarından yukarı çıkıp inen bu yassı kulplarile çanak çömlek şaşılacak bir güzellik gösterir [Ş. 17]. Bu devre insanlarının fırını mükemmelen tanıdıklarına şüphe etmemek lâzımgelir. Şayet kabın üstünde tezyinat bulunursa bu, ya içerlek çizilerek yapılmış derin ve müselsel zaviyelerden, seyrek olarak noktalardan, yarım dairelerden meydana gelmiştir. Bunlar çok seyrektir, ve biz onların ithalât eşyası olduğunu zannetmekteyiz [Ş. 23, 25].Bu sınıf kapların tezyinatsızlarında emzikler boğaz ve omuzu birleştiren dirsekten yükselen ufak borucuklardır. Bu kapların Ahlatlıbel, Alişar I. kaplarile büyük bir benzerliği vardır. Bundan başka kapların arasında (Mynien) denen kaplara benzemekle beraber hakikatte Turova II. de çokça bulunan bir çeşit ithalât eşya-

sının daha bulunduğunu da ilâve etmek isterim. Bunlar son derece az olup bir cereyan "école„ uyandırmaktan uzak, "sporadique„ eşya halindedir.

İkinci sınıfa giren kaplar yine tek renklidir ve bilhassa büyük, yayvan, kulpsuz çanak biçimli kapların nisbeten çokluğile; ve sonra tırnak ucile çizilmiş gibi görünen kertiklerden mürekkep bir tezyinat şeklile ayrılırlar. Bu kertikli kısım daha önceki katlarda da bulunmakla beraber bu katta kesafet kazanmıştır. Bu tezyinatın örgü ve dokumayı yahut hasırcılığı örnek alan kapları hatırlattığını söylemek isteriz.

Bu katlarda ve 6-7 metre arasında, bir büyük küp içine, çömelmiş (embryonnaire veya accroupie) vaziyette gömülmüş bir erkek iskeleti de bulduk [Ş. 24]. Bu cenazenin iki hususiyeti: yanında hiç birşey çıkmaması ve mezar vazifesini gören küpün dairevî bir ince duvarla çevrili olmasıdır. Bu dairevî duvarın arkasında ve hemen bu birinciye mümas denecek vaziyette dairevî, ve yine tek taş dizili bir ikinci duvar daha vardı.

Sondajımız, hafriyat yerimizin mahdut bir kısmında 10 m. 20 buldu ve orada sızan sular, yağan yağmurlar, hafriyata devam imkânını kaldırdı. Bu sızıntıların Höyük'ün asıl bünyesine yabancı ve sonradan olduğunu zanneyliyoruz. Bu yıla ait mesaimizi bu 10 m. 20 metrede kapatmağa böylece mecbur olmuştuk.

Bu son katı kazarken ele geçen yıkık veya şurada burada kaybolan duvar parçalarını bir yana bırakıyorum. Bulduğumuz eşya yine çok zengin olmakta devam eyliyordu. Madeni eşya artık azalmış, sona doğru hiç görünmez olmuştu. Buna mukabil pişmiş topraktan, taştan ve kemikten yapılmış eşya pek boldu [Ş. 26,27]. Çanak çömlek yine tek renkli (monochrome) olup pek seyrek olarak üstünde çizilmiş süsler bulunuyordu; hamuru kaba, kumlu ve çakıllı; cidarları kalın, yamrı yumru, fakat madenî denecek bir derecede perdahlı idi. Kırmızı ve alacalı renk hâkimdi.

***

5.50 ile 8 metre arasında bulunan üç mezardan birincisi (B. M.) garptan şarka doğru uzanmıştı. 6.35 te yapılmış olup duvarlarının üstünü 5.75 ile 5.90 arasında bulmağa başlamıştık. Garpta, baş tarafında eni 2.75 metre olduğu halde şarka (aşağıya) doğru daralıyordu (1.75, 1.90). Uzunluğu 5.25 m. olup garptan şarka meyilli olarak yapıldığı görünüyordu. Duvarlar tek dizi taşlardan ibaretti; taşlar orta büyüklükte, kaba saba olup bir kerpiç tabakası üstünde

yükseliyordu; aralarında çamurdan harç kullanılmıştı. Bulunan bazı vesikalara göre çok muhtemeldir ki, mezarın tavanı dam şeklinde yapılmış olsun. Ağaç direkler duvarların üzerine uzatılmış, onların üstü dal ve yaprakla, toprak ve kerpiçle, çakılla örtülmüş olabilir. Mezarın ayak ucunda ve hemen üstünde, tekerlek plânlı "autel - foyer„ ler keşfettik ki, bunlar şüphesiz kurban ve hediye edilen şeyleri barındırıyordu. Mezarın her yanında hayvan iskeletleri (köpek, koyun, öküz) serili bulundu. Öküzlerin cüssesi çok büyüktü. Köpekler bir yana durursa, hiç birisinde bel kemiği görülmemiştir.

B. M. mezarında elimize bir çok eşya geçti. Bunların çoğunun emsalsiz olduğunu kaydedelim. İlk safta, altı "güneş kursu„ nu, [Ş. 35 39] üç kancayı [Ş. 41] yazalım. Kancalar belki de kurbanlık hayvanları öldürmeğe veya asmağa yaramıştılar. Bunların yanında dörttane biz yahut mızrak ucu [Ş. 32] ve bir geyik heykelciği [Ş.40] ele geçti. Geyik bir şaheserdi: Sırtı gümüş şeritle gösterilmiş, vücudüne tek merkezli daireciklerden, gümüş şeritler kakılmış süsler serpilmişti. Boynuzlarını ve başını gümüş bir maske kaplamakta; sağrılarında ve omuz başlarında birer gümüş haç kakılmış bulunmakta idi. Bütün bu eşya gümüş, bakır (belki de tunç..) idi.

Mezarda yatan iskelet büyük boylu bir adama ait olup Hocker (yani dizleri bükülmüş) durumda, sağ tarafına, garptan şarka yatırılmış ve yüzü cenuba döndürülmüştü. Başı tamamile ezilmiş kolları boynuna doğru uzatılmıştı. Ölü mezarın ortasındaydı. Göğsünde birkaç gümüş kap yerleştirilmiş olup birisinin kulpu üzerinde rondbos olarak yapılmış dört hayvandan mürekkep bir mevzu bulunuyordu. Ötekiler uzun ve yassı kulplu ve hepsi de bir küme haline girmiş idiler; keşfedildikleri sırada araları beyaz renkli bir nevi toz haline girmiş; bir kısım yerlerini mor renkli bir leke veya tabaka kaplamıştı.

Altından yapılmış birçok kap ve hülliyaı ölünün baş tarafında ele geçti. Bunlar arasında ufak ve enli gaga ağızlı ibrik [Ş. 30] ile şampanya kadehi [Ş. 29] biçimli kupayı ön safa koyalim. İbriğin üzerinde müselsel zaviyelerden çizilmiş ve balık kılçığı gibi dizilmiş süsler vardı, gövdesi toparlaktı. Bir taç veya çelenk şeridi, kemer biçiminde olup yanında bir topuzbaşı, çarhıfelek başlı bir iri toplu iğne; yüzlerce gerdanlık tanesi, boyuna veya göğüse asılacak surette kulplu pullar, yılan gibi kıvrılmış bir çift küpe bulunuyordu. Neceften, fayansdan daha yüzlerce boncuk ile gümüşten armut başlı bir diğer toplu iğne ayni buluntularla birlikte idi[S. 23,31].

Bu eşyaya ilâveten, mezarda bulduğumuz bir mühürle [Ş. 34] bir çanağı [Ş. 42] ayrıca kaydetmek isteriz. Mühür, boz ve sert taştan yapılmış olup kaidesi kalınca ve tekerlek; sapı mahruti ve üstbaşı delikli idi, Kaidede kazılı mevzu bir çerçeveye alınmamıştı. Çanağa gelince: İnce pembe bir hamurdan yapılmış, üstüne kertiklerden mütenazır dört yarım dairevî süs gurupu konmuştu. Bu dört gurup ayrıca kırmızı boya ile belli edilmişti

R. M. işaretli ikinci mezarı birincinin ayak ucunda yani şark ufak duvarı dibinde bulduk. 6.75 — 6.90 metrede gözükmüş, bu da garptan şarka doğru uzanmıştı. Mezar zemini ufaklı büyüklü göçmüş taşlardan bir döşeme meydana getirmekte olup bir nevi basamaklaşarak devam eyliyordu. Kanbur zemin üstünde bir ince kerpiç tabakası ve üstünde iri cinsten bir çift öküzün bacak ve kemikleri muntazaman konmuş bulunmakta idi; başları garpta dikleme kalmış veya ezilmişti. Asıl ölünün iskeleti de bu hayvan kemikleri vesaire altında tamamile ezilmiş olarak bulundu. Mezarın biçimi, öyle zannediyoruz ki, B. M. dekinin aynıdır.

Bu mezarda da kafanın üstü ve çevresi altından boncuk; küpe (veya yüzük); bir çok bakır toplu iğne [Ş. 5]; bakırdan ve enli gaga ağızlı toparlak gövdeli, menteciklerle süslü bir ibrik [Ş. 43]; bakırdan ve gümüşten birer kâse, akikten haç biçimli bir put (veya hamaylı [Ş. 44]) ve birkaç akik boncuk vardı. Bu akik haç bilhassa dikkate lâyıktı.

Mezarı altüst eden halden dolayı hududunu tamamile ve katiyetle çizemediğimizi de söylemeliyiz.

Üçüncü mezara T. M. demiştik; murabbaa yakın biçimde idi (3.55 × 3.75 × 4.60 × 3.95). Bunun da garpten şarka uzaması muhtemeldir. Duvarlarının izine 6.75 ve 7.10 da rastlamıştık, taban ise takriben 8 metrede bulunuyordu.

Bu mezarda iki safha var zannediyoruz. Birinci safhada, iri hayvan iskeletleri altında ve arasında; bakırdan veya tunçtan basit beş tane «güneş kursu» [Ş. 49] bir tane de büyük «güneş kursu» [Ş. 46] meydana çıkarmıştık. Çevrelerinde iki güzel kama [Ş. 49] (kulpları zaviyei kaime gibi kıvrılmış, üstleri üç zıhlı, iki delikli.) bulunmuştu. Altın kaplamalı bir gümüş kupa, altından diğer bir kupa param parça bir halde toplanmıştı. Bir kısım parçalarını taşlar üstüne kaynamış olarak ele geçirdik. İlk iskeleti bu eşya arasında, cenup duvarı dibinde, bir kerpiç tabakası üstünde, başı ezilmiş olarak bulduk.

Mezarın ikinci safhası takriben 7.40 — 7.50 da başlar. Ortada daire gibi toplanmış taşlar vardı. İkinci ölünün başını bu dairenin hemen altında bulduk. O da ezilmişti. Cesetle birlikte o, dairevî bir saha meydana getiren yassı blokların üstünü kaplıyan kerpiç üstüne konmuştu. Taşların kırmızıya boyandığı anlaşılıyordu.

Bu mezarda avuçlarla denecek kadar bol miktarda altın, akik, ve neceften boncuklar bulduk. Bir bıçak veya avadanlık sapına yahut kınına bilezik gibi geçirilmiş olmaları muhtemel, altın ve gümüşten birçok teferruat mezarın hazineleri arasındaydı.

Bulduğumuz çanak çömlek, bu katlarda bulunan tiplerin en güzel örneğinden idi. [Ş. 28].

Bu mezarın iki katlı olarak yapılmış bulunması pek muhtemeldir. Belki de üst kat altındakinin bir nevi saçağı idi.

***

NETİCE

Ele geçen bu vesikaların neticesini kesin gibi saymak pek zamansız olur. Hafriyat büyük bir gayretle devam ediyor ve Türk Tarih Kurumu, hafriyatı sonuna kadar sürdürmek kararındadır.

Bununla beraber, hafriyat yerimizin toprak katları, ele geçen vesikaların büyük yığını, bizim bazı mukayeseler yapıp birkaç hükme varmamızı mümkün kılmaktadır.

Yukardan aşağı inerken, 2.50 metreye kadar sondaj yerimiz karmakarışık birçok devrelerin izlerile kaplı bulunmaktadır. 2.50 metreden 4 metreye kadar bulduğumuz böyük yapıların çerçevesi içindeki eşya ve hele çanak çömlek ile Alişarda, Kültepede bulunmuş olanları karşılaştırabiliriz. «Schnabelkanne» veya «Kültepe tipi» denen kaplar, bu derinlikte doludur. Öyle zannediyoruz ki, bizim "Eti„ çağı dediğimiz bu derinlik "Tunç Devri„ nin son safhasına girmekte ve bu devir Alaca - Höyük'te 5.50 metreye kadar inmektedir. Ele geçen eşya, çanak çömlek başka ve daha eski bir medeniyetin varlığını haber vermektedir ki, onu 6 - 6. 35 metreye doğru iyice farkediyoruz.

Hakikaten, 5.50 - 6,35 arasında kalan ve her yanı kaplıyan bir yangın tabakası Höyük üzerinde bir felâket meydana geldiğini gösterir. Bu felâket bir medeniyeti yıkmış, başka birinin başlamasına yol açmıştır. Yıkılan medeniyet, öyle sanıyoruz ki, «Bakır Devri» medeniyeti; başlıyan ise «Eski Tunç Çağı» veya «Eski Eti Çağı» dır. Şuna işaret etmeliyiz ki, Eski Eti Çağı sırasında, Ana-

dolunun cenubu ve garbı ile münasebetler oldukça çok görünüyor. Bu hususta, ele geçen eşya ve çanak çömlek iyi bir şahittir. Dikkat edilecek bir başka nokta, Eski Tunç Çağı denen zamana ait katlarda ele geçen çanak çömlek arasında boya nakışlı'ya hemen hemen hiç rastlanmayışıdır. Halbuki ayni çağa ait olarak Alişar'da Boğazköy'de bulunan kaplar, bilhassa boya nakışlı ve hendesî süslüdür. Alaca - Höyük çanak çömleği denebilir ki, hâlâ «Proto Hittite = Ön Eti» göreneğini devam ettirmektedir. Bu bakımdan, Bakır Devrini kapıyan akının Alaca - Höyüğün şahsiyetini kökünden kazıyamadığına hükmetmek istiyoruz.

Bakır Devrinin Alaca - Höyük'te büyük bir devam ve inkişaf gösterdiği anlaşılıyor. Bu devir 4 metre kadar kalın bir tabaka meydana getirmektedir. Çanak çömlek Eti Devrindekilerden açıkça ayrılır. Çok kere kürevî olan toparlak biçimleri, çok kere kırmızı olan renkleri, kertiklerden veya eğri çizgili olan oyma nakışlardan meydana gelen süsleri, çok özenilerek yapılmış bulunmaları.... Alaca - Höyük'ün yüksek içtimaî yerini gösterdiği gibi; Ahlatlıbel, Alişar I. Turova II. ve kısmen Turova I. kaplarile Alaca - Höyük'ünkiler arasında «hemzaman» oluşluk ve sıkı münasebet bulunduğunu anlatmaktadır. Döğülerek, kaynatılarak yapıldığı görülen ve bolbol ele geçen maden eşya, pişmiş topraktan yapılmış olan ve Anadolunun hemen her hafriyat yerinde ele geçen figürinlerle birlikte yukarda söylediğimiz «hemzamanlık» ve sıkı münasebet işini teyit eylemektedir. Ele geçen putlar [Ş. 14, 15, 18, 20 22]. (= idoles), bizce, tamamile Anadolunun yarattığı yerli eserlerdir. Turova'da, Panfilya'da, Ahlatlıbel'de, Alişar'da, Kültepe'de bulunan putlar gözönüne getirilirse bu inanımızın anlaşılması kolaylaşır. Bununla beraber, Ege'de, Akdeniz'de, Mezopotamya'da, Kafkas'larda rastlanan putlarla Anadolu'nunkiler arasında çok açık benzeyişler görüldüğünü unutmuyoruz ve bu benzerliği, Bakır Devrinde Ön - Asyayı kaplıyan kültür beraberliğine misal gibi almak istiyoruz.

Alaca-Höyük'teki kertikli kaplar bu Bakır Çağının çok dikkate değer bir özgeliğini meydana getirir. Şimdiye kadar Anadolu'da araştırılmış olan örenlerden böylece süslü kaplar çıkmamıştır amma, Ön - Asya ve Anadolu ile sınır memleketlerde bu sisteme ait örnekler vardır. Mr. M. I. Mallowan'in 1933 te «Chagar Bazar» (Şimali Surya) da yaptığı hafriyat ile Mr. Cl. Schaeffer'in 1935 - 1936 hafriyat seferinde Ras - Shamra'da elde ettiği çanak çömlekler arasında bu örneğin vesikaları hayli çoktur. Bundan başka, çizgi-

lerle süslü kaplara, genel olarak, Mezopotamya'da (Kish, Ur, Jemdet - Nasir), Orta ve Cenubi Asyada (Anau, Mohenjo - Daru) raslandığı üzerinde durmak nekadar gerekse; Cenubî Rusya'daki Kafkasya'daki kurganlar da ayni prensiple yapılmış ve belki de dokuma eşya ve mahfazaları örnek almış kapların bulunduğunu ayni önemle gözönünde bulundurmak gerektir. Bunların biribirine tesir istikamet ve şekilleri için hüküm vermek çok acele bir şey olur. Fakat ayni devir sırasında Ön - Asya'nın akraba denecek bir kültür benzerliğine bu da bir delil gibi alınabilir. Kertikli kapların Alaca - Höyükte yalnızlığına bakarak dışardan gelme bir akının varlığını kabul etmek lâzımgeliyor.

Bize öyle geliyor ki, Bakır Devrinin bu vesikaları; Anadolu'da «yerli=autochtone» denen kütleye aittir; Bunlar, daha eski (Kalkolitik) çağın görenek ve teknikinden faydalanmış, daha sonraki bütün çağların eserleri üzerinde müessir olmuştur.

9.80 den 10 metreye kadar kısa bir kat, bir nevi intikal tabakası meydana getirmekte, ayni zamanda daha eski ve ayrı bir çağın müjdesini vermektedir. Bu yeni çağa «Kalkolitik» diyoruz, ki 10.20 metreye kadar inebildiğimiz yerde vesikalarını vermiştir. Bu vesikalar, Bakır Çağının fırında pişmiş, ince cidarlı Kaplarından çok ayrı, ve Turova I. ve Turova I[a] ile, Alişar'ın kalkolitik çağı kaplarile karşılaştırılacak bir çanak çömlek çeşidi ile; ve maden eşyanın hemen tamamile görünmez olması ve taş, kemik eşyanın bolluğu ile hulâsa olunabilir.

Bulduğumuz üç mezardan ikisi (R. M. ve T. M.) açıkça Bakır Devrine mensuptur. Tekabül ettikleri toprak ve kültür katları ile içlerinde bulunan eşya, çanak çömlek bu hususta şüphe bırakmıyor gibidir. Yalnız (B. M.) mezarı bizi biraz şaşırtmıştı. Çünkü yukarda bahsettiğimiz yangın tabakası içine yapılmıştı (5.74 - 6.35 arası...). Fakat, içinde oldukça bol bulduğumuz kap kırıkları; açıkça Bakır Devrinin işidir. Bulduğnmuz irice çanak, boya nakışlı ve kertikli süsü, kulpsuz toparlak, ince kenarlı gövdesile..., Taş Devri kaplarının tekniğini henüz unutmıyan bir çağı gösterir.— Bulunan taş mühür üstündeki mevzu, Ön - Etilerin görenegiyle nekadar birdir!. Hakikatta tek iken, profil halinde iki olarak gösterilen kuşun çok keyfî (= conventionel) işlenişi..; bu eseri, Alişar'da Boğazköy'de bulunan ve erbabı tarafından M. Ö. 3 üncü binin sonlarından XV. inci asra kadar tarihlenen benzerlerinden ayırmakta, daha arkayık oluşu onun daha eski olabileceğini düşündürmektedir. İşte bu ve bunlara benzer düşüncelerle, B. M. mezarının öteki R. M. ve T. M. den belki biraz daha yeni

olmasına fakat her üçünün ayni Bakır Devrine ait bulunması lâzımgeldiğine hökmediyoruz.

Bu mezarlarda bulduğumuz eşya, daha önceki karşılaştırmaları teyit edecek gibidir. B. M. ve T. M. in kürevî gövdeli altın ve bakır(?) ibrikleri; enli gaga biçimli ağızları, derin köşe ve zikzak oyma süsleri, gövde üstündeki memecikleriyle - nadolu'da (söz gelimi: Kumtepe'de, Ahlatlıbel'de, Küllepe'de, Alişar'da..), Mezopotamya'da (Kish'de, Ur'da..) bulduğumuz kalkolitik veya Bakır Devri kaplarının göreneğine bağlanabilir. «Şampanya kadehi» biçimli altın kadehe gelince onun için de ayni karşılaştırmalar yapılabilir. Yalnız, Mohenjo - Daro'da ele geçen bu biçim kapları da ilâve etmek; bu örneğin yayılmasını göstermek bakımından da Şimalî Suriye'de (Kargamış) Hellade'da (Mykena) bulunanları hatırlamak gerektir.

T. M. Mezarında ele geçen kamalar Anadolu'da seyrek bulunmuştur. Bu seyrek buluntular arasında Pampfilya'da, Troada'da Ahlatlıbel'de, Alişar'dakileri saymalıyız. Ahlatlıbel ve Alişar'da bulunmuş olanlar çok yassıdır ve onları daha çok namlularının benzerliği bakımından hesaba katmaktayız. Anadolu dışında bu hususta bize mukayese vesikası veren yerler daha ziyade Şarktadır. İran'da bizim kamaları andıran iki misal bulunduğunu İ de Morgan'dan sonra M. Zakhorov'un RH 'daki tetkikiyle anlamıştık. Mr. E. F. Schmidt'in Tepe Hisar'daki hafriyatı bunlara yeni bir misal daha katmıştır. Bizim kamalar "Kıprıs Kamaları„ denen grupa girmektedir. Biz bu isme pek te haklıdır dememekle beraber T. M. de bulunanların daha özenilmiş, daha mütekâmil olduğuna dikkat ettirmek isteriz.

Yine T. M. mezarında bulunan ve arkeoloji âleminde "iğne çekiç„[Ş. 45] denen toplu iğneler, Cenubî Rusya ve Kafkasya'nın Kurgan mezarlarında da, Etrürya'da ele geçtiği gibi, "variante„ larına Anau'da, Kish'de, Turova'da da raslanmıştır. Bu tipin aslında "zoomorphique„ olması muhtemeldir ve çok özel biçimleri, Eurasia ve Önasya'da Bakır Devrine geniş bir kültür yakınlığı sahası açmaktadır. Yine T. M. de bulunan çifte helezon motifi de böyledir.

Üç mezarın adak eşyaşı arasında bulunan muhtelif "Güneş Kursları„ na gelince bunların hiç olmazsa bugün için eşsiz olduğunu söylemeliyiz. Bu eserleri meydana getiren unsurlar içinde öküz boynuzu, geyik, güneş fikri müşterek olarak görünüyor. Geyikler ister tek ve müstakil olarak, ister "kursun„ genel kuruluşunda esaslı rolü oynuyor olarak bulunsunlar; bizi Şimalî ve Ortaasya'ya götürüyorlar. «Svastika» veya «kancalı haçlar»

güneşi ve «Göksel ebediyeti» temsil etmiyor mu? Bunları da Mezopotamya'da, Cenubî Asya'da en eski zamanlarda bulmaktayız. Fakat, bütün bu unsurları, güneş kursları gibi sembollerin üstünde toplamak, çok yeni, eşsiz bir şeydir ve izahı için daha beklemek gerektir. Bununla beraber; bunların bir sancak veya âlem (tepeliği) olarak kullanılmış veyahut arabada gemlerin geçtiği bir «Passe - Guide» yerini tutmuş olmalarını ortaya sürmekle onların manasını izah ettiğimizi sanmıyoruz. Ne olursa olsun, yalnız şurası meydandadır ki, bu eserler «Proto - Hittites = Ön Etiler»in din tarihi üzerine müstesna bir ışık serpecek kadar önemlidir.

Bundan başka; üç mezar ağaçtan, kerpiçten olan mimarlığı; içinde bulunan adak eşyasının, mimarî fakirliğine nispetle fevkalâde zenginliği..,; ilk anda Dağıstan (Karabağ), Şimalî İran, Cenubî Rusya kurganlarının mezarlarını hatırlatıyor. Gömme tarzındaki benzerlik ise her çeşit tavsifin yapamıyacağı tesiri, telkini yapar.

Bütün bunlara göredir ki, şu - tamamiyle - muvakkat kronoloji'yi meydana getirdik:

	Toprağın şimdiki yüzü	0. m.
	Osmanlı	1. m.
	Bizans, Roma, Frikya Çağı	2. m.
		2. 50
	Eti Çağı (Tunç Devri II.)	3. m.
		3. m. 50
		3. m. 60
		4. m.
Ön - Etiler	Eski Eti Çağı.	4. 50
		5. m.
	Tunç Devri I.	5. 50
		6. m.
	Üç mezar. 6-8 m.	6. 50
		7. m.
	Bkır Çağı	7. 50
		8. m.
		9. m.
		9. 80
	Höyök'te Kalkoliktik Çağın Başlangıcı.	10. m.
		10. 20

Türk Tarih Kurumu

LES PREMIERS RÉSULTATS DES FOUILLES D'ALACAHÖYÜK

Remzi Oğuz Arık

Archéologue du Ministère de l'Instruction Publique; chargé de la mission

Sur la carte archéologique du Ministère de l'Instruction publique Turque, Alacahöyük a été déjà marqué comme un lieu où l'on devrait entreprendre des fouilles systématiques.

La Société d'Histoire Turque-qui avait ouvert la nouvelle période des fouilles méthodiques en Turquie républicaine, - dans sa séance particulière de 1935, décida de faire des excavations à Alacahöyük. Une expédition, dirigée par deux de ses membres, le philologue Hamit Koşay et l'archéologue Remzi Oğuz Arık, fut chargée d'entreprendre presque immédiatement les travaux qui commencèrent le 22 Août et continuèrent jusqu'à la fin de Novembre, 1935. Les intéressés se souviendront sans doute des travaux antérieurs sur Alacahöyük - écrit souvent comme Euyuk et parfois Uejük. -

Ces recherches, aussi intéressantes que précieuses, s'étaient concentrées sur le revers méridional d'un tertre assez vaste, où un village de 400 Türkmens est depuis longtemps installé. Il a un plan plutôt oval, mesurant 310 mètres de long (Est-Ouest) sur 277 mètres de large (Sud-Nord). Sur le pourtour deux petites élévations- l'une au N. E., l'autre au Sud-Est, - avaient déjà attiré l'attention des explorateurs. L'élévation du côté N. - E. mesurait de 14 mètres, celle du côté S. - E. de 7 mètres. Quant à la «Porte des Sphinx» qui firent la renommée de Hüyük, elle a été percée au milieu du côté méridional. [Fig : 1].

Alacahöyük - appelé aussi İmat Höyük, - est situé environ à 160 km. à vol-d'oiseau au N. - E. d'Ankara. Boğazköy (ancien Hattuşaş) n'est que 25 km. de distance environ au Sud d'Alacahöyük. Il est apparent que la fortune du site est avant tout le résultat de sa position géogrrphique. Arrosé suffisamment par de petits cours d'eaux qui font verdoyer les alentours, le tertre fut dès la plus haute antiquité le refuge d'hommes et le point de croisement des

routes commerciales de l'Est à l'ouest et du Sud au Nord de l'Asie Mineure. Alacahöyük s'élève à une aititude de 1060 mètres au-dessus du niveau de la mer (Kiepert).

Les travaux de nos devanciers reliaient le site plutôt au «Nouvel Empire» hittite. L'art, la religion, la vie politique et sociale d'Alacahöyük furent considéres en annexe à ceux du capital hittite. Par conséquent on ne pouvait pas reconnaître à Alacahöyük une vie plus ancienne que celle de Boğazköy, Quant aux ruines ensevelies par cet assez grand tertre, l'opinion de nos devanciers paraissait trop partagée. Quelques-uns voulaient y voir un temple de panhittltisme, tandisque plusieurs d'entre-eux les considéraientcomme les parties d'un grand palais des rois hittites, quelques-uns voulurent y connaître une forteresse, les autres regardèrent le site comme la villa royale des seigneurs a Hattuşaş.

***

L'objet de nouvelles fouilles de l'Expédition de la Société d'Histoire Turque à Höyük fut déterminé ainsi suit:

I. Explorer les alentours;
II. Procéder è un sondage méthodique sur le tertre même; étudier soigneusement la stratification pour en déduire les différentes civilisations;
III. Déterminer, par ces deux genres de travail, si Alacahöyük est la ville d'Arinna, mentionnée dan les tablettes de Boğazköy sous la protection de la Déesse-Soleil du Panthéon hittite.

***

I. Les explorations ont permis:
   a. de dégager un barrage (ou, une digue) de temps ancien, sur la localitè dite «Gölpunar», un kilomètre environ au S.-E. du site;
   b. de vérifier les trouvailles antérieures sur la place dite «Köşk yeri» et mettre au jour les restes d'une petite-église byzaetine;
   c. de découvrir un autre höyük, appelé «Toptepe» ou bien «Taştoptepe», au nord du village «Kalınkaya» sur lequel on ramassa plus d'une pièce préhistorique; [Fig: 3].
   ç. de visiter, à propos d'un petit relief d'une exécution surprenante et qui trahit le goût du Nouvel Empire hit-

tite, le village Yeniköy, en y mettant au jour les restes des constructions, et d'une route antique. [Fig: 2]

***

Notr tranchée de sondage fut creusée dans le milieu des deux sommets. Elle mesurait 22 m. de long sur 18 m. de large et a été choisie avec cet objectif d'arriver plus rapidement au niveau du sol vierge. Elle se trouvait à peine 4 m. 50 au-dessus du niveau de la base des Sphinx.

Jusqu'à 2 m. 50 les installations offraient un caractère composite. La céramique et les objets turc, byzantin, romain.., se trouvaient pêle-mêles avec des tessons très anciens.

De 2m. 50 à 4 m. apparaissaient, dans un cadre architectural plutôt hittite, une céramique peinte surtout phrygienne et Post-Hittite, en compagnie d'une céramique abondante des Hittites. Toutefois, - et, au moins dans le cadre restreint de notre champs de fouilles - la période hittite proprement dite ne commençe que vers une profondeur de 3 m. 60 où des très rares tessons à décors peints donnaient leur dernière apparition. [Fig: 4]

De 3 m. 50 à 4 m. environs, le sol se couvrait par une épaisse couche d'incendie et par des pans de murs renversés. La céramique, ramassée entre 2 m. 50 - 4 m., est en gènéral monochrone, et, au point de vue typologique et technique sa ressemblance paraît frappante avec la céramique hittite d'Alişar, de Kültépé. Elle est d'une pâte fine mais sablonneuse restant rouge après la cuisson; le milieu des vases est fumigué; la surface, et parfois l'intérieur même sont couverts d'une engobe bien liquide, et lustrés d'un rouge lie-de-vin. Pourtant, il n'est pas rare que les vases restent sans engobe ni lustre. Le tour joue le principal rôle dans la fabrication. [Fig: 6] et [Fig: 9]

Sur quelques tessons on avait apposé le fameux "signe royal,, des Hittites. Un cachet en hématite - semblable exactement à des cylindre - sceaux -, par son sujet aussi bien que par sa forme, témoignait ancore d'une période de transition entre le protohittite et hittite.

Les objets de culture abondaient ainsi que des "bothroi,,, des fours, des grandes constructions, tous témoignent d'une vie intense, élevée et d'une prospérité inouïe, de l'area. [Fig: 7 et 19]

A 4 m. 10 nous avons mis à découvert un ensemble de bâtiments et plusieurs parties d'autres ensembles, les planchers suecessif, les

fondations desquels atteignaient une profondeur de 5 m. 50. Les objets de culture, la céramique prouvaient que cette nouvelle strate ne pouvait être que la phase préliminaire de la précédente. La céramique avec ses formes, ses lignes élégantes et sa surface denudée de toute décoration peinte, continue la tradition proto - hittie, inspirée elle - même de prototype en métal. Les goulots se ressemblent encore à de larges becs d'oiseau [Fig:8, 10, 11]. Mais les déversoirs ne sont pas toujours en bec de flûte; ils prennent une forme de simple petit tuyau. Les traces de la tournette apparaissent, surtout à l'intérieur des vases; mais le fini est toujours effectué à la main, et la surface bien polie et souvent lustrée, prend un aspect quasi métallique. Les pièces importées mises de côté, les vases n'ont pas une base définie; celle - ci consiste en un tracé circulaire rarement bien applanie. L'apparition du décor incisé fait une autre caractéristique de la poterie. Notons aussi les pièces importées, particulièrement celles de la Troade; elles correspondent, par leur faire, aux petits plats évasés et non lustrés de la Ville II.

A partir de 5 m. 50, même, vue l'inclinaison de notre sol, à quelque part de 5 mètres..-, l'area se couvre d'une couche d'incendie dont l'action paraît général et l'épaisseur varie de 0 m. 50 à Im., après quoi commencent de nouvelles strates et elles atteignent une profondeur de 9 m. 80 environ. La céramique et les objets culturels se rattachent plutôt à la couche suivante dont ils continuent l'aire et l'infuence.

La céramique de cette nouvelle profondeur (6 m. - 9 m. 80), se caractérise d'abord, par la monochromle et se subdivise en deux catégories. La première catégorie, faite exclusivement à la main, a une surface polie et bien lustrée qui, à la cuisson, reste rouge, quelquefois noire ou bigarrée. Les parois souvent fines, la pâte sablonneuse et pleine de matières végétales [Fig: 17, 29, 25]. Avec la paroi très mince, le fini extrêmement soigné, les anses presque toujours surélevées du bord même de l'ouverture et toujours plates, avec rainure.., cette céramique a une beauté austère. Il est évident que le four a été connu par ces gens Le décor, s'il en existe, consiste en des angles profonds et anchaînés, rarement en des pointillages, en demi - cercles, tout fait à l'incision. Cette partie de la première catégorie peut être importée. Les déversoires sont de petits tuyaux enfoncés sur le sailli, limitrophe entre le col et la panse, et qui forment angle aigu avec ce sailli. Cette poterie a une ressemblance frappante avec celle d'Ahlatli bel

et d'Alişar I. En annexe, je dois relater les autres vases importés, ayant l'aspect de ceux dits Myniens et des petits plats évasés, qu'on a ramassés en quantité au niveau de la Troie II.[Fig: 10, 16]

La seconde catégorie se distingue 1° par l'abondance relative des vases en forme de bassin ou de la cratère avec ou sans anse; 2° par la pratique d'un décor incisé qui consiste en des traces faites, dirait-on, avec le bout de l'ongle. Cette catégorie, rencontrée déjà dans les couches précédentes, caractérisait singulièrement les présentes strates et nous rappelle la poterie inspirée de la textile. [Fig: 24]

Notons aussi la découverte d'un squelette en position dite embryonnaire et enseveli dans une grande jarre, entre 6 m. - 7 m. La sépulture est surtout distinguée par le manque absolu des objets funéraires et par une enceinte circulaire, construite par une seule ligne de pierres. La jarre contenant le squelette se trouvait au centre de l'enceinte; derrière de celle-ci, une autre semblable fut dégagée, sans sépulture ni squelette.

Notre sondage arriva à une profondeur de 10 m. 20 où les infiltrations des eaux - sûrement étrangères à la constitution primitive de Höyük -, envahirent le "test - square„ et, à l'unisson avec les mauvais temps, obligèrent l'Expédition à clore la saison de fouilles 1935, sans pouvoir arriver au sol vierge.

Je laisse de côté les pans de murs déformés ou bien perdus sous les bordures de la tranchée. Les objets recueillis à cette profondeur étaient toujours riches en terre-cuite, en os [Fig: 26] et en pierre. Abondants dans les niveaux précédents, les objets métalliques devinrent rares et, à la fin, firent presque complètement défaut. La céramique toujours monochrome, était rarement ornée soit des incisions déjà en question, soit de reliefs animés. [Fig: 27] Elle est d'une pâte grossière, pleine de sables et de petits cailloux; les parois sont épaisses, ondulées mais polies jusqu'à un degré métallique; la couleur est rougeâtre ou brûnie et bigarrée.

***

La première des trois tombes (B. M.) s'orientait de l'Ouest à l'Est. Elle a été bâtie à 6 m. 35 et nous l'avions commencé à dégager dès la profondeur de 5 m. 75 - 5 m. 90. Large de 2 m. 75 à l'ouest, elle devenait étroite vers l'Est (1 m. 90, 1 m. 75). Sa longueur mesurait 5 m. 25 environ et l'on constatait une légère inclinaison vers le côté Est. Les murs consistaient en des alignements

de pierres brutes et de grandeur moyenne qui se reposaient, paraît-il, sur une couche d'argile jaunâtre; un mortier de terre noire couvrait les interstices. Selon toute probabilité, le toit était en trrasse, supportée par de grosses poutres en bois, allongées sur les deux murs latéraux et couvertes de branchages, de briques crues (kerpiç), de cailloux. Immédiatement au-dessus et autour même de la tombe on avait mis à découvert des "autels-foyers„ en plan circulaire. Ils urecevaient sans doute des sacrifices, des offrandes de toutes natures. Partout gisaient des squelettes d'animaux (chiens, moutons, boeufs - ces derniers d'une très grande stature -, dont colonnes vertébrales, exception faite pour les chiens, manquaient à teus).

La tombe (B. M.) nous a livré une quantité d'objets divers, la plupart-jusq'à présent, croyons-naus unique. Au premier rang, nous citerons les six «disques solaires», [Fig: 35, 36, 37, 38, 39] les trois «lituus» ou bien crochets (servant probablement à tuer les animaux à sacrifier ou encore à la suspension des choses sacrées) [Fig.: 41], les quatres alènes ou pointes de javelot, [Fig: 32] enfin la statuette de cerf (dont la tête est couverte par un masque, le corps parsemé de 18 entailles en petits cercles concentriques et en corix, incrustées des minces lamelles d'argent). [Fig: 40] Ces objets étaient en cuivre en argent (ou en bronze ?).

Le squelette-apparemment d'un homme de grande taille, - était couché en position d' Hocker, sur le flanc droit, la tête totalement écraséc et tournée vers le sud, les bras ramenés sur le cou; il occupait le milieu de la tombe. Sur la poitrine on avait déposé deux ou trois vases en argent; sur l'anse de l'un on voit une série de quatre petits animaux passants; les autres ont des manches plats, longs; ils étaient changés en amas de métal lors de leur découverte et étaient remplis une sorte de poudre crémeuse, teints du violet.

Un autre ensemble d' objets et de parures, en or, couvrait la proximité de la tête. Ce sont une petite aiguière [Fig:30] dont la surface est ornée de profonds chevrons, une coupe à pied dite «à champagne», [Fig: 29] un mince ruban roulé en ceinture du diadème, une lourde masse d' arme ornée de boutons, une grande épingle dont la tête est en hélice, des centaines de perles, une paire de boucles d' oreilles, douze rondelets à suspendre, et tant d' autres encore. D'autres perles de colliers en cristal de roche, en faïence,

et une épingle en argent dont la tête spiriforme.., se trouvaient en même temps et sur la même place. [Fig: 28] et [Fig: 31]

Parmi les trouvailles faites dans la tombe (B. M.), un cachet en pierre dure et grisâtre, [Fig: 34] un large bol en terre-cuite.., [Fig: 42] méritent une attention particulière. La première a une base ronde et épaisse; la tige semi-cônique porte des stries annulaires et se termine par un renflement oval, percé dans toute la longueur. La surface gravée n' est pas encadrée. La seconde d' une assez fine pâte rougeâtre, était ornée de demi-cercles, formés par la même technique de l' incision-en grains de blés, et doublés par une série de décors en couleur d' ocre rouge épousant le tracé des demi-cercles.

Une foule d'autres objets en argent et en cuivre rehaussait l'importance de la sépulture.

La seconde tombe (R. M.) fut dégagée à l'Est et au pied même de la B. M. Elle commençait à apparaître à 6 m. 75-6 m. 90 et s' orientait également vers l'Est. Le fond était jonché de grandes et de petites pierres renversées, formant une pente en marches successives. Une couche d'argile couvrait cet amas de pierres, sur laquelle, outre les grands animaux sacrifiés-une curieuse espéece bovine..-, était posé le squelette du mort, la tête et le corps séparés. Ils se trouvaient complètement écrasés. Le mode de construction et de couverture était, croyons-nous, le même qu'en B. M.

Les proximités de la tête nous livrèrent quelques perles, deux anneaux (ou boucles d'oreille?) en or. ainsi que plusieurs épingles, [Fig: 5] un plateau, une aiguière [Flg: 43] un bol en cuivre et une autre coupe en argent. Une petite idole (ou bien amulette..) en cornaline et en forme de croix latine, est l'objet sur lequel il faudre longuement méditer; elle a été accompagnée par quelques perles également en cornaline (ou chalcédoine?). [Fig: 44]

Notons enfin que, vu le boulversement terrible-qui n'a laissé subsister que très peu de chose de la richesse tombale-, il nous a été presqu' impossible de savoir exactement les dimensions de la sépulture.

***

La troisième tombe (T. M.) était d'une dimension, se rapprochant du carré (3 m. 75 × 4 m. 60 × 3 m. 95 × 3 m. 55 environ) et s'orientait

comme les autres-semble-t-il-de l'ouest à l'Est. Lafaçon dont on a construit les murs et la couverture de la tombe ne différait non plus de celle des précédentes. Les traces des murets apparurent dès 6 m. 75-7 m. 10 et les assise inférieures se trouvaient à 8 m. environ.

Nous avons mis à découvert, dans un premier niveau, entre autres et en dessous de grands squellettes bovins-sans doute sacrifiés,-cinq «disques solaires», dont l'un est grand, compliqué, [Fig:46] tandisque les quatre autres sont simples. [Fig: 49] Deux poignard à soie-en-équerre avec trois nervures médianes et deux trous rectangulaires sur la lame, [Fig: 49] faisaient partie de ce premier groupe d'objets, [Fig: 47, 51] tous en cuivre (ou en bronz?). Une coupe en argent, plaqué d'or et une autre en or, toutes les deux cassées en plusieurs morceaux, furent ramassées çà et là, quelques-uns collés sur des pierres. Sur une couche d'argile jaunâtre, près du muret sud, se trouvait le premier squelette de cette tombe: la tête était écrasée, le corps trop dispersé pour que nous puissions bien distinguer la position.

Le second niveau commençait vers 7m. 50. Des pierres ramassées en cercle servaient peut-être, d'autel-foyer; au-dessous immédiat de ces pierres, la tête d'un second mort fut dégagée. Elle paraissait être posée sur une couche d'argile au-dessus de laquelle des dalles de pierres, teintes d'ocre rouge, servaient de lit.

Cette dernière tombe apparut comme une mine où l'on pouvait recueillir des perles d'or, de cristal de roche, de faience et de cornaline, par centaines. Des petites gaines plates ou cylindriques, [Fig: 28] en or et en argent, se trouvaient abondantes. Elles servirent, pensons-nous, pour orner les détails des armoiries ou le fourreau d'un nècessaire de toilette.

La céramique fournit des spécimens remarquables du type-à-décors incisés déjà en question.

Ajoutons ceci, enfin, que cette tombe pouvait bien être construite en double étage, dont la partie supérieure protégerait celle d'inférieure.

***

C'est à la lumière de ces documents que nous dressâmes notre chronologie, toute provisoire, bien entendu.., que voici:

	Le niveau du sol actuel.	0 m.
	Périodes ottomane, byzantine,	1 m.
	romaine, phrygienne.	2 m.
		2 m. 50
	Période hittite.	3 m.
	"Age du Bronze II. „	3 m. 50
		3 m. 60
		4 m.
Les Proto-Hittites		4 m. 50
	Période hittite "ancienne„.	5 m.
	"Age du Bronze I „.	5 m. 50
		6 m.
	Les tombes "royales?„. 6-8m.	6 m. 50
		7 m.
	Âge du Cuivre	7 m. 50
		8 m.
		9 m.
		9 m. 80
	Le début de la période Chal-	10 m.
	colithique à Alacahöyük.	10 m. 20

***

La conclusion que tous nos documents imposent, est loin d'être définitive. Les fouilles continuent activement à Alacahöyük et la Société d'Histoire Turque a la ferme décision de les poursuivre.

Néanmoins, notre stratification, la masse de documents recueillis permettent d'entrevoir quelques rapprochements et de formuler quelques jugements.

En descendant du haut en bas, jusqu'à 2 m. 50 notre area est pleine d'objets de différentes périodes qui constituent une couche terriblement mélangée.

De 2 m. 50 jusqu'au 4 m., l'architecture imposante encadre des objets et surtout une céramique qu'on peut rapprocher, en général, à celle d'Alişar et de Kültépé. Les vases dits "schnabelkanne„ ou "du type Kültépé„ y abondent. Cette période, nous l'appelens "hittite„, et correspond à la dernière phase de l'âge du bronze qui descend jusqu'à la profondeur de 5 m. 50 environ.

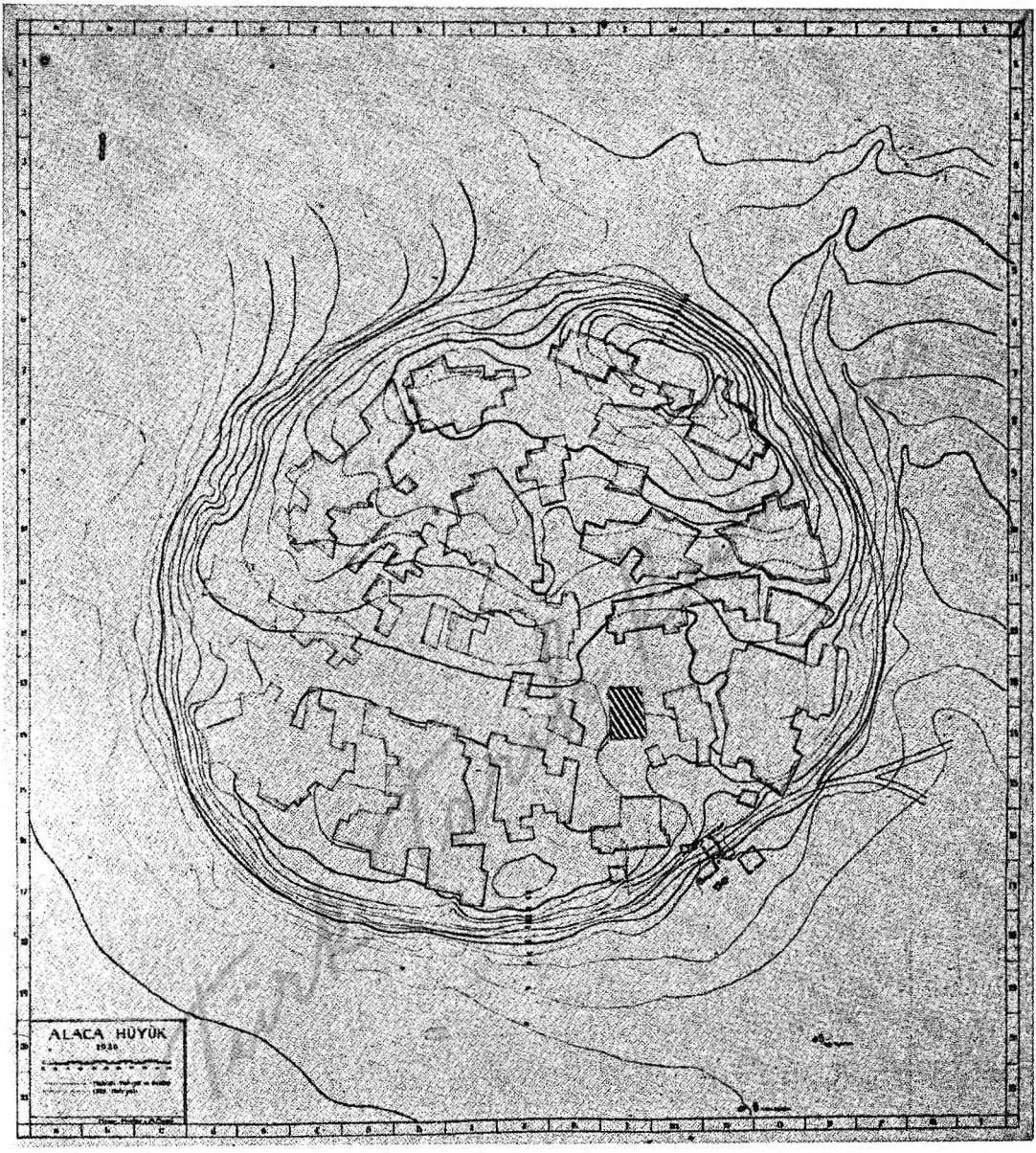
Les objets culturels, la céramique préviennent déjà d'une autre culture qui nous apparaît vers les 6 m. - 6 m. 35. Entre 5 m. 50 et 6.35, l'épaisse couche d'incendie témoigne d'une catastrophe sur notre Höyük, détruisant une civilisation et faisant commencer une autre. La civilisation détruite est celle de l'âge du cuivre; celle qui commence peut - être appelée "ancien âge du Bronze„ ou "l'Ancien Hittite„, où les relations avec l'ouest et le Sud de l'Anatolie paraissent être accentuées. Ces relations, on peut les suivre sur les objets et la céramique importés. Pendant cette période de l'ancien âge du Bronze, on ne verra - ou presque.. - pas la poterie peinte à décors géomètriques qu'on trouve, par exemple à Boğazköy, à Alişar; la céramique continue encore la tradition proto - hittite, inspirée elle - même de prototype en métal, en bois, en sparterie, ou bien en fruit de plantes (comme la courge, la citrouille). La personnalité dominante d'Alacahöyük s'entrevoit déjà dans cette perpétuité de la tradition antérieure.

L'âge du cuivre paraît d'une expansion étonnante à Höyük. Il occupe, à peu prés, de 4 métres d'épaisseur. La céramique, avec ces deux catégories, se détache nettement sur celle de la période "hittite„. Leurs formes - souvent sphéroides.., leurs couleurs - rouge en majorité.., leurs décors - incisé et curvilingnes, leur fini trés soignés; tout en caractérisant la haute place sociale d'Alacahöyük laissent saisir une corrélation indéniable entre la poterie d'Ahlatlıbel, d'Alişar I, de Troie II et I, pour n'en parler qu'Anatolie-même. Abondants objets culturels en métal sont faits par martelage et affirment, avec les figurines en terre-cuite propagées dans toute l'Asis - Mineure, cette communauté de culture déja mentionnée. Les idoles sont [Fig: 14, 15, 18, 20, 22] franchement anatoliennes, si l'on pense à celles qu'on avait trouvé jadis en Troade, en Pamphylie, a Ahlatlıbel, à Alişar, à Kültépé. Pourtant, ces mêmes idoles accusent des affinités flagrantes avec celles de l'Egée, de la Méditerranée, de la Mésopotamie et du Caucase. La céramique à décors incisés - en forme de grains de blé - fait une caractéristique essentielle de cette période a Alacahöyük. Les autres sites explorés en Anatolie n'ont pas livré, jusqu' a présent, des exemples identiques. Mais, en Asie antérieure et dans les pays limitrophes de l'Anatolie ce systéme d'ornement paraît être en faveur pendant la même période environ. Les fouilles de "Chagar Bazar„ en 1933 réalisées par Mr. M. E. I. Mallowan et celles de Ras- shamra en 1935-36 pratiquées par

face des documents qui jettent une lumière nouvelle sur la religion et les rites des Proto-Hittites, tout en y introduisant des problèmes nouveaux.

D' autre part; nos trois tombes, avec leur architecture en bois, en kerpiç (brique crue), et par leur structure étonnament modeste par rapport â leur merveilleux mobilier funéraire, nous font penser aux tombes de Daghestan (Caucase), de la Perse du Nord, des Kourganes de la Russie méridionale. La manièra de l' inhumation ne reste pas moins semblable et la suggestion de ces ressemblances est plus riche que n'importe quelle description.

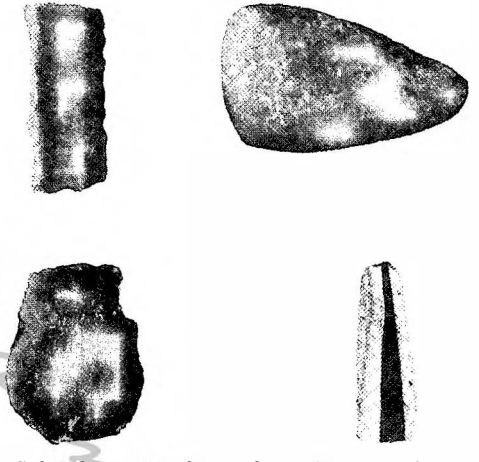
Türk Tarih Kurumu

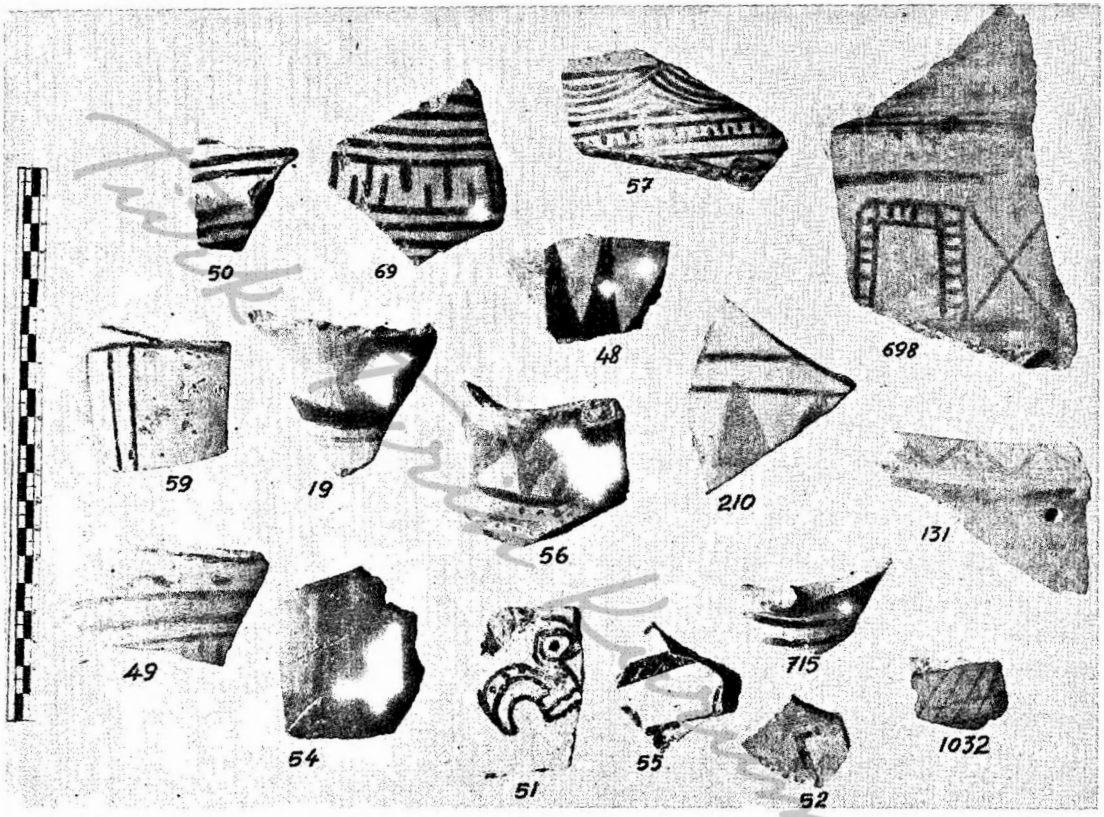
Şekil 1 — Alacahöyüğün plânı
Figure 1 — Plan d'Alacahöyük

Şekil 2 — Yeniköyden getirilen ve sabun taşından yapılmış Eti kabartması
Fig. 2 — Relief Hittite, en steàtite, provenant de Yeniköy

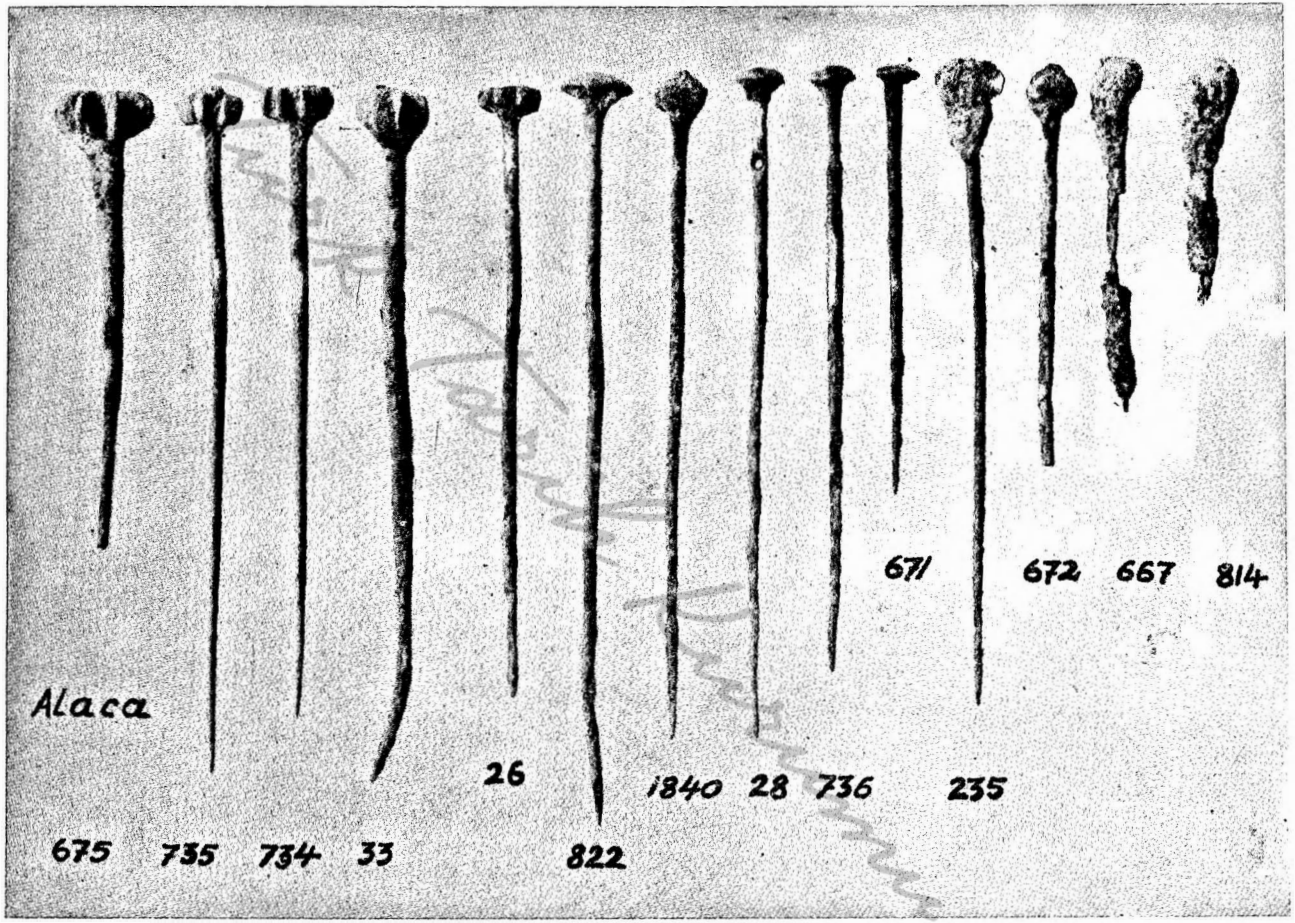

Şekil 3 — Kalınkayadaki « Toptepe » höyüğünden toplanan tarihten önceye ait parçalar. Baltadan başkası objidiyendirler. Balta yeşilimtrak sert taştandır.
Fig. 3 — Objets probablement néolithique recueillis à la surface de höyük «Toptépé» près de Kalınkaya

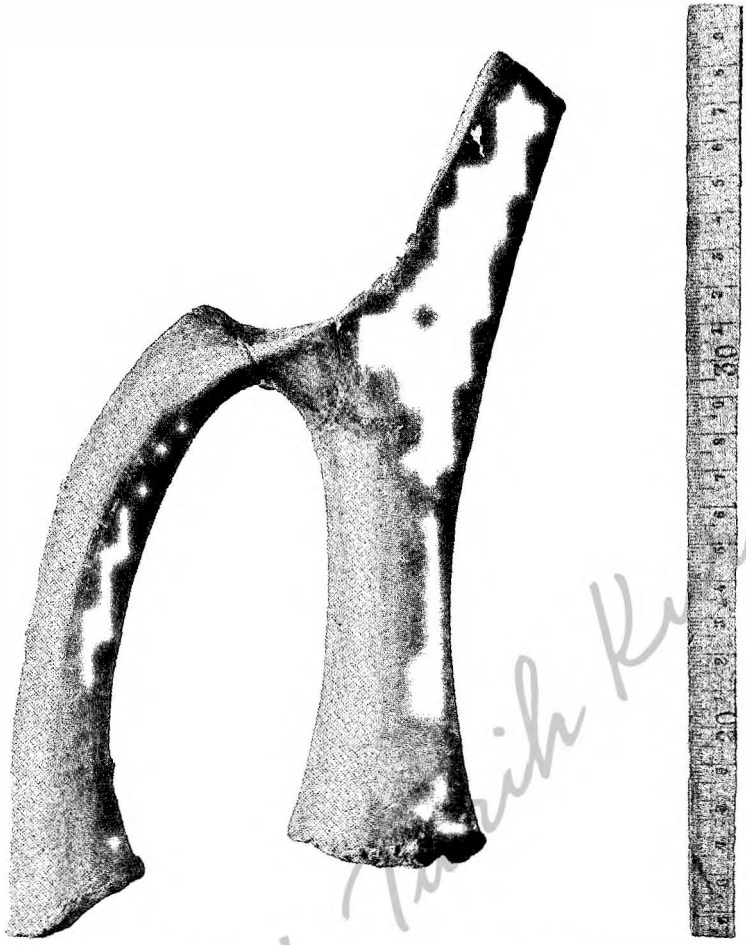
Şekil 4 — 2-3 m. 60 derinliğe kadar ele geçen boya nakışlı parçalar (pişmiş topraktan)

Fig. 4 — Tessons à décors peints ramassés de 2 m. à 3.60 m.

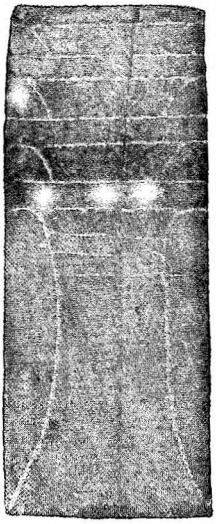

Şekil 5 — Alacahöyük hafriyatında, muhtelif derinliklerde çıkan topluiğne tipleri. Bunların hemen daima ayni biçimde olmasına dikkat olunsun

Fig. 5 — Types d'épingles qui persistent à travers les strates différentes dans les fonilles d'Alacahöyük

Şekil 6 — Enli kuş gagası biçiminde ağızlı testi boynu ve kulpu (parça). Dışı kırmızı astarlı, perdahlı —. Kulp ve boyun ayrı yer ve zamanda bulunup birleştirilmişlerdir.
Fig. 6 — Goulot de cruche en «schna belkanne» avec l'anse à cassure circulaire (fragment). Polissage et couverte en rouge de pourpre. L'anse et le goulot, trouvés à part, sont réunis après coup.

Şekil 7 — Kemikten eşya parçası. Bir kaplamaya yaraması muhtemel bulunan eserin üstünde ağacı, ve üstüste konmuş ufak mezbahlardan mürekkep mukaddes yeri hatırlatan şekil işlenmiş.
Fig. 7 — Fragment d'os travaillé et décoré des figures incissées qui rappellent un arbre, des petits autels superposés.

Şekil 8 — Süzgeçli kap. Pişmiş topraktan. Arka yarısı yoktur. Emzik enli ve kısa bir oluk biçimindedir. Kabın kısa, içerlek bir ayağı vardır.

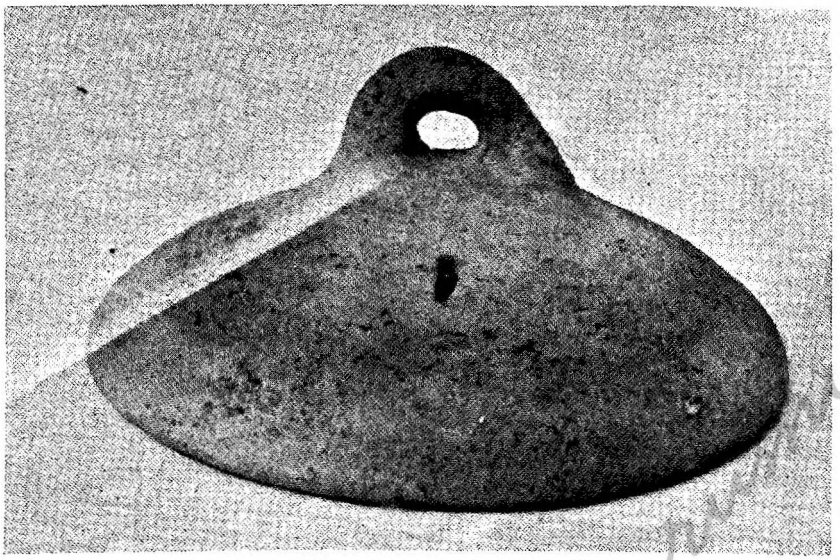
Fig. 8 — Vase à passoire. Le déversoir en demi-cylindre. La base est un rebord circulaire et incurvé. Moitié manque

Şekil 9 — Sivri gövdeli, pişmiş topraktan kap. Ağzı enli kuş gagası biçiminde olup ağzın arka tarafı asılmak üzere delinmiştir.

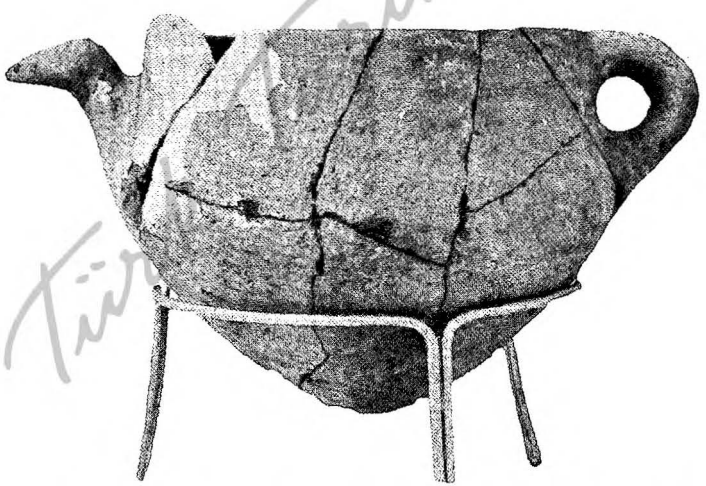
Fig. 9 — Vase en forme de cornet. Le goulot en large bec d'oiseau, preforé symétriquement au bec d'un trou de suspension.

Türk Tarih Kurumu

Şekil 10 — Kulplu kapak. üstünde ve kulpun iki yanında delikler. Cilâsız, perdahsız. Belki bir ölü kabına aitti.

Fig. 10 — Couvercle à l'anse verticale ayant au dessus deux trous symètriques. Sans couverte ni polissage. Il appartient peut étre à un vase mortuaire.

Şekil 11 — Kuş gagası biçiminde iþikli kap. Tek ve mütenazır kulplu. Gövdede kısmen kırıklıklar vardır.

Fig. 11 — «Théière» à devérsoir en bec de flute. L'anse unique est symètrique au déversoir. Cassures par endroits

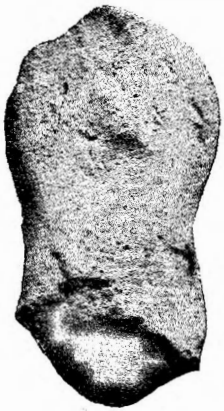
Şekil 12 — Yeşil, sert taştan çekiç. Kısmen kırılmış.

Fig. 12 — Al. 116 [4.60]. Marteau, de pierre dure et verte. En partie cassé.

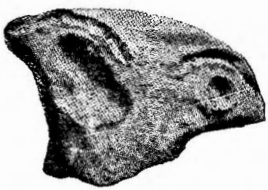
Şekil 13 — Balta ve çekiç işini gören taş eser.

Fig. 13 — (Al 117). Hache-marteau, en pièrre dure noirâtre.

Şekil 14 — Put yarısı, pişmiş topraktan.

Fig. 114. İdole de terre-cuite. Fragment,

Şekil 15 — Teber biçimli put başı. Pişmiş topraktan, parça. Kaş ve göz çukurlarının ak macunla dolu idiği muhtemeldir.

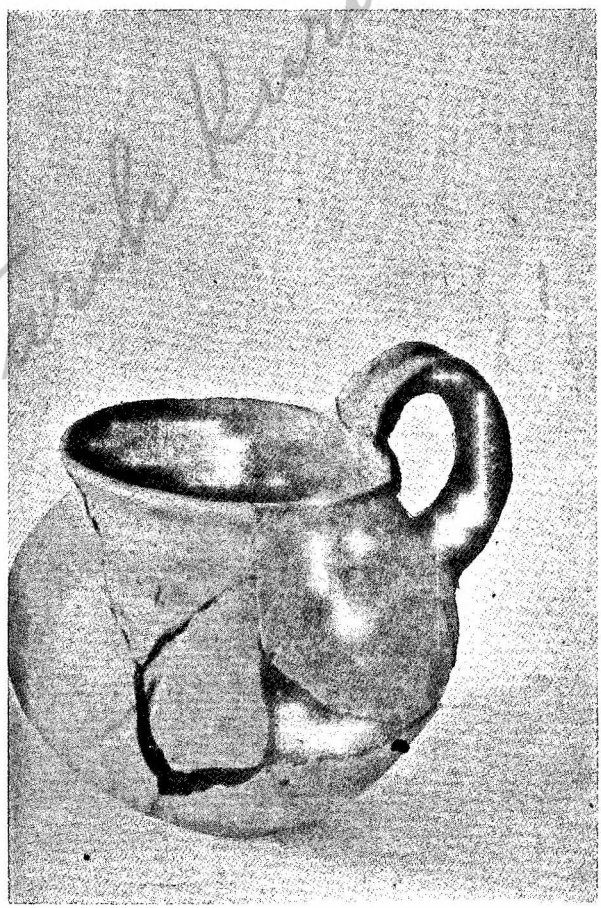
Fig. 15 — Tête d'idole, en forme de fer d'hallebarde en terre cuite, Fragment. Les sourcils en arc et les cavités des yeux étaient sans doute remplies d'une matière blanche.

Türk Tarih Kurumu

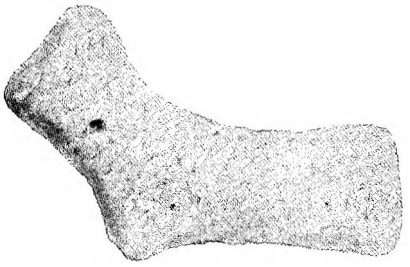
Şekil 16 — Sepet biçimli kadeh. Torna işi. Kaba; perdahsız ve astarsız. Turova II de bu teknikle yapılmış yayvan tabaklarla karşılaştırınız.

Fig. 16 — Gobelet. Fait au tour. Sans polissage ni couverte. Rapprocher des «flaring-bowls» de Troie II.

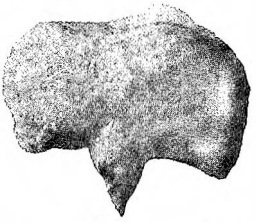
Şekil 17 — Kulplu ufak kadeh. Pişmiş topraktan.

Fig. 17 — Tasse à l'anse unique. Terre-cuite

Şekil 18 — Hayvan figurini. Siyahımsı topraktan. Boyundaki ufkî delik asmak için açılmış olduğuna göre Hamaylı olması muhtemel.

Fig. 18 — Figurine d'animal. Terre noirâtre à décors incisés Les membres excessivement schématisés, restent pourtant expressifs. Trou de suspension. Il a servi peut être amulette. Indacte

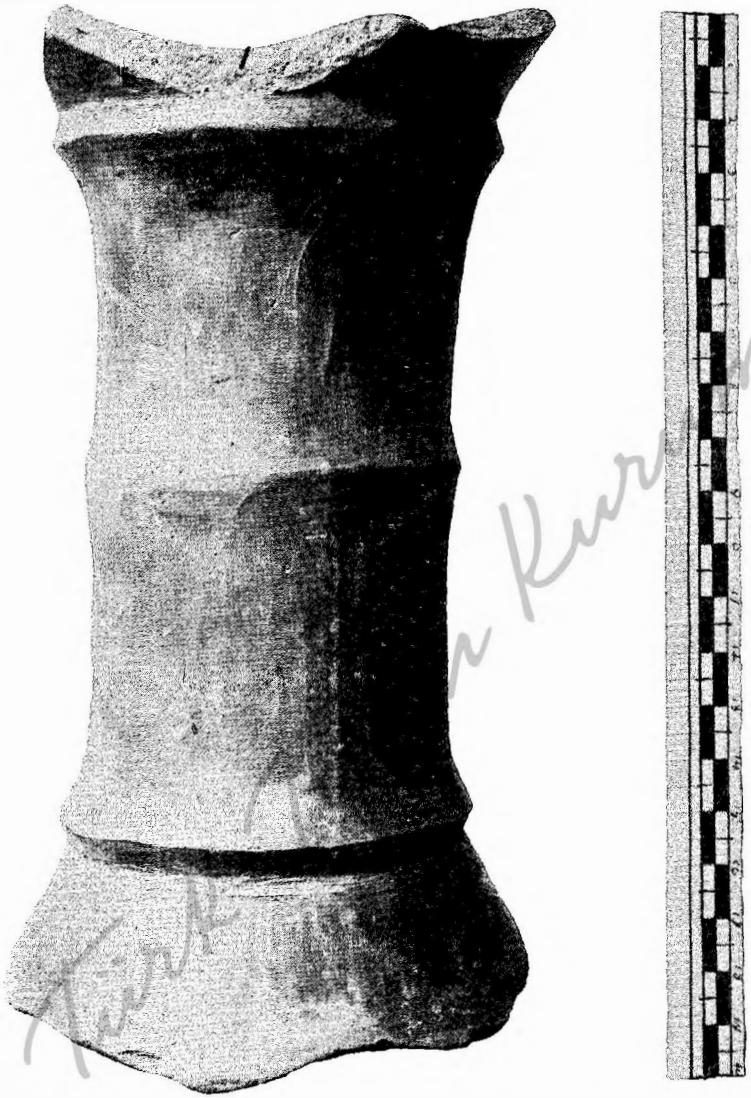
Şekil 19 — Mafsal kemiğinden biz. Kaba ve çok sivri.

Fig. 19 — Poinçon en os, travaillé sommairement mais approinté soigneusement.

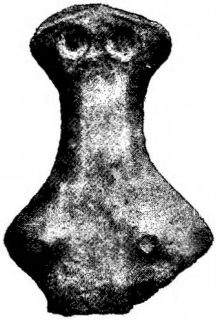
Şekil 20 — Pişmiş topraktan idol. "Keman biçimi„ denen tipte. Başı eksik. Çizgiler ve ufak dairelerle süslü. Bu süslerin içi muhtemeldir ki ak bir macunla doldurulmuş ola.
Fig. 2). İdole de terre-cuit dite en "forme de violon„ . Ornée des traits et petits cercles incisés lesquels ont été peut être rempli d'une matière blanche.

Türk Tarih Kurumu

Şekil 21 — Büyük ve dinî leğen ayağı. Pişmiş topraktan: üstüvanî biçimde. Iki tarafı da kırılmıştır.

Fig. 21 — Pied d'un bassin rituel; terre-cuite; forme cylindrique. Les deux extrèmités casseés, manquent.

Şekil 22 — Kadın put yarısı. Teber biçimi başlı ve çatık kaşlı. Pişmiş topraktan. Göz çukurlarının vaktile ak bir macunla dolu idiği muhtemeldir.

Fig. 22 — Moitié d'une idole féminine, en terre-cuite, dont la tête est en forme de fer d'hallebarde. Les yeux furent jadis remplis de matière blanche.

Şekil 23 — Küçük, kulplu ıtriyat kabı (?). Bütün kap üzerinde noktalar ve dairevî kusaklardan mürekkep çizilmiş süsler var. Tek kulplu. Dibi nispeten pek geniş. Turova I ve II de bulunan bu çeşit kaplarla karşılaştırmak iyi olur. Ağzı kenarında kırıklar var. Siyahımsı topraktan.

Fig. 23 — Vase-miniature à décors incisés. L'anse unique rejoint la lèvre à l'épaule. Le fond relativement large, assure la stabilité. Cassure à la lèvre. Terre noirâtre.

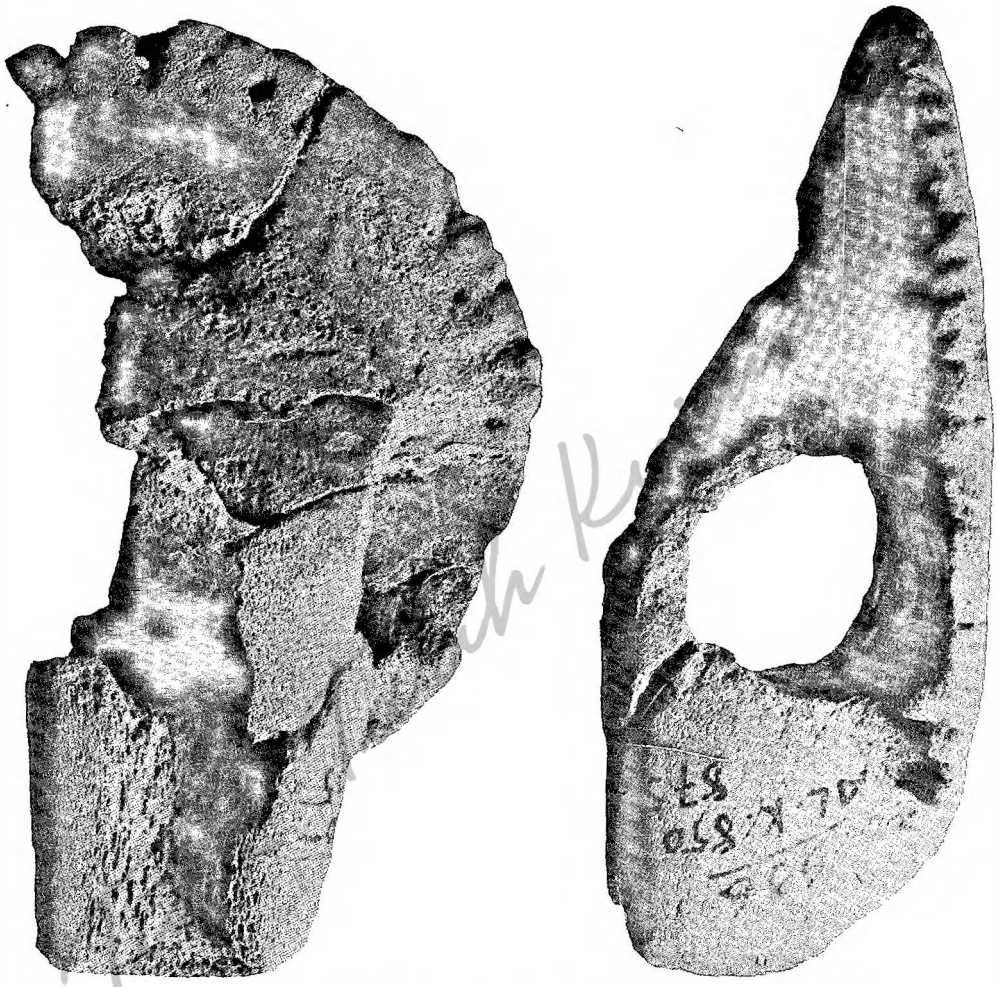
Şekil 24 — Kadeh. Pişmiş topraktan Tek kulplu, üstünd kertiklerden süsler.

Fig. 24 — Tasse à décors incisés en forme de blés. Terre-cuite. L'anse unique, manque.

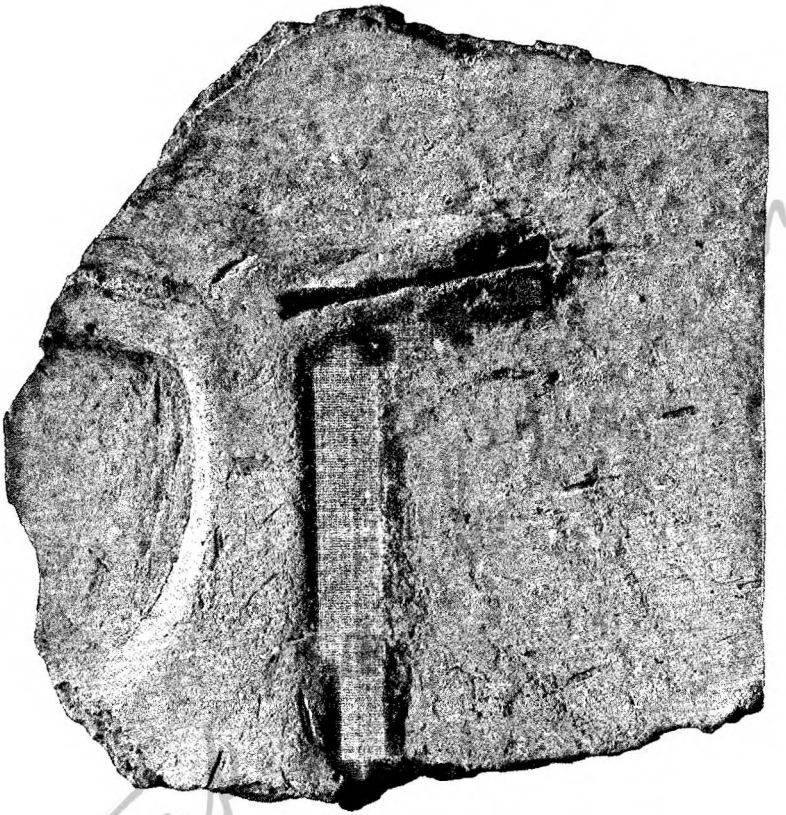

Şekil 25 — Ahlatlıbel kaplariyle mukayese edilebilen çizgili süslerle süslü pişmiş topraktan kaplar. Borucuk biçimli emzik, yassı ve kenardan doğrudan doğruya yükselen kulplar, elde yapılmış olmak, bunların başlıca evsafıdır.

Fig. 25 — Céramiques à décors incisés permettant de les rapprocher celles d'Ahlatlıbel. Le déversoir en tuyau, l'anse plate et se relevant de la lèvre, façonnage à la main caractérisent ces types que nous croyons importés.

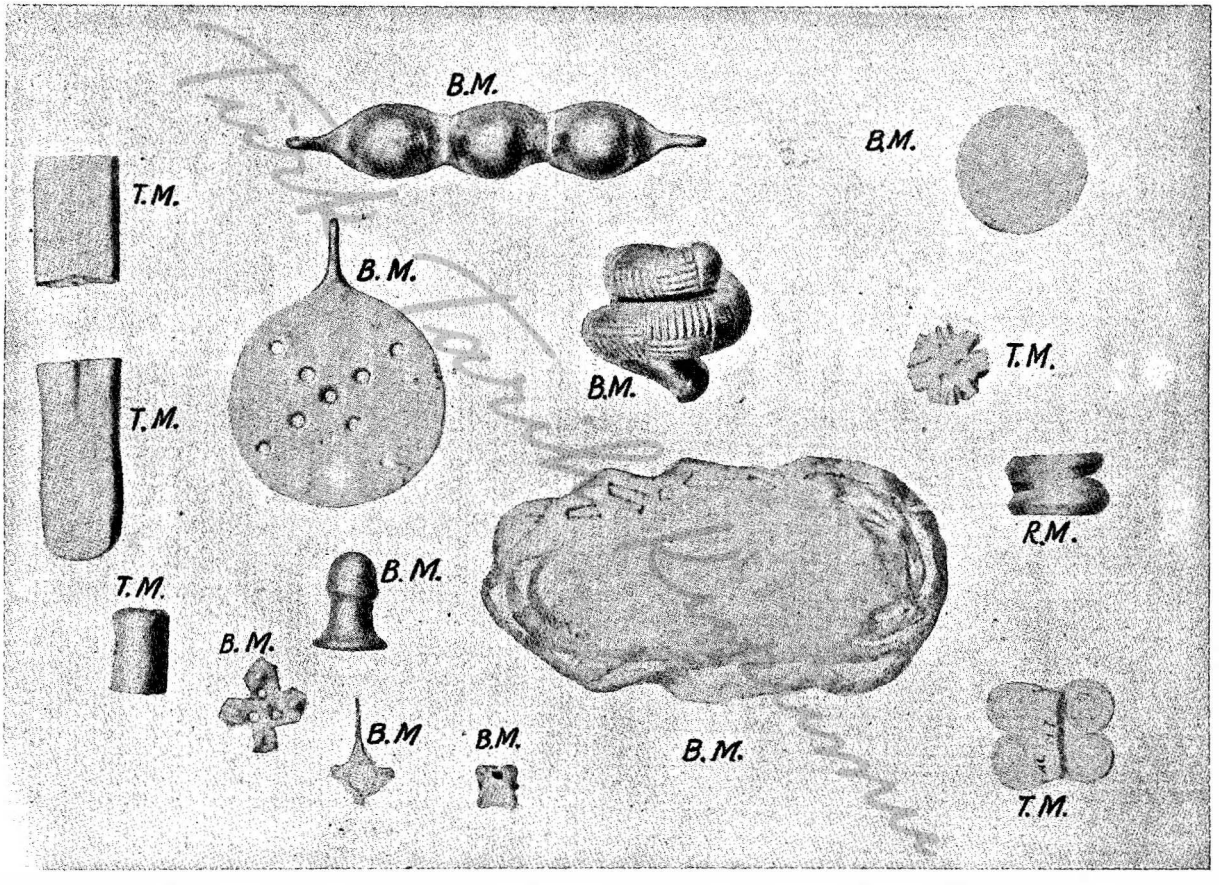

Şekil 26 — Geyik boynuzu dibinden yapılmış topuz veya asà başı Yarısı eksik.
Fig. 26 — Casse-tête du bois de cerf. La moitié manque.

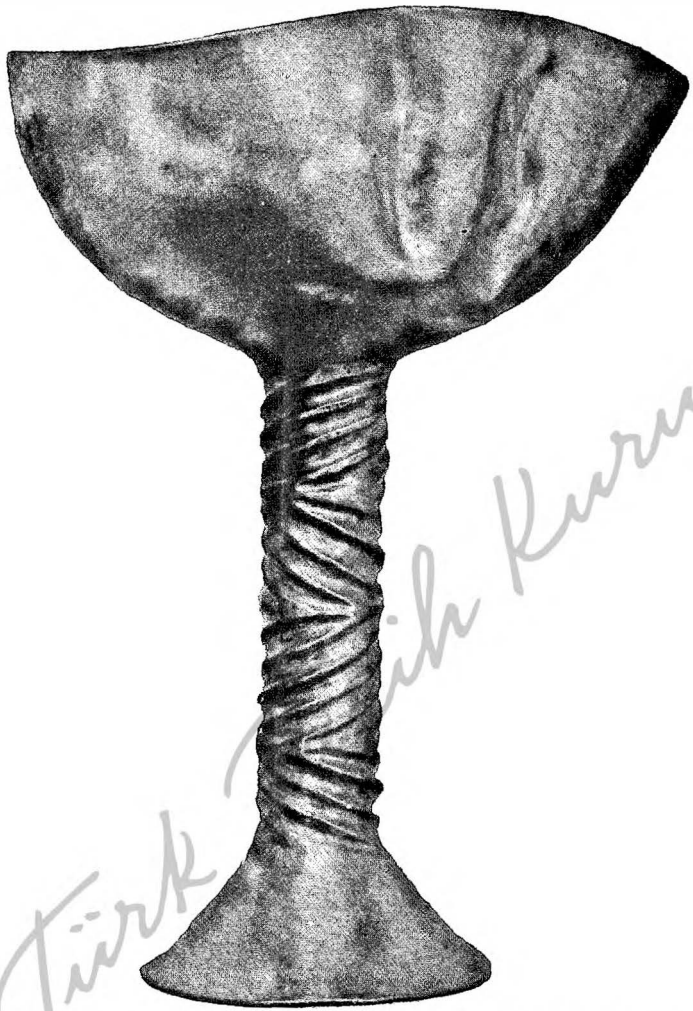
Şekil 27 — Üstünde kabartma süs bulunan çanak kırığı.

Fig 27 — Tesson à relief animé.

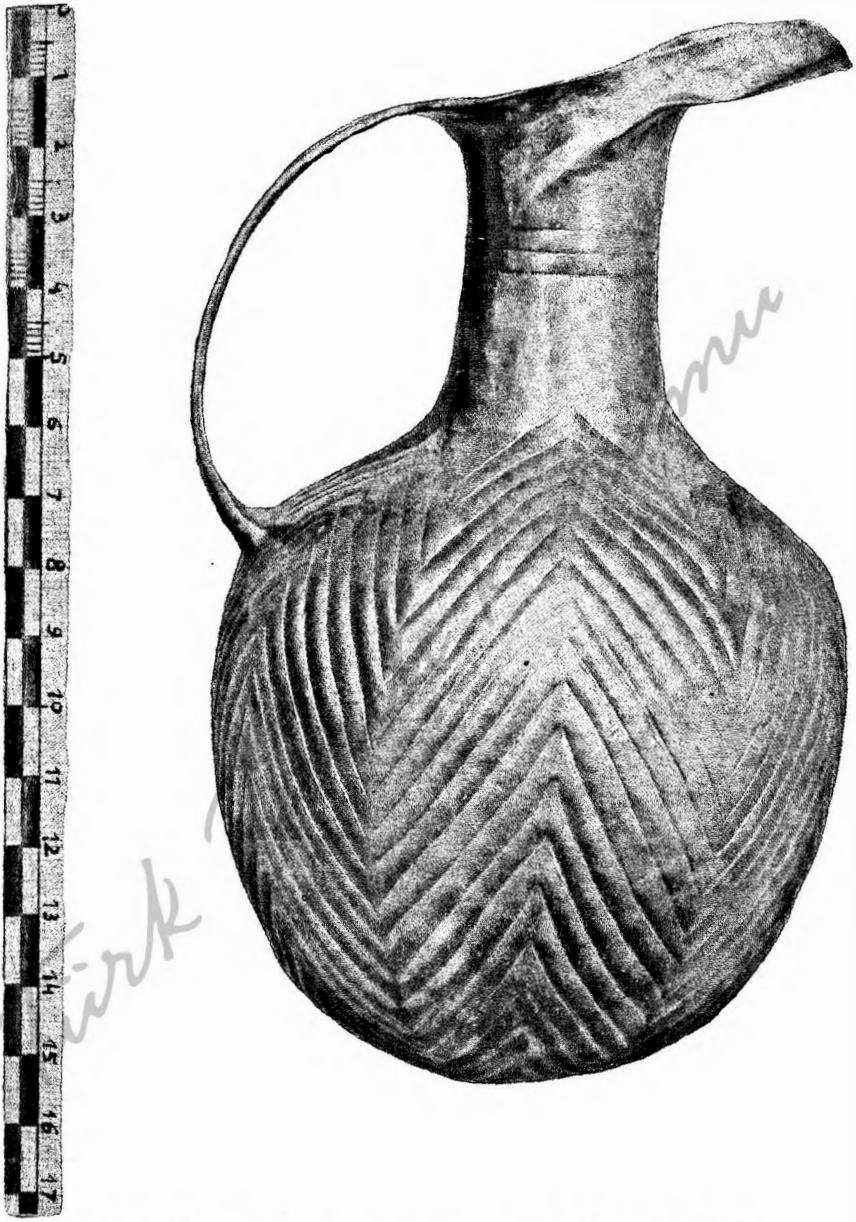
Şekil 28 — 6 metre ile 8 metre arasında bulunan üç mezarda elegeçen altından süslerin örnekleri.

Fig. 28 — Types d'ornements en or, trouvés dans les trois tombes, s'échelonnant dans les profondeurs de 6 m. à 8 m.

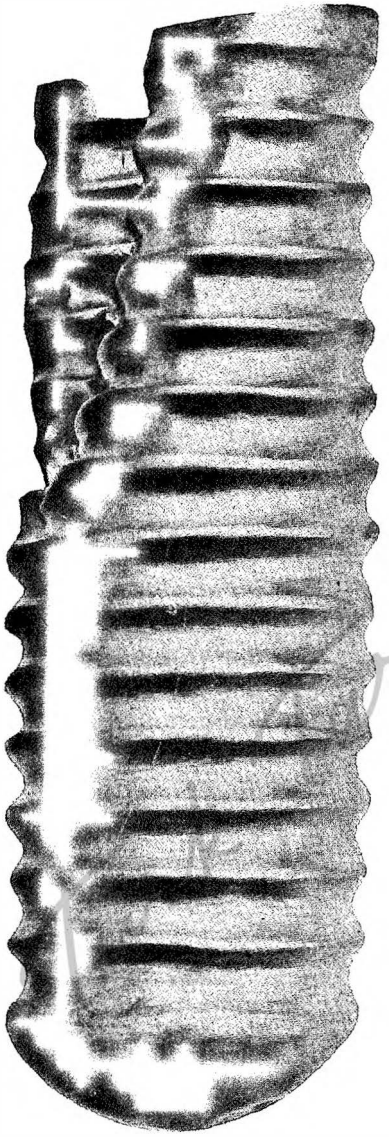
Şekil 29 — «Şampanya kadehi» denen cinsten ayaklı kadeh. B. M. mezarında.

Fig. 29 — Coupe-à-pied en or, dite "Coupe,-à-champagne [6 m. — 6 m, 25].

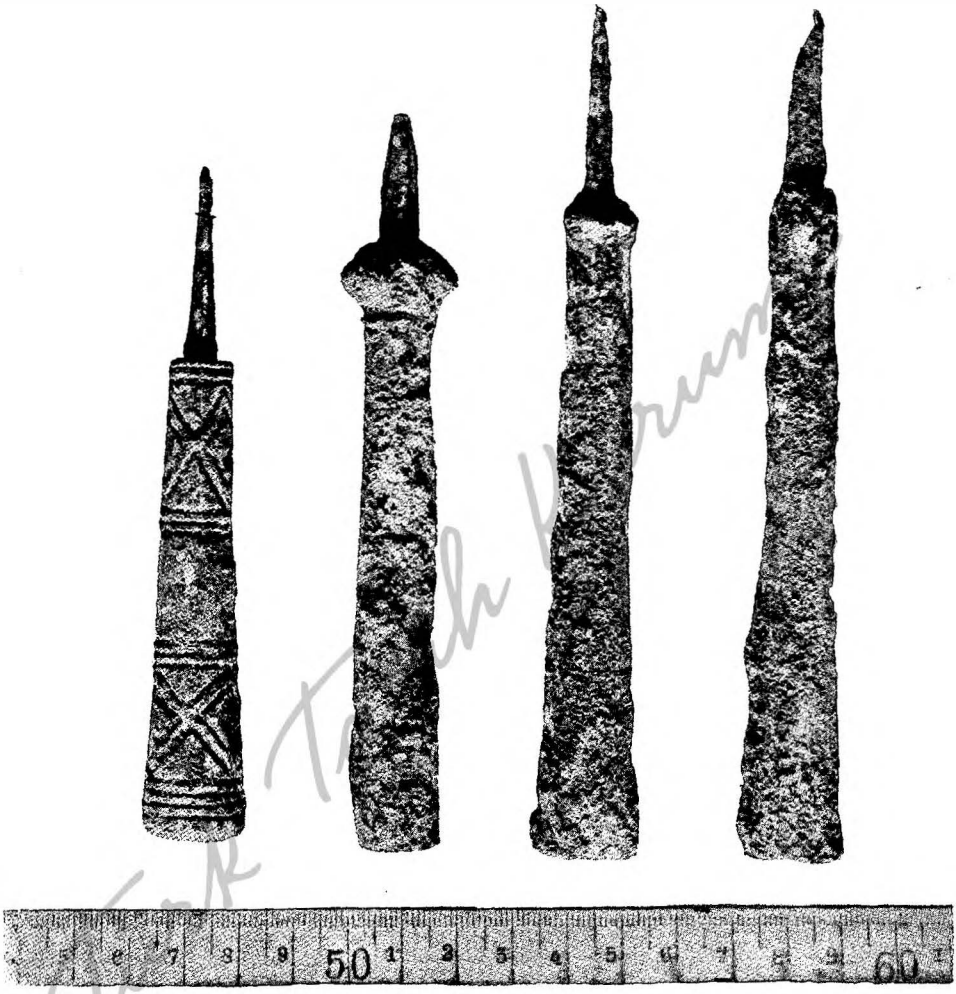
Şekil 30 — B.[M. mezarında [6 — 6. 25] bulunan altın ibrik.

Fig. 30 — Aiguière d'or, trouvée dans la tombe B. M. [6 m. — 6 m. 25].

Şekil 31 — Kamçı veyâ asâ veya hançer başı kını. Altından. B. M. mezarı [6 m. 6. 25].

Fig. 31 — Gaine de la Poignée de cravache ou de bâton-royal ou bien de poignard. Or. B. M. [6 m. — 6.25]

Şekil 32 — Biz veya kargı uçları. Bakır olmaları pek muhtemel. Birisi süslü, birisinin ucunda bir nevi ağırşak geçmiş bulunuyor. Hepsinin içi boştur ve belli ki bir sapa geçirilmek üzere hazırlanmıştır. B. M. mezarı [6 — 6.25].

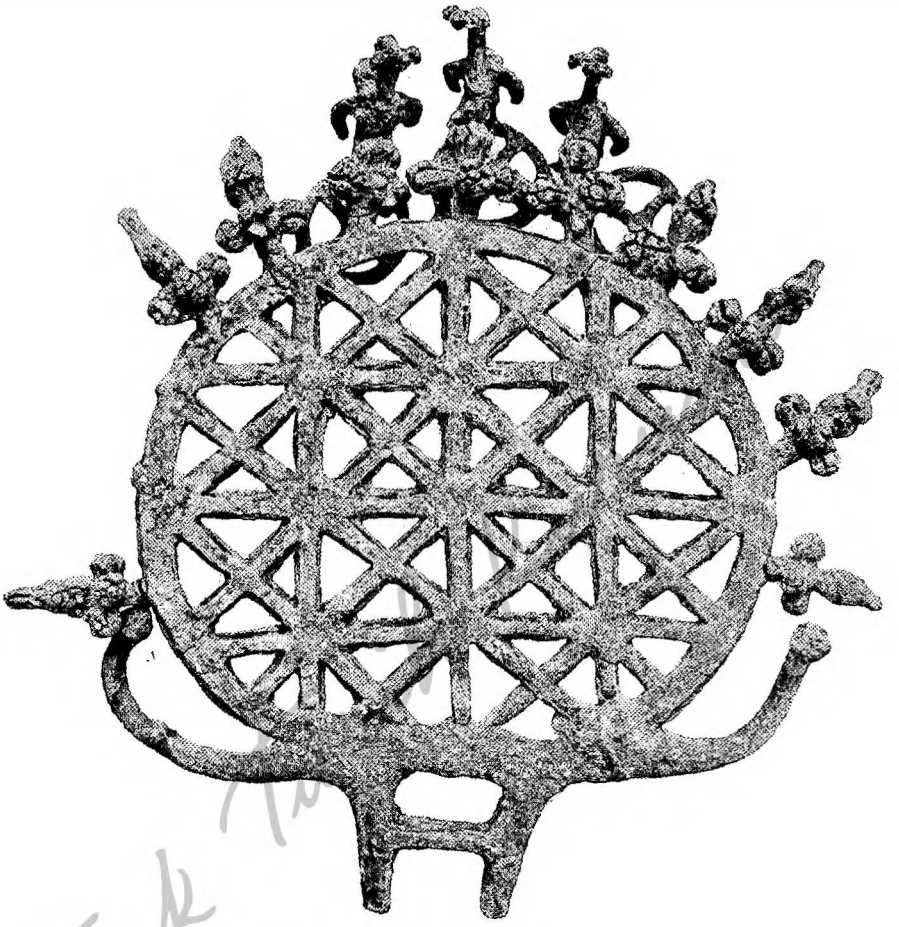
Fig. 33 — Poinçon ou bien, pointes de javelot [Cuivre (?)] dont l'un à décors incisés, l'autre portant à l'extrémité pointue une sorte de fusaïole et tous à douille. Tombe B. M. [6 — 6.25].

Şekil 34 — Taştan mühür ve baskısı.
B. M. [6 m — 0. 25]

Fig. 34 — Cachet et son empreinte,
Pierre B M.

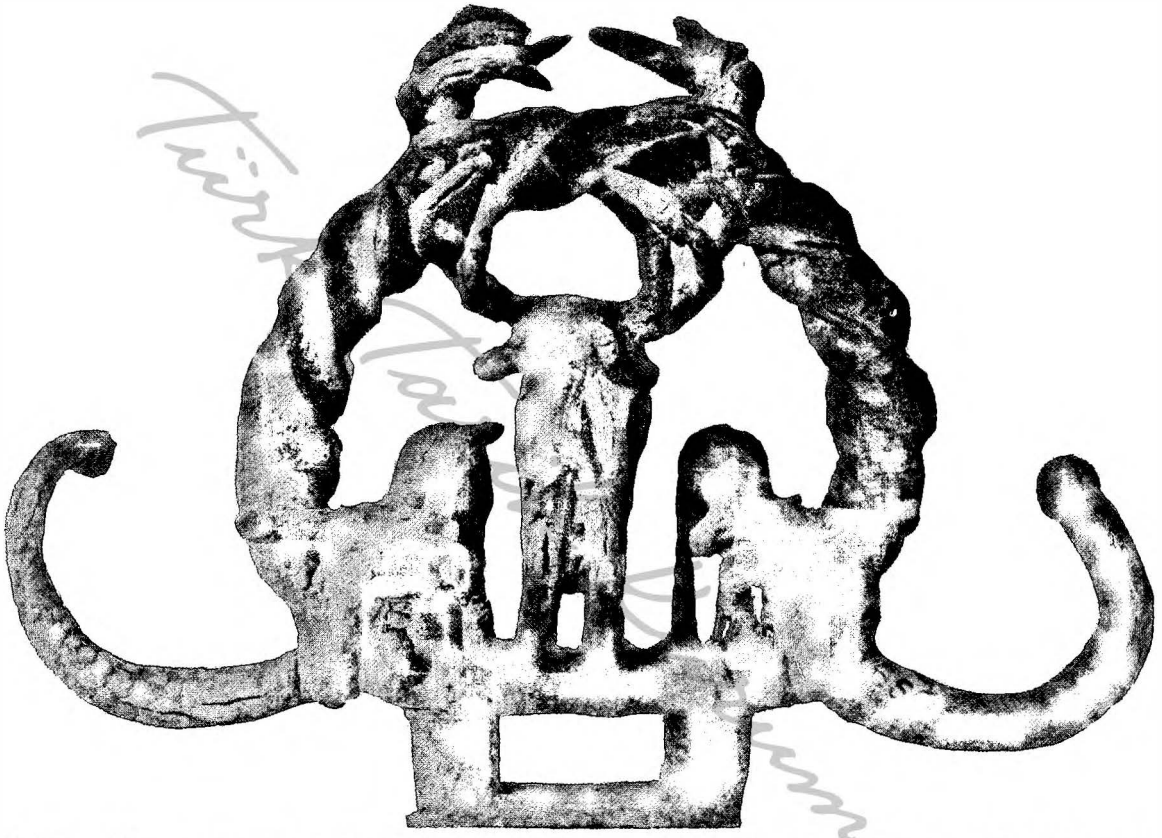
Şekil 35 — «Güneş kursu». Muhitin üzerinde çiçek demetleri, ortalarında minik kuşlar görülmektedir. Ortadaki üç kuş uçar durumda, yüzleri öbürlerinin aksi istikamete dönük olup ağızlarında birer dört ayaklı hayvan taşımaktadırlar. Bu üç kuşa üç halka tekabül ediyor. Bakır (?). B. M. mezarı [6 — 6.25]

Fig. — «Disque solaire». On remarquera, sur la circonférence, des petits bouquets de fleurs, avec au milieu, des oiseaux perchés dont les trois, au centre, ailes déployées et retournées au côtés invers, portent des minuscules quadrupèdes. Trois roues se voient être suspendues sur l'autre face, symétriques à trois oiseaux Cuivre (?). Tombe B. M. [6 — 6.25].

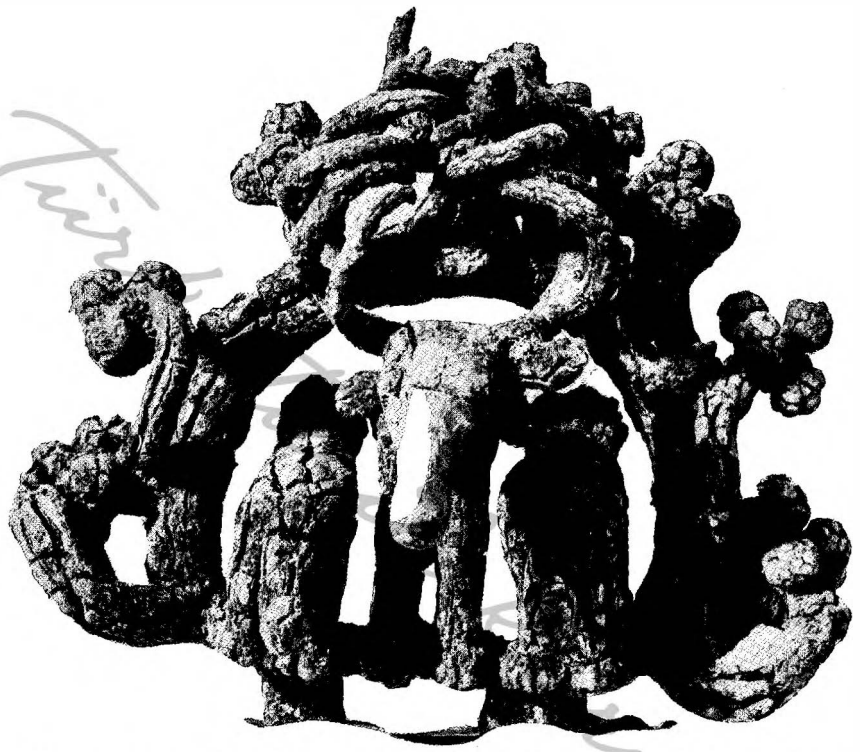
Şekil 36 — "Güneş Kursu,,. Baklava biçimine benziyen muhiti ile içine işlenmiş kancalı haç biçimli motife dikkat ettirmek isteriz. Serbest kalan üç köşeye, yine baklava biçimi çerçeve içinde birer kancalı haç asılmıştır. Bakır (?). B. M. mezarı [6-6. 25].

Fig. 36 — "Disque Solaire,,. Dans un cadre losangiforme, un motif continu et antrelacé des croix gammées. Sur les trois coins le même motif, dans des cadres également en losange, sont suspendus. Cuivre (?) Tombe B. M. [6-6.25].

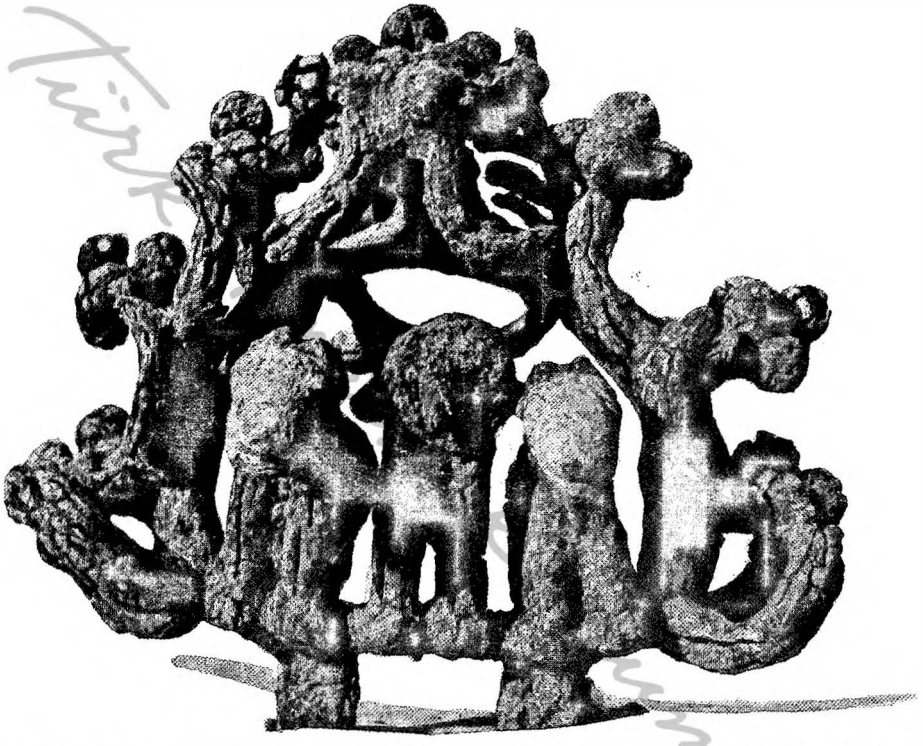
Şekil 37 — "Güneş Kursu». Kalın bir örgü yarım daire içinde üç hayvandan mürekkep gurup. Ortadakinin iri bir geyik olduğu, ötekilerin yavruları olduğu anlaşılıyor. Hepsinin başı yarısı maskeli. Pasın çok tahribine uğramış bulunuyorlar. Bakır (?) B. M. mezarı [6-6. 25].

Fig. 37 — "Disque Solair,, Au milieu d'une grosse torsade demi-circulaire un groupe de trois aimaux. Au centre, un grand cerf accosté de deux faons(?) Remarquer les têtes, de trois animaux recouvertes par des masques en argent, Cuivre (?). Tombe B. M. [6-6.25].

Şekil 38 — "Güneş Kursu,,. Belki bakırdan bir yarım daire içinde üç hayvandan mürekkep gurup. Ortadaki muhteşem boynuzlu ve başı gümüş maskeyle örtülü geyiktir. İki tarafında panter olmaları muhtemel iki hayvan bulunmakta, fakat yüzleri öbür taraftadır. Geyik, o ikisi tarafından beklenen bir yere giriyor gibi, bu tarafa bakıyor. Muhitidaire üzerindeki çiçek demetlerile ufak ve karşılıklı öküz boynuzlarına dikkat ettirmek isteriz.

Fig. 38 — "Disque Solaire,,. Au milieu d'un cadre demi-circulaire. Un groupe de trois animaux dont l'un, au centre, est un magnifique cervidés masqué, les deux autres des panthères. Remarquer les paires de cornes et des bouquetes de fleurs sur la circonférence du cadre solaire. Cuivre (?) Tombe B. M. (6-6.5)

Şekil 39 — "Güneş Kursu,,. Şeklin arka tarafı. Ortadaki geyiği çevreliyen iki "panter,, in başındaki gümüş maskelere dikkat.

Fig. 39 — Le revers du même "disque solaire,,. Remarquer surtout les têtes masquées des deux panthères accolytes de la figure centrale, sorte de gardiens et qui regardant à côté invers que l'animal d'au-milieu.

Şekil 40 — Tunç (?) tan geyik heykelciği. Dört çatallı, saplı bir kaide üstünde durmakta: sırtında, boynunda minik dairecikler, zikzaklardan süsler bulunmaktadır. Bu süsler ve başı, boynuzları kaplıyan maske gümüş zannedilmektedir. Omuz ve sağrılar üstündeki haç motiflerine dikkat edilsin. B.M. mezarı [6—6.25].

Fig 40 — Statuette de cerf. Bronze (?). Il est campé sur une base à quatre bras avec le manche à encastrer. Sur le corps, sur le cou des petits cercles, des zigzags, en lamelles d'argent, sont parsemés. La tête, le bois, les oreilles sont converts d'une masque également d'argent. Remarqner sur l'épaule, la croupe des motifs en croix. Tombe B.M. [6-6.25].

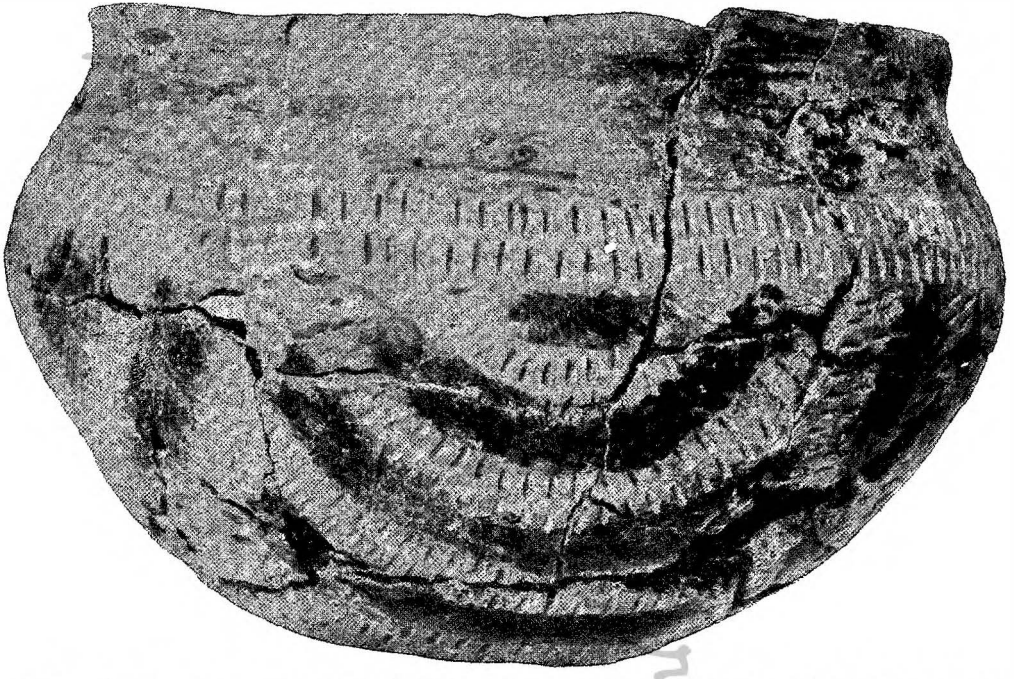
Şekil 41 — Kanca Bakır veya Tunç olması muhtemel. Bir sapa bağlanmış idiği zannedilmektedir. B. M. Mezarı [6 — 6 25].

Fig 41 — Crochets (?), attachés probablement à un manche: Bronze (?), Cuivre (?) B.M. [6—6m. 25].

Türk Tarih Kurumu

Şekil 42 — Çanak. Kırmızı pişmiş topraktan. Üstünde kertiklerden hendesî süsler ve bunların istikametinde sürülmüş kırmızı boyadan nakışlar. Kulpsuz, elde yapılmış. B.M. Mezarı [6—6.25].

Fig. 42 — Bole à décors incisés, redoublés d'un décor rouge, Forme sphérique. Fait à la main. Sans anse, Tombe B.M. [6—6.25]

Şekil 43 — İbrik. Enli kuş gagası ağızlı, omuz önünde iki tane meme gibi motifle süslü. Pas bu güzel eseri tamamile tahrip etmiştir. Bakır. R.M. Mezarı. 6.50—7.50

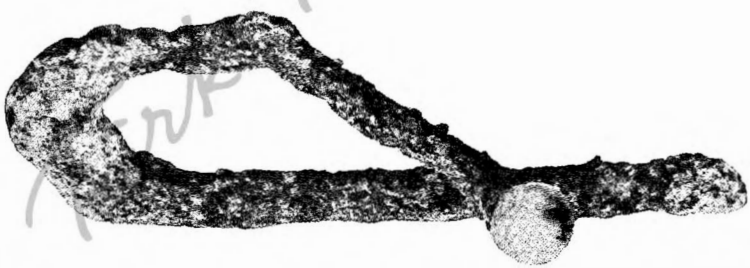
Fig. 43 — Aiguière en «schnabelkanne» avec deux protubérences au-devant, sur l'épaule. Trouvée dans la tombe R.M. (6.50—7.50)

Şekil 44 — Akıktan put veya hamaylı. Haç biçiminde. R.M. Mezarı [6.50—7.50]

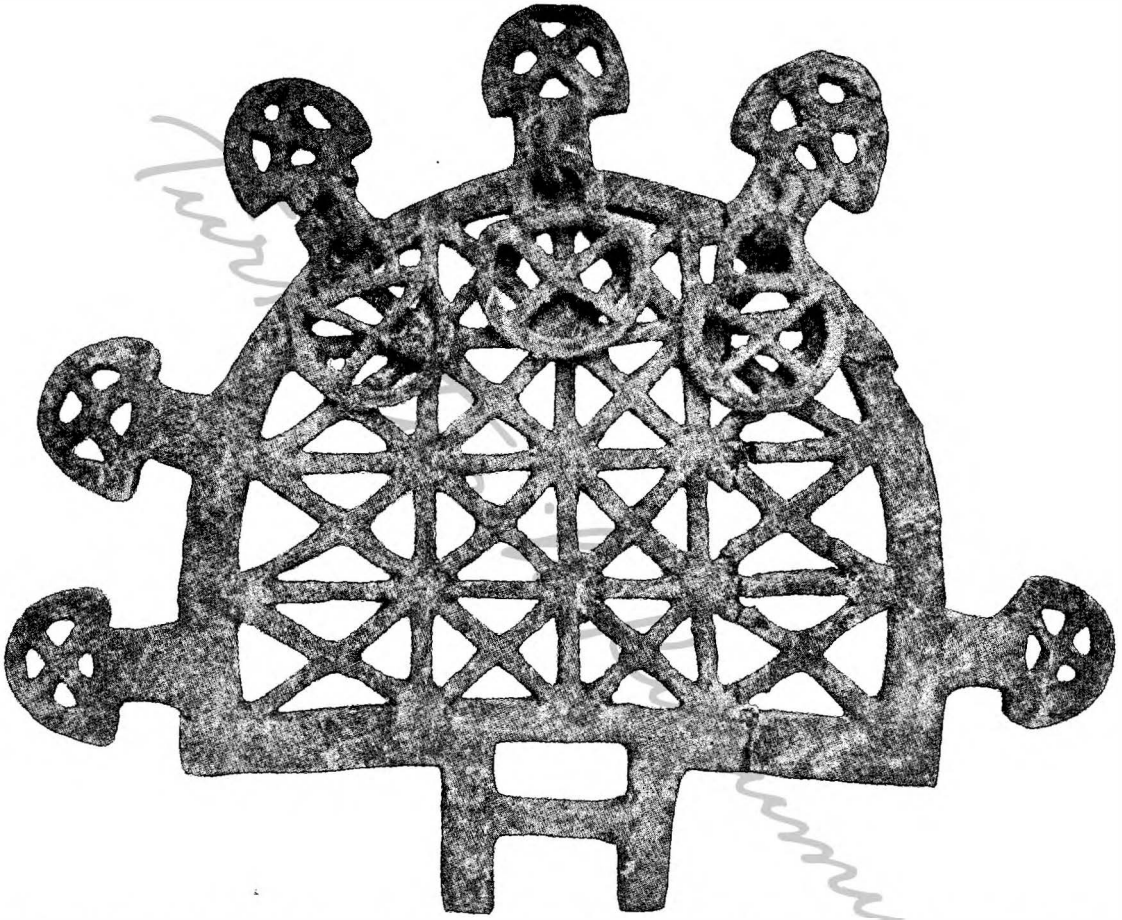
Fig 44 — Amulette ou idole en forme de croix. Cornaline R.M. [6.50 — 7.50].

Arkeoloji Tarih Kurumu

Şekil 45 — Başı toparlak ve altın kaplamalı iğne. T.M. [6.75 — 8 m.]

Fig. 45 — Epingle à tête sphérique, plaquée d'or. T.M. [6.75 — 8m.].

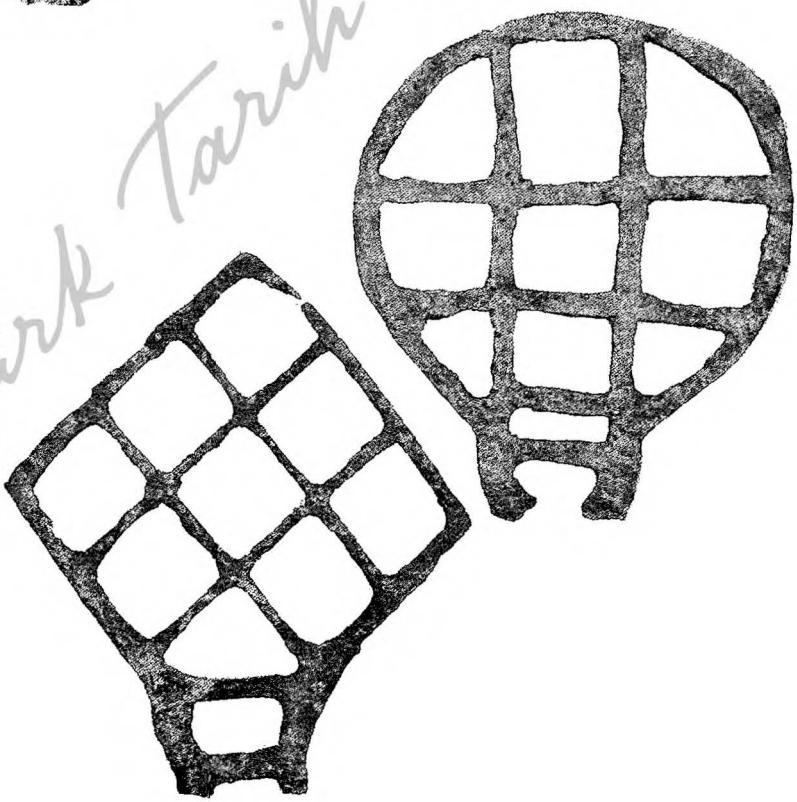
Şekil 46 — "Güneş kursu„. muhiti üzerindeki yarım daire biçimli, saplı ilâvelerle ortadaki üç halkaya dikkat edilsin. Bu halkalar döğme tekniği ile yapılıp asılmışlardır, lehim yoktur. Bakır (?). T. M. mezarı [6-75 — 8 m.].

Fig. 46 — «Disque solaire». Remarquer, sur la circonférence, des accessoirs demi - circulaires dont aux trois, au milieu, correspondent trois roues suspendues, préparées par la technique de martelage. Cuivre (?). Tombe T. M. [6-75 — 8 m.]

Şekil 47 — Öküz figürini. Bakırdan. Pas sonderece yemiş. Dört çatallı bir kaide üstünde. T. M. mezarı [6.75 - 8m.]

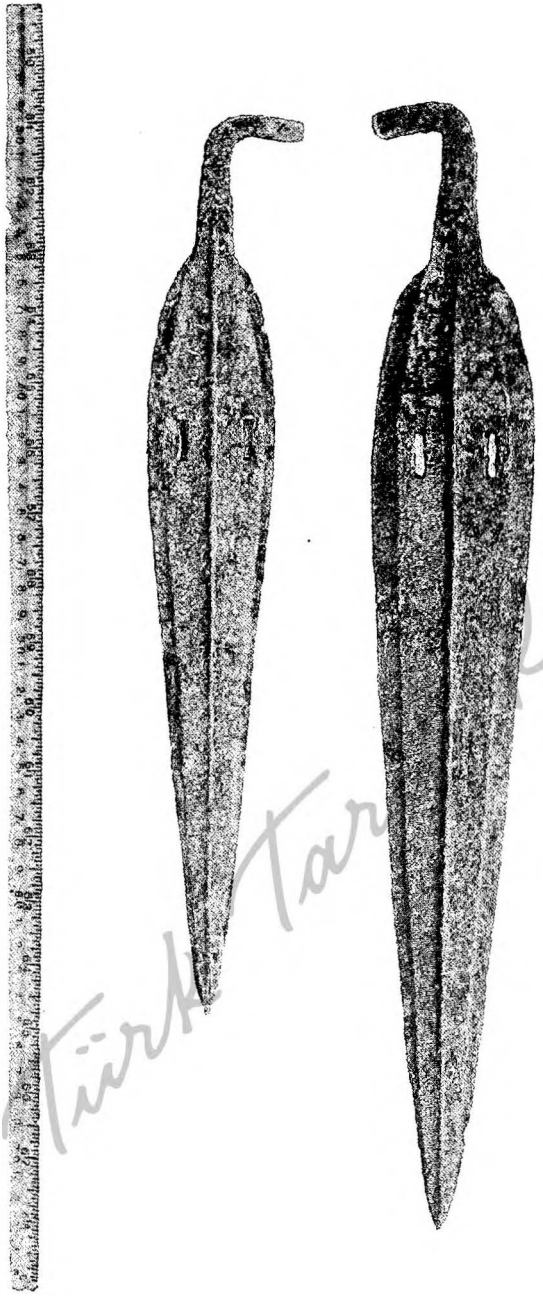
Fig. 47 — Figurine du bœuf. Abimée de rouille. Base à quatre branches. T.M. [6.75-8m.]

Şekil 48 — «Güneş kursları» T. M. [6.75 - 8m.]

Fig. 48 — «Disques solaires» semples. T. M. [6.75 - 8m.]

Türk Tarih Kurumu

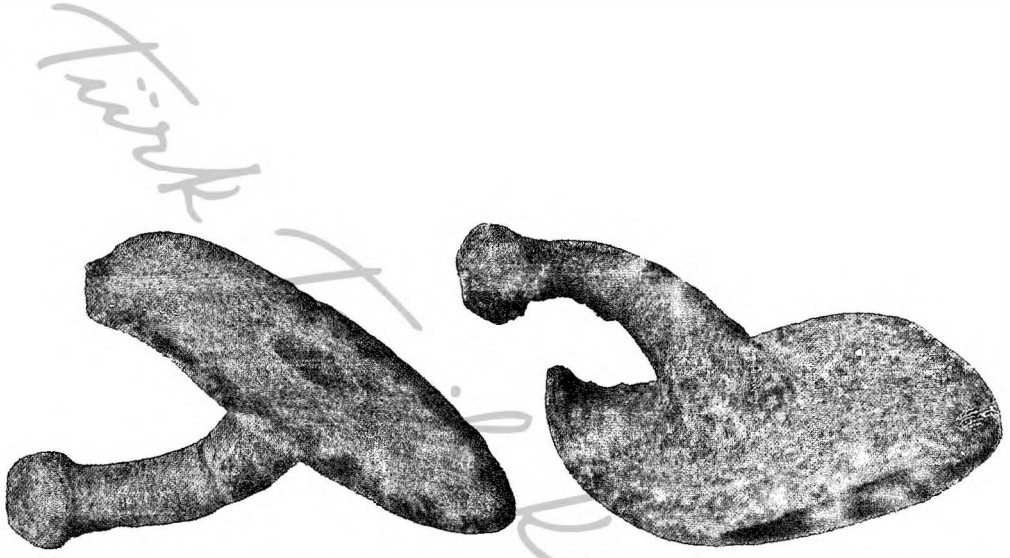
Şekil 49 — Tunç veya bakır iki kama. Sapı mustatil kesimli, kaim zaviye gibi bükülmüş olup üstünde üç kabartma zıh ve iki delik vardır; bunların damlalık olması mümkündür. «Kıbrıs kamaları» denen cinsten. T. M. [6.75 - 8 m.]

Fig. 49 — Poignards du type chypriote; à soie en équerre et à cassure oblongue; trois filets dont l'un rainure médiane, marquent l'épaisseur et la particularité de la lame qui porte, en outre deux gouttières symétriques. T. M. [6.75 - 8 m.]

Şekil 50 — Bakır halkalar. Hayvanların burnuna veya başka bir şeye geçirilmek üzere ve iskeletlerle birlikte bulunmuştur. T. M.

Fig. 50 — Anneaux de cuivre. T. M. trouvés avec les squelettes es d'animaux.

Şekil 51 — Meç veya hançer kabzası (?) yahut büyük bir kap kulpları. Bakırdan. T. M. mezarı [6.75 - 8 m.]

Fig. 51 — Poignées ou anses. Cuivre. T. M. [6.75 - 8 m.]

ISLÂM TABABETİNDE TÜRK HEKİMLERİNİN MEVKİİ VE İBNİ SİNA'NIN TÜRKLÜĞÜ

Dr. A. Süheyl Ünver

Avrupada son senelere gelinciye kadar İslâm medeniyeti yalnız Araplarla İranlılara hasredilmiş, ilim ve fen vadisindeki eski şerefler de yalnız bu iki millete hasrolunmuş, her nedense Türkler İslâm medeniyetinde daima en son safhaya atılmıştır. Yani Türklerin şark ilim ve fen tarihlerinde isimleri bile geçmez. Bitaraf olması icap eden bazı müverrihlerin şüphesiz bunda tetkik ettikleri membaların yanlışlığı düşünülebilir ve bu eserlerin de daima görülmektedir. Bu cihetle Avrupalı müelliflerden pek çoğu İslâm olan bütün milletlerin müşterek malı olan İslâm medeniyetini yalnız Araplara hasredecek derecede ileriye varmışlardır.

İslâm medeniyetinde şüphesiz Arapların ve İranlıların büyük hizmetleri vardır. Bunu Türk müverrihlerinden hiç birisi inkâr etmemektedir. Lâkin Türklerden bunu mahrum etmek ve Türk oldukları halde eserlerinden bahsolundukça Türklüklerini yazmamak doğru değildir. Tıp noktasından nazarı dikkate alacak olursak Türklerin şarkta tıp üzerine tesiri ve bunun tekâmülünde hizmetleri Araplardan ve İranlılardan hiç te aşağı değildir. Garpte Tıb Tarihi üzerine olan neşriyatta buna dair olan malûmat hemen yok gibidir. Buna da sebep İslâm medeniyetinde dahil olan bütün milletlerin Türkler ve İranlılar da dahil olduğu halde ilim lisanı olarak arapçayı tercih etmeleridir.

Eski Türk uleması Arap lisanını İslâm lisanı telâkki etmişlerdir. İlimler de Arap ilimleri olmayıp İslâm ilimleridir. Bizim ecdadımız arapçaya bir ecnebi lisanı gibi bakmamışlardır. Bunların bizim lisan dedikleri arapça zannolunan ilimler lisanını bildirir[6].

Türk milleti ahlâk ve âdetini İslâm medeniyeti esnasında muhafaza etmekle ve kendi aralarında türkçe konuşmakla, türkçe tedrisatta bulunmakla beraber ilim dilleri arapça olmuştur. İşte Garp âlemi arapça yazılmış bu eserlerin birçok müellifleri-

ni sırf bu lisandan dolayı Arap sanmıştır. Garpte lâtince yazan orta zaman âlimlerinin Lâtin olmadıkları gibi arapça yazan müelliflerin çoğu Arap da değildir.

Sonra ikinci mühim bir nokta vardır ki o da İslâm dini bu camia altına giren milletlerin milliyet farklarını ortadan kaldırmaktadır. Bu cihetten birçok Türk müellifler künyelerinde Türklüklerinden bahsedememişlerdir. Arapçaya çevrilen birtakım uzun isimler de kendilerini Arap zannettirmiştir. Lâkin dikkat olunacak olursa bu künyelerden Arapları seçip ayırmak kolaydır. Arap isminin sonuna mensup olduğu kabileyi yazar ve daima kabilesile iftihar eden Araplar bu cihete çok ehemmiyet vermişlerdir. Onlar isimlerinden ancak bu suretle ayırdedilir. (9)

Eski Türk hekimleri kabile ile iftihar etmezler ve yalnız baba ve dedelerinin isimlerini yazarlardı. Türklerde böyle kabile ismini kullanan müellifler yoktur. Yalnız bunlar arasında kısmen kendilerini doğdukları şehirlere izafe edenler de vardır.

Daima milliyet aleyhinde olan İslâmlık tesirile herkes müslümanım der ve milliyetinden bahsedemez ve zamanla bu milliyet lâfı hiç söylenmezken Araplar biz İslâmız demekten ziyade Arabız derlerdi. Avrupalılar İbni Sina gibi birçok Türk hekimlerinin hakikaten Arap olduklarını ispat edemedikleri zamandan itibarendir ki bilhassa yirminci asır müellefatında bunları İslâm hekimi diye yazmağı tercih etmişler, milliyetlerini kendi membalarına göre tesbit edemiyen birçok müellifler bunların dinini kendilerine izafe etmişlerdir. Nitekim Avrupada halen, eski müellifler mensup oldukları milliyetlere tamamen maledilmiş ve Hıristiyan hekimi diye tavsif olunmamışlardır.

İkinci mühim bir nokta vardır ki o da şudur: Araplar kendilerinden başka bütün milletlere, Türk, İranlı, Hintli, Rum ne olursa olsun daima Acem unvanını takmıştır. Acem Araptan gayri milletler demektir. Arap müellefatında bazen Acemdir diye tasrih olunan müellifler son asırlar âlimlerince hakikî Acem sanılmış ve eserlerine bu şekilde geçmiştir. Bu cihet te birçok yanlışlıklara sebep olmuştur.

İbni Sina'nın ve Ebu Bekir Razi'nin Arap olmadıkları muhakkaktır. Halen bazı İran müellifleri kendi topraklarında metfun olmaları ve eskiden de şimdiki İran toprakları üzerinde yaşamaları dolayısile bunları Acem sanıyorlar. İbni Sina ve ondan bir asır evvel doğan Ebu Bekir Razi zamanlarında bugün İranın yerinde Türk ırklarile dolu Türk hükûmetleri vardı. Ebu Bekir

Razi'nin en çok çalıştığı Bağdatta bile o asırlarda Türk harsı ve ilmi hâkim bulunuyordu.

İbni Sina Buharada doğmuş bir Türktür. Ebu Bekir Razi de o zaman Türk ırkile meskûn Horasanda Rey şehrinde doğmuştur. Rey şehrinde doğmuş Türk büyükleri az değildir. Buharada, Isfahanda, Belhde, Bağdatta, Reyde ve sair yerlerde doğan kimse Arap değildir. Ancak mektep ve medresede bu lisanı bulur tahsil eder ve müstarep olurdu.

Bunların Arap olduklarına dair şark müellefetında bir kayıde tesadüf edilmemiştir. Son asır Türk uleması bunların Türklüklerinde hiç tereddüt göstermemektedirler. (6) Bu hususta Türk Tıb Tarihi ulemasından Doktor Feridun Nafiz benim İbni Sina'nın ve Razi'nin Türklüklerine dair sorduğum suallere 30 teşrinievvel 1934 tarihli Hamburgdan yolladığı mektupta şu şekilde cevap vermiştir.

(Bütün eserleri (tacikce) Arapça, iki tanesi (tatca) Farsça yazan (İbni Sina) ne soydandı? Avrupalılar Fars diyorlar. Buharanın Afşine köyünde yetişen bu feyizli deha Türktü. Çünkü Farslılar şehirde, Türkler köyde oturur diyen gene garplılardır.) (5) Türk müellifleri meyanında Ali Suavi 1869 da Londra ve Parisde çıkardığı Ulûm mecmuasında İbni Sina hakkında şöyle der:

Türklerden bir İbni Sina yetişti ki Yunanlılar Hipokrat ve Aristo ile fahrederler, biri tabip diğeri hakim idi. Bizim İbni Sina hem tabip hem de hakimdir. İslâm uleması beyninde şeyh ve anın kanunu Avrupada esas üt talim vasfını kazandı.

Buhara ve Semerkand ki Türk memleketleridir. Anlardan çıkan ulûmu akliye ve nakliye uleması ad ve ihsadan hariçtir (6). Bundan 25 sene evvel Türklerin ulûm ve fününa hizmetleri diye mühim bir eser yazan Bursalı müellif Tahir İbni Sina'yı Türk hekimleri meyanında göstermektedir. (7) En son Ankarada 1932 birinci tarih kongresinde İbni Sina ve Ebu Bekir Razi'nin Türklükleri üzerine ve bu büyük müelliflerin tıb ve Felsefe ve sair ilimler üzerine olan bilgilerinden bahis tebliğler yapılmıştır. Bütün Türk müelliflerinin eserlerinde İbni Sina'nın Türklüğü yer bulmuştur. (1, 2, 3, 4)

Türkler yalnız Felsefe Tıb ve sair müsbet ilimler sahasında değil, islâmî ulûm denilen şubelerine de ilk safhada bulunan alimler yetiştirmiştir.

Arap dilinin kavait ve lûgatlerini telif ederek onu müslüman kavimler arasında müşterek lisan haline getiren de Türklerdir.

Garp müelliflerinden Leon Kahun: (Eğer Türklerin himmeti olmasaydı İslâm medeniyeti o kadar itilâ etmez, o derece vâsi iklimlere dağılmazdı) demektedir.

İbni Sina'nın İbni Halekândaki künyesi budur: ابو علی الحسین بن عبدالله بن الحسن بن علی بن سینا.

Talebelerinden Ebu Ubeyd Cüzecani bizzat kendisinden naklile yazdığı İbni Sina tercemei halini şu satırlarla başlıyor:

قال الشیخ الرئیس ان ابی کان رجلاً من اهل البلخ وانتقل منها الی بخاری فی ایام نوح بن منصور واشتغل بالتصرف وتولی العمل فی اثناء ایامه بقریة یقال لها خرمثین من ضیاع بخاری و هی امهات القری و بقربها قریة یقال لها آفشنه و تزوج ابی منها بوالدتی وقطن بها و سکن و ولدت منها بها ...

ابن ابی اصیبعه ـ عیون الانبا فی طبقات الاطبا، ج 2 ص 2 طبع المصر 1889

Bu büyük Türk hekiminin dördüncü babası (Sina) adındadır. Babası da Belhlidir. Belh = Balık = Baliğ türkçe şehir demektir. Samanlılardan Nuh bin Mansur zamanında Buharaya gitmiş. Haremsin nahiyesinde bir vazifeye memur edilmiş, bu nahiye civarındaki (Afşine) köyünden bir kadınla evlenmiş bundan da İbni Sina doğmuştur, Afşine lâfzının Ferganenin Türk asilzadelerinin unvanı olduğunu müellifler ve Türk hekimi Ebu Reyhani Biruni tasrih ediyor. İbni Sina'nın kendi ifadesine göre babası Toharistanın Belh şehrinden anası da Buharanın Afşine köyündendir. Kendisi de bu köyde doğmuştur. 980 (4)

İbni Sina'nın milliyetini bildirecek bir nokta da (Sina) kelimesidir. Ötedenberi bu kelime dilimizde (sînâ) şeklinde İrani bir ahenkle söylenir. Halbuki bu telâffuz yanlıştır. Kamustaki ibare şudur: Sina sinin kesri ve elifin kasrile İslâm, filosofların şeyh Ebu Ali el Hüseyin bin Abdullahın ceddi ismidir. Bu ibareye göre bu ismi (Sına) tarzında okumak icap eder. (Sına) ise farsça değil, türkçe bir lâfızdır. (Sınamak) mastarından gelen ve mücerrep manasına delâlet eden (Sınav) ın kendisidir. İsim ve lâkap olarak da kullanılabilir. Sina iranice delik delici manasınadır. Bu mana ile münasebettar olmak üzere İran dilinde (s, y, n) den mürekkep bir cezir ve bunun müştakları yoktur. Halbuki türkçede hem (sın) ve hem (sin) cezirleri ve müştakları vardır:

Sın: tecrübe, hakikat, şekil ve suret.

Sin: mezar, heykel, mabut gibi manaları vardır. Mamafih (Sina) lâfzı (sin) cezrinden değil (sın) dan gelmektedir ve bununla alâkadardır. (4, 10).

İbni Sina'nın dördüncü ceddinin millî adı sına türkçe bir kelime olduğu gibi babasının memleketi olan Belh yani Toharistan ile anasının memleketi bulunan Afşine yani Buharanın da Ahamanişler devrinden evvelki zamanlardanberi muhtelif adlarla yekdiğerine halef olan Türk boyları tarafından meskûn bulundukları muhakkaktır. İranlılar Ahamanişler devrinde muvakkaten hakim olmuş, İskender istilâsile bu hakimiyet te zeval bulmuştur. Tarihi devirlerde bu havalinin Sakalar, Yüeçiler, Ak Hünler, Tükyolar, Türkeşler ..... gibi birtakım Türk boylarının istilâsına uğradıkları ve buralarda yerleştikleri düşünülürse İbni Sina'nın milliyeti bahsinde tereddüt caiz olmaz. Arapların bu havaliyi istilâlarından bahseden en eski İslâmî menbalar ترشخی: تاریخ بخاری، دینوری: اخبار لطوال، ابن جریر: تاریخ الامم والملوك gibi ve altıncı, yedinci asırlarda garp mıntakasına ait Çin vesikaları (Varhanın garbi Tükyolara dair neşrettiği Çin vesikaları, Jurnal Asyatikte bu mevzua dair neşrolunan makale ve vesikalar bu zamanlarda gerek Toharistanın ve gerek Maveraünnehrin Türklerle meskûn ve Türk prensleri idaresinde olduklarını teyit etmektedir (4).

Eski türkçe tıbbî müellefatta İbni Sina İslâm hekimi diye gösterilmişdir. Şabanı Şifai XVIII inci asırdaki meşhur eserinde de böyle yazar. Zira yirminci asır başına gelinciye kadar Şarkta müelliflerin ve eski hekimlerin milliyetlerinden eserlerde bahsolunmazdı. İslamiyet bütün milliyet prensiplerini ortadan kaldırmıştı. Firdevsi Farisi ile Acemi dirilttim diyor. Burada Acem gayri Arap demektir. Yani Arabın gayri milletleri dirilttim demektedir (10).

İbni Sina'nın Arap ve İranlı olduğunu iddia edenler bu iddialarını ispat etmelidir. İslâmiyetin başlangıcında İranlılar Türküz diye iftihar ederlerdi. Sonra Türklük indlerinde ayıp olmuştur. Zira birkısmı gayrımüslim kalmıştır. Türkmen bunlarca müslüman demektir (10).

Velhasıl İbni Sina ezeldenberi Türk olan bir ülkede doğmuştur. Yalnız buraları kısa bir müddet esnasında İran İmperatorluğuna dahil bulunmuştur. Yerlilerin İranlı idi iddialarını mucip olamaz. Ayni hal uzun asırlar müddetince Anadolu için de vaki olmuştur. Halbuki kimse bizlerden biri için aslen İranlı olduğumuzu ve Türklüğümüzün muhtacı ispat olduğunu iddia edemez. Zira

Türk ülkelerinde doğanlar için asıl olan Türk olmakdır. Aksini iddia edenler iddialarını tevsikle mükelleftir (3).

Bugün İslâm tababetini temsil eden müelliflerin hepsi Arap, İranlı ve Türklerden ibaret değildir. Ayrıca bunlar için de Hıristiyan ve Süryani, Yahudi hekimleri de vardır (8). Bunlar hakkında bir fikir vermek maksadile bir kısmını liste halinde yazıyorum. Garp ve Şark membalarına müsteniden bu listelerin birer birer tetkiki bu müelliflerin milliyetleri hakkında bize tam bir fikir verecektir.

Arap sanılan İslâm Türk hekimlerinden bazıları: (Bunlara anadolu Selçuklu ve Osmanlı etibbası dahil değildir).

Ebu Bekir Razi	Reyli. [1] vefatı 932 - (850)
İbni Sina	Buharada Haremsin müzafatından Afşine Köyünde doğmuştur. [2] 980 - 1037
Eburreyhani Biruni	Harzemli. [3] 972 - 1048
Fahreddin Razi	1148 - 1209
Nedjibuddin	Semerkantlı [4] 1222 Heratın Tatar istilâsında ölüyor.
Fahreddin	Sebizvarlı vefatı 1463
Ezraki	Mervli
Bedreddin Mehmed	Semerkantlı
Necibuddin Ebu Hamid	Semerkantlı
Ebu Yezid	Belhli
Abdurreman	Merzulu
Ebu İbrahim	Gürgânlı vefatı 1136
Şerif Şerefeddin İsmail	Harzemli
Ebu Abbas Ahmed (Serhasoğlu)	Şerif Şerefeddin talebesi. Vefatı 896
Fahreddin	Hoçentli
Ebu Tahir İbrahim	Gazneli
Muhammed	Hoçentli
Şerif	Belhli

[1] Bağdad ve Rey arasmda dolaşıyor. Horasan Şahı Mansur namına mansuri, (Liber medicinalis almansoris) telif ediyor. Daha Lâyemut eserleri var.

[2] Türk Emiri Mansuru iyi etmiş. Kütüpanesinde çalışmış. Hep Maveraünnehirde Türk ülkelerinde ve Türk büyüklerinin yanında dolaşmıştır.

[3] (كتاب الصيدله فى لطب) Pharmacologieye dair. Ve sair tıbbi birçok eserleri var (Kanunüddünya).

[4] XIII üncü milâdi asırda lâtinceye çevrilmiş bir eseri. De Causis et indciis morborum.

Mahmud	Harzemli
Talha	Nesefli
Geylân	Belhli
Şehid Hüseyin	Belhli
Mahmud bin Mesud	Gazneli
Tarhan oğlu Mehmed	Farablı (Alfarabus)

V. S. . . . Bunlar eserleriyle teracimi ahval kitaplarına geçmiştir.

İslâm tababetine dahil asıl Arap hekimlerinden bazıları:

(غريب بن سعيد	Garib ben said Kurtabalı Arap 866 senelerinde
(ابوجعفر احمد بن ابراهيم بن ابى خالد ابن الجزار	Algazirah Arap 933 - 1005
(على بن رضوان	Hâly Rodoam Kahire civarında doğmuş Arap vefatı 1058 - 1067
(ابوالوافداللخمى	Abenguefit. Endülüs Hükemasından Arap. 997 - 1067
ابوالقاسم خلف بن عباس الزهراوى	Aboul Cassem Kurtabalı Arap vefatı 1106 v. s.
(ابو مروان بن زهر	Abimeron Avenzoar Endülüslü Arap vefatı 1161
(ابوالوليد محمد بن احمد بن رشد	Averroes Kurtabalı Arap vefatı 1198
(ابومحمد عبدالطيف بن يوسف بن محمد)	Abdullâtif Bağdadlı 1161 - 1231
(ابو محمد عبدالله بن احمد ضياالدين المالقى ابن البيطار	El - Beithar Malagalı Arap
(ابوالفضل عبدالرحمن بن ابوبكر بن جلال الدين سيوطى	Kahire 1505 de doğmuş Arap [1]
(داوود آنطاكى	(Mısır etibbasından) Antakyalı Arap vefatı 1596

İslâm tababetine dahil İslâm İran hekimlerinden bazıları:

(1)	(على بن العباس المجوسى	Ali Abbas vefatı 854
(2)	(ابو منصور موفق بن على الهروى	Alhevri İranlı vefatı 1009
(3)	(قطب الدين شيرازى	Şirazda meşhur bir hekim ailesinden 1310 da doğmuştur.

Vesaire ....

[1] 560 eser bırakmıştır.

İslâm tababetine dahil Hıristiyan ve Süryani hekimlerden bazıları:

(La famille Bakhtichua) بختشوع Familyası. Arap değildir.

Mesue Senior (ابو زکریا یحیی بن ماسویه الجندی سابوری) Arap değildir. Vefatı 857

Yoanitius hıristiyandır. 805-873 (ابو زید حسین بن اسحق بن سلیمان بن ایوب العبادی)

((عیسی بن علی) İsa ben Ali. Bağdadlı. Hıristiyan tabiptir.

(ابو علی سهل عیسی بن یحیی المسیحی الجورجانی) Horasanlı Hıristiyan. İbni Sina hocalarından.

((ماسویه الماردینی) Mesue yunior. Mardinde doğmuştur. İsevidir. Vefatı 1015

((ابوالحسن المختار بن بطلان) Ebulkassım Elimithar. Bağdadlı hıristiyan, vefatı 1048

((ابو علی یحیی بن عیسی بن جزلا) Ben Djezla. Bağdadlı, hıristiyan, Sonra müslüman, vefatı 1098

İslâm tababetine dahil Yahudi hekimlerden bazıları:

((ربی موسی بن میمون) Maymonides. Kurtabalı Yahudi 1139 - 1208

((ابو یعقوب اسحق بن سلیمان الاسرائیلی) İsaac Yudaeus, vefatı 932

Vesaire

Bibliografi:

1) M. Şemseddin - İslâm medeniyetinde Türklerin mevkii Birinci Tarih kongresi. Ankara 1932

2) İzmirli İsmail Hakkı - Birinci Tarih kongresi 1932 Ankara

3) Hikmet - Birinci Tarih kongresi. Ankara ve 3/3/935 tarihli mektupları.

4) M. Şemseddin eski maarif vekili Bay Hikmete mektuplarından 10/3/935

5) Feridun Nafiz - Hamburgdan 30 Teşrini evvel 1934 tarihli mektubu.

6) Ali Suavi - Ulum gazetesi. Paris 1869

7) Bursalı Tahir - Türklerin ulum ve Fününa hizmetleri. 1327

8) Dr. Nuridjan - Müslümanların tababete ettikleri hizmet. Mütercim H. Hulki. 1300

9) Dr. A. Süheyl İbni Sina - Tedavi seririyatı ve Laboratuvarı mecmuası Cilt 1 No. 4. 1931

10) Fehmi - Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Müdürünün izahatı.

OSMANLI TIP TARİHİNDE

REAYA HASTANELERİ VE İMTİYAZLARI

Dr. Osman Şevki Uludağ
Konya Saylavı

On dokuzuncu yüzyılın başlangıcı Osmanlı İmparatorluğunun çok düşkün zamanlarıdır. Hükümdarlık makamında Osmanoğullarının meşhur delilerinden olan Dördüncü Mustafa bulunuyordu. Onun kendine bakacak hali dahi yoktu. Bu yüzden memlekette her şey ve bu arada soysal yardım teşkilâtı da felce uğramıştı. Sokaklar dilenci ile dolmuştu. Sakatlıklarını, körlüklerini, vücutlerindeki cerahatlı yaraları meydana çıkararak veya sahte sefalet levhaları icadederek gelenlerin geçenlerin acıma hislerini uyandırmakla geçinmek ve kazanmak istiyenler sayılamıyacak kadar çoğalmıştı. Memleketin dört bir tarafından kalkan işsizler dilenmek üzere büyük şehirlere ve en ziyade İstanbula koşuyorlardı. Dilencilik yanlız çalışmak kudretinden mahrum insanların geçinebilmeleri için mecburen yaptıkları işlerden değil, hattâ sağlamların dahi tuttukları bir san'at olmuştu.

Halk bunlara aldanıyordu. Onlara sadaka diye para veriyordu. Hele Türkler, dilencileri yardıma lâyık fakir diye bildikleri için, onlara bol bol yardımlar ediyorlardi. Bu yüzden rumlardan pek çoğu kendilerini sakat göstererek dilenmek üzere Türk mahallelerine yayılıyorlardı ve büyüklerin kapılarından ayrılmıyorlardı [1].

Durum o derece çirkin idi ki İstanbula baştan başa sefâlet yeri denebilirdi. Çalışandan ve alınteri ile kazanandan çok dilenen ve avuç açan vardı.

---

[1] «*Rum taifesinden sair makule.. ile islâm mahallâtından ve rical kapılarından devri ebvap ve taciz etmelerinin meni hususu sabika İstanbul ve tevabii Rum patriği olan Krikos nam patriğe emrolunduğu üzere tenbih ettikte..*» Başvekâlet Hazinei Evrakı - Belediye dosyaları - No. 779.

Saray, durumu düzeltmek istedi, dilencileri ortadan kaldırmağı düşündü. Derya Kaptanı Kara Hafız İsmail Paşaya, İstanbul Kadısına, Galata Kadısına, Yeniçeri Ağasına, Hassa Bostancıbaşısına, Topçubaşıya, Galata Voyvodasına hükümler çıkardı (Muharrem— 1220 - 1806). Dilencilerden sakat ve kör olanların taphanelere ve hastanelere alınmasını, eli ayağı tutanların da vilâyetlerine yollanarak çarşı ve pazar yerlerini dolduran sefillerin teşkil ettik leri çirkinliklerin önüne geçilmesini istedi [1].

Mevcut taphanelerle hastaneler alabildikleri kadar hasta ve sakat dilenci aldılar, sağlamlar İstanbuldan uzaklaştırıldılar. Ayrıca Rum ve Ermeni Patrikhanelerine de fermanlar gönderilerek onların da kendi milletlerine mensup olan dilenci hastaları kendi hastanelerine almaları, çalışıp kazanabilecek kudrette olanların da toplattırılıp memleketlerine gönderilmeleri istendi. Verilen emirlerin tesiri gevşedikçe tekrar olundu. Fakat patrikhaneler işi ciddi tutmuyorlardı, hastanelerinin bu işe kifayet edemiyeceğini söylüyorlardı.

Rumların ve Ermenilerin Galata, Beyoğlu, Yedikule ve Narlıkapı taraflarında ayrı hastaneleri vardı. Buralar şüphesiz devletin kontrolü altında bulunuyordu ve bazı kayitlerle bağlı idiler. Patrikhaneler biribiri ardınca gelen fermanları görünce bunlardan istifade ederek hastanelerini büyültmek, her türlü kontrolden kurtararak serbest bulundurmak ve bunun için de bazı imtiyazlar almak düşüncelerini takibe koyuldular. Saray verdiği emirlerde [2] *Esvak ve pazarda o makule illeti müzmine eshabının müşahedesi şer'an ve tab'an irası nefret etmekte olduğunu* söylüyordu. Patrikhaneler işe giriştiler, bunun sonu hastanelerini devlet kontrolünden kurtarıp onlara tam bir istiklâl ve hürriyet imtiyazı temin etmek oldu ve reaya hastaneleri yakın yıllara kadar ellerinde bulundurdukları imtiyazları bu vesile ile aldılar.

Yıllarca tanınmış olan bu imtiyazların verilmesinde Hekimbaşının çok tesiri olduğunu görüyoruz. Hekimbaşılık mevkiinde, o vakit, Mustafa Behçet Efendi bulunuyordu. Bu onun ilk Hekimbaşılığı idi. Sonradan pek çok hareketlerinden de anlaşılacağı üzere Mustafa Behçet Efendi tıp medreselerimizin durumundan memnun değildi. Bu medreseler çok gerilemişti. Ortaçağ sonlarında meydan alan ve o zamana kadar pek çok ilerlemiş olan

[1] Başvekâlet Hazinei Evrakı - Sıhhiye ve Tıbbiye dosyaları - No. 304.

[2] Ayrı puntu ile yazılan satırlar ve kelimeler Başvekâlet Hazinei Evrakından alınan vesikalardan aynen çıkarılmıştır.

tıbbı cedit bu medreselere girememişti. Teşrih ilmi ancak çok eski bilgilerle yazılmış olan kitaplardan okunuyordu. Halbuki yeni tababet teşrihe dayanıyordu. *Tatbikı ameliyat ve tecarip için gerek mürazadan ve gerek maslahatı teşrih gibi bazı avarızın hülulü cihetile Asitanede mevcut olan medarisi tıbbiye bu maslahata elvermiyeceği* [1] ni anlamıştı.

Avrupadan gelen tabiplere de inanç gösterilmiyordu. Bunların *tehalüfü emzaç ve keyfiyeti iklim ve mevki hasebile katî çok mevadta hata ettikleri bittecrübe* anlaşılmıştı. Bu kanaatler dolayısile Rum hastanelerine verilen imtiyazlarla beraber onlara ayrıca *tıp teallümhanesi* açmak gibi bir imtiyaz da bahş ve ihsan buyruldu.

Rumların temin ettiği bu geniş hürriyet üzerine onların *vücuh ve müteneffizlerinden sadakat ve kabiliyet cihetile ehliyet ve dirayetkâr ve bu misillu fünun ve maarife heveskâr bir nazır nasbının* [1] işleri kolaylaştıracağı düşünülerek böyle bir adam arandı. O zamanlarda *Buğdan* Voyvodasının kardeşi olan *Dimitraşko Meroz*' un *bu makule fünun ve maarife heveskâr* olduğu öğrenildi. Onun *bu hususa müdir ve nazır tayin kılındığı surette müddeti kalile zarfında fenni tıpta esbabı hüner ve marifetin teksiri emrine dikkat edeceği* anlaşıldı ve rumların hastaneleri ve tabip teallümhaneleri için *Dimitraşko* nazır ve müdür olarak tayin olundu.

Bu işlerin reaya hastanelerine temin ettiği faydaları, yine Başvekâlet Hazinei Evrakından aldığımız ayni vesikaya güre sıralıyoruz:

1. *Talimhane ve bundan böyle tertip ve tanzimi lâzımgelen hasta ve tabiphanelerde maslahat tekaddümelerine dair* hususların *cüz'i ve küllî nizamları maddesinde milletçe memur bulunan beyzadei mumaileyhin reyine mutavaat edilecek.*

2. *Mesakini reaya olan kangi mahalde olursa olsun kezâlik müceddeden hastane ve fünunu maarif talimhaneleri inşasına ve gerek kadimden bulunan hastanelerin tevsi ve tamir ve termimi maddelerine civarda bulunanların davası ve behanesi ve sair bu misillu vesayil ile vechen minelvücuh zabitan taraflarından taarruz ve mümanaat ve akça ve aidat talebile rencide* kılınmıyacak.

3. *Her ne bahasına olursa olsun zabitandan hiçbir fert hastaneler derununa duhul* etmiyecek.

[1] Başvekâlet Hazinei Evrakı - Sıhhiye ve Tıbbiye dosyaları - No. 304

4. *Marizlerden resim ve aidat namile bir akça ve bir habbe* alınmıyacak.

5. *Siz filânın helâkine kasdettiniz diye bu tabiplere iftira ile zecir sevdasında olanlar tedip* olunacak.

6. *Hastanelerin bulundukları mahalle nazaran birer nefer zabit kapısında bekleyip balâda münderiç şaraiti icra ile nazırın reyinden taşra hareket* edilmiyecek.

7. *Hastaneler derununda mürd olanların mallarına beytülmal tarafından vaziyed ve müdahale* olunmıyacak.

Evrak hazinesinden aldığımız vesikalardan çıkarılıp yukarda aynile yazdığımız maddelerle reaya, yalnız hastaneleri için değil, *tabip teallümleri* ve *sair maarif* tedris eden yerleri için de imtiyazlar elde etmiş oluyorlardı. *Dimitraşko'* ya memuriyeti hakkında *balâsı hattı hümayun ile müveşşah* olarak ayrıca da *emri şerif* verilmişti.

Bu imtiyazlar senelerce devam etti. Devlet memurları buralara uğrıyamazlardı. İmtiyazların verildiği 1806 senesinden 31 yıl sonra dahi Osmanlı devletinin ayni imtiyazlara hürmet ettiği görülmüştür: 1837 de Hassa Müşiri Fevzi Ahmet Paşa'ya Galata Mollası'na ve Ebniyei Hassa Müdürü Abdülhalim'e verilen bir emirde katolik patriği Karabet tarafından Beyoğlu haricinde bir hastane yapılıyorken, bu hastanenin müteşebbisleri rahatsız edilmiş olmalı ki, *milleti mersume tarafından akça ahzına cür'et olunmak lâzımgelirse mütecasirlerin bittahkik haklarından gelineceği* bildirilmişti.

Ve görülüyor ki Osmanlı saltanatı memleketin asıl halkı aleyhine olarak yalnız ecnebilere değil, tebaasından bir kısmına da imtiyazlar bahş ve ihsan ediyordu..

BELLETEN

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Türk Tarih Kurumu

Tome : I No. 1

Janvier 1937

ANKARA—IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 9 5